T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İNSANİ MÜDAHALE HAREKÂTLARINDA ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ: SİVİL-ASKER İŞBİRLİĞİ TARTIŞMALARI

Hüseyin UYSAL

2502160578

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Özgün ERLER BAYIR

İSTANBUL – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	HÜSEYİN UYSAL	Numarası	:	2502160578
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER	Danışmnı	:	DR.ÖĞR. ÜY. ÖZGÜN ERLER BAYIR
Tez Savunma Tarihi	:	05.06.2018	Saati	:	11:00
Tez Başlığı	:	" İNSANİ MÜDAHALE HAREKÂTLARINDA ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ: SİVİL-ASKER İŞBİRLİĞİ TARTIŞMALARI"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HATİCE BİRSEN HEKİMOĞLU		Kabul
2- PROF. DR. MİTAT ÇELİKPALA		KABUL
3- DOÇ. DR. FUAT AKSU		Kabul
4- DOÇ. DR.HAKAN GÜNEŞ		KABUL
5- DOÇ. DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ESTER RUBEN		
2- DOÇ. DR. NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU		

ÖZ

İNSANİ MÜDAHALE HAREKÂTLARINDA ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ: SİVİL-ASKER İŞBİRLİĞİ TARTIŞMALARI

Hüseyin UYSAL

İnsani müdahaleler, insan haklarını koruma sorumluluğu ile devlet egemenliği ilkesi arasındaki tartışmalı ilişkinin merkezinde yer almaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından silahlı çatışmaların çoğunlukla uluslararası nitelikte olmayan iç çatışmalar şeklinde gerçekleşmesi nedeniyle insani müdahalelerin önemi artmıştır. İnsani müdahale, temel insan haklarının ciddi ve geniş çaplı ihlallerine son vermek amacıyla, bir devlet veya devletler grubunun, ihlallere doğrudan veya dolaylı sebep olan devlete karşı kuvvet kullanımında veya tehdidinde bulunmasını kapsamaktadır.

Koruma Sorumluluğu, 2001 yılında, Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS) tarafından kabul edilmiştir. Koruma sorumluluğu, bir devletin soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlikten halkının koruması konusunda öncelikli sorumluluğu taşıması anlamına gelmektedir. Eğer bir devlet, bu sorumluluğunu gerçekleştirmez veya gerçekleştirmek istemez ise BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda uluslararası toplum kolektif kuvvet kullanımını da içeren tedbir alabilecektir. Koruma sorumluluğu kapsamına önleme, tepki verme ve yeniden inşa sorumlulukları dâhil edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında uluslararası ilişkilerde bir politika aracı olarak insani müdahalenin kavramsal konumunu belirlemek, insani gerekçeler ile kuvvet kullanımının etik ve hukuki yönüne yönelik görüşleri incelemek, örnek olaylar ışığında müdahalelerde çatışma ve kriz yönetiminin nasıl yapılacağı ve sivil-asker işbirliğinin gerçekleştirilmesi üzerine tespitlerde bulunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Çatışma ve Kriz Yönetimi, Sivil-Asker İşbirliği, Yeniden İnşa.

ABSTRACT

CONFLICT AND CRISIS MANAGEMENT IN HUMANITARIAN INTERVENTION OPERATIONS: DEBATE ON CIVIL-MILITARY COOPERATION

Hüseyin UYSAL

Humanitarian intervention is at the center of contradictory relations between the responsibility of protecting human rights and the principle of state sovereignty. After the Cold War, since armed conflicts have generally happenned as inner conflicts, which are not in the international qualification, practice of international humanitarian intervention has gained significance. Humanitarian intervention includes threatening State or use of force against it, the reason of direct and indirect violations by a State or group of states, in order to end widespread and grave violations of fundamental human rights.

Responsibility to Protect (RtoP) is accepted by International Commission on Intervention and State Sovereignty in 2001. RtoP means that the State carries the primary responsibility for the protection of its population from genocide, war crimes, crimes against humanity and ethnic cleansing. If a State is unwilling or unable to take its responsibility, the international community shall take measure including collective use of force through the Security Council. RtoP includes prevention, reaction and reconstruction responsibilities.

This study aims at locating the conceptual functioning of humanitarian intervention as a means of policy instrument in international relations; assessing the debates on ethical and legal notions of use of force resorted on the basis of humanitarian justifications; determining on how to deal with conflict and crisis management in interventions and realization of civil-military cooperation in consideration of sample cases.

Keywords: Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect, Conflict and Crisis Management, Civil-Military Cooperation, Rebuilding.

ÖNSÖZ

İnsani müdahaleler ve bu müdahalelerin hukuki meşruiyeti sorunu uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin son yıllarda en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Bir görüş insani müdahaleleri uluslararası hukukun en temel ilkesi olan devlet egemenliği ve içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak tanımlarken, karşıt görüş ise insani müdahaleleri insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve insanların güvenliğinin sağlanmasının yasal ve meşru yolu olarak görmektedir.

Yakın dönemde yaşanan ülke içi askeri şiddet içeren çatışmalarda, sivillerin kasıtlı olarak hedef alındığı, yerlerinden edildiği, sistematik olarak işkence ve tecavüzlere maruz kaldığı görülmektedir. Diğer devletler şiddet olaylarına karşı tepkisiz kalsalar da mülteci akını, organize suçlar ve radikal dini terör tehdidi gibi nedenlerden dolayı, bu olayların etkisini yakından hissetmeye başlamışlardır.

Etnik temizlik, soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı askeri şiddet içeren çatışmalar karşısında dahi uluslararası toplum genellikle uzun süre hareketsiz kalmaktadır. Bu durumda Ruanda, Bosna ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi insani krizlerin daha da derinleşmesi ve sorunun çözümünün daha karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Uluslararası toplumun sorumluluklarını yerine getirmesi ve insani krizler karşısında benzer tepkilerin verilmesi için BM tarafından uluslararası kabul gören ölçütlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetiminin gerçekleştirilmesinde ve gerektiğinde insani müdahale kararı alınmasında, BM Antlaşması hükümleri, BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve karar alma mekanizması yetersiz kalmaktadır. 1990'lı yıllarda, önce Ruanda, ardından Srebrenitsa'da yaşanan ve önlenemeyen soykırımlar karşısında Birleşmiş Milletler çatısı altında insani müdahale kavramı yoğun olarak tartışılmıştır. 2000'li yılların başından itibaren yerini yeni bir insancıl müdahalecilik anlayışı olarak "Koruma Sorumluluğu" kavramına doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır.

Koruma sorumluluğu kavramı operasyonel olarak ilk kez Libya'ya yönelik Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararıyla 2011 yılında uygulama alanı bulmuştur.

Ancak, sivil kayıpların ve ağır insan hakları ihlallerinin daha yoğun yaşandığı Suriye krizinde insani müdahalenin gerçekleştirilmemesi, koruma sorumluluğu ve müdahale süreçlerinde sorunlu alanlarının bulunduğunu göstermektedir.

Gerçekleştirilmiş çeşitli insani müdahaleler göz önüne alındığında, her bir müdahalenin başlatılmasından sonlandırılmasına kadar icra edilen süreçlerde kendisine özgü özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu durum insani müdahale süreçlerinde uluslararası kabul gören normların oluşturulmasında bir takım zorluklar ortaya çıkarmaktadır. İnsani müdahale kararının verilmesi, kuvvet oluşturulması, uygulama esaslarının belirlenmesi, verilen yetki ve sorumluluk çerçevesinde icra edilmesi, müdahale öncesi ve sonrasında devlet inşası ve yeniden imar faaliyetlerinde özellikle sivil kurum ve kuruluşlarla gerekli koordinasyonun sağlanması hususlarının her birisinin dikkatlice tasarlanması gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında, insani müdahale kavramından koruma sorumluluğu kavramına geçiş örnek müdahaleler üzerinden incelenmiş, uluslararası hukuk normları üzerinden insani müdahale karar alma mekanizması ve alınan kararların meşruiyeti sorgulanmış, ülkelerin siyasi kararları uluslararası ilişkiler bakış açısı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ayrıca insani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetimine ilişkin usul ve esaslar geçmiş müdahaleler incelenerek ortaya konulmuştur. Gittikçe artan oranda sivillerin kriz yönetimi ve yeniden yapılanma faaliyetlerine katılımı ile ortaya çıkan sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin müdahalenin başarısını yükseltecek şekilde nasıl icra edileceğine yönelik bulgular elde edilmiştir.

Çalışmamda akademik yönlendirmeleriyle yol gösteren ilk danışman hocam Doç. Dr. Fuat AKSU'ya, tez izleme süreci boyunca yapıcı eleştiriler ve destekleyici tavsiyelerde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU ile Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA'ya, değerli danışman hocam Doç.Dr. Özgün ERLER BAYIR'a sağladığı akademik desteklerinden dolayı içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmayı tamamlama sürecinde yıllarca her türlü desteğini eksik etmeyen sevgili eşim Sevim UYSAL'a ve varlıklarıyla bana büyük manevi destek sağlayan oğullarım Sinan Emir UYSAL ile Mustafa Emre UYSAL'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ..... iii

ABSTRACT..... iv

ÖNSÖZ..... v

İÇİNDEKİLER..... vii

TABLOLAR LİSTESİ..... xiii

KISALTMALAR LİSTESİ..... xiv

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnsan Haklarının Gelişimi ve Evrenselliği……..... 14

1.1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci……..…… 14

1.1.2. İnsan Hakları Kavramının Tanımlanması..... 23

1.1.3. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Hukuki Bağlayıcılığı……..... 25

1.2. İnsani Müdahalenin Kavramsal Çerçevesi..... 31

1.2.1. İnsani Müdahale Kavramı ve Gelişimi …….....…… 31

1.2.2. İnsani Müdahale Kavramının Tanımı..... 34

1.2.3. BM Sisteminde İnsani Müdahale..... 37

1.3. Uluslararası İlişkiler Bakış Açısından İnsani Müdahale Tartışmaları..... 42

1.4. Uluslararası Hukuk ve BM Mevzuatı Açısından İnsani Müdahale……. 49

1.4.1. Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözülmesi ve Kuvvet Kullanma Yasağı....…….. 53

1.4.2. BM Uluslararası Barış ve Güvenliği Koruma Mekanizması…..... 55

1.4.3. İnsani Krizlerin Zorlayıcı Önlemlerle Çözülmesi…..... 58

1.4.4. İnsani Müdahalelerin Gerçekleştirilmesinde Meşruiyet Kriterleri …….……..... 62

1.4.5. Barışı Desteklemeden İnsani Müdahale Harekâtlarına Geçiş Süreci …..... 65

1.5. İnsani Müdahale Kavramından Koruma Sorumluluğu Kavramına Geçiş……...…. 68

1.5.1. Devletlerin Egemenlik Hakkı ve İnsani Müdahale ile İlişkisi…. 70
1.5.2. Koruma Sorumluluğu Kavramına Geçiş……..... 78
1.5.3. Koruma Sorumluluğu Kavramının Kapsamı..... 85
1.6. İnsani Müdahale Süreçlerinde Çatışma ve Kriz Yönetimi…….... 87
1.6.1. Çatışma ve Kriz Kavramı …… 88
1.6.2. Çatışma Çeşitleri ……..... 90
1.6.2.1. Şiddet İçermeyen Çatışmalar……. 93
1.6.2.2. Şiddet İçeren Çatışmalar ……... 94
1.6.3. Çatışma ve Kriz Yönetimi……..... 97
1.6.3.1. Çatışmayı Önleme …… 98
1.6.3.2. Çatışmayı Yatıştırma …… 99
1.6.3.3. Çatışmayı Çözme …….. 100
1.6.3.4. Çatışmayı Dönüştürme ……. 101
1.6.4. Çatışma Yönetiminde Aktör-Önlem Analizi 103
1.6.4.1. Çatışma Analizi…. ……... 103
1.6.4.2. Çatışma Analizi Çarkı …… 105
1.6.4.3. Çatışmalarda Aktör - Önlem Analizi …… 107

İKİNCİ BÖLÜM

RUANDA VE BOSNA HERSEK İNSANİ MÜDAHALELERİNİN ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Geçmiş İnsani Müdahale Örneklerine Kısa Bir Bakış ……..... 110
2.2. Ruanda Soykırımı ve İnsani Müdahale…..……... 112
2.2.1. Ruanda Krizinin Genel Çerçevesi …….....……... 113
2.2.2. Ruanda'nın Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış..... 114
2.2.3. Ruanda'nın Demografik ve Sosyolojik Özellikleri..... 116
2.2.4. Ruanda'nın Yönetim Yapısı……..... 118
2.2.5. Çatışmanın Ortaya Çıkışı ve Kriz Önleme Çabaları..... 119
2.2.5.1. Çatışmanın Ortaya Çıkışı …….. 119
2.2.5.2. Krizin Bölgeselleşmesi ve Uluslararası Toplumun Tepkileri ……. 121
2.2.6. Kriz Yönetimi Çabaları ve İnsani Müdahalede Geç Kalınması... 122

2.2.6.1. BM Güvenlik Konseyi Kararları ve Sivillerin Korunması……... 126
2.2.6.2. Barışın Tesis Edilmesi ……..…….. 128
2.2.7. Sivil Asker İşbirliği ve Sivil Toplum Örgütleri Faaliyetleri…… 129
2.2.8. Normalleşme Çabaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Çalışmaları……... 132
2.2.9. Soykırım Suçlularının Cezalandırılması……..... 135
2.2.10. Çatışmanın Analizi …….……..... 139
2.3. Bosna Hersek İnsani Müdahalesi …….…..…….. 141
2.3.1. Bosna Hersek Krizinin Genel Çerçevesi …….....……. 141
2.3.2. Bosna Hersek'in Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış..... 143
2.3.3. Bosna Hersek'in Demografik Özellikleri……..... 146
2.3.4. Çatışma Öncesi Bosna Hersek'in Yönetim Yapısı..... 148
2.3.5. Çatışmanın Ortaya Çıkışı ve Kriz Önleme Çabaları..... 148
2.3.5.1. Çatışmanın Ortaya Çıkışı …….. 148
2.3.5.2. Uluslararası Aktörlerin Çatışmaya Yaklaşımları…..… 149
2.3.5.3. Uluslararası Arabuluculuk Faaliyetleri……..…… 151
2.3.6. Kriz Yönetimi Çabaları ve İnsani Müdahalenin Gerçekleştirilmesi…… 153
2.3.7. BM Güvenlik Konseyi Kararlarının Yorumlanması..... 157
2.3.8. Sivil Asker İşbirliği ve Sivil Toplum Örgütleri Faaliyetleri..... 158
2.3.9. Barışın Tesis Edilmesi – Dayton Barış Anlaşması..... 161
2.3.10. Müdahale Sonrası Yeniden Yapılandırma……..... 164
2.3.11. Normalleşme Çabaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Çalışmaları…… 166
2.3.12. Savaş Suçlularının Cezalandırılması..... 168
2.3.13. Çatışmanın Analizi..... 169

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LİBYA MÜDAHALESİ VE SURİYE İNSANİ KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Giriş……..... 173

3.2. Libya'ya Düzenlenen İnsani Müdahale ve Kısa Vadeli Sonuçları..... 174
3.2.1. İnsani Müdahale Kararının Alınması ……..……... 176
3.2.2. İnsani Müdahale Kararının Yorumlanması..... 179
3.2.3. İnsani Müdahalenin Gerçekleştirilmesi……..... 182
3.2.4. Koruma Sorumluluğu ve İnsani Müdahaleye Yönelik Eleştiriler…….. 184
3.2.5. İnsani Müdahalenin Kısa Vadeli Sonuçları……..... 188
3.2.6. BM'nin Libya'da Barış ve İstikrarı Sağlama Çabaları....…… 190
3.2.7. Libya'da Çözüm Bekleyen Sorunlar……..... 192
3.3. Suriye İnsani Krizi ve İnsani Müdahale Çabaları……..... 196
3.3.1. Suriye'de Krizinin Tarihsel Gelişimi…….....…… 196
3.3.2. Sürecin Başlaması ve Gelişimi……..... 198
3.3.3. BM'nin Suriye'de İstikrarı Sağlama Çabaları……..... 201
3.3.4. Suriye Krizine Diplomatik Çözüm Arayışları..…… 207
3.3.5. Suriye'de Koruma Sorumluluğunun Yerine Getirilememesi..... 211
3.3.6. Suriye'de İnsani Krizin Boyutları…….....…… 213
3.3.7. Suriyeli Mültecilerin Durumu ve Karşılaşılan Riskler..... 215
3.3.8. Suriye Krizine Çözüm Önerileri……..... 218

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA ÇATIŞMA YÖNETİMİ VE SİVİL-ASKER İŞBİRLİĞİNİN KOORDİNASYON USULLERİ

4.1. Koruma Sorumluluğu Kavramı ve Çatışma Yönetimi İlişkisi…….. 225
4.2. Çatışma ve Silahlı Çatışma Durumlarının Tespiti……..... 233
4.3. Çatışma ve Kriz Yönetimi Kapsamında Silahlı Müdahalenin Koşulları... 236
4.3.1. Haklı Nedenler Eşiği…….……..... 240
4.3.2. Doğru Amaçlar……..... 241
4.3.3. Son Çare……..... 242
4.3.4. Orantılılık…….. 242
4.3.5. Mantıklı Beklentiler…….……..... 243
4.3.6. Doğru Karar Makamı……...…… 243
4.4. İnsani Müdahale Şartlarının Oluşumu…… 244

4.4.1. Yaygın İnsan Hakları İhlallerinin Gerçekleşiyor Olması…… 245
4.4.2. Eylemin İnsan Hakları İhlallerini Engellemek İçin Gerçekleştirilmesi……..... 246
4.4.3. Müdahalenin Devlet/Devletler Tarafından Gerçekleştirilmesi..... 247
4.4.4. Kuvvet Kullanma Tehdidi ve Kuvvet Kullanmanın Son Çare Olması……. 247
4.5. İnsani Müdahalenin Meşruiyeti İçin Öngörülen Temel Kriterler..... 248
4.5.1. Barışçıl Yöntemlerin Tüketilmiş Olması……..…… 248
4.5.2. Uluslararası Toplumdan Yardım Talep Edilmesi…..……..... 249
4.5.3. Müdahalenin Sınırlı Olması……..... 250
4.5.4. Çok Taraflılık…… 251
4.5.5. Kuvvet Kullanımının Güvenlik Konseyi Kararı ile Gerçekleştirilmesi…… 251
4.6. Çatışma Yönetimi Safhaları……... 253
4.6.1. Çatışmayı Önleme……..……... 253
4.6.2. Çatışmayı Yatıştırma…….……..... 256
4.6.3. Çatışmayı Çözme…….…….... 260
4.6.4. Çatışmayı Dönüştürme (Ulus/Barış İnşası)…….. 264
4.7. Çatışmayı Dönüştürme Faaliyetleri…….. 267
4.7.1. Siyasal Sistem ve Devlet Mekanizmasının Oluşturulması..... 267
4.7.2. Ekonomik Yapının Oluşturulması..…….…….…….... 270
4.7.3. Ordunun Teşkil Edilmesi ve Savaşanların Terhis Edilmesi..... 274
4.7.4. Hukuk ve Adalet Sisteminin Oluşturulması..……... 277
4.7.5. Tazminat ve Mali Yardım Programlarının Uygulanması…… 281
4.8. İnsani Müdahale ve Barış İnşasında Karşılaşılan Sorunlu Alanlar..... 282
4.8.1. Askerî ve Sivil Uzman Personel Yetersizliği……..... 282
4.8.2. Mali Destek ve Finansman Sıkıntısı..…….…….…….... 284
4.8.3. Eğitim ve Kültür Farklılıkları, İletişim Sorunları……..... 284
4.8.4. Askerî Gücün Aşırı Kullanımı……...…..…….. 285
4.8.5. Barış İnşa Süreçlerine Yönelik Eleştiriler…….…… 286
4.9. Sivil-Asker İşbirliği Faaliyetlerinin Koordinasyonu……..... 287

4.9.1. İnsani Yardımların Uluslararası Hukuktaki Yeri……..... 290
4.9.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Çatışmalarda Sivil Aktörler… 291
4.9.3. STK'ların Savaş ve Çatışma Ortamlarındaki Güvenlik Stratejileri…… 292
4.9.4. İnsani Müdahalelerde Sivil-Asker İşbirliğinin Gerçekleştirilmesi……..... 294
4.9.5. Sivil Asker İşbirliği Modelleri ……..…… 296
4.9.6. Sivil - Asker İşbirliğinin Uygulama Alanları..…….……. 300
4.9.6.1. Sivil Aktörlerin Güvenliğinin Sağlanması……. 300
4.9.6.2. Askerî Eskort Kullanımı……...……. 301
4.9.6.3. Yardım Faaliyetlerinde Askerî Lojistik İmkânların Kullanımı……..……..……. 302
4.9.6.4. Sivil-Asker İşbirliğinin Sağlanmasında Koordinasyon……..…… 302
4.9.6.5. Sivil-Asker Harekât Merkezi ve Sivil Güvenlik Ofisi Kurulması……..... 303
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER…….....…..... 307
KAYNAKÇA…….…….....**.....** 331
ÖZGEÇMİŞ…….…….....….**.....** 361

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Çatışmaların Sınıflandırılması..... 92

Tablo 1.2: Çatışma Analizi..... 106

Tablo 1.3: Aktör-Önlem Analizi Tablosu..... 108

Tablo 2.1: Yugoslavya'nın Dağılması Sonrası Nüfus Dağılımı..... 147

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANSO	Afganistan Hükümet Dışı Kuruluşlar Güvenlik Ofisi (Afghanistan NGO Security Office)
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
CHF	Cooperative Housing Foundation (Konut Yardım Vakfı)
DDR	Disarmament, Demobilization and Reintegration
FYC	Federal Yugoslavya Cumhuriyeti
HIIK	Heilderberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü (Heilderberg Institute for International Conflict Research)
ICC	Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court)
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu)
ICRC	International Committee of the Red Cross **(**Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatı)
ICTR	Ruanda Uluslararası Suç Mahkemesi
ICTY	Eski Yugoslavya Uluslararası Suç Mahkemesi
IŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
IFOR	Kosova Implementation Force

IICK	Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu
ILA	International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)
JNA	Yugoslav Halk Ordusu
KFOR	NATO Kosova Gücü (NATO Kosova Force)
MEDI	Municipal and Economic Development Initiative (Belediye ve Ekonomik Kalkınma Girişimi)
MRND	Ulusal Devrimci Demokrasi Hareketi
MYK	Müzakere Yüksek Komitesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NGO	Non-Governmental Organization (Hükümet Dışı Organizasyonlar)
OCHA	BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi
OPCW	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
RPF	Ruanda Yurtsever Cephesi (Rwanda Patriatic Front)
RtoP	The Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)
SFOR	Kosova Stabilization Force
STB	Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme
STK	Sivil Toplum Örgütleri
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu

UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
UNAMIR	BM Ruanda için Yardım Misyonu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UN High Commissioner for Refugees)
UNITAF	Somali Birleşik Görev Gücü (United Task Force)
UNMIK	BM Kosova Misyonu (UN Mission in Kosova)
UNMIS	BM Gözlemci Misyonu (UN Supervision Mission in Syria)
UNPREDEP	Makedonya BM Önleyici Barış Gücü Kuvveti
UNPROFOR	UN Protection Force (BM Koruma Kuvveti)
UNSMIL	BM Libya Destek Komisyonu

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun gündeminde insan haklarının genişleyen boyutu ön plana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere uluslararası örgütlerin, insan haklarının korunmasına ve bu alanda gerçekleşen ciddi ihlallerinin önlenmesine yönelik çabaları önem kazanmıştır. Gerekli durumlarda askeri güç kullanımını içeren insani müdahale kavramı hakkındaki uzun süredir var olan tartışmalar, günümüzde de yoğunluğunu devam ettirmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, BM'nin barış amaçlı gerçekleştirilen müdahalelerde kapsam açısından bir değişim, nicelik açısından ise büyük bir artış söz konusudur. 1948 yılından günümüze kadar BM operasyonları incelendiğinde Soğuk Savaş bitene kadar sadece 13 adet operasyon icra edilmiş, bu dönemden günümüze kadar ise 57 yeni operasyon gerçekleşmiştir.[1] Operasyonların sayısındaki artışla birlikte operasyonlara katkıda bulunan ülkeler, katılan askerî ve sivil personelin sayısı ile BM'nin operasyonel bütçesinde önemli oranda artış kaydedilmiştir.

Devlet içi askeri şiddet içeren çatışmaların artması sonucu uluslararası barış ve güvenlik ortamının sağlanması ve korunması amacıyla BM zamanla yeni yöntemleri uygulamaya koymuştur. BM sisteminde; "*önleyici diplomasi (preventive diplomacy), çatışmayı önleme (conflict prevention), barışı sağlama (peace making), barışa zorlama (peace enforcement), barışı koruma (peace keeping), çatışma sonrası barışı kurma (peace building)*"[2] gibi yöntemlerin hayata geçirilmesinde çoğunlukla diğer bölgesel örgütlerle işbirliğine gidilmiştir.

Bu durumu ortaya çıkaran temel neden ise, yaşanan devlet içi silahlı çatışmalarda, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek boyutlarda insan hakları

[1] Bkz. "BM Barışı Destekleme Harekâtları Listesi, List of Peacekeeping Operations 1948-2017", (Çevrimiçi) https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/unpeacekeeping-operationlist1.pdf, 2 Mayıs 2018.

[2] Supplement to an Agenda for Peace, - Security Council Report, (Çevrimiçi), http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/UNRO%20S1995%201.pdf, 14 Mayıs 2018.

ihlallerinin, mülteci akınlarının ve sivil kayıpların yaşanması sonucu ilgili devlete karşı insani amaçlı müdahaleyi gerektiren durumlarla daha sık karşılaşılmasıdır.

BM'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla alacağı zorlayıcı tedbirler, BM Antlaşması'nın VII'nci bölümünde yer almaktadır. Zorlayıcı önlemlerin alınması BM Güvenlik Konseyi'nin görev ve yetkisine dâhildir. BM Güvenlik Konseyi'nin, bu yetkisini kullanırken, BM'nin amaç ve ilkelerine uygun olarak hareket etmesi gerekmektedir. Buna ilave olarak, BM üyeleri de BM Güvenlik Konseyi'nin zorlayıcı önlemlere ait kararlarını kabul etmek ve uygulamak zorundadırlar. Zorlayıcı önlemlere uyulmaması durumunda BM Antlaşması 42. maddesi[*] doğrultusunda silahlı kuvvet kullanmayı da içeren zorlayıcı tedbirler devreye girmektedir.

Bölgesel örgütler de uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla, barış gücü harekâtı icra edebilirler. BM Antlaşması'nın 53. maddesine göre, zorlama tedbirlerini ve askeri müdahaleyi içerecek harekâtlar için BM Güvenlik Konseyi'nden yetki alınması gerekmektedir. Ayrıca bu örgütlerin müdahale konusunda bağımsız hareket etmelerini önleyebilmek amacıyla 54. madde[**] hükmü getirilmiş bulunmaktadır.[3]

Yakın dönemde yaşanan devlet içi krizlerde, sivillerin kasıtlı olarak hedef alındığı, sıklıkla yerlerinden edildiği, sistematik olarak işkence, kötü muamele ve tecavüzlere maruz kaldığı görülmektedir. Çoğunlukla ideolojik, dinsel ya da etnik nedenlerden kaynaklanan sebeplerle, özellikle asker veya milis güçler tarafından yapılan kasıtlı eylemler, sivillerin ölümüne ve şiddetli acılar çekmesine neden olmaktadır. Diğer devletler her ne kadar kendilerinden uzakta gerçekleşen şiddet olaylarına karşı ilgisiz kalmaya çalışlar da mülteci akını, organize suçların

[*] Madde 42; "Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir."

[**] Madde 54; "Güvenlik Konseyi, bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunması için girişilen ya da tasarlanan tüm eylemlerden her an tam olarak haberli bulundurulacaktır."

[3] Enver Bozkurt, **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, 2. bs., Ankara, Asil Yayınevi, 1999, s. 82.

yaygınlaşması, salgın hastalıkların yayılması ve özellikle terör tehdidinin kendi ülkelerinde yaşanması gibi nedenlerden dolayı söz konusu olayların etkisini yakından hissetmeye başlamışlardır.

Etnik temizlik, soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı devlet içi çatışmalar karşısında dahi uluslararası toplum genellikle uzun süre hareketsiz kalabilmektedir. Bu durumda Ruanda, Bosna ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi insani krizlerin daha da derinleşmesi ve sorunun çözümünün daha karmaşık hale gelmesi söz konusu olmaktadır. Yaşanan devlet içi silahlı çatışmalara karşı, insancıl amaçlar ön planda tutularak, gecikmeden insani müdahalenin gerçekleştirmesi halinde sivil kayıpların ve çekilen acıların azaltılması mümkün olabilecektir.

İnsani müdahaleler, müdahale edilen devletin rızasının dışında gerçekleştirilmesi nedeniyle devlet egemenliği ilkesinin gözetilmesi ile insan haklarını koruma sorumluluğu arasında yaşanan çelişkili bir tartışmanın tam merkezinde yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler alanında devletlerin uluslararası sistemin tek aktörü olma durumunu savunan realist düşüncenin ciddi olarak tartışılması uluslararası güvenlik anlayışındaki değişimi hızlandırmaktadır. Günümüzde değişime uğramış güvenlik kavramı, sadece devletlerin güvenlik ve çıkarlarının korunmasını kapsamamakta, insanların da güvenliğinin sağlanması, hak ve özgürlüklerinin korunmasını da içermektedir.

Birleşmiş Milletler, ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı devlet iç savaşlar ve silahlı çatışmalar karşısında, BM Antlaşması'nın temel ilkelerine bağlı kalmak ile hak ihlallerinin engellenmesi amacıyla müdahale kararının alınmasında ikileme düşmektedir. Bu durum Somali, Ruanda, Bosna Hersek, Kosova, Afganistan ve Libya gibi son dönemde yaşanan uluslararası müdahalelerde çeşitli tartışmaların yaşanmasına ve genellikle müdahalede geç kalınmasına neden olmaktadır.

İnsani müdahaleler ve bu müdahalelerin hukuki meşruiyeti sorunu uluslararası hukukun ve ilişkilerin önemli konularından birisi haline gelmiştir. Bir yanda BM Antlaşması'nın temel esaslarından devlet egemenliği ve kuvvet kullanma yasağı ilkelerinin bağlayıcılığı yer almaktadır. Diğer tarafta ise bazı devletlerin ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerini gerçekleştirmeleri veya önlemede yetersiz kalmaları

karşısında insan haklarını korumak için müdahale edilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Bu durum insani müdahale konusuna ilişkin olarak uluslararası hukuka uygun çözümler aranmasına yönelik çabaların artmasına yol açmıştır.

Günümüzdeki gelişmelere ve dünyamızın geçirdiği hızlı değişim sürecine bakıldığında önümüzdeki dönemde de dünyanın çeşitli bölgelerindeki insani kriz ve çatışmaların sona erdirilmesine yönelik uluslararası çabalara ve insani müdahalelere daha yoğun şekilde ihtiyaç duyulacağı söylenebilir. Askeri gücün kullanımının dâhil olduğu insanları koruma amaçlı gerçekleştirilen müdahalelerde, uluslararası toplumun sorumluluklarını yerine getirmesi ve benzer insani krizler karşısında benzer tepkilerin verilmesi açısından ise bu müdahalelere yönelik BM çatısı altında uluslararası kabul gören temel kriterlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte insani krizlere neden olan etnik veya dini temelli devlet içi çok sayıda çatışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. İnsan haklarının ciddi şekilde ihlal edildiği bu devlet içi silahlı çatışma durumlarına karşı BM Güvenlik Konseyi insani müdahale kavramı altında müdahalede bulunulması yönünde kararlar almıştır. BM Antlaşması'nda devlet egemenliği ve müdahalenin yasaklanması hususlarında açık hükümler bulunması ancak insani müdahaleye ilişkin hiçbir hükmün yer almaması hem siyasi hem de hukuki olarak müdahalelerin yoğun biçimde tartışılmasına sebep olmaktadır.

Bu tartışmalardan hareketle insani müdahale konusunda uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler bakış açısı ile üç temel yaklaşım bulunmaktadır. İlk grubun yaklaşımı, Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olsun olmasın insani gerekçelerle kuvvet kullanılmasına kesinlikle karşı çıkmaktadırlar. İkinci gruptakiler, Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesiyle insani gerekçeyle askeri müdahale yapılmasını onaylamakta ancak insani müdahaleyle ilgili herhangi bir hukuki düzenlemeye gidilmesine kesinlikle karşı çıkmaktadırlar. Üçüncü gruptakiler ise Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesiyle gerçekleştirilen insani gerekçeli askeri müdahaleleri desteklemekte ve insani müdahale konusunda hukuki düzenlemeye gidilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

İnsani müdahale, egemenlik hakkı ve içişlerine karışmama prensiplerine karşı aykırılık içerse de bu durum BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararı almasıyla müdahalenin hukuki meşruiyeti sağlanabilir. Ancak, insani müdahale hukuki açıdan meşru olarak gerçekleştirilse dahi genel kabul gören bir kural olarak değil, her bir olay bazında değerlendirilmesi gereken bir istisna özelliği taşımaktadır. Sayıları artan ve kapsamı değişen insani krizlerde silahlı çatışmanın derinleşmemesi, insan hakları ihlallerinin ve sivil kayıpların önlenmesi amacıyla meşru zemin içerisinde kısa sürede müdahale edilmesi gerekmektedir.

İnsani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetiminin gerçekleştirilmesinde ve gerektiğinde insani müdahale kararı alınmasında, BM Antlaşması temel hükümleri, BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve karar alma mekanizması yetersiz kalmaktadır. Ruanda ve Bosna'da gerçekleşen ve uluslararası toplum tarafından önlenemeyen soykırımlar sonrasında insani müdahale kavramı yerini Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect) kavramına bırakmıştır. Koruma sorumluluğu, devlet içi çatışmalardan kaynaklanan krizlerin nedenlerinin önlenmesine yönelik olan önleme yükümlülüğü, askerî müdahaleyi öngören tepki verme yükümlülüğü ve son aşamada kalıcı barış ortamının yerleşmesi amacıyla gerçekleştirilecek yeniden inşa yükümlülüğünü içermektedir.

Koruma sorumluluğu kavramı BM Güvenlik Konseyi'nin 2011 yılında, 1973 sayılı kararı ile Libya'ya yönelik olarak ilk kez operasyonel olarak uygulama alanı bulmuştur. Ancak, sivil kayıpların ve ağır insan hakları ihlallerinin daha yoğun olarak yaşandığı Suriye krizine ilişkin insani amaçlı müdahale kararının alınamaması, koruma sorumluluğu ve müdahale süreçlerinde hala bir takım sorun alanlarının bulunduğunu göstermektedir.

Bu kapsamda insani krizler karşısında, devletlerin tutum ve davranışları, uluslararası ortamın özellikleri, BM'nin uygulamaları ve uluslararası güvenlikteki rolü, insan hakları ihlallerinin önlenmesi, kriz ve çalışma yönetimi süreçleri ele alınmıştır. İnsani müdahale kararının alınması ve uygulanmasına ilişkin BM'nin önündeki en önemli sorunlardan birisi, uluslararası barış ve güvenlik ortamının sağlanmasında siyasi ve askeri açıdan karar organı olan BM Güvenlik Konseyi'nin

yapısıdır. Uluslararası sistemin geçirdiği dönüşümün aksine realist görüşü esas alan BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı günümüz koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun bir işlevselliğe sahip değildir. Daha geniş bir temsili içeren ve bölgesel güçlere daha etkin rol kazandıran bir yapı, BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin ortak olarak sağlanmasında faydalı olabilir.[4] Başta diğer devletlerin temsili ve veto yetkisi olmak üzere BM'nin birçok alanda yeniden yapılandırılması sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen bu tartışmalar, BM Antlaşması'nın insani müdahalelerin uygulanmasına yönelik hükümlerinin güncelleştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, BM barış gücü operasyonlarının artmasında başlıca etken uyuşmazlık ve çatışma türünün değişmiş olmasıdır. Bu dönemde parçalanan devletler veya başarısız devletlerden kaynaklanan iç istikrarsızlıklar ve iç savaşlar sıklıkla yaşanmaya başlamıştır. Büyük devletlerin iki kutuplu dünyada verdikleri desteği çekmesiyle bazı devletler siyasi olarak zor duruma düşmüştür. Bu devletlerin zayıf kurumları ve çöken ekonomileri bastırılmış etnik ve dinsel farklılıkların, mikro-milliyetçiliklerin belirgin hale gelmesine ve çatışma ortamının hızla ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Değişen tehdit ortamı ve güvenlik algılamaları, yaşanan devlet içi krizlerin uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ve iletişim araçlarının etkisi ile bölgesel ve devlet içi krizler, doğrudan veya dolaylı olarak diğer ülkeleri de etkileyerek uluslararası bir güvenlik sorunu oluşturabilmektedir. Devletlerin dağılması, iç savaşlar, devlet yapısının sarsılması gibi olaylar bu ortamı suiistimal etmek isteyen silahlanmış gruplara ve devlet dışı aktörlere fırsat verip, soykırıma, sistematik katliamlara, ağır insan hakları ihlallerine, terör örgütlerinin güçlenmesine, insan ve uyuşturucu kaçakçılığının artmasına yol açmaktadır. Birbirleriyle iç içe geçip karmaşık tehditler bütününe yol açacak bu tarz krizleri çözümlemede sadece askerî gücün yeterli

[4] Nihal Ergül, "Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler'in Rolü ve Uygulamaları", Ed. by. Atilla Sandıklı, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, İstanbul, BİLGESAM, 2012, s. 188.

olmadığı sivil unsurlarında katılımı ile daha kapsamlı bir yaklaşıma gereksinim duyulduğu uluslararası toplum tarafından kabul edilmektedir.

BM güçleri, Bosna Hersek müdahalesinde görüldüğü gibi kendi başına hareket eden silahlı milislerle veya Somali'de örneğinde olduğu gibi otoritenin ortadan kalktığı durumlarda farklı silahlı gruplarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Müdahale edilen ülkenin insani müdahalelerde olduğu gibi rızasının bulunmadığı BM operasyonlarının çok daha iyi planlanması, koordinasyonunun sağlanması, yetki ve emir komuta yapısının sağlamlaştırılması ve sivil unsurlar ile gerekli mutabakat ve işbirliğinin sağlanmış olması gerekmektedir.

BM bağlısı kurumlar henüz bu tür operasyonların planlanması, kuvvet oluşturulması, desteklenmesi ve yönetilmesi konularında yeterli uzman personel sayısına ve yönergelere sahip değildir. Bu çalışmada kapsanan önemli hususlardan birisi de bu yetersizliklerin giderilmesi için insani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetimi bağlamında uygulanacak usuller ile asker ve sivil unsurların katılımının ne şekilde olabileceğine ilişkin değerlendirmelerin ortaya konulmasıdır.

BM'nin yapısından kaynaklanan birçok probleme rağmen savaşların ve devlet içi silahlı çatışmaların yarattığı anarşiye düzen getirecek daha iyi bir uluslararası mekanizma henüz geliştirilememiştir. Bu nedenle BM'nin bir kuvvet kullanma aracı olarak insani müdahale kavramının hukuki ve siyasi açıdan analiz edilerek geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır. BM Güvenlik Konseyi insani krizlere karşı etkin önlem alınması konusunda zamanında uzlaşıya varamamaktadır. Bu durum, insani müdahalenin meşrulaştırılması ve hukuki altyapının oluşturulması amacıyla mevcut BM sisteminde reform taleplerinin artmasına yol açmaktadır.

Bu tartışmalar ışığında öncelikle BM ve uluslararası toplumun insani müdahale için sınırları belirlenmiş hukuki -yasal bir haklılaştırma- bir zemin oluşturulması gerekmektedir. Nelerin bir ülkenin iç mesele kapsamında değerlendirilebileceği, nelerin uluslararası müdahaleyi gerektirdiği ve insani müdahale yönündeki siyasi ve askerî eylemlerin neler olabileceğine ilişkin hususların gerçekleştirilecek çalışmalar ile hukuki ve meşru bir altyapıya kavuşturulması gerekmektedir. Ancak bu altyapıyı

sağlayacak henüz üzerinde anlaşılmış bir ölçütler listesinden bahsetmek mümkün değildir.

İnsani krizlerin ilk emarelerinin tespit edilmesinden itibaren koruma sorumluluğu kavramının ilk aşaması olan önleme sorumluluğu veya çatışma yönetimindeki karşılığı olarak çatışmanın önlenmesi aşamasının BM tarafından uygulamaya konulması gerekmektedir. Uygun niteliklere ve yetkilere sahip uzman personel tarafından çatışmaya neden olan sorunların tespit edilerek çözüm önerilerinin çatışmanın taraflarınca kabul edilmesinin sağlanması, çatışmanın silahlı çatışmaya dönüşmeden uzlaşıyla sonuçlanması açısından kritik öneme haizdir.

Silahlı çatışmanın başladığı ve yayılma emareleri gösterdiği durumlarda krize müdahale edildiğinde dahi çoğunlukla geç kalınmakta, taraflar birbirlerine üstünlük sağlama düşüncesi ile uzlaşıya varmakta istekli davranmadıkları görülmektedir. Silahlı çatışmanın şiddetinin arttığı durumlarda tepki verme sorumluluğu kapsamında zorlayıcı tedbirler alınarak ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak tarafların görüşme masasına oturtulması olasılığı azalmaktadır.

Çatışmaların şiddetinin arttığı durumlarda insani müdahalede geç kalındığı takdirde Ruanda, Bosna ve halen Suriye'de karşılaşıldığı şekliyle soykırım, kitlesel katliamlar ve ağır insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalınmaktadır. Ancak, geç kalınsa dahi askeri müdahalede bulunulması birçok hayatın kurtarılması açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Müdahale sonrasında barışın sağlanması, çatışmanın çözümü ve yeniden inşa faaliyetlerinin tarafların düşmanlıklarını ortadan kaldırarak bir arada yaşamasının sağlanması amacıyla siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yapılması gerekli hususların dikkatlice tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir.

Tezin konusu seçilirken insani krizlere yol açan devlet içi silahlı çatışmaların arttığı bir ortamda insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları üzerindeki tartışmaların devam ettiği ve henüz hukuki bir norm haline gelmediği görülmüştür. Müdahale kararının geç alınmasının veya alınamamasının insani krizlerin derinleşmesine, sivillerin hayatını kaybetmelerine ve ciddi insan hakları ihlallerine sebep olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca insani müdahalenin sadece koruma

sorumluluğu kavramında geçen tepki verme sorumluluğu ile sınırlı olmadığı, önleme ve yeniden inşa sorumluluklarının da müdahale kapsamında yer alması gerektiği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ışığı altında özellikle önleme ve yeniden inşa sorumluluklarının sadece askeri güç ile yapılmasının mümkün olamayacağı, sivil unsurların sivil-asker işbirliği çerçevesinde bu faaliyetlerde mutlaka yer alması gerektiği görülmüştür. Bu kapsamda tezin konusu "İnsani Müdahale Harekâtlarında Çatışma ve Kriz Yönetimi: Sivil Asker İşbirliği Tartışmaları" olarak seçilmiştir.

Gerçekleştirilmiş çeşitli insani müdahaleler göz önüne alındığında, her bir müdahalenin başlatılmasından sonlandırılmasına kadar icra edilen süreçlerin her birisinin kendisine özgü özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu durum insani müdahale süreçlerinde uluslararası kabul gören normların oluşturulmasında ve kabul edilmesinde bir takım zorluklar ortaya çıkarmaktadır. İnsani müdahale kararının verilmesi, kuvvet oluşturulması, uygulama esaslarının belirlenmesi, verilen yetki ve sorumluluk çerçevesinde icra edilmesi, müdahale sonrasında devlet inşası ve yeniden imar faaliyetlerinde özellikle sivil kurum ve kuruluşlarla gerekli koordinasyonun sağlanması hususlarının her birisinin dikkatlice tanımlanması ve tasarlanması gerekmektedir.

Bu tezin amacı, insani müdahale kavramından koruma sorumluluğu kavramına geçişi tarihi gelişimi içerisinde yorumlamak, uluslararası ilişkiler bakış açısı bağlamında değerlendirmek, uluslararası hukuki normlar üzerinden insani müdahale karar alma mekanizmasını ve alınan kararların meşruiyetini anlamlandırmaktır. İnsani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetimine ilişkin usul ve esasları geçmiş insani müdahaleler incelenerek ortaya koymaktır. Gittikçe artan oranda kriz yönetimi ve çatışma sonrası dönemde yeniden yapılanma ve imar faaliyetlerine sivillerin katılımının nasıl olacağı ve ortaya çıkan sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin müdahalenin başarısını yükseltecek şekilde nasıl icra edileceğini analiz etmektir.

Bu amaç doğrultusunda tezin problem cümlesi şu şekildedir: Uluslararası hukuk kuralları ve devletlerin egemenlik haklarının sınırlarına ilişkin görüş ayrılıkları sürerken soykırım, ağır insan hakları ihlalleri ve sivillerin korunması somut gerekçesiyle devletlere insani müdahalede bulunmak etik, meşru ve mutlaka

uygulanması gereken bir kuvvet kullanma yöntemi olarak kabul edilebilir mi? Son dönemde gerçekleşen insani krizler sırasında ve sonrasında ortaya çıkan askeri şiddet içeren çatışmalara ve savaşlara insani müdahalelerde bulunulurken sivil-asker işbirliğinin işletilebilmesi için nasıl bir hukuki-siyasi-ekonomik-sosyal yapı oluşturulmalıdır? İnsani krizler ve askeri şiddet içeren çatışmalar tetiklenmeden önce uluslararası örgütlerin önleyici nitelikte insani müdahalede bulunabilmeleri sağlanabilir mi? Bunun için mevcut hukuki ve idari yapılar yetersiz ise işlevsel yapı-süreç nasıl oluşturulabilir?

Bu kapsamda ana hipotezler ve bunlara bağlı alt hipotezler tanımlanmıştır. Hipotezlerin geçerliliği tez çalışması sırasında örnek insani müdahale vaka incelemelerinden elde edilen veriler doğrultusunda test edilecektir:

Hipotez 1: Ülke içerisinde farklı aktörler arasındaki uyuşmazlıklar kamu düzeni içerisinde çözümlenemediğinde taraflardan en az birinin hasmına karşı askeri şiddete başvurma olasılığı yüksektir.

Hipotez 2: Uyuşmazlık, Çatışma ve Kriz Yönetimine ilişkin süreçler başarı ile sonuçlandırılamadığı takdirde askeri şiddet ve kuvvet kullanmaya, insani müdahaleye ihtiyaç duyulur.

Hipotez 3: Sivillerin insani müdahale süreçlerine katılımı ve sivil-asker koordinasyonun sağlanması çatışma ve kriz yönetimi, çatışma sonrası barış inşası ve yeniden imar faaliyetlerinde müdahalenin başarısını artırmaktadır.

Tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi olarak Örnek Olay İncelemesi (Vaka Çalışması) yöntemi kullanılmıştır. Seçilen insani müdahale örnekleri birinci bölümde kavramsal çerçevede ortaya konulan kriterler doğrultusunda incelenmiştir. İncelemelerde değişkenlere değil, her biri kendine özgü olan olay ve olgulara odaklanılmıştır. Örnek insani müdahaleler seçilirken müdahaleler iki grup olarak ele alınmıştır. 2. bölümde yer alan Ruanda ve Bosna Hersek müdahaleleri tüm süreçleri tamamlanmış müdahalelerdir. Bu müdahaleler çatışma ve kriz yönetimi açısından ele alınmış, ayrıca koruma sorumluluğu kapsamında yer alan önleme, tepki verme ve yeniden inşa sorumlulukları açısından da incelenmiştir. 3. bölümde yer alan Libya

Müdahalesi ve Suriye Krizi ise henüz sonuçlanmamış durumdadır. Libya müdahalesi ve Suriye krizinin seçilmesindeki bir diğer amaç da koruma sorumluluğu kavramının BM tarafından kabul edilmesinden sonra ortaya çıkan krizler olmalarıdır. Koruma sorumluluğunun kabulünün tartışmalı insani müdahale kavramına ve müdahale süreçlerine katkısının neler olduğunun araştırılması hedeflenmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin incelenen tüm müdahalelerde hangi kararları aldığı ve yaklaşım tarzının nasıl olduğu detaylı olarak incelenmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları olarak, örnek olay incelemesi dört olay ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca sadece insancıl amaçlarla düzenlenen ve müdahale edilen devletin rızası dışında gerçekleşen insani müdahale kapsamına giren müdahaleler incelemeye dâhil edilmiştir. 3. bölümde incelenen Libya Müdahalesi ve Suriye Krizi süreçleri henüz tamamlanmadığı için konu ile ilgili en son güncel gelişmelerin etkileri sınırlı olarak tezde elde edilen sonuçlara yansıtılabilmiştir. Bu yönü ile Suriye Krizi çatışma ve kriz yönetimi açısından ele alınmamış, Libya Müdahale kapsamında atıfta bulunulan koruma sorumluluğu kavramının geleceği ve hukuki bir norm haline gelmesi açılarından incelenmiştir. Bu çalışmanın devamı niteliğinde yapılacak çalışmalarda Suriye'de yaşanan insani krizin çatışma ve kriz yönetimi bakış açısı ile incelenmesi faydalı olacaktır.

Tez çalışması sırasında yazılı kaynaklar esas alınarak ikincil kaynak tarama yöntemi ile araştırma yapılmıştır. Yani konu ile ilgili literatürde var olan kaynaklardan alınan veri ve bilgilerin, genelleme, analiz, yorum ve değerlendirmesi yapılarak genel bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle konu ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yazılı kaynaklar olarak anlaşma metinleri, raporlar, kitap ve makaleler taranmıştır. İncelenen insani müdahalelere ilişkin BM Güvenlik Konseyi kararları araştırılmıştır. Aynı zamanda konu ile ilgili daha derin bilgilere ulaşabilmek için başta konuya ilişkin günlük gazete ve elektronik kaynaklar olmak üzere gelişmelere yer veren yazılı ve sözlü medya araçlarının takibi yapılmıştır.

Bu çalışma kapsamında örnek insani müdahaleler incelenmesinde belirli bir metodoloji izlenmiş, çatışma ve kriz yönetimine ilişkin ölçütlerin belirlenmesine ışık tutulması hedeflenmiştir. BM karar alma mekanizmalarının iyileştirilmesi, koruma

sorumluluğu normunun geliştirilmesi, insani müdahalelerin başarısının yükseltilmesi, insani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetiminin etkin olarak sağlanması ve sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin organize edilmesi konularına yönelik sonuçlar ve tavsiyeler belirlenmiştir.

Bu kapsamda tezde özetle, birinci bölümde kavramsal çerçeve başlığı altında insan haklarının korunması ve devlet egemenliği arasındaki ilişki incelenmiş, insani müdahale kavramından koruma sorumluluğu kavramına geçiş tarihi akış içerisinde yorumlanmıştır. İnsani müdahale kavramı uluslararası ilişkiler bakış açısı çerçevesinde değerlendirmiş, uluslararası hukuk normları düzeyinde insani müdahale karar alma mekanizmasını ve alınan kararların meşruiyetinin nasıl sağlanacağı incelenmiştir. Çatışma ve kriz yönetimine yönelik olarak çatışmanın çeşitleri, sınıflandırılması, çatışma ve kriz yönetiminin safhaları, çatışma analizi, aktör-önlem analizi gibi hususlar irdelenmiştir.

İkinci bölümde Ruanda ve Bosna insani müdahaleleri incelenerek insani müdahale süreçlerinde çatışma ve kriz yönetimine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Bu incelemeler esnasında çatışmaların tarihi, siyasi, demografik ve sosyolojik nedenleri tespit edilmeye çalışılmış, çatışmanın ortaya çıkışı, insani krize dönüşümü, çatışma ve kriz yönetim çabaları incelenmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin sivillerin korunmasına ve müdahaleye yönelik aldığı kararlar, barışın sağlanmasına yönelik çabalar analiz edilmiştir. Yeniden inşa, suçluların cezalandırılması ve normalleşme çalışmaları kapsamında icra edilen faaliyetler, sivil toplum örgütlerinin rolü ve sivil-asker işbirliğinin nasıl sağlandığına yönelik hususlar araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde koruma sorumluluğu kavramının kabul edilmesi sonrasında gerçekleşen Libya müdahalesi ile halen devam eden Suriye insani krizi ele alınmıştır. Libya müdahalesi, müdahale kararının alınma süreci, kararının koruma sorumluluğu açısından yorumlanması ve müdahalenin gerçekleştirilmesi aşamaları incelenmiştir. Müdahalenin, Libya halkını korumaktan rejim değişikliğine doğru evirildiği eleştirileri ile müdahalenin kısa vadeli sonuçları analiz edilmiştir. BM'nin henüz sonuçlandırılamayan müdahale sonrası barış ve istikrarı sağlama çabaları ile

Libya'da çözülmeyi bekleyen birçok soruna yönelik tespitler yapılmıştır. Suriye insani krizi konusunda ilk olarak çatışmanın sebepleri, başlama ve gelişim süreci ortaya konulmuştur. BM'nin Suriye'de istikrarı sağlama ve krize diplomatik çözüm arayışları ve bu konuda başarısız olmasının nedenleri incelenmiştir. İnsani krizin boyutları, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar, vetolar nedeniyle insani müdahalenin gerçekleştirilememesi ve koruma sorumluluğunun yerine getirilememesinin neden ve sonuçları ortaya konulmuştur. Son olarak Suriye krizine çatışma ve kriz yönetimi açısından çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde insani müdahale süreçlerinde, koruma sorumluluğunun unsurları olan önleme, tepki verme ve yeniden inşa yükümlülüklerinin önceki bölümlerde incelenen geçmiş insani müdahalelerden elde edilen veriler ışığı altında çatışma ve kriz yönetimi aşamaları ile birlikte ele alınarak nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Sivillerin çatışma ve kriz yönetimi ile çatışma sonrası dönemde yeniden yapılanma ve imar faaliyetlerine katılımı ile ortaya çıkan sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin müdahalenin başarısını yükseltecek şekilde nasıl icra edileceğini ve geleceği analiz edilmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise tez çalışması kapsamındaki tüm hususlara ilişkin bulgular, elde edilen sonuçlar ve öneriler paylaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnsan Haklarının Gelişimi ve Evrenselliği

İnsan hakları kavramı, ilk çağlardan itibaren felsefi bir düşünce olarak gündeme gelmiştir. Uzun süre toplumlardaki güçlü sınıflar tarafından kabul görmemiş, zaman içerisinde yavaş yavaş gelişerek günümüzdeki anlamına ulaşmıştır. Doğal haklar olarak da ifade edilen, temel insan hakları, insanın doğuştan gelen ve sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. Devletler zamanla "*kendisinden daha önce de var olan insan haklarını tanıyarak, evrensel bir şekilde geçerli sayılması için gereken önlemleri almakla yükümlü hale*" [1] gelmiştir.

İnsan hakları tartışmaları, Orta Çağ'da geri planda kalsa da özellikle Yeni Çağ'da temel insan hakları ve devlet otoritesi arasındaki mücadele yoğunlaşmıştır. Bu durum, devlet gücünün insan haklarının korunmasının güvence altına alınma yönünde sınırlandırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. İnsan hakları, bu mücadele boyunca sırasıyla anayasal belge ve bildirilerde, devletlerin anayasalarında ve son evre olarak da korunması konusunda ortak düşünceye varılmış evrensel değerler bütünü halinde uluslararası anlaşma ve sözleşmelerde yerini almıştır.

1.1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci

Yüzyıllar içerisinde insan hakları, ayrıcalık ve ayrımcılık unsuru olmaktan çıkmıştır. Bütün insanları kapsayacak şekilde her bireyin sahip olacağı doğal bir hak halini almıştır. İlkçağ döneminden itibaren, eski uygarlıklarda yurttaşların serbestlik ve eşitliği, yönetime katılma, toplumsal kuralların oluşumu gibi alanlarda, toplumu oluşturan sıradan bireylerin bu haklara sahip olması çabaları olmuştur. Genellikle araştırmacılar, insan hakları konusunun başlangıcı dönemi olarak Sokrates-Platon-Aristoteles gibi düşünürlerin yaşadığı Eski Yunan dönemini almaktadırlar. İnsanın

[1] Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Ankara, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:89, 2001, s.15.

doğrudan felsefenin odağı haline gelmesi Sokrates'in fikirleri ile başlamıştır.[2] Helenistik dönemde ortaya çıkan Stoa akımı, devletin yüceltilmesi genel düşüncesine itiraz ederek, devletin dışında ve üstünde aklın, yasaların ve adaletin bulunduğunu öne sürmüştür. Stoa düşüncesinde insanın bağımsızlığı ana fikir olarak yer almıştır. Bu niteliği ile köleliğe karşı ilk karşı çıkanların Stoacılar olduğu söylenebilir.[3]

Hıristiyanlık dininin ortaya çıkması ile Tanrı'nın sureti olarak insanın bazı haklara sahip olabileceği düşüncesi ve insan kişiliği olgusu Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde değer kazanmaya başlamıştır. Ancak Ortaçağ anlayışı içerisinde devlet ve kilise kavramları, kişi haklarına göre çok daha ön plana çıktığı için kişisel özgürlüklere ilişkin görüşler oldukça uzun bir süre geri planda kalmıştır.

İslamiyet'in doğuşu ile birlikte insan hakları konusunda önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. İslami düşünce belirli koşullar altında olsa dahi, hayat hakkı, mülkiyet hakkı, eşitlik ve özgürlük ilkelerinden sadece Müslümanların değil Müslüman olmayan bireylerinde yararlanmasına yol açmıştır. Batı dünyasında bu değerlere atıfta bulunulması çok daha uzun zaman sonra gerçekleşebilmiştir.

Rönesans'tan itibaren "insanın doğuştan bazı hak ve özgürlüklere sahip olduğu" ve bunlara "devletin dokunamayacağı" düşüncesi Batı toplumlarında güç kazanmaya başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıldan itibaren ise, temel insan haklarına ilişkin ortaya konan tanımlamalar doğrultusunda bugünkü anlayışa oldukça yakın bir anlam kazanmıştır. Bu dönemde yaşayan çeşitli düşünür ve yazarlar insan hakları konusunda çalışmalar yapmış ve kavramın gelişimine büyük bir katkı sağlamışlardır.

İnsan hakları kavramını bilimsel yollarla açıklamaya çalışan Hugo Grotius[*], "*hukuku insan aklının ürünü olarak görmüş ve bütün insanlar için geçerli olan ortak haklardan*"[4] bahsetmiştir. İlerleyen dönemde, Haklar Bildirgesi'nin (Bill of Rights)

---

[2] M. Semih Gemalmaz, "Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları", **İnsan Hakları Yıllığı 1985-1986,** C.VII, Ankara, TODAİE Yayınları, 1987, s. 55.
[3] Niyazi Öktem, **Özgürlük Sorunu**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1977, s. 52.
[*] Hugo Grotius (1583-1645) doğal hukuk öğretisiyle ün kazanmıştır. Doğal hukuku bireysel insan hakları ile birlikte incelemiştir. Ahlaki açıdan, insan haklarının doğal hukukla olan ilişkisini Savaş ve Barış Hukuku Üzerine isimli eserinde belirtmiştir.
[4] Kemal Gözler, "Tabiî Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 4, Sayı 15, Kış 2008, s.77-90.

altyapısını hazırlayan John Locke ise bireye her yönden değer vermiş, insanın insan olmasından kaynaklanan haklarını ve özgürlüklerini öne çıkarmış, devletin görevlerini ve işleyişini bu özgürlük açısından ele almıştır. Locke'a göre insan hakları yaşam, hürriyet ve mülkiyet hakları olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Bu çerçevede önem kazanan liberalizm düşüncesi, bireylerin özgürlüğünü ve temel haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bu durumun gerçekleşebilmesi siyasal iktidarların yetkilerinin bu amaç doğrultusunda sınırlandırılması ile mümkün olabilecektir.[5]

Jean-Jacques Rousseau insan hakları konusunu toplumsal sözleşme olgusu ile ifade etmiştir. Bireylerin doğuştan eşit olduğunu ve aynı haklara sahip bulunduğunu vurgulamıştır. Doğa durumunda tek başına yaşayan bir insan gerçek anlamda iyi ve özgürdür düşüncesini taşımaktadır.[6] Doğuştan gelen bu eşitlik, zamanla toplumsal yaşamdan kaynaklanan değişiklikler nedeni ile bir eşitsizlik durumuna dönüşmüştür. Devletin bu eşitsizliği ortadan kaldıracak ve tüm bireyleri eşit haklara sahip hale getirecek tedbirleri almakla yükümlü olduğunu savunmuştur.

İnsan haklarının gelişimine önemli katkıları olan Kant, 'kişi' kavramını ilk kez ortaya atarak "*tek insanın kendi içinde özgürlük olanağı taşıyan bir varlık olduğunu*"[7] belirtmektedir. Kant'ın "*bireyin aklın biçimsel çerçevesi içinde, geçerli bir hak sistemi elde edileceği*" şeklinde ifade ettiği 'doğal hak' düşüncesi 'doğal hukuk' kavramı içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. Kişinin, "*özgür ve ahlaklı olması için bütün insanlığı kapsayan ödevlere uygun eylemlerde bulunması gerektiğini, bu durumdan dolayı da sahip olduğu kişi hakları ve temel özgürlük haklarının doğduğunu*"[8] ifade etmiştir.

Özünü kişisel özgürlüğün korunmasında, devlet gücünün hukuka bağlanmasında ve ölçülü kılınmasında bulan hukuk devleti, kavram olarak "doğal hukuk doktrini" olarak adlandırılmaktadır.[9] Doğal hukuk doktrini ortaçağ döneminde

[5] İdil Su Ekmekçi, "John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine", **TBB Dergisi**, 2013, s. 207.
[6] Ekrem Ekici, "Hobbes ve Rousseau: Toplumsal sözleşme kuramı", **Kaygı Dergisi**, 2006, s. 78-89.
[7] Murat Bebiroğlu, "İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri", **İnsan Hakları**, İstanbul, HyeTert, 2000, s. 1.
[8] A.e.,
[9] Hüseyin Hatemi, **Hukuk Devleti Öğretisi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1989, s. 7.

kilisenin baskısı altında kalmıştır. Ancak Grotius'la başlayan, esas olarak Locke, Rousseau ve son olarak da Kant'ın ortaya koyduğu düşünceler doğrultusunda kişi hak ve özgürlüklerini ifade edebilecek şekilde gerçek anlamına kavuşabilmiştir.[10]

Tarih boyunca "*bireyin hakları ve özgürlük ihtiyacı ile siyasi iktidarın egemenlik hakları arasında tarih boyunca sürekli bir gerilim ve çekişme durumu olduğu*" [11] söylenebilir. 18. yüzyıla kadar felsefi planda kalan insan haklarına ilişkin hususlar, birey hak ve özgürlüklerinin toplumsal desteğinin sağlanmasıyla temel bazı belgelerde yer almaya ve hukuk alanına girerek uygulanmalara konu olmaya başlamıştır. Giderek güçlenen ve yaygınlaşan bireyin sahip olduğu özgürlük ve haklar düşüncesi, "Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi" (1776) ve "Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi" (1789) ile ilk resmi ifadesine kavuşmuştur. Bu belgeler doğrultusunda, "hakların devlet tarafından verilmediği", "devlet kurulmadan önce de bu hakların var olduğu" görüşüyle, "baskıcı rejimlere karşı kişi hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması" çabalarına ilişkin adımlar atılmıştır.

12 Haziran 1776 tarihli "Virginia Haklar Bildirgesi" ile demokrasi ve insan haklarını geniş bir şekilde tanımlayacak biçimde bir kişi hakları listesi açıklanmıştır. Bu belge daha sonra Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni de büyük ölçüde etkilemiştir. Genel anlamda bu bildirgede yer alan bazı haklar kısaca şöyle sıralanmıştır:[12]

- "*Bütün insanlar özgür ve eşittir, doğuştan bu haklara sahiptir.*"
- "*Bütün seçimler serbesttir, siyasi iktidar halktan kaynaklanır ve ona karşı sorumludur, halkın ortak yararı gerçekleştiremeyen siyasi iktidarı değiştirme hakkı vardır.*"
- "*Yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirinden ayrı ve yetkileri belirlenmiş olmalıdır.*"

[10] Niyazi Öktem, **Felsefe Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s. 137.
[11] İhsan D. Dağı, **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2000, s. 227.
[12] Bkz: http://www.nhinet.org/ccs/docs/va-1776.htm, (Çevrimiçi), 3 Nisan 2017.

- "*Kimse kendisinin veya temsilcisinin onayı olmaksızın vergi yükü altına sokulamaz.*"

- "*Herkesin ceza davalarında suçlamayı öğrenmek, tanıklara çapraz sorgulama yaptırmak ve jüri önünde davanın ivedi sonuçlandırılmasını isteme hakkı vardır, kimse kendi aleyhine tanıklığa zorlanamaz.*"

- "*Basın özgürdür.*"

- "*Tüm bireyler din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir.*"

27 Ağustos 1789 tarihinde, Fransız İhtilali sırasında "Ulusal Kurucu Meclis" tarafından, uygulanacak amaçları içeren bir programı olarak, "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" yayınlanmıştır. Bu bildiri kendisinden sonra gelen pek çok İnsan Hakları belgesine de temel teşkil etmiştir. Bu bildirgenin temel ilkelerinden önemli olan bazıları şunlardır:[13]

- *"Bütün İnsanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğarlar."*

- *"Devletin amacı bu özgürlükleri ve hakları korumaktır."*

- *"Devlet otoritesinin kaynağı halktır. Bütün devlet görevlileri de yetkilerini halktan alırlar."*

- *"Devletin yönetilmesi yasalar yoluyla olur. Bütün yurttaşlar bu yasalar karşısında eşittir."*

- *"Doğal bir hak olan özgürlük, başkasına zarar vermeyecek olan her şeyi yapabilme gücüdür. Özgürlükler ancak yasa ile sınırlandırılabilir."*

- *"Yasaya uymayan suç ve ceza olamaz. Yurttaş suçu sabit oluncaya kadar masum sayılacağından, ona karşı zorbalıkla davranılamaz."*

- *"Temel özgürlükler şunlardır; din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü. Bu özgürlüklerin yasal sınırları mevcuttur."*

[13] Ahmet Mumcu, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri,** Ankara, Savaş Yayınları, 1994, s. 77-82.

- *"Mülkiyet ayrı ve kutsal bir haktır. Ancak kamu yararı gerektiriyorsa karşılığı ödenmek suretiyle bu hakka dokunulabilir."*

İlk çağlarda ortaya çıkan ve Fransız İhtilali sonrası önem kazanan doğal haklar kavramı, 20. yüzyılın ilk yarısında yerini yavaş yavaş insan hakları kavramına bırakmış ve bugünkü anlamına da bu yüzyılda kavuşmuştur.[14] İnsan hakları tüm insanlar için geçerli olacak, insanların onurunu ve değerlerini koruyacak şekilde tanımlanmaya başlanmıştır. Özellikle yaşanan her iki dünya savaşında da insanların başta yaşam hakkı olmak üzere temel haklarının yoğun olarak çiğnenmesi, bu anlayışın yerleşmesinin en önemli nedeni olmuştur. Bu hakların İkinci Dünya Savaşı sonrası devletler üstü düzeyde ele alınması ihtiyacının ana sebebi, bu hakları ihlal edenlerin, bu hakları korumaktan sorumlu olması gereken devletler olmasından kaynaklanmaktadır.

20. yüzyılda insan hakları üç farklı alanda tartışılmaya başlanmıştır. İlk alan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında vatandaşlığın yeniden tanımlanmaya başlayarak insan haklarının siyasi ve sosyal haklar olarak ifade edilen yeni bir kategoriyle genişlemesidir. İkincisi BM kurulması ile yeniden tasarlanan uluslararası sistemde insan haklarının yurttaşlık haklarından bağımsız olarak gelişmeye başlamasıdır. Sonuncusu ise İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ilan edilmesi ile uluslararası hukukun konusu haline gelmesidir. Bu bildiri ile bir uluslararası insan hakları belgeleri döneminin başladığı, insan haklarının uluslararası alanda hukuki düzeyde korunma altına alındığına kadar söylemsel ve eylemsel olarak da evrenselleşme sürecine girdiği söylenebilir.[15]

İkinci Dünya Savaşı, uluslararası toplumu, barışı tehdit eden ve insan haklarının çiğnendiği savaşların tekrar yaşanmaması amacıyla önlemler almaya mecbur bırakmıştır. İnsan haklarının ancak ulus-üstü mekanizmalarla ve ulusların ortak gözetimiyle sağlanabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır.[16] İkinci Dünya Savaşı'na kadar klasik devletler hukuku devletlerarası ilişkileri düzenleyen,

[14] Anıl Çeçen, "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", **İnsan Hakları Yıllığı 1981-1982**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1983, s. 12.
[15] Mithat Sancar, "İnsan Hakları: Retorik, Hukuk ve Gerçeklik"**, Birikim Dergisi**, 2003, s.165.
[16] İlhan Akbulut, "İnsan Hakları", **Türk İdare Dergisi**, Yıl:71, Sayı:425, 1999, s. 1-21.

devletlerin egemenlik hak ve sınırlarını belirleyen bir disiplin olarak değerlendirilmiş, insan haklarının korunması konusu ise münferit devletlerin bir iç işi sayılmıştır. Savaş sonrası dönemde, insan haklarının tanımlanması ve ihlallerinin önlenmesi ile ilgili sorunların hukuki açıdan güvence alınması düşüncesi önem kazanmıştır.

Demokrasi düşüncesini savunan devletler henüz savaş devam ederken, savaş sonrasının ana hedeflerinden birisi olarak insan hak ve özgürlüklerinin hukuki güvencesinin sağlanması konusunu belirlemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM'nin kuruluşunu izleyen dönemde "*insan haklarının uluslararası hukuka girmesi ve bireyin hak öznesi kimliğini kazanması*" [17] durumu gerçekleşmiştir. Böylece, "*insan hakları ilk defa ulusal alandan uluslararası alana çıkarak, uluslararası hukuka konu olduğu*" [18] söylenebilir. Ancak yine de BM Antlaşması'nda[*] insan haklarının korunması konusu hukuki anlamda tam olarak yer bulamamıştır. Bu antlaşma kapsamında "*dünya barışı için insan haklarının küresel bir biçimde sağlanmasının ve korunmasının önemi*" [19] belirtilmiştir. Böylece, insan hak ve özgürlükleri BM Antlaşması ile uluslararası hukuk açısından kısmen ele alınmış olsa dahi bu hak ve özgürlüklere evrensel bir değer kazandırılmıştır.

İnsan haklarının korunmasına yönelik hukuki düzenlemelerin hazırlanmasına yönelik ilk adım, 1946 yılında Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı olarak insan haklarına saygının geliştirilmesi amacıyla İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulması ve insan haklarının uluslararası alanda korunmasına yönelik sözleşmelerin ve bildirilerin hazırlanması amacıyla yetkili kılınması olmuştur. İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı tasarı, BM Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1948 tarihinde

[17] Mesut Gülmez, **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara,TODAİE, 2001 s. 22.
[18] M. Semih Gemalmaz, "Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları", **İnsan Hakları Yıllığı 1985-1986**, Ankara, TODAİE, 1987, s. 65.
[*] 26 Haziran 1945 yılında San Francisco'da imzalanmış ve 110 madde olarak, 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Anlaşmayı Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'yle birlikte 15 Ağustos 1945 yılında onaylamıştır. 4801 Sayılı Onay Kanunu, 24 Ağustos 1945 gün ve 6902 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.
[19] Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s. 20-21.

"İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"[*] olarak kabul edilmiştir. Bildirinin ilanı, ulus-üstü insan hakları belgelerinin ortaya çıkışı ve BM üyesi ülkelerce kabul görme süreci açısından dönüm noktası olmuştur. Bildirinin ilanından günümüze kadar geçen dönem, insan haklarının söylemsel ve hukuki olarak evrenselleşmesinin tarihi süreci olarak ifade edilebilir.[20]

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin giriş bölümünde[21]; insan haklarının, içerik ve amacı oldukça kapsamlı bir şekilde ifade edilmektedir. Bildiride, İnsan hakları dünya barışının temeli ve toplumsal adaletin kaynağı olarak görülmekte ve bu hakların korunması bir gereklilik olarak ifade edilmektedir.

Benzer amaçlar doğrultusunda, Avrupa Konseyi tarafından 1950 yılında "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" onaylanmıştır. Bu sözleşmenin amacı, "*üyeleri arasında daha sıkı bir birliktelik kurarak insan hakları ile temel özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesinin sağlanması*"[22] şeklinde belirlenmiştir. Sözleşmede, "*dünyada barış ve adaletin asıl temelini oluşturan insan haklarının sağlanıp korunabilmesinin, demokratik siyasal rejimlerin varlığına ve insan hakları konusunda ortak bir anlayış ve ortaklaşa saygı esasına bağlı olmaya dayandığı*"[23] şeklinde bir vurgu yapılmıştır.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ise, Kuzey ve Güney Amerika ülkelerinde yaşayan insanların hak ve hürriyetlerini güvenceye almak amacıyla hazırlanmıştır. Kostarika'nın başkenti San Jose'de 1969'da imzalanan ve 1978'de yürürlüğe giren sözleşme, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının yanı sıra Amerika kıtasında yer alan ülkeler arasında çıkacak uyuşmazlıkların barış içerisinde çözümlenmesini de ön görmektedir.

---

[*] İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (Universal Declaration of Human Rights-UDHR), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı ve 10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen 30 maddelik bildiridir. Bkz.http://www.un.org/en/documents/udhr/ (Çevrimiçi), 5 Mayıs 2017.

[20] Sancar, **a.g.e.,** s. 124.

[21] Bkz. http://un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf, (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2017.

[22] Bkz: "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms" http://www.echr.coe.int/Documents/Collection_Convention_1950_ENG.pdf, 20 Mart 1952, (Çevrimiçi), 5 Mayıs 2017.

[23] **A.e.,**

Helsinki Sonuç Belgesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonuç belgesi olarak 1975 yılında imzalanmıştır. Esas amacı, Avrupa ülkeleri arasında güvenlik ve işbirliğini sağlamak olan belgede ayrıca insan haklarının korunması konusunda devletlere düşen görevlerden de söz edilmektedir.

Son dönemde insan hakları konusunda gerçekleşen önemli gelişmelerden birisi de İnsan Hakları Komisyonu'nun yerine 15 Mart 2006 tarihinde BM'nin insan haklarını teşvik ve korumayı üstlenen ana kuruluşu olarak "İnsan Hakları Konseyi"nin teşkil edilmesidir. Konseyin amacı, insan hakları sorunlarını incelemek, genel olarak izlenecek politikalar için yol göstermek, uluslararası esaslar geliştirmek ve uygulanışını gözlemlemek olarak belirlenmiştir. BM Teşkilatı'nın insan hakları politikasının belirleyicisi olan Konsey "*dünya üzerindeki uygun gördüğü her yerde insan hakları sorununu gündeme getirmek ve devletlerden, sivil toplum kuruluşları ve diğer kaynaklardan gelen bilgileri incelemekle*"[24] yetkili kılınmıştır.

Görüldüğü gibi uzun süren bir gelişim evresi sonunda, 20. yüzyıl gerçekten de insan haklarının gelişip ulus-üstü bağlayıcı esasların ortaya konulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. İnsan haklarının evrensel hale gelmesi ve kabul edilen uluslararası düzenlemeler ile bu hakların hukuki açıdan korunması bu dönemde ön plana çıkarmaktadır.[25] Ancak bu sözleşmelerin, devletler tarafından hem ulusal ve uluslararası alanda gerçekleştirdikleri faaliyetlerde her zaman dikkate aldıkları söylenemez. İnsan haklarına karşı verilen önem derecesi, devletlerin menfaatlerine uygun olduğu sürece artmış, aykırı olması durumunda ise insan hakları ve bu hakların korunmasının yeterince önemsenmediği görülmüştür. Devletlerin gerçekleşen insan hakları ve özgürlük ihlallerine karşı sığındıkları egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerine rağmen, uluslararası toplumda insan hakları ihlallerine karşı tepkide bulunmasını gerektiren "İnsani Müdahale" kavramı üzerinde ortak bir anlayış birliği gelişmeye başlamıştır.

[24] Bkz. Human Rights Council, http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx (Çevrimiçi) 14 Mayıs 2018.

[25] Shridath Ramphal, "Law and Intervention", **Peace Review**, C.VIII, Aralık 1996, p. 494-495.

1.1.2. İnsan Hakları Kavramının Tanımlanması

İnsan haklarının tanınması ve korunması için verilen mücadele çok eski tarihlerden bu güne devam etmektedir. Ancak, terim olarak "İnsan Hakları" (Human Rights) teriminin 1940 yılından sonra kullanıldığı görülmektedir.[26] Uzun süre "Doğal Haklar" terimi insan hakları anlamında kullanılsa da, doğal haklar terimi sadece temel insan haklarını kapsamaktadır. İnsan hakları teriminin kullanımı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık kazanmıştır.[27]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi çerçevesinde insan hakları her insanın doğuştan sahip olduğuna inanılan ve dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez nitelikte oldukları kabul edilen haklar şeklinde ifade edilmektedir. İnsan hakları kavramı ile aslında geniş bir alanda tüm insanlara tanınması gereken haklar ve özgürlükler kastedilmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, "İnsan Hakları", "Temel Haklar" ve "Kamu Özgürlükleri" gibi terimlerin eş anlamlı olarak zaman zaman kullanılmakta olduğu da görülmektedir.[28]

İnsan hakları terimi, ulusal hukuk sisteminde temel haklar ve kamu özgürlüklerini, uluslararası hukukta ise öngörülen ve korunan hakları içerdiği için en fazla kullanılan terimdir. Bu hak ve özgürlüklerin korunması tüm insanlığı ilgilendirdiğinden, bu haklar ulusal ve uluslararası alanda hukuki düzenlemeler yapılarak koruma altına alınmıştır. İnsan haklarının korunması amacıyla yapılan ilk düzenlemeler ulusal alanda yapılmıştır. Ulusal düzeyde insan hakları, Georg Jellinek'in yapmış olduğu genel kabul gören ayrıma göre "negatif statü hakları", "pozitif statü hakları" ve "aktif statü hakları" olmak üzere üç gruba ayrılmıştır:[29]

- **Negatif statü (status negativus) hakları**, devlet tarafından kişinin aşılamayacak ve dokunulamayacak vazgeçilmez haklarıdır.

[26] Ümit Yaşar Aras, "İnsan Hakları Temelinde Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 4.
[27] A. Vahap Coşkun, "İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm", **Kamu Hukuku Arşivi**, C.II, Sayı 1-3, 1999, s. 133-140.
[28] Yusuf Ziya Taşkan, **İnsan Hakları - Temel Bilgiler ve Belgeler**, Tokat, Ders Notu, 2000, s. 4.
[29] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2004, s. 146-159.

- **Pozitif statü (status positivus) hakları,** kişiye sağlık, eğitim, adalet ve sosyal güvenlik hakları gibi olumlu davranış, hizmet ve yardım isteme imkânını ayrım gözetmeden tanıyan haklardır.

- **Aktif statü (status activus) hakları**, kişinin devlet yönetimine katılabilmesini sağlayan seçme ve seçilme hakkı, parti kurma hakkı, siyasi faaliyet hakkı, kamuda çalışma hakkı gibi siyasi içerikli haklardır.

Anlaşıldığı gibi insan hakları, vatandaşları devlete karşı koruyan değiştirilemeyen, devredilemeyen ve vazgeçilemeyen haklardır. Bu haklar, bireylerin doğuştan sahip olduğu, insanca yaşamalarını sağlayan, kabul edilebilir yasal sınırlamalar olmadan elinden alınamayacak haklardır. İnsani değerleri korumayı amaçlayan evrensel kurallar bütünüdür.

İnsan hakları kavramının temelinde insan onurunun güvence altına alınması ve korunması düşüncesi yatmaktadır. İnsan onurunu güvenceye alan tüm haklar, insan hakları kapsamı altında değerlendirilmekte ve hukuk kuralları da bu değerlere bağlı olarak tanımlanmak zorundadır.[30] İnsan haklarının etik ve siyasal-kültürel açıdan kazandığı önem derecesi sebebiyle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası örgütlerin temel faaliyet alanları içerisinde kendisine yer bulmaktadır.[31]

Günümüzde yaşanan insan hakları ihlalleri nedeni ile insan hakları kavramı uluslararası hukuk ve siyaset açısından tartışmalı bir kavram olmayı sürdürmektedir. Bu hali ile insan hakları ihlalleri nerede gerçekleşirse gerçekleşsin, başta o devlet olmak üzere devletlerin bu konuda uyguladıkları iç ve dış siyaset ile eylemlerinin geçerliliğinin sorgulanmasında kullanılmaktadır. İnsan haklarını ciddi şekilde ihlal eden siyasal rejimlerin, uluslararası toplum nezdinde meşru bir yer edinmeleri mümkün görünmemektedir. Ayrıca insan haklarının korunması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesine yönelik yaptırım ve insani müdahaleler hakkındaki yoğun tartışmalar ise devam etmektedir.

---

[30] Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995, s. 5.

[31] Suat Dervişoğlu, "İnsan Haklarının Korunması Açısından İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 466, Mart 2010, s. 97.

Uluslararası insan hakları belgeleri ciddi bir tehditle karşı karşıya kalan devletlere güvence altına aldıkları bazı hakları askıya alma yetkisi veren maddeler içermektedir. Ancak temel haklara bütün durumlarda saygı gösterilmesi gerekir ve bu haklara riayet edilmesinden asla vazgeçilemez. Özellikle bu haklar; yaşam hakkı, insanlık dışı cezalandırmanın veya davranışın, işkence ve köleliğin yasaklanması, hukukun herkese eşit uygulanması ve yasaların geçmişe yürürlüğü olmaması gibi ilkeleri içermektedir. Devletlerin çatışma veya karışıklık durumlarında dahi uygulamakla yükümlü oldukları bu haklar, vazgeçilmez temel insan hakları olarak bilinmektedir.

İnsan hakları kavramı ile birlikte en çok kullanılan kavramlardan birisi de "özgürlük" kavramıdır. Hatta çoğu zaman hak ve özgürlük sözcükleri bir arada veya birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Hukuki belgeler incelendiğinde her iki kavramında kullanıldığı görülmektedir. Hak ve özgürlük kavramları birbirlerini tamamlamaktadır. Bu yönüyle baktığımızda hak, özgürlükleri koruyan ve kurumsal bir kimlik kazandırarak özgürlüğe hukuki bir anlam kazandıran bir kavramdır.[32]

İnsan hakları kavramının ana öznesi olan insan, bu haklara sahip olan kişidir. Bu anlamda, hukukun insana sağladığı bir nitelik olarak kişinin sahip olduğu hak ve özgürlükler, kişiye sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu nedenle kişinin sahip olduğu hak ve özgürlüklerden yasal nedenler olmadan (yasaların uluslararası kabul edilmiş norm ve değerlere uygun olması koşu ile) mahrum bırakılması mümkün değildir. İnsan hakları ile kişilerin, insan olarak sahip olduğu hak ve özgürlükler güvence altına alınmaktadır.

1.1.3. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Hukuki Bağlayıcılığı

Temel hak ve hürriyetleri ifade etme açısından en kapsamlı olarak kullanılan kavram insan hakları kavramıdır. İnsan hakları din, dil ve ırk ayrımına bakılmaksızın tüm insanların eşit şekilde yararlanacağı haklardır. Bu terimin kullanımı, bu alanda

[32] Mehmet Semih Gemalmaz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2007, s. 1443.

mevcut olanı değil daha çok olması gereken durumu yansıtmaktadır.[33] İnsan hakları ifadesi ideal durumu ifade etmektedir. Bu nedenle insan hakları kavramı evrensel bir değer bütünü olarak kabul görmektedir. Bir devlet içerisinde dahi bu haklardan yararlanmak bakımından vatandaşlar arasında azınlık veya kadın-erkek ayrımı gibi eşitsizlikler yoktur.

Klasik anlamda siyasi alanda insan hakları, bireyleri devlete karşı korumakta, devlet karşısında hak ve özgürlüklerinin hukuki alanda güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, bireylerin hukuk önünde eşitliği gibi haklar başlıca temel insan haklarıdır. Daha sonraki süreçte seçme ve seçilme, siyasi örgütlenme hakları, çalışma ve iş imkânlarından faydalanma, sendika ve grev hakları gibi çeşitli ikincil haklar ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında, alınacak uluslararası kararlar ve düzenlemelerle insan haklarının korunması düşüncesi ön plana çıkmıştır. Savaş sonrasında insan hakları konusunda BM'nin önemli bir rol üstleneceğine yönelik büyük beklentiler ortaya çıkmıştır. Bu beklentiye paralel olarak BM Antlaşması'nın ilk maddesi insan haklarına kısaca yer verilmiştir. Bu maddede "*ırk, renk, dil ve din ayrımı gözetmeksizin, herkesin insan haklarına saygı duymasına, insan haklarının geliştirmesine ve teşvik edilmesine*"[34] vurgu yapılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM'nin kurulması ile ortaya çıkan süreçte insan hakları kavramı ulus-üstü bir nitelik kazanmıştır. İnsan hakları daha geniş bir anlam kazanarak insan haklarının güvence altına alınması çok sayıda ülkenin anayasalarına girmiştir.[35] Devletler bu hakları kabul etmek ve korunmak amacıyla hukuki düzenlemeleri yaparak, ihlal edilmesini önlemekten sorumlu hale gelmiştir.[36]

---

[33] Yavuz Sabuncu, "Temel Hakların Anayasal Konumu", **İnsan Hakları Yıllığı**, C.7-8, Yıl 1985-1986, s. 35.

[34] Bkz. BM Antlaşması Metni, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (Çevrimiçi) 2 Mayıs 2016.

[35] Vahap Coşkun, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Kapsamı ve Kültürel Rölativizm Üzerine Düşünceler", **Türk İdare Dergisi**, Yıl:72, Sayı:427, 2000, s. 193.

[36] Zeki Hafızoğulları, "İnsan Hakkı Olarak Kişilik Hakkı ve Kişilik Hakkının Korunması", **AÜHFD**, C.46, No.14,1997,s. 4.

İnsan haklarının evrenselleşmesi açısından atılan en önemli adım, BM Antlaşması ile insan haklarının ilk kez uluslararası hukuka konu olmasıdır. Çünkü bu antlaşma ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi hakkında üye devletlere bazı yükümlülükler verilmektedir. Devletler bu antlaşmayı kabul ettiğinde antlaşmadaki tüm yükümlülükleri üstlenerek üye olmaktadır. Ancak, antlaşmada bu yükümlülüklere uyulmaması halini denetleyen veya uyulmadığının genel kabul görmesi durumunda bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır.

Kabul edilen BM Antlaşması'nda insan hakları alanında insan haklarına saygıyı geliştirmek veya teşvik etmek gibi bazı atıflarda bulunulması ve insan hakları kavramına birçok maddede yer verilmiş olmasına rağmen insan haklarının korunmasına yönelik maddelerin bulunmaması bu konudaki beklentileri boşa çıkarmıştır. BM'nin kuruluş yıllarında insan haklarının tanımlanması ve korunması konusunda belirgin bir rol oynayamaması devletler arasında görüş farklılıklarının bulunduğunun ve yaklaşan Soğuk Savaş'ın ilk işaretleri olarak görülebilir. Sonrasında Bloklar arasındaki fikir ayrılıkları özellikle insan hakları konusu üzerinde belirginleşmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin oylanması sırasında, sosyalist ülkelerin çekimser kalması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu yönüyle bakıldığında devletler bakımından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin, sadece moral açıdan bir değere sahip olduğu görülmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi her şeye rağmen insan haklarının neler olduğunu belirleme çalışmaları kapsamında haklar listesini ortaya koymuştur. Bu tarihi bildiri ile insanlık ailesinin tüm üyelerinin insan haklarına saygı gösterilmesinin, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelini oluşturduğu inancı vurgulanmıştır. İnsanlığın baskı ve zorbalıkla karşı karşıya kalmaması, baskı ve zorbalığa karşı başkaldırma durumunda bırakılmaması için, insan haklarının hukuksal bir güvence altına alınması zorunlu görülmüştür. Bildirgede temel haklar, siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin düzenlenmelerde

bulunulmuştur.[37] Ancak, bu bildirge devletleri hukuki açıdan bağlayacak, denetim ve kontrol yöntemlerinin uygulanmasını sağlayabilecek bir belge statüsünde değildir.

Daha sonraki dönemlerde devletlere hukuki sorumluluklar getiren, bildirgede bulunan hak ve özgürlüklere uyulup uyulmadığını tespit edecek bir denetim mekanizmasını içeren bağlayıcılığı bulunan bazı sözleşmeler hazırlanmıştır.[38] Bu sözleşmeler;[39]

- "İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme", "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi", "Kişi Özgürlükleri ve Siyasal Haklar Sözleşmesi" gibi evrensel özelliğe sahip olanlar,
- "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme" gibi bölgesel niteliğe sahip olanlar,
- Jenosit, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, kölelik, insan ticareti, zorla çalıştırma, işkence, sosyal güvenlik konularında yapılmış genel sözleşmeler,
- Mülteciler, uyruksuzlar, göçmenler, kadınlar hakkındaki özel kategorilerin korunmasına ve ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına ilişkin özel sözleşmeler olmak üzere farklı başlıklar altında toplanabilir.

Bu sözleşmelerden "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi", kişilerin devlet karşısında güvence altına alınmasını talep ettikleri medeni ve siyasi haklarını güvence altına almayı hedeflemektedir.[40] Bir diğer sözleşme olan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" kapsamında yer alan hak ve özgürlükler ayrıntılı olarak ifade edilmektedir. Sözleşmede ayrıca insan haklarına uyulup uyulmadığını denetleyen "BM İnsan Hakları Komitesi" kurulmuştur. Bu komiteye, kabul etmesi halinde ilgili devlete karşı bireysel ve uluslararası başvuru yapma imkânı

[37] Sait Vakkas Gözlügöl, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi**, Ankara, Hilmi Usta Matbaacılık, 1999, s. 47.
[38] Kapani, **a.g.e.,** s. 30.
[39] İbrahim Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Yapısı Üzerine Bir Deneme**, İstanbul, Afa, 1993, s. 47.
[40] Ünal, **a.g.e.,** s. 39.

getirilmiştir. İnsan Hakları Komitesi'nin yetkisi sadece uzlaştırma ve aracılık yapma üzerine sınırlandırılmıştır.[41] BM ayrıca farklı tarihlerde işkencenin önlenmesi, azınlık hakları, kadın hakları, çocuk hakları, mülteci hakları vb. özel amaçlı bağlayıcılığı bulunan sözleşmelerin hazırlanıp yürürlüğe konmasına da öncülük etmiştir.

BM Antlaşması, bölgesel olarak insan haklarının geliştirilmesi olasılığına ilişkin herhangi bir hüküm içermemekte, bölgesel sistemlere yönelik yapılan tek atıf, barış ve güvenlik ile ilgilidir. BM, insan haklarının evrensel niteliğini ortadan kaldırabileceği endişesiyle bölgesel insan hakları sistemlerinin oluşturulmasına başlangıçta olumlu yaklaşmamıştır. Bununla birlikte, bölgesel örgütlerin insan haklarına ilişkin belgeleri, BM tarafından hazırlanan temel belgelere dayanarak geliştirilmiştir.[42] Avrupa Konseyi, Amerika Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği gibi bölgesel örgütlerinin gerçekleştirdiği düzenlemeler insan haklarının korunmasında etkili olmaktadır.[43]

Avrupa Konseyi'nin insan hakları kapsamında hazırladığı ilk sözleşme olan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" 1950 yılında kabul edilmiştir. Sözleşme ile yaşam hakkı ve ölüm cezası yasağı, işkence yasağı, kölelik, zorla çalıştırma yasağı, kişi güvenliği, adil yargılanma hakkı, mülkiyet hakkı gibi haklara ilişkin düzenlenmeler getirilmiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde insan haklarının korunması ve gözetimi konusunda bu sözleşmeye ilave olarak işkencenin önlenmesi, azınlık haklarının korunması, kadın ve çocuk hakları gibi çeşitli şart ve sözleşmeler ayrıca kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi bu sözleşmeler kapsamında insan haklarının tanımlanması, geliştirilmesi ve korunması için önlemler alınması sağlanmıştır. İnsan hakları uluslararası bir nitelik kazanmıştır. BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi örgütler bölgesel ve uluslararası düzeyde insan hak ve özgürlüklerinin koruması amacıyla faaliyetler yürütmektedirler.

---

[41] Bebiroğlu, **a.g.e.,** s. 2.
[42] Rhona K. Smith, **International Human Rights**, 4th Edt., New York, Oxford University Press, 2010, p. 84.
[43] Yurdanur U. Uslan, Tuğba Güner, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.19, No.2, 2014, s. 309-322.

Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court-ICC) 17 Temmuz 1998'de Roma Statüsü'yle Lahey'de kurulmuştur. Uluslararası Ceza Mahkemesi statünün yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşen soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırganlık suçlarına bakmakla yükümlüdür. Eski Yugoslavya Uluslararası Suç Mahkemesi, 1 Ocak 1991 yılından itibaren insan haklarını ağır şekilde ihlal eden suçların soruşturulması ve kovuşturulması amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Şubat 1993 tarih ve 808 sayılı kararı ile kurulmuştur. Ruanda Uluslararası Suç Mahkemesi, 1 Ocak 1994 ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda'da ve komşu ülkelerde soykırım ve diğer uluslararası hukukun ihlallerinden sorumlu kişilerin yargılanması amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 1994 tarih ve 955 sayılı kararı ile kurulmuştur.

İnsan haklarının korunmasına yönelik atılan tüm bu adımlara rağmen, hükümetleri ve hükümet dışı örgütlenmeleri yeni düzenlemelere tabi kılan uluslararası hukukun gelişmesi arasında bir açıklık vardır. Bu açıklık nedeniyle devletin insan hakları konusundaki sorumluluklarını yerine getirmesinden kaynaklanan sorunların aşılmasındaki hak ve ödevler uluslararası hukuk tarafından tanınmaktadır.[44] Bu doğrultuda, BM Güvenlik Konseyi'nin evrensel hale gelen insan haklarının korunması amacıyla insani müdahale alanında somut ve önemli bir rol üstlenmesi gerekmiştir. Ancak bu durum çok uzun ve zorluklarla dolu, tartışmalı bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, BM Güvenlik Konseyi onayı doğrultusunda uluslararası barış ve istikrarı bozan durumlarda barışı destekleme veya barışa zorlama harekâtları kapsamında insani amaçlara da hizmet etmiş uluslararası müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise insan haklarının ciddi şekilde ihlal edildiği silahlı çatışma durumlarında BM Güvenlik Konseyi'nin bu çatışmalara müdahale edilmesi yönünde karar alması beklentisi ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan Ruanda, Bosna Hersek gibi soykırıma varan ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelere karşı doğrudan evrensel insan haklarının

[44] David Held, "Ulus Devletin Çöküşü", Çev. Abdullah Yılmaz, **Yeni Zamanlar,** Ed. by. Stuart Hall ve Martin Jacques, İstanbul, Ayrıntı, 1995, s. 197.

korunması bağlamında gerçekleştirilen ve 'insani müdahale' şeklinde ifade edilen yeni bir müdahale çeşidi karşımıza çıkmıştır.

1.2. İnsani Müdahalenin Kavramsal Çerçevesi

İnsani müdahale kavramı uluslararası hukukun ve kamuoyunun gündemine yoğun olarak son yıllarda girmiş olsa da, kavrama ilişkin düşüncelerin temelleri çok daha eskilere gitmektedir. İlk çağlardan günümüze kadar öncelikle yaşanan savaşların sebepleri sorgulanmış, haklı savaş (jus ad bellum) düşüncesi için geçerli olabilecek nedenler bulunmaya çalışılmıştır.[45] Ortaya konulan nedenler içerisinde meşruluğu halen tartışılan en önemli haklı savaş nedeni ise insanlık adına savaş düşüncesi olmuştur.[46] Bu düşüncenin günümüzdeki en önemli yansıması ise 'insani müdahale' adı altında tartışılmaktadır.[47] İnsani müdahale, insan hakları ihlallerini önleme amaçlı bir güç kullanma yöntemi olarak, BM Antlaşması'nda doğrudan yer almaması nedeni ile siyasi ve hukuki anlamda gelişimini henüz tamamlayabilmiş bir kavram olmaktan uzaktır.

1.2.1. İnsani Müdahale Kavramının Gelişimi

İnsani müdahale devletler arası ilişkiler, siyaset ve uluslararası hukuk alanları ile yakından ilgilidir. Ancak kavramın, devletlerin veya uluslararası örgütlerin uzlaşması neticesinde kabul edilmiş bir hukuki bir tanımı dahi henüz bulunmamaktadır. Bu durum her bir olay özelinde devletlerin arasında bu tip müdahalelere ilişkin derin görüş ayrılıklarının yaşanmasına ve BM Güvenlik Konseyi'nde müdahale yönünde kolaylıkla karar alınamamasına yol açmaktadır.

Bu kavramın ilk somut uygulamasının 19. yüzyılda bazı büyük güçler tarafından diğer devletlerdeki kendi vatandaşlarını ya da dini azınlıkları korumak amacıyla yapılan askerî harekâtların gerekçelerinden birisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Fransa'nın, Lübnan'daki Hıristiyan azınlığın haklarını korumak adına

[45] Fulya A. Ereker, İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.I, Sayı 3, 2004, s. 2.
[46] Sean D. Murphy, **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order**, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1996, s. 35.
[47] Azime Telli, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1**, 2012, s.206-220

gerçekleştirdiğini iddia ettiği müdahale bu duruma örnek olarak verilmektedir. İlk örnekleri bir devletin başka bir devlete karşı kendi vatandaşlarını veya azınlıkların haklarını korumak için yaptığı askerî bir eylem niteliğinde iken özellikle BM'nin kurulması sonrasında bu tip müdahalelerin kapsamının ve uygulamalarının insan haklarının korunmasına doğru giderek farklılaştığı görülmektedir.

BM, Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu uluslararası ortamın getirdiği endişeler nedeni ile devletler arasında veya devlet içi sorunlar karşısında güç kullanılmamasını teşvik etmiştir. Bu dönemde özellikle insan haklarını ihlal eden devletlere karşı siyasi ve ekonomik yöntemlerle tedbir almayı benimsemiştir.[48] BM'nin askerî güç kullanımına izin vermesi genellikle devletlerarası çatışmalar ve iç savaş yaşanan yerlerde ilgili devletlerin rızası doğrultusunda barışı koruma (peacekeeping) görevleri çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Barışı koruma, "*hafif silahlar taşıyan güçlerin sınırlı askerî kapasite, tarafsızlık, ev sahibi ülkenin rızasının alınması ve yalnızca savunma amaçlı güç kullanımı esasları çerçevesinde, ateşkesin sağlanmış olduğu devletler arasında veya iç çatışma bölgelerinde görevlendirilmesini*"[49] öngörmektedir. Çatışan tüm taraflarının onayı alınarak görevlendirilen askeri kuvvetten tarafsız olmaları ve şiddet uygulamamaları beklenmektedir.[50] BM Antlaşması'nın VI. bölümü kapsamında, Barış güçlerinin, çatışmanın tarafı devletlerin egemenlik haklarını zedelemeyecek biçimde görev almaları beklenmektedir. Barışa zorlama harekâtları ise BM Antlaşması'nın VII. bölümü çerçevesinde, ilgili devlet veya devletlerden onay şartı aranmadan gerçekleştirilmektedir.[51] Bu hali ile insani müdahale harekâtları, zaman zaman barışa zorlama harekâtları kapsamında da ele alınabilmektedir.

Soğuk Savaş boyunca insani müdahale kapsamında değerlendirilebilecek askerî müdahaleler yaşanmıştır. Hindistan'ın 1971 yılında Doğu Pakistan'a,

---

[48] W. Raymond Duncan, Barbara Jancar-Webster, Bob Switky, **World Politics in the 21st Century**, London, Pearson, 2004, p. 427.
[49] Eric A. Heinze, **Waging Humanitarian War: the Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention**, Albany, State University of New York Press, 2009, p. 9.
[50] Thomas G. Weiss, Kurt M. Campbell, "Military Humanitarianism", **Survival**, Vol. XXXIII, No. 5, 1991, p. 458.
[51] Martin Griffiths, Terry O'Callaghan, **International RelationS. The Key Concepts**, London, Routledge, 2004, p. 235.

Vietnam'ın 1978 yılında Kamboçya'ya, Fransa'nın 1979 yılında Orta Afrika'ya yaptığı müdahaleler örnek olarak verilebilir. Bu müdahaleler sonucu her ne kadar çok sayıda insan kaybının önlenmiş olmasına rağmen bu müdahaleler sınır ihlalleri gerekçe gösterilerek meşru müdafaa olarak nitelendirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu durumun, Soğuk Savaş ortamında BM'nin yaşanan sivil kayıpları görmezden gelerek insani müdahale konusunda isteksiz davranmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Geleneksel güvenlik yaklaşımında, uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanması "devlet güvenliği" temelinde şekillenmiştir. İnsani müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin devam etmekte olan bir iç savaş ve ağır insan hakları ihlallerini, BM Antlaşması'nın 39. maddesi bağlamında uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği değerlendirmesi yapması halinde gerçekleştirilebilir. 1990'lardan itibaren sıklıkla karşılaşılan bu durum karşısında BM faaliyetlerinde uluslararası barış ve güvenliğin yeniden algılanmasına ve ifade edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Günümüz koşullarında geleneksel güvenlik anlayışını yetersiz bulan insani müdahale taraftarları "insan güvenliği" kavramını öne sürmüşlerdir.

İnsan güvenliği, devletin güvenliği ve bağımsızlığından ziyade doğrudan insanların yaşama hakkı, onurunu ve emniyetini sağlama hakkı, siyasi ve ekonomik hakları olarak tamamen insan üzerine odaklanmaktadır. İnsan güvenliği, bireylerin haklarının geliştirilmesi kadar onların korunmasına da odaklanmaktadır. Güvenlik anlayışının yeniden tanımlanması ile birlikte "*sadece devletler arasındaki gerginlik ve çatışmalar değil, aynı zamanda devlet içerisinde yaşanan insan hakları ihlalleri, zorunlu nüfus hareketleri ve yoksulluğun da uluslararası güvenliği tehdit ettiğine vurgu*"[52] yapılmaktadır. Uluslararası güvenlik ve istikrarın bozulduğu durumlarda yaşanan insani krizlere yönelik olarak askeri güç kullanımını içerecek şekilde insani müdahale yapılabileceği düşüncesi destek kazanmıştır.

Son yıllarda insani müdahaleler iki temel gelişmenin sonucunda sıklıkla gerçekleştirilmiştir. İlk gelişme, evrensel insan hakları kavramına uluslarası örgütler ve toplum tarafından verilen önemin gittikçe artmasıdır. İkinci gelişme Soğuk Savaş

[52] Muharrem Aksu, Faruk Turhan, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C.IV, Sayı 2, 2012, s. 69-80.

sonrası insani krizlere neden olan etnik veya dinsel temelli çok sayıda devlet içi çatışmanın ortaya çıkmasıdır.

Zaman içerisinde BM Güvenlik Konseyi'nin uygulamaları, uluslararası barış ve güvenliği tehdit olgusunun giderek daha geniş bir biçimde yorumlanmasını ortaya çıkarmıştır. Birçok durumda iç çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü sonucuna vararak müdahale kararı almıştır. Bu durum insani müdahale konusunda, BM çatısı altında çeşitli çalışmalar yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

1.2.2. İnsani Müdahale Kavramının Tanımı

İnsani müdahaleyi gerektiren şartlar konusunda uluslararası ilişkiler disiplini açısından da tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu çerçevede insani müdahale kavramına baktığımızda, literatürde insani müdahaleye ilişkin pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları ortak yönlerinin belirlenmesi ve en genel tanımı belirleyebilmek amacıyla aşağıda sıralanmıştır:

"Bir devlet ya da devletler topluluğunun, insan haklarına yönelik kabul edilemez şiddete son vermek için kullanılmasıdır."[53]

"Temel insan haklarının yabancı devletlerce veya kendi hükümetlerince, kitlesel ya da zalimane biçimde çiğnenmesini gidermek amacıyla yapılan müdahaledir."[54]

"Bir ülkenin içişlerine, kitlesel insan hakları ihlallerine yanıt vermek veya yaygın insani sorunları önlemek amacıyla silah kullanımını da içeren zorlayıcı karışmadır."[55]

"Bir devletin ya da devletler grubunun kendi vatandaşları dışında kişilerin temel insan haklarına yönelik yaygın ve ciddi insan hakları ihlallerini önlemek

[53] Guenter Lewy, "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Vol.XXXVII, 1993, p. 621.
[54] Kenneth R. Himes, "The Morality of Humanitarian Intervention", **Thelogical Studies**, C.55, 1994, p. 83.
[55] Jenifer Welsh, **Humanitarian Intervention and International Relations**, New York, Oxford University Press, 2004, p. 4.

amacıyla, bir başka devletin sınırlarını o devletin izni olmaksızın geçerek güç kullanma tehdidinde bulunması ya da güç kullanmasıdır."[56]

"Bir müdahalenin sistematik ve yoğun insan hakları ihlallerini durdurmak, önlemek ya da cezalandırmak için ya da kıtlık veya yoğun mülteci akını gibi insani krizlere yanıt olarak gerçekleştirilmesidir."[57]

"Bir devletteki şiddetli tiranlık ya da çöken toplumsal düzenin yol açtığı insan haklarının ihlallerinin kurbanlarına başka hükümetler tarafından sağlanan, zorlamayı da içeren yardımdır."[58]

"Bir devletin veya devletler grubunun sınırlarının ötesinde, kendi vatandaşı olmayan bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini önlemek veya durdurmak amacıyla, kuvvetin uygulandığı devletin izni alınmadan, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması, gerektiğinde kuvvet kullanılması ve ihtiyacı olan insanlara insani yardımın dağıtılmasını desteklemek için askerî gücün kullanılmasıdır."[59]

"Bir veya birden fazla devlet ya da uluslararası örgüt tarafından, soykırım ve insanlığa karşı suçlar da dâhil olmak üzere, uluslararası kabul görmüş insan haklarından yaygın şekilde yoksun bırakılan belirli bir devletin vatandaşlarını korumak amacıyla kuvvet kullanılması veya tehdididir."[60]

"Dışarıdan bir gücün, devam eden veya gerçekleşmesi olan yakın şiddetli acı veya can kayıplarını önlemek, azaltmak veya durdurmak amacıyla ilgili siyasi topluluğa karşı zorlayıcı askerî eylemdir."[61]

---

[56] J.L. Holzgrefe, "The Humanitarian Intervention Debate", **Humanitarian Intervention. Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed. by. J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 18.

[57] Jack Donelly, "Genocide and Humanitarian Intervention", **Journal of Human Rights**, Vol.I, No:1, p. 93.

[58] Fernando R. Tesón, "Ending Tyranny in Iraq", **International Affairs**, Vol.XIX, 2005, p. 2.

[59] Taylor B. Seybolt, **Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure**, Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 48.

[60] Sean D. Murphy, "Humanitarian Intervention", Ed. by. Dinah L. Shelton, **Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity**, Vol.I, Thomson Gale, 2005, s. 465.

[61] James Pattison, **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?**, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 28.

"Bir devletin sınırları içinde başka devletler tarafından kendi vatandaşlarını korumak amacıyla olmamak kaydıyla, geniş kapsamlı ve ağır insan hakları ihlallerini önlemek veya durdurmak için müdahale edilen devletin izni alınmadan güç kullanılması veya güç kullanılması tehdidinde bulunulmasıdır."[62]

"Bir başka devletin ülkesinde, o devletin rızası olmadan, önemli bir dereceye kadar, ev sahibi ülkenin vatandaşları için insani bir endişe ile haklılaştırılan, bir devlet, devletler grubu veya devlet dışı aktör tarafından üstlenilen askerî eylemdir."[63]

"Bir devletin, başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin kendi zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferiden kuvvet kullanmasıdır."[64]

"Bir devletin kendi uyruğundaki insanlara karşı kötü muamelesini durdurmak amacıyla bir ya da birkaç ülke tarafından o devlete yönelik operasyon düzenlenmesine izin veren anlayıştır."[65]

"Bir devlet veya devletler grubunun, başka bir devletin yetki alanı içinde ve izni olmadan, bu devletin yöneticileri tarafından işlenen veya olanak tanınan devlet içindeki insanların korkunç bir şekilde suiistimalinin durdurulması veya önlenmesi amacıyla askerî güç kullanımıdır."[66]

"Herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın bir biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı

---

[62] Allen Buchanan, "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", Ed. by., J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 130.
[63] Aidan Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, New York, Palgrave Macmillan, 2010, p. 20.
[64] Sertaç Hami Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 174.
[65] Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü,** İstanbul, Anka Yayınları, Mayıs 2004, s. 237.
[66] Heinze, **a.g.e.,** p. 7.

devlet -veya devletler topluluğu- yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askerî kuvvet kullanımıdır."[67]

"Bağımsız bir devletin bir veya birden fazla devletin içişlerine veya dışişlerine onun egemenlik haklarını bozacak bir şekilde, mevcut durumu muhafaza etmek veya değiştirmek amacıyla karışmasıdır."[68]

"Dar ve geleneksel anlamda, bir devletin ya da devletler topluluğunun diğer bir devlete güç kullanılması ya da güç kullanma tehdidinde bulunulmasıdır."[69]

"Temel insan haklarının ciddi ihlalini engellemek veya milliyetine bakılmaksızın kişilerin yaşam hakkını korumak amacıyla Birleşmiş Milletler ilgili organları tarafından verilen yetki üzerine hedef devletin meşru hükümetinin izni olmadan gerçekleşen kuvvet kullanımıdır."[70]

Görüldüğü gibi kavramın tanımlarında birbirine benzeyen birçok husus bulunmaktadır. Ancak henüz ortak bir tanım konusunda görüş birliği kurulmuş değildir. Bu çalışma kapsamında yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak ifade edilebilecek en geniş ve kapsayıcı insani müdahale tanımı yapılmıştır. İnsani müdahalenin tanımı; "Herhangi bir devlet tarafından, insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın biçimde ihlal edilmesi veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insani nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı, bir başka devlet veya devletler topluluğu ya da uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askerî kuvvet kullanımı" şeklinde belirlenmiştir.

1.2.3. BM Sisteminde İnsani Müdahale

BM uluslararası barış ve güvenliği sağlamak üzere kurulmuş en önemli örgüttür. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan kayıplar ve insanlık dışı uygulamalar

---

[67] Füsun Türkmen, **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s. 24.

[68] Hasan Duran, "Birleşmiş Milletler ve Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.VI, Sayı:2, 2001, s.132.

[69] Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Ankara, Öteki Yayınevi, 2000, s. 11.

[70] Wil D. Verwey, 'Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective', Ed.by. Jan Nederveen Pieterse, **World Orders in the Making**, London, Macmillan Press Ltd, 1998, p. 180.

nedeniyle son derece yıkıcı etkileri olan savaşların yaşanmasını önlemek amacıyla kurulmuştur. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik işbirliğini gerçekleştirmek hedeflenmiştir. BM Antlaşması ile soykırım yasaklanmış, gerçekleştirilen birçok düzenleme ile temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması güvence altına alınmıştır. Soğuk Savaş süresince zaman zaman insani müdahaleye başvurulması düşüncesi ortaya çıkmışsa da askerî güç kullanımını içeren insani müdahale kavramı her iki kutup tarafından genel kabul görmemiştir. Bu dönemde yapılan insani müdahale kapsamında değerlendirilebilecek askerî müdahaleler, uluslararası ilişkilerde meşruluğu tartışılmayan meşru müdafaa temeline oturtulmaya çalışılmıştır.

Devletlerin egemenlik hakkı ve müdahale etmeme prensipleri uluslararası ilişkilerde geçerliliklerini korumaktadır. Ancak bu prensiplere rağmen BM'nin insan hakları ihlallerinde bulunan devletlere karşı gerekli tedbirleri ve yaptırımları uygulamasına yönelik bir uzlaşıya varılmaya çalışılmaktadır.

BM Antlaşması da ilkeler bölümünde (madde 2, paragraf 7) "*işbu antlaşmanın hiçbir hükmü özü bakımından bir devletin ulusal yetkisi içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletlerin karışmasına izin vermediği gibi, üyeleri de bu türden işleri işbu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz*"[71] demektedir. Ancak, bu prensibin istisnası ise şu şekilde yer almaktadır: "*bu ilke (devletlerin ulusal yetki alanına giren işlere müdahale edilemeyeceği ilkesi) VII. bölümde öngörülmüş olan zorlama tedbirlerinin uygulanmasını hiçbir şekilde zedelemez.*"[72] BM Güvenlik Konseyi'nin gerekli görüldüğü takdirde zorlama tedbirleri uygulamasına yönelik karar alması durumunu BM'ye üye olacak devletler üye olurken kabul etmiştir.[73] Ayrıca, günümüzde insan haklarının ve insancıl hukukun temel kurallarını ağır bir şekilde ihlal etmesi uluslararası sorumluluğu gerektiren bir mesele olarak değerlendirilmektedir.

---

[71] Bkz. BM Antlaşması Metni, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (Çevrimiçi) 2 Mayıs 2016.

[72] A.e.,

[73] Mehmet Emin Çağıran, "Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askerî Müdahale Kararı", **Ortadoğu Analiz**, C.III, Sayı 28, Nisan 2011, s. 46.

BM'de Genel Kurulu'nda tüm üyeler eşit şekilde temsil edilmektedir. BM Güvenlik Konseyi "uluslararası anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların çözümü" konusunda yetkili organdır. Genel Kurul da diğer organların yetki alanlarına giren herhangi bir konuyu görüşebilir. Fakat Genel Kurulun özellikle uluslararası barışı ve güvenliği tehlikeye düşüren bir konuda toplanarak karar alabilmesi için ya BM Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ya da örgüte üye olan devletlerin nispi çoğunluğu gerekmektedir. Anlaşmanın 35. maddesine göre bu çağrıyı çoğunluğun desteğini alan herhangi bir üye devlette gerçekleştirebilir.[74]

BM Antlaşması'ndan anlaşılacağı üzere Genel Kurul'un aldığı kararlar tavsiye niteliğinde olup herhangi bir yaptırım gücü ve devletler için bağlayıcılığı yoktur. Fakat BM'ye üye devletlerin sayısı ve devletler arasındaki bağımlılığın artması dikkate alındığında Genel Kurul kararlarının manevi bir ağırlık ve bağlayıcılığa sahip olduğu ve alınan kararların dünya kamuoyu önünde manevi bir müeyyide getirdiği kabul edilmektedir.[75]

BM Güvenlik Konseyi uluslararası barışın tehdit altında olduğunu düşündüğünde sahip olduğu yetkileri kullanırken diğer BM organları ya da üye devletlerin talep ve iddialarıyla bağlı değildir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararların BM amaç ve ilkelerine uygunluğunu denetleyecek bir makamda yoktur.[76] Antlaşmanın 25. maddesine göre de BM Güvenlik Konseyi kararları üye devletler için bağlayıcıdır. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan veya Genel Kurul tarafından onaylanan kararların uygulanması için BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile görevlendirilen kuvvet askerî güç kullanabilir.

Güvenlik Konseyi'nin insani müdahale kararı alması ile ilgili genel olarak bir değerlendirme yapacak olursa, konseyin yetkileri ve uluslararası hukuk açısından alınan müdahale kararları hukuki olarak geçerlidir. Ancak, hukuki olarak alınmış karar hükümleri hukukun kötüye kullanılmasına, hatta hukukun bir tarafa bırakılıp bütün gelişmelerin müdahaleci devletlerin takdirine göre belirlenmesine de oldukça

[74] Fikret Birdişli, "Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol.III, Sayı 11, 2010, s. 176.
[75] Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003, s. 53.
[76] **A.e.,** s.31

müsait bir zemin oluşturmaktadır.[77] Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir insani müdahaleye ilişkin meşru bir karara varmadan önce sağlanması gereken bazı koşulların yerine getirilmesi uygun olacaktır. Bu koşullar:[78]

- BM Güvenlik Konseyi'nde insani müdahale kararının devamlı veto edilmemesi veya müdahale edilmesinin yasaklanmamış olmasıdır.
- Zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı önlemler denenmiş ve başarısız olmalıdır.
- İnsan hakları ihlallerinin bulunduğunun geniş kabul görmesidir.
- Müdahalede bulunacak gücün tek devlet yerine farklı devletler veya örgütlerden oluşturulmasıdır.
- İnsani müdahalenin getireceği faydalar zararından çok daha fazla olmalıdır.
- Müdahale edilen ülkenin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı doğrudan tehlikeye atılmamalıdır.

BM Antlaşması'nın 2. maddesi açıkça üye devletlerin iç işlerine karışma yasağı getirirken, BM Güvenlik Konseyi'nin VII. bölüm çerçevesinde sahip olduğu hakları bu düzenlemeye istisna getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi uygulamalarında, BM Antlaşması'nın 39. madde gereğince uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi çerçevesinde uluslararası zor kullanmanın yasaklanması ile tarif edilen negatif barıştan hareket edilmekte ise de, son zamanlardaki gelişmeler iç işlerini de dikkate alarak pozitif barıştan yana hareket edildiğini göstermektedir. Bu çerçevede ülkesel alanda cereyan eden uyuşmazlıkların yayılma (spill-over) etkisi ile komşu ülkeleri de zora sokacağı kabul edilmektedir. Bu durum karşısında devlet içi uyuşmazlıklara BM

[77] Çağıran, **a.g.e.,** s. 47.
[78] David J. Scheffer, "Challenges Confronting Collective Security: Humanitarian Intervention", **Post-Gulf War Challenges To the UN Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention**, Washington, United States Institute, 1992, p. 11-12.

Güvenlik Konseyi'nin VII. bölüm dâhilinde müdahale edilmesi yönünde karar almasına yol açabilmektedir.[79]

İnsani müdahalenin uygulanabilirliği konusunda BM çatısı altında gerçekleştirilen çalışmalarda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. BM Antlaşması gereği doktriner olarak, her ne kadar uluslararası hukukta müdahale yasağı ilkesi benimsenmiş olsa da, insani müdahalenin bu ilkenin bir istisnasını oluşturduğu ve uluslararası hukukta bu konuda bir teamül olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüş, insan haklarının ciddi ve sistematik ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği, uluslararası toplumun diğer devletlerdeki insan hakları ihlallerinin önlenmesinde sorumluluğunun bulunduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda, bir devlet kendi vatandaşlarının veya azınlıkta bulunan bir grubun temel insan haklarını ihlal edecek şekilde davranıyor ya da davranılmasına engel olmuyorsa, bu konu o devletin iç işi olmaktan çıkmakta ve insani nedenlerle müdahalede bulunulması mümkün hale gelebilmektedir.

İnsani müdahale kavramı uluslararası hukuk kuralları, devlet egemenliği kavramı ve uluslararası siyaset ile yakından ilişkili olması nedeniyle günümüzde uluslararası sistemin en tartışmalı ve önemli konularından birisini teşkil etmektedir. Bu durum yaşanan insani krizlere yönelik olarak devletler arasında farklı görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına ve bazı durumlarda arzu edilen müdahalenin zamanında veya hiç gerçekleştirilememesine yol açmaktadır.

Zamanında ve etkili bir müdahalenin gerçekleştirilememesi, insani krizin derinleşmesine, sivil kayıpların artmasına, mülteci sorununa ve güvenlik risklerinin yükselmesine dolayısıyla, bölgesel ve uluslararası istikrar ortamının bozulmasına yol açarak sorunun çözümünün gittikçe karmaşık bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak son yıllarda BM çatısı altında insani krizlerin çözümü, insani müdahale kararının alınması, koşulları, kimin tarafından ve nasıl gerçekleştirileceğine dair yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır.

[79] A.Füsun Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XV, Sayı 1, 2011, s. 104.

1.3 Uluslararası İlişkiler Bakış Açısından İnsani Müdahale Tartışmaları

İnsani müdahale ile ilgili tartışmaların temelinde, bu kavramın geçmişten günümüze gelişim süreci, uluslararası ilişkiler düşünürlerinin kavrama bakış açısı, uluslararası ilişkilerin yapısı ve temel aktörlerinin kimler olduğu, bu aktörlerin davranışlarını belirleyen etkenlerin neler olduğu hakkında farklı yaklaşımlar ve bu yaklaşımlardan hareket edenlerin farklı görüşleri yer almaktadır.

İnsani müdahale, "Humanitarian Intervention" kavramı, ilk kez William Edward Hall tarafından 1880 yılında yayınlanan "International Law" isimli kitapta kullanılmıştır.[80] Kavramın tartışmaları ise geniş oranda 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamak üzere Anglo-Sakson ve Kıta Avrupa'sı düşünürleri arasında gerçekleşmiş ve hızla yayılmıştır. Liberal ve birey haklarını savunan düşünürler insani müdahaleyi insan haklarının korunması temelinde ve doğal hukuk prensipleri çerçevesinde savunmuşlardır. Devletçi ve otoriter siyasi gelenekten gelen düşünürler ise bu kavramı pozitif hukuk kuralları, devletlerin egemen eşitliği ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerine uygun bulmayarak kabul etmemişlerdir. Bu alandaki tartışmalar haklı savaş konusundan başlayarak savaş, müdahale, insani müdahale ve son olarak koruma sorumluluğu kavramlarına gelene kadar devam etmiş, günümüzde de devam etmektedir.

Devletler arasında savaşların yaygın biçimde yaşandığı Antik Yunan döneminden itibaren, bir savaşın hangi koşullar altında meşru olarak tanımlanabileceği konusu önemli bir sorun olmuştur. İlk dönemlerde anlaşmanın ihlali, ateşkesin çiğnenmesi, tehdit algısı veya düşman devletlerin oluşturdukları ittifaklar gibi pek çok durumda savaşın meşruiyetinin sağlanmış olacağı dile getirilmiştir. Roma döneminde, "Roma Barışı" (Pax Romana) anlayışı doğrultusunda kendisine yönelik tehdit olarak algıladığı durumlarda o devlete karşı savaş ilan etme hakkı bulunduğunu ileri sürerek müdahalelerde bulunulmuştur. Aquinolu Thomas tarafından ortaya konulan haklı savaş doktrinin de ise, "*savaşın meşru bir otorite tarafından ve açıkça ilan edilmek suretiyle yapılması, savaşın kabul edilebilir bir*

[80] Simon Chesterman, **Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 24.

nedene dayanması ve savaşın iyi niyetle yürütülmesi"[81] gibi temel ölçütler kabul görmüştür.

İlerleyen dönemlerde mutlak monarşi ile yönetilen devletler, kendi iradelerinin dışarıdan başka güç tarafından dikte ettirilen kurallarla sınırlanmasına karşı çıkmışlardır. Bu durumda savaş her istenildiğinde başvurulacak bir araç olarak, devlet çıkarlarının korunması amacıyla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Yaşanan uzun savaşlar sonrasında Westphalia Antlaşması ile devletlerin eşit egemen oldukları, kendilerini savunma haklarının bulunduğu ve devletlerin içişlerine karışılmasının yasaklanması hususları kabul edilmiştir. Devletler savaşın belirgin olarak yasaklanmadığı bu uluslararası sistemde de kendi çıkarları ve tehdit algıları doğrultusunda hareket ederek savaşı meşru bir yöntem olarak kullanmaya devam etmişlerdir.

İnsani amaçlarla bir müdahalede bulunulması düşüncesi ise devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirme iradesinin gölgesinde kalmıştır. BM'nin kurulması ile savaşın yasaklanması, devletlerin egemenlik haklarının kabulü ve içişlerine karışılmasının yasaklanması müdahale kavramı için dönüm noktası olmuştur. Ancak yine de insani amaçlar doğrultusunda müdahalede bulunulması BM Antlaşması'nda kendisine doğrudan yer bulamamıştır.

Uluslararası ilişkiler kapsamında insani müdahale kavramının temelleri, Immanuel Kant'ın "liberal ulusalcılık" anlayışına dayanmaktadır.[82] Bu anlayışa göre kişilerin özerkliği ve saygınlığının gerçekleştirilmesi amacıyla siyasi haklarının güvence altına alınması, devlet gücünün kötüye kullanılmasını engelleyecek bir devlet yapısının oluşturulması ile mümkün olacağı tezi savunulmaktadır. Bu noktadan hareket eden liberal görüş, devletin bireylere karşı uyguladığı yoğun şiddete son verilmesi amacıyla yapılacak bir müdahalenin haklılığını savunmakta ve zorunlu durumlarda insani müdahalenin ahlaken ve hukuken meşru olduğunu iddia etmektedir. Bu tip müdahalelere insanlığa karşı işlenen suçlar, katliam ve soykırım

[81] Brian Orend, "Crisis in Kosovo: A Just Use of Force?", **Politics**, C. XIX, No:3, 1999, pp. 126–128.
[82] Türkmen, **a.g.e.,** s. 28-35.

suçlarının sebep olmasından dolayı, müdahalelerin sivil hayatları kurtarması gibi olumlu sonuçlarının olumsuz sonuçlardan daha fazla olacağını savunmaktadırlar.

Liberal gelenekten hareketle insani müdahaleyi savunanlar, uluslararası hukukta yasaklanmış olan kuvvet kullanmanın haklılaştırılmasının birinci koşulunu, devletin ahlaki meşruiyetini kaybetmesi olarak görmektedirler. Onlara göre, insan haklarını ciddi biçimde ihlal eden bir devletin ahlaki meşruiyetini yitirmesi aynı zamanda uluslararası hukuki meşruiyetini de yitirmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bir devletin ahlaki meşruiyetini yitirmesi o devletin kuvvet kullanma yasağının sağladığı korumadan yararlanamayacağı sonucunu doğurmaktadır.

İnsani müdahale, liberal düşünce yanlılarının gerçekleştirdikleri çalışmalar kapsamında, Fernando R. Teson'un ortaya koyduğu tezler ön plana çıkmaktadır. İnsani müdahalenin gerekli görülen durumlarda gerçekleştirilmesi Teson'a göre ahlaki olarak kabul edilebilir bir durumdur. Liberal düşünce temelli bu görüş, devletin ana sorumluluğunun, bireylerin sahip oldukları hak ve özgürlükleri korumakla yükümlü olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Uluslararası ilişkiler açısından bu hakları ihlal eden devletler egemenlik haklarının arkasına sığınarak korunmamalıdır.

Liberal düşünce, devletin sahip olduğu yetkilerin bireylere karşı kötü amaçlı olarak kullanılmasının kabul edilemez bir durum olduğunu ve bu durumu sona erdirmek amacıyla gerçekleştirilecek dış kaynaklı uluslararası insani bir müdahalenin de son derece meşru olduğunu ileri sürmektedir. Yine de insani müdahalenin meşru olarak gerçekleştirilmesi için insanlığa karşı işlenen suçlar, kitlesel katliam, soykırım, yaygın işkence suçlarının temel insan haklarının ihlal edildiği durumların varlığının belirgin olarak uluslararası kabul görmesi gerekmektedir. Bu durumda insani amaçlı askeri güç kullanılarak müdahalede bulunulması bir görev ve hatta koruma sorumluluğundan kaynaklanan bir yükümlülüktür.

İnsani müdahaleyi gerektiren durumların insancıl bakış açısından ciddi bir konu olduğuna ilişkin kimsenin itirazı yoktur. Buna rağmen askeri güç kullanılarak bir devletin egemenlik alanına müdahalede bulunulması fikrine karşı olan pek çok düşünce akımı da bulunmaktadır. Realizm düşüncesi uluslararası ilişkilerde ana aktör

olarak devleti ele alması, devletin egemenlik hakkının dokunulmazlığını savunması bakımından müdahale karşıtı kesin bir görüş sergilemektedir. Bu düşünceye göre, insani olduğu iddia edilen müdahale nedenlerinin geri planında devletlerin ulusal çıkarlarının bulunduğu, insani müdahalenin hukuki bir zemine kavuşması veya yaygınlaşması durumunda bu durumun güçlü devletler tarafından istismar edilebileceği iddia edilmektedir.

Morgenthau, uluslararası ilişkiler alanında yasal ve yasal olmayan müdahale arasında ayrım yapmayı sağlayacak belirgin bir ilkenin ortaya konulmasının boş bir çaba olacağını ifade etmiştir.[83] Bu durum ana nedeni devletlerin müdahale kararı alırken kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeleridir. Realist düşünceye göre sadece insancıl amaçlarla bir müdahalenin gerçekleşmesi mümkün değildir. İnsani müdahaleler devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda gerçekleştirildiği için gerçek amaçları gizlenmiş sözde insani müdahaleler gerçekleştirilmektedir.[84]

Realistlere göre, müdahaleyi gerçekleştiren devletler öznel yargılara dayalı insani gerekçeleri kullanarak, insani müdahale kavramını zayıf devletlere karşı kullanabilecekleri bir saldırı mekanizması haline getirmektedir. Güçlü devletler hayati çıkarları söz konusu olmadıkça, askerlerinin hayatlarını tehlikeye atmayı, kendi kamuoyunun tepkisini çekmeyi ve ekonomik açıdan ciddi riskler almayı göze almayacaklardır. İnsan haklarının korunması hakkındaki idealist söylem, sadece güçlü devletlerin asıl niyetlerini ve müdahaledeki ulusal çıkarlarını gizlemeye yarayan bir perde görevi görmektedir.

Realistler, bu düşüncenin doğruluğuna ilişkin olarak insani müdahalenin bazı devletlere karşı uygulanmasını, bazı devletlere karşı uygulanmamasını örnek olarak göstermektedirler. Seçiciliğin temelinde ise müdahaleci devlet veya devletlerin ulusal çıkarlarının dikkate alındığını vurgulamaktadırlar. İnsani nedenlerin ön planda olmadığı bir müdahalede, özellikle güçlü demokratik temellere sahip gelişmiş Batı toplumlarında, asker ve sivillerin hayatının hangi amaçlar doğrultusunda tehlikeye

[83] Hans Morgenthau, "To Intervene or Not to Intervene," **Foreign Affairs**, No:45, Nisan, 1967, p. 430.
[84] Neta C. Crawford, **Argument and Change in World PoliticS. Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 428.

atıldığına ilişkin bu devletlerin kamuoyunda ciddi şekilde tartışma konusu olmaktadır. İnsani müdahale karşıtı Samuel P. Huntington bu konuya ilişkin 'Somalilerin birbirlerini katletmesini engellemek için Amerikan askerlerinin ölüme gönderilmesi siyasi açıdan savunulamaz ve ahlaki bakımdan da doğrulanamaz' şeklinde bu görüşlerini ifade etmiştir. Buna bağlı olarak, insani nedenler ön planda tutularak gerçekleştirilse bile, insani müdahalenin faciayla sona ermeye mahkûm olduğu, realistlerin hararetle savunduğu bir görüş olmuştur.[85]

İnsani müdahaleye karşı çıkan realistlerin bir diğer iddiası, uluslararası toplumun çoğulcu yapısı içerisinde, insani müdahalenin hangi insan hakları ihlalleri karşısında, kim tarafından ve hangi kurallara dayalı olarak gerçekleştirileceği konularında uluslararası bir uzlaşıya henüz varılamamış olmasıdır. Uzlaşıya varılamamış olmasının nedeni olarak ise devlet içi çatışmaların arttığı bir ortamda, güçlü devletlerin insani değerleri öne sürerek zayıf devletlere karşı yeni bir müdahalecilik anlayışının oluşması tehlikesinin bulunduğuna dikkat çekmektedirler.

Realizm değişen güvenlik algısına bağlı olarak insan haklarının ve normatif öğelerinin egemenlikten daha üst bir seviyeye çıkarılmasını kabul etmemektedir. Çünkü insan hakları gibi etik ve ahlaki özellikler taşıyan unsurlar devletler sisteminde kendine yer bulamaz. Evrensel değerlerden bahsetmek mümkün değildir çünkü her toplum kendi evrimini farklı şekillerde gerçekleştirir.[86]

Güvenliğe karşı gelen tehditlerin önlenmesi açısından farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Realist ve neorealist bakış açısına göre tehditler dışarıdan gelmektedir. Bunun temelinde de güç dengesinin korunması ve ulusal çıkarların her şeyin üstünde tutulması fikri yatmaktadır. Dolayısıyla bir devletin bekasını sağlaması ve koruması dışarıdan gelecek tehditlerin engellemesine bağlıdır. Bu bakış açısıyla devletler insan haklarının korunması konusunda işbirliğinden uzaklaşarak aynı çıkarlara sahip olsalar da tek taraflı hareket ederek kısa vadeli çıkarlarını korumaya çalışırlar. Liberalizm ise daha iyimser bir yaklaşımla insan haklarının korunmasında işbirliğinin mümkün olduğunu çünkü farklı gündemlere sahip devletlerin geniş

[85] Türkmen, **a.g.e.,** s. 39.
[86] Hans Morgenthau, "Human Rights and Foreign Policy", Ed. by. K. Thompson, **Moral Dimensions of American Foreign Policy**, 1984, pp. 344–347.

çıkarlar ağında bu konuda işbirliği etme eğilimlerinin daha yüksek olduğunu savunmaktadır.

İnsani müdahalenin bazı yönlerini destekleyenler, kısmen veya tamamen karşı çıkan düşünce akımları da bulunmaktadır. Rasyonalizmde de aynen realizmde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde temel aktörlerin egemen devletler olduğu ve uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu ileri sürmektedir. Ancak rasyonalistler savaş ve çatışmanın uluslararası ilişkilerin kaçınılamaz bir özelliği olmayıp, sadece ortak bir yönetimin yokluğu anlamına geldiğini, anarşik yapının aynı zamanda devletleri birbirleriyle işbirliğine zorladığını savunmaktadırlar. Bu nedenden dolayı uluslararası sistemde devletler, ortak çıkarları ve değerleri çerçevesinde birbirleri arasındaki ilişkileri düzenleyen ve kendilerini sınırlayan ortak normlar geliştirebilirler. Birlikte yürüttükleri örgütler vasıtasıyla içinde yer aldıkları uluslararası toplumu da oluştururlar.

Rasyonalistlerin realistlerden ayrıldığı bir diğer nokta ise, uluslararası sistemde devletlerin davranışlarını sadece gücün ve çatışmanın belirlemediğidir. Karar alıcıların doğruluk ya da adaleti hiç hesaba katmaksızın sadece güce dayalı çıkarlarıyla hareket ettikleri konusundaki realist görüş, onlara göre fazla abartılıdır. Uluslararası ilişkilerde gücün ve çatışmanın rolünü kabul etmekle birlikte diplomasinin, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerle mümkün kılınan işbirliğinin de çok önemli olduğunu ileri sürerler. Ortak çıkarlar çerçevesinde devletlerin oluşturdukları normları, kuralları ve kurumları kabul etmesi düzenin kurulması için yeterlidir. Ancak bu düzenin sürdürülebilmesi için güç dengesi mekanizması, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçler gereklidir. Devlet egemenliği ve müdahale yasağı normları mevcut sistemin üzerine kurulduğu temel normlar olduğundan, insan hakları adına yapılacak bir müdahale, müdahale yasağı normunun ihlali olarak değerlendirileceğinden, mevcut düzenin tahribatına yol açma tehlikesini barındırdığını savunmaktadırlar.

Çoğulcular ise, adalet-düzen ikileminde düzene öncelik tanımaktadırlar. Onlara göre uluslararası toplum çoğulcu bir resim çizmektedir ve bu ahlaki olarak da tercih edilmesi gereken durumdur. Önemli olan da uluslararası toplumun çoğulcu ilkeler

çerçevesinde düzenin nasıl korunacağıdır. Devlet egemenliğinin ve müdahale yasağının uluslararası düzenin istikrarı bakımından her zaman önceliği vardır.

Çoğulculara göre uluslararası toplumun dünyada adaleti sağlamak gibi bir görevi yoktur. Devletlerin farklı değerleri ve çıkarları vardır, bu nedenle uluslararası toplum devletlerin bir arada uyum için var olabilecekleri bir çerçeveyi sunmakla sınırlıdır. Çoğulcuların bazıları, ciddi insani kriz durumlarında Güvelik Konseyi'nin yetkilendirmesiyle gerçekleştirilen insani gerekçeli müdahalelere itiraz etmemekle birlikte, tek taraflı müdahalelere şiddetle karşıdırlar.

Devrimci/Dayanışmacı (Revolutionist/Solidarist) gelenekte, devrimciler uluslararası ilişkiler alanını realistler gibi bir devletler toplumu ya da rasyonalistler gibi uluslararası toplum olarak değil, temelinde özgür ve ahlaki bakımdan özerk bireylerin oluşturduğu bir dünya toplumu olarak görmektedirler. Uluslararası ilişkiler alanında devleti tek aktör olarak değil, önemli aktörlerden birisi olarak kabul etmektedirler. Ayrıca devlet içerisinde bulunan farklı gruplar ortak çıkarlar, fikirler ve ideolojiler çerçevesinde hareket edebilirler. Devletin karşısında bireye ve devletin egemenlik hakları karşısında bireyin haklarına öncelik vermektedirler. Devlet, egemenlik haklarını onu kuran, kendi haklarını ve özgürlüğünü koruma koşuluyla güç kullanma tekelini ona devreden bireylerden alır. Dolayısıyla kendi vatandaşlarının haklarını ihlal eden devletler meşruiyetlerini yitirirler, uluslararası hukukun kendilerine tanımış olduğu müdahale yasağının korumasından yararlanamazlar.

Devrimciliğin biraz yumuşak bir yaklaşımı olan dayanışmacılık düşüncesi ise düzen-adalet ikilemine bir çözüm getirme arayışındadır. Dayanışmacılar temel olarak uluslararası toplumun doğası ve potansiyeli üzerinde durmaktadırlar. Dayanışmacılar devletlerin değil bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Ancak düzenin bozulmasının insanların üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçlardan da kaygı duymaktadırlar. Uluslararası toplumun insan hakları ciddi tehdit altında olanları koruma sorumluluğu olduğunu kabul eden dayanışmacıların önemli temsilcileri R.J. Vincent, Nicholas Wheeler ve Timoty Dunne'dir. İnsan haklarının ciddi, yoğun ve sistematik bir şekilde ihlal edildiği

devletlere karşı meşru olarak nasıl müdahale edilebileceği üzerine tartışmalarını yoğunlaşmaktadırlar. İnsani müdahalenin meşruiyetinin sağlanması için sadece ahlaki değerlere başvurmak yerine, hem uluslararası hukuka, hem de müdahale örneklerinden hareketle BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirdiği eylemlere başvurulmasını savunmaktadırlar.

Günümüzde uluslararası ilişkiler alanında insani müdahaleleri destekleyen, eleştiren veya karşı çıkan görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin yansıması olarak insani müdahale kavramı uluslararası toplumun kalıcı çözüm üretebildiği bir sorun değildir. Bu durumun nedeni BM sisteminin İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzeninde kısmen günümüze kadar devam eden BM Güvenlik Konseyi'nin temsil yetersizliği ve veto hakkı gibi kendi içerisindeki tutarsızlıklarından kaynaklanmaktadır. BM Antlaşması hükümleri insan haklarının korunmasında yeterli olmamakta, bu alanda düzenlemeler gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Uluslararası ilişkiler açısından insan hakları savunucuları hep idealist söylemlerde bulunmuş, devlet adamları ise kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda bu konuya karşı realist bakış açısıyla yaklaşmışlardır.

1.4. Uluslararası Hukuk ve BM Mevzuatı Açısından İnsani Müdahale

Uluslararası hukuk alanında kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvete başvurma durumunun tespit edilmesi ve uygulanması için BM Antlaşması'na ve ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet veya devletler, hangi nedenle olursa olsun kuvvete başvurduklarında mutlaka insancıl hukuk kurallarına uymak zorundadırlar. İnsancıl hukuk; "*savaş veya silahlı çatışma durumlarının etkilerini sınırlandırmak amacıyla insanlara (çarpışan ve siviller) yapılması gerekli olan asgari davranış ve yardıma dair kurallar bütününü içeren hukuk dalı*"[87] olarak tanımlanmaktadır. Silahlı çatışmanın hukuki veya meşru olup olmadığına bakmadan, ölümleri, insan hakları ihlallerini, kitlesel katliam ve soykırımı önleyebilmek, özellikle de sivillerin korunmasına yönelik hususların hukuki olarak güvence altına alınmasını gerektirmektedir.

[87] Ayşe Nur Tütüncü, **İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 1.

Uluslararası hukuk açısından insani müdahale yaklaşımı ele alındığında iki farklı görüş karşımıza çıkmaktadır. Birinci görüş "*hukukun 'katı' ya da 'pozitivist' yorumu olarak BM Antlaşması'nın 2(4) ve 2(7) maddelerinin insani müdahaleye izin verecek şekilde yorumlanmasının, istisnanın kötüye kullanılmasına neden olacağını*"[88] savunmaktadır. Bu yüzden insani müdahalelerin uluslararası hukuka aykırılık teşkil ettiğini ifade etmektedirler. Yine bu düşünceye göre, "*insani müdahale yaklaşımını savunanlar, uluslararası toplumun ahlaki yükümlülüklerine aşırı biçimde vurgu yapmaktadırlar.*"[89]

İkinci görüş, insancıl amaçlarla insani müdahale gerçekleştirilebileceğini ve bu yaklaşımın uluslararası hukuka uygun olduğunu savunmaktadırlar. Devletlerin iç işlerine karışılmaması ilkesine göre bir devletin kendi vatandaşlarının haklarını ve özgürlüklerini kısıtlaması, kötü muamelede bulunması doğrudan uluslararası hukukun konusu olmasa da bu durumun bir sınırı bulunmaktadır.[90] Eğer bir devlet temel insan hakları ihlallerinde bulunuyorsa veya bu türden olayları durduramıyor ise devlet sorumluluklarını yerine getiremiyor demektir. Bu durumda sorumluluğun uluslararası topluma geçeceğini ve insani müdahale şartlarının oluşacağını savunmaktadırlar. Müdahale edilen ülkenin rızası alınmadan yapılan insani müdahale durumunda karşımıza "devlet egemenliği" ilkesinin ihlali karşımıza çıkmaktadır.

Devlet egemenliği kavramı, "*uluslararası politikada bir ya da birden fazla devletin, başka bir devlete müdahale etmemesi ve iç işlerine karışmaması*"[91] olarak ifade edilebilir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birçok devletin etnik ve dini temelli olarak iç savaş yaşayarak parçalanması, bazı devletlerin iç karışıklıklar sonucu başarısız devlet durumuna düşmelerinden kaynaklanan insani krizlere karşı gerçekleştirilen müdahaleler, devlet egemenliğinin dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. İnsani müdahale yaklaşımı devlet egemenliğinin sınırlarının bulunduğunu göstermiştir. Bir tarafta soykırım, kitlesel katliam ve ciddi insan haklarının engellenmesi gibi insancıl amaçlar varken, diğer taraftan bir devletin iç işlerine

[88] Hasan Duran, "Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.VI, Sayı 1, 2001, s. 89.
[89] **A.e.,** s. 90.
[90] Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", **Uluslararası İlişkiler**, C.III, Sayı 12, Kış 2006–2007, s. 50.
[91] Duran, a.g.e, s. 88.

müdahale edilmemesi ilkesine uyma gerekliliği, insani krizler karşısında uluslararası toplumun kolayca kabul edilebileceği bir olgu olmaktan çıkmıştır.

İnsani müdahaleye ilişkin farklı görüşlerin olması ve hukuki açıdan tartışmaların devam etmesi, insani müdahalenin hukuki açıdan meşruiyetinin sağlanmasını temin edecek esasların belirlemesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu esaslardan en önemlileri özetle şu şekilde sıralanabilir: [92]

- Müdahale öncelikli olarak müdahalede bulunanların çıkarlarına hizmet etmemelidir.
- Yapılan müdahale insan hakları ihlâllerinin önlenmesi amacıyla ve bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik ihtiyaçlar ile orantılı olmalıdır.
- Müdahalenin kendisi veya sonuçları uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmamalıdır.
- Müdahale esnasında insancıl hukuk kurallarına riayet edilmesi gereklidir.

BM Güvenlik Konseyi siyasi bir organ olarak, insani bir kriz karşısında BM Antlaşması VII. bölüm hükümlerine göre müdahale kararı alma yetkisine sahiptir. Ancak, durumun vahameti ne olursa olsun karar alınması zorunluluğu veya karar alınmaması durumunda bir yaptırımı bulunmamaktadır. Geçmiş kararlar incelendiğinde Güvenlik Konseyi üyelerinin ortak çıkarına uygun düştüğü takdirde veya daimi üyelerin herhangi birisinin hayati çıkarlarına aykırı düşmedikçe müdahale kararı kolaylıkla alınmaktadır. Son dönemde yaşanan insani müdahale kararları Batı ülkelerinin ve özellikle sürekli üye ABD'nin öncülük yapması sonrasında alınmış, diğer üye devletlerin desteği alınmış veya en azından çekimser kalmaları sağlanmıştır.[93]

Uluslararası hukukta, kuvvet kullanma tehdidini ve kuvvet kullanmayı içeren bir insani müdahalenin hangi koşullar altında, kim tarafın ve nasıl yapılacağına ilişkin hususlarda bir düzenleme bulunmamaktadır. Mevcut uluslararası antlaşmalar

[92] Arsava, Kuvvet Kullanma Yasağı, s. 1.
[93] **A.e,** s. 5.

incelendiğinde hiçbir antlaşma insani gerekçeler gösterilerek olsa dahi bir devlete karşı kuvvet kullanılması hakkı vermemektedir. Aksine, BM Antlaşması kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı ve kuvvet kullanmayı yasaklanmıştır. Ancak müdahale edilmemesinin insani açıdan katlanılamaz sonuçlar doğurması ihtimali karşısında BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı müdahale kararının hukuki olarak meşru olduğu inancıyla kuvvet kullanma yasağı çiğnenerek müdahale edilebilmektedir.

Hukukçular insani müdahalede bulunulmasını, müdahalenin gerekçelerinin meşruiyeti üzerinden değil de yürürlükteki hukuki düzenlemelere uygunluk üzerinden ele almaktadırlar. İnsani müdahale kapsamında yaşanan silahlı çatışma durumunun şiddetine göre insanların korunması amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin bozulması tespiti ile hukuki açıdan meşru hale getirilebilir. Ancak, insani müdahale bu şekilde hukuki bir gerekçeye dayandırılarak alınmış olsa dahi, her durumun şartlarının başka olması nedeniyle olay bazında müdahale koşullarının değerlendirilmesi gereken bir istisna özelliği taşımaktadır.

İnsani müdahalede bulunulması ile ilgili uluslararası düzeyde hukuki açıdan standartların belirlenmemiş olması, müdahalede bulunulmasına ilişkin şartlarının keyfi olarak değerlendirilmesine ve ülkelerin ulusal çıkarına göre hareket etmesine neden olmaktadır. BM Güvenlik Konseyi üyelerince alınan kararlarda, her zaman uluslararası toplumun beklentileri tam olarak yansıtılamamakta, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin siyasi çıkarları müdahale kararlarların da büyük oranda etkili olmaktadır.

İnsani müdahale sorumluluğu açısından müdahalelerin süreklilik ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştiği söylenemez. Pek çok durumda insani müdahaleyi gerektiren şartlar oluşmasına ve insani durumun aciliyet arz etmesine rağmen insani müdahalenin Raunda ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi zamanında gerçekleştirilemediğini görmekteyiz. Ancak BM çatısı altında insani müdahalenin hukuki zeminini oluşturmaya yönelik çalışmaların zayıfta olsa devam etmesi bundan sonra yaşanabilecek insani krizlerin çatışma aşamasından itibaren çözümüne yönelik umutları taze tutmaktadır. Bu kapsamda BM'nin çatışma ve krizlere müdahale

mekanizması, zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı tedbirlere başvurma yöntemlerinin incelenmesi uygun olacaktır.

1.4.1. Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi ve Kuvvet Kullanma Yasağı

Birinci Dünya Savaşı boyunca ortaya çıkan ciddi boyutlardaki insan kayıpları devletlerin barışın ve istikrarın korunmasına yönelik çözüm arayışlarının artmasına sebep olmuştur. Milletler Cemiyeti sisteminde, üye devletler diğer üye devletlerin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı saygı göstermek ve hukuki olarak bu hususları garanti altına almak niyetini taşımaktaydı. Milletler Cemiyeti Misakı savaşı tam olarak yasaklamamıştır. Meşru ve meşru olmayan savaş arasındaki ayırımı belirlemiş, kuvvet kullanımını geciktirmek amacıyla alınabilecek muhtemel tedbirleri tavsiye niteliğinde ortaya koymuştur. Devletlerin savaşa başvurma haklarını ortadan kaldıramamış, kuvvet kullanılmasına kısıtlamalar konulmasına ilişkin bazı yeni kurallar getirmiştir.[94]

1928 yılında bir adım daha öteye gidilerek birçok devlet tarafından Briand-Kellog paktı imzalanmıştır. Bu pakt ile devletlerin savaşa doğrudan başvurmasının açık bir biçimde uluslararası hukuka aykırı olacağı kabul edilmiştir. Savaşın sadece meşru müdafaa halinde başvurulması gereken bir durum olduğu tespiti yapılmıştır. Kuvvet kullanma yasağının hukuki olarak geçerli hale gelmesi, BM Antlaşması'nın San Francisco Konferansı'nda 1945 yılında imzalanmasıyla olmuştur.[95] BM'nin kurulması ile uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ve uluslararası uzlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümlenmesini sağlamayı hedefleyen bir uluslararası devletler üstü yeni bir yapı ortaya çıkmıştır.

BM Antlaşması hazırlanırken, kuvvet kullanımının yasaklanması konusunda başarılı olamayan Milletler Cemiyeti deneyiminden ders alınarak bazı yeni düzenlemeler getirilmiştir. BM Antlaşması'nın 2(4) maddesine göre; *"Teşkilatın üyeleri uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenliği ve*

[94] Fatih Tosun, "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.V, Sayı 9, 2009, s. 94.
[95] **A.e.,** s. 95.

adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barışçı yollar ile çözerler. Teşkilatın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde, gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek her hangi bir surette tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar" [96] ilkesi ile kuvvet kullanımı kesin bir dille yasaklanmıştır.

BM Antlaşması devletlerin aralarında çıkan uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözme yükümlülüğü altında olduklarını vurgulamıştır. BM'nin temel amaçlarının yer aldığı 1. maddede "*uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışa yönelik tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak…*"[97] şeklinde konuya atıfta bulunulmuştur. Antlaşmanın 2(3) maddesinde, "*BM üyesi devletlerin aralarındaki uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını barışçıl yollarla çözecekleri*" [98] belirtilmiştir. Bu durum BM'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını öncelikli amaçları arasına almasını gerektirmiştir. Bu nedenle kuvvet kullanımının yasaklandığı 2(4) madde hükmü barışın korunması için kesin ve geniş kapsamlı bir yasaktır.[99]

İnsani müdahale, başta devlet egemenliği temel prensibinin çiğnenmesi anlamına geldiği için yasa dışı olarak kabul edilmektedir.[100] Kuvvet kullanma yasağının istisnalarının belirlenmesi ve bu yetkinin kullanılması görevi BM Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir.[101] BM Güvenlik Konseyi belirli durumlarda kuvvet kullanmanın düzenlenmesi konusunda iki önemli ilke ile desteklemektedir.[102] İlki meşru müdafaa hakkı haricinde bireysel veya toplu olarak kuvvet kullanmanın yasaklanmasıdır. Diğer ilke BM Güvenlik Konseyi'nin 39. madde çerçevesinde

---

[96] Meltem D.Caniklioğlu, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.IX, Sayı 2, 2007, s. 68.

[97] BM Antlaşması, **a.g.e.,**

[98] Utku Yapıcı, "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, Sayı 7, 2006, s. 22.

[99] Başeren, **a.g.e.,** s. 50.

[100] Duran, Birleşmiş Milletler ve Müdahale, s. 132.

[101] Enver Bozkurt, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi", **Stradigma Dergisi**, 2003, Sayı 1, s. 1.

[102] Justin Morris, Nicholas J Wheeler, "The Security Council's Crisis of Legitimacy and the Use of Force", **International Politics**, Vol. XLIV, 2007, pp. 214-215.

"*barış ve güvenliğe tehdit olduğunu saptaması halinde uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek için gerekli önlemeleri alarak müdahalede*" [103] bulunulmasıdır.

1.4.2. BM Uluslararası Barış ve Güvenliği Koruma Mekanizması

BM Antlaşması'na göre, kuvvet kullanılmasının meşruluğu sadece belirli koşullar altında kabul edilmektedir. BM Antlaşması kapsamında kuvvet kullanma yasağına bazı istisnalar getirilmiştir.[104] Kuvvet kullanma yasağının en önemli istisnası 51. maddede yer alan "*Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına halel getirmez…*"[105] şeklindeki meşru müdafaa hakkıdır.[106]

Meşru müdafaa hakkı, bir saldırı ile karşılaşan bir devletin bu saldırıyı önlemek amacıyla saldırgana karşı tek başına veya kolektif olarak güç kullanımına başvurabilmesidir. BM Antlaşması bu durumu bir uluslararası hukuk ihlali olarak görmemekte, pozitif hukuk açısından meşru müdafaa hakkını doğal bir hak olarak da nitelemektedir.[107] BM Anlaşmasına göre kuvvet kullanımına izin verilmesinde karar yetkisi BM Güvenlik Konseyi yetkisindedir. Meşru müdafaa halinde dahi en kısa sürede BM Güvenlik Konseyi'ne durumu haber vererek onay alınması gerekmektedir. Tüm tarafların Konsey'in kararlarına ve onun alacağı önlemlere uyma zorunluluğu vardır.[108]

---

[103] BM Antlaşması, **a.g.e.**, Madde 39.

[104] Bu istisnalar; "1) *II. Dünya Savaşı'nda düşman olan devletlere karşı girişilecek eylemler. Bu istisna BM Antlaşması'nın 107 ve 53. maddelerinde düzenlenmektedir. 2) Güvenlik Konseyi çalışmaya başlayıncaya kadar geçerli olan istisnalar. Bu istisna 106. maddede düzenlenmiştir. 3) BM Antlaşması'nın 51. maddesine uygun olarak gerçekleştirilen meşru müdafaa hakkı. 4) Güvenlik Konseyi kararı ile uygulanan zorlama tedbirleridir*." Ayrıntılı bilgi için Bkz: Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler,** Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi:4, Ankara, 1998, s. 41.

[105] BM Antlaşması, **a.g.e.**, Madde 51.

[106] Fatma Taşdemir, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, Sayı: 5, 2006, s. 78.

[107] Erdem Denk, **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 43.

[108] Kerem Batır, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.IX, Sayı1, 2011, s. 119.

Güvenlik Konseyi, BM Antlaşmasının VII. bölümü çerçevesinde zorlama tedbirleri uygulayabilmektedir.[109] BM Güvenlik Konseyi'nin silahlı güç içermeyen önlemleri ifade eden ve BM üyelerini bunları uygulamaya çağırabileceğini belirten madde 41. maddedir. BM Güvenlik Konseyi 41. madde önlemlerinin yetersiz kalacağı veya kaldığı kanısına varırsa, 42. maddeye göre "*hava, deniz veya kara kuvvetleri aracılığıyla BM Güvenlik Konseyi'nin gerekli saydığı her türlü girişimde*" bulunabilecektir.[110]

Genellikle BM'nin güç kullanımına izin verdiği devletlerarası çatışmalar ve iç savaş gibi durumlar karşısında barışı koruma görevleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Barışı koruma görevi, sınırlı sayıda ve hafif silahlar taşıyan askeri gücün yalnızca savunma amaçlı güç kullanımı[111] esas alacak şekilde, ateşkesin sağlanmış olduğu çatışma bölgelerinde görevlendirilmesini öngörmektedir[112]. Barış güçleri, BM Antlaşması'nın VI. bölümü kapsamında, çatışmanın taraflarının rızasıyla ve devlet egemenliğini zedelemeyecek şekilde görev almaktadırlar.

Barışa zorlama operasyonları, Antlaşma'nın VII. bölümü kapsamında, onay şartı aranmadan gerçekleştirilmektedir.[113] Barışı zorlama harekâtında uluslararası barış ve güvenliğin korunması esas alınmakta ve BM Antlaşması'nın ilgili maddelerine uygun olarak savaşan taraflara karşı hukuki meşruiyet içerisinde kuvvet kullanılması söz konusu olmaktadır. Barışı zorlama operasyonları, zaman zaman insani müdahale ile karıştırılabilmektedir. Barışı zorlama harekâtı savaşan ülkeler veya taraflar arasında barışın gerçekleştirilmesi için kullanılmakta, insani müdahale ise devlet içi çatışmalarda yaşanan insani krizin sona erdirilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir.

BM'nin insani müdahaleye izin vermesinin gündeme gelmesi ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Klasik anlamdaki barış gücünün sahip olduğu yetkiler ve imkânlar açısından bakıldığında bir insani müdahale operasyonu

[109] Denk, **a.g.e.,** s. 48.
[110] Funda Keskin, **Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi:4, 1998, s. 60.
[111] Heinze, **a.g.e.,** p. 9.
[112] Weiss, **a.g.e.,** p. 458.
[113] Griffiths, **a.g.e.,** p. 235.

için yetersiz olduğu ise bir gerçektir.[114] Bu nedenle insani müdahale operasyonlarına yönelik olarak BM'nin siyasi, askeri, uzman personel ve mali imkânlar gibi birçok alanda kapasite geliştirmesi gerekmektedir.

İnsani müdahalelere hukuki yönden karar verebilmek için çoğunluğun sağlanması ve daimi üyelerden hiç birisinin veto hakkını kullanmaması gerekmektedir. Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğu kapsamında insani müdahale kararı almaması durumunda ne yapılacağının cevabı net değildir. Ancak insani müdahalenin meşruiyetini savunanlarca BM dışındaki uluslararası örgütlerin veya devletlerin de insani krizin ciddiyeti karşısında tek taraflı müdahalede bulunabilecekleri Kosova müdahalesi örneği üzerinden gündeme getirilmektedir. Tek taraflılıktan kastedilen, insani müdahalenin BM dışında bir veya birkaç örgüt veya devlet tarafından gerçekleştirilebileceğidir. Kosova müdahalesinde sonradan da olsa Güvenlik Konseyi kararı alınarak gerçekleştirilen müdahale hukuki açıdan meşrulaştırılmıştır.

Koruma sorumluluğu kapsamında devletlerin kendi vatandaşlarını koruması gerekmektedir. Bir devlet vatandaşlarının korunması sağlayamıyor ise bu görevden uluslararası toplumun sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Koruma Sorumluluğu Raporu ve 2005 Zirvesi'nde alınan karar çerçevesinde kabul edilmiştir. Her koşul altında düzenlenecek müdahalenin BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi ile gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade edilmektedir. Ancak, Konsey'in ne zaman harekete geçeceği, kimin harekete geçireceği, operasyonun sorumluluğunu kimin üstleneceği soruları belirsizliğini korumaktadır.[115]

Büyük devletler insan hakları, evrensel değerler, demokratikleşme, özgürleşme gibi söylemleri kullanarak uluslararası alanda gerçekleştirdikleri eylemlerine dayanak olarak kullanmaktadırlar. Bu kavramları ifade etmelerine rağmen realist düşünce yapısı ile belirledikleri ulusal çıkarlarını uygulamak istemektedirler.[116] Bu

[114] Donald M. Snow, Eugene Brown, **The Contours of Power: An Introduction to Contemporary International Relations**, New York, St. Martin's Press, 1996, p. 532.
[115] James Pattison, "Whose Responsibility to Protect? The Duties of Humanitarian Intervention", **Journal of Military Ethics**, Vol.VII, No:4, 2008, p. 263.
[116] Ertan Efegil, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları**, C.V, Sayı 8, 2008, s. 120.

durum karşısında, 2003 Irak müdahalesinde olduğu gibi Güvenlik Konseyi kararı olmadan tek taraflı müdahalelerde bulunulması, Güvenlik Konseyi kararı alınarak meşru olarak gerçekleştirilmesi mümkün olan müdahalelerin tartışılmasına neden olabilmektedirler. Ancak, insani krizler karşısında geç kalınması halinde soykırım gibi ağır sonuçları olabilecek Kosova müdahalesi gibi müdahalelerin ayrı bir tartışma konusu olduğu unutulmamalıdır.

1.4.3. İnsani Krizlerin İnsani Müdahale ile Çözülmesi

BM, Soğuk Savaş boyunca insan haklarına aykırı davranan ülkelere karşı ya hiç eyleme geçmemiş ya da sınırlı diplomatik ve ekonomik araçlarla tedbirleri uygulamaya koymayı tercih etmiştir.[117] İki kutuplu sistemin sona ermesi sonucu ortaya çıkan etnik çatışmalar, devletlerin parçalanmasına ve başarısız devletlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bu durum çok sayıda devlet içi silahlı çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çatışmalarda milyonlarca sivil hayatını kaybetmiş, soykırım ve etnik temizlik suçları ile karşı karşıya kalınmış, insani müdahale olgusu uluslararası ilişkilerin gündemindeki ağırlığını artırmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde insani krizlerin zorlayıcı yöntemlerle çözülmesi kapsamında gerçekleştirilen insani müdahale kavramında yer alan hem insani hem de müdahale kelimeleri üzerinde tartışmalar devam etmektedir. İnsancıl amaçlarla dahi olsa askerî güç kullanımı (çoğu zaman güç kullanımında geç kalınmış olması nedeniyle sorun daha karmaşık hale gelmekte) çözümün ve barışın tesis edilmesini geciktirmektedir. İnsani krizin oluşum aşamasında çatışma ve kriz yönetiminin uygulanması sorunun silahlı çatışma aşamasına gelmeden çözümlenmesini sağlayacak uygun bir alternatif yöntem sağlayabilecektir. Ancak çatışmanın başlangıcı ve krizin tırmanması aşamasında alınacak tedbirler ülkenin egemenlik ve iç işlerine karışmak olarak algılanmakta ve uluslararası mekanizmalar bu konuda yetersiz kalmaktadır. Son çare olarak insani amaçlarla uygulanan askeri müdahaleyi gerektiren şartlar, kimin tarafından ve nasıl uygulanacağı konusunda da tam bir görüş birliği oluşturulamamıştır.

[117] Raymond Duncan, **World Politics in the 21st Century**, Boston, Pearson, 2004, p. 427.

En geniş anlamı ile Askerî müdahale "*bir devlet veya koalisyon ya da uluslararası bir örgüt tarafından kara, deniz veya havadan, müdahalede bulunulan devletin rızası alınarak veya alınmadan, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı alınarak veya alınmadan gerçekleştirilen askerî operasyonları kapsamaktadır.*"[118] Diğer bir ifade ile askeri müdahale, "*bir ülkenin sınırlarını belirli bir hedefe veya hedeflere ulaşmak için can kaybını ve diğer ülkelerden gelebilecek tepkileri de göze alarak askerî güç kullanarak aşması*"[119] olarak tanımlanmaktadır. Geçmiş uygulamalarda görüldüğü gibi askerî müdahaleler her zaman meşruiyet sınırları içerisinde gerçekleştirilmemektedir. Askerî müdahale, insani müdahaleyi de içerecek şekilde ilgili devletin rızası olsun veya olmasın gerçekleştirilen zor kullanma yöntemi olarak en kapsayıcı terimdir.

Askerî gücün kullanıldığı insani müdahale hakkında yapılan eleştiriler hukuki, siyasi ve ahlaki yönlerden yapılmaktadır. Siyasî ve ahlaki açıdan bakıldığında sadece insani amaçlarla bir müdahalenin yapılmasının, devlet çıkarlarının ön planda olduğu uluslararası sistem dikkate alındığında mümkün olamayacağı iddiası bulunmaktadır.[120] Yalnızca insani amaçların var olması, müdahalenin getireceği siyasî, ekonomik, sosyal ve askeri yükler hesaba katıldığında müdahaleci devletler açısından yeterli motivasyonu kendi çıkarları ile örtüşmediği sürece sağlamadığı bir gerçektir. Ancak bu durum hiçbir zaman insani felaketler karşısında müdahalede bulunulmamasının bir gerekçesi olamaz.

Hukukî meşruiyetin sağlanmış olması insani müdahalenin uluslararası toplum tarafından meşru sayılmasını gerektirmemektedir. İnsani müdahale, müdahalede bulunulan devlet ve müdahaleyi gerçekleştiren devletler ile BM sistemin işleyişi ve fonksiyonları açısından ciddi riskler taşımaktadır. Bu yüzden de müdahalenin başından sonuna kadar uyum ve koordinasyon içerisinde yürütülmesi gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. İlk husus, insani müdahalelerin yaygınlaştırılması halinde uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma

[118] Steven Haines, "Military Intervention and International Law", Ed. by. Trevor C. Salmon, **Issues in International Relations**, London, Routledge, 2000, p. 94.
[119] Duane L. Cady, "Pacifist Perspectives on Humanitarian Intervention", **Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism**, y.y., Rowman & Littlefield Publishers,1996, p. 31.
[120] Mona Fixdal, Dan Smith, "Humanitarian Intervention and Just War", **Mershon International Studies Review**, Vol. XLII, No:2, 1998, p. 284.

yasağı ilkesinin yıpratılmasına neden olabilecektir. İkinci husus ise insani müdahale olarak değerlendirilemeyecek krizlerin de 'insani' nitelendirmesi yapılarak meşrulaştırılmasına yönelik kötüye kullanımlara yol açabilecektir. Bu nedenle insani müdahale kararı alınırken BM Antlaşması ve uluslararası hukuk kurallarına uygun hareket edilmesi önem arz etmektedir.

BM Antlaşması'nın VII. bölümünde barışın tehdidi veya bozulması ya da fiili bir saldırı olması durumunda BM'ye önlemler almasına yönelik yetkiler veren bazı hükümler vardır. BM yetkisi olmadan devletlerin ve bölgesel örgütlerin meşru müdafaa hakkı dışında kuvvet kullanmaları düşünülemez.[121] Meşru müdafaa hakkı ise, ancak, yine VII. Bölümde yer alan 51. maddede öngörülen koşulun "silahlı saldırı" mevcudiyeti halinde ortaya çıkabilir.

BM Antlaşması'nın VII. bölümünde yer alan 39. madde, "*barışın tehdidi, bozulması ve saldırı durumunda BM Güvenlik Konseyi'ne bunu saptama, gerekli tavsiyelerde bulunma ve alınacak önlemleri kararlaştırma yetkisi*" vermiştir.[122] 39. maddede belirlenen durumlardan birisinin gerçekleştiğine karar veren BM Güvenlik Konseyi, 41. maddede belirtilen ve kuvvet kullanma içermeyen yollara başvurmaya karar verebilir. Sorunun çözülememesi halinde ise 42. madde uyarınca kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kullanılmasını içeren her türlü kuvvet kullanımı girişiminde bulunabilir.

Kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirlere başvurma kararı alınması durumunda, BM üyesi devletlerin oluşturulacak silahlı güce katkı sağlamaları gerekmektedir. Aynı zamanda alınacak bu tedbirlerin yerine getirilmesi amacıyla bölgesel örgütleri de kullanabilir.[123] BM Antlaşması'nın 53. maddesi, BM Güvenlik Konseyi'nin kendi yetkisindeki zorlama önlemlerini uygulamak için bölgesel örgütlerden yararlanabileceğini söylemektedir. Ancak konseyin izini olmadan tek

[121] Başeren, **a.g.e.,** s.177.
[122] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s. 214.
[123] Başeren, **a.g.e.,** s. 48.

taraflı olarak bu örgütlerin zorlama tedbirlerinin uygulanamayacağını belirtilmektedir.[124]

İnsani müdahaleyi tartışmalı kılan en önemli husus müdahale edilen devletin onayı haricinde yapılması nedeniyle egemen bir devletin içişlerine karışılmaması prensibinin çiğnenmesi durumunun ortaya çıkmasıdır.[125] Bu sorunun çözümü açısından insani müdahale kararının BM Güvenlik Konseyi'nde alınması ile müdahale kararı hukuki bir hale getirilmektedir. İnsani müdahale bu şekilde hukuki açıdan meşrulaştırıldığı durumlarda dahi genel kabul gören bir kural değil, her bir insani kriz karşısında kendi koşulları altında değerlendirilen bir istisna olarak görülmektedir.

1990 sonrasında karşılaşılan yeni gelişme BM Güvenlik Konseyi'nin sivillerin zarar gördüğü iç savaşları uluslararası barışa tehdit olarak yorumlamasıdır. Bu doğrultuda zorlayıcı yönteme başvurulması ve uluslararası güç kullanımı yönünde çeşitli kararlar almış bulunmaktadır. Bu durumun en büyük nedeni ise "*son dönemde sivillere yönelik şiddetin artması, soykırım, kitlesel katliamlar ve insan hakları ihlallerinin büyük boyutlara"* [126] ulaşmasıdır. Durumun vahameti açısından bir karşılaştırma yapılacak olursa, ICISS raporunda yapılan "*20. yüzyılın başlarındaki çatışmalarda on kayıptan biri sivil iken Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil kayıpların onda dokuz gibi bir orana yükseldiği*"[127] tespiti oldukça önemlidir.

Askeri güç kullanımını içeren insani müdahale kavramının hukukileştirilmesi ve meşrulaştırılması amacıyla BM tarafından çok sayıda girişimde bulunulmuştur. BM'nin özellikle Ruanda ve Bosna'daki soykırım suçları karşısında müdahale edilmesinde geç ve yetersiz kalışı, bu konudaki en büyük sorunun ise büyük devletlerin müdahaleye yönelik sorumluluk almakta isteksiz davranmaları olması, BM'nin insani müdahale konusu dikkatlice ele almasına sebep olmuştur.

---

[124] Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Bileşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 143.
[125] Cecil J.A. Coady, **The Ethics of Armed Humanitarian Intervention**, Washington D.C, United States Institute of Peace, Vol. XLV, 2002, p. 11.
[126] Murphy, Humanitarian Intervention, p. 2.
[127] Gareth Evans, et. al., **The Responsibility to Protect, Report of the ICISS**, Ottawa, International Development Research Centre, 2001, p. 13.

BM yönetimi insan hakları ihlallerine ve özellikle sivillerin maruz kaldığı insanlık dışı suçlara karşı kayıtsız kalınamayacağına yönelik açıklamaları ile yeni bir süreç başlatılmıştır. BM'nin isteğiyle kurulan "Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu", 2001 yılında "Koruma Sorumluluğu" raporunu yayımlamıştır. Bu raporda yer alan koruma sorumluluğu kavramının temelini, bir devletin kendi vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korunma sorumluluğu bulunduğunu savunan yaklaşım oluşturmaktadır.

Günümüzde gelinen noktada koruma sorumluluğu kavramı üzerinden genel kabul gören yaklaşım, "*insani müdahale eşiğinin soykırım, etnik temizlik veya benzeri bir ağır insan hakları ihlali durumunda aşılmış olacağı, ancak böyle bir durumda silahlı bir müdahalenin meşruiyet kazanacağı*"[128] şeklindedir. Geçmiş dönemde yaşanan Somali, Ruanda ve Bosna gibi insani krizler karşısında insani müdahalede bulunulması için harekete geçilmesi gerektiğinde, bu müdahalenin nasıl yapılacağı belirsiz kalmıştır. Bu durumun yarattığı en büyük sorun müdahalenin doğru zamanda ve doğru biçimde yapılamaması sonucu insan kayıplarının yüzbinleri bulması olmuştur. Görüldüğü gibi sorun bu müdahalelerin sadece hukuki veya meşru olup olmadığı tartışmasından ziyade insani müdahalelerin doğru zamanlama ve doğru yöntemlerle uygulanmasının sağlanmasıdır.

1.4.4. Barışı Destekleme Harekâtlarından İnsani Müdahale Harekâtlarına Geçiş Süreci

Barışı destekleme harekâtları, tarafların rızasına dayanacak şekilde, taraflar arasında ilan edilen ateşkese uyulmasının kontrol edilmesi ve çatışan taraflar arasında bir ara bölge oluşturarak bu bölgenin ihlal edilmesinin önlenmesi şeklinde icra edilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında bu harekâtlarının amaç ve hedeflerinde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm kapsamında, barış anlaşmasının hazırlanması, tarafların sorumluluklarının denetlenmesi, sivillere insanı yardım malzemelerinin ulaştırılması, seçimlere nezaret edilmesi ve sivil unsur ile birlikte

[128] Andrew Altman, Cristopher Heath Wellman, **A Liberal Theory of International Justice**, Oxford University Press, New York, 2009, p. 98.

koordineli şekilde çalışılmaların yürütülmesi hususları görev tanımlarına eklenmeye başlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde BM operasyonları barış gücünün tarafsızlığının sağlanması ve ancak bir saldırı gerçekleştiğinde barış gücü askerlerinin kendini savunması dışında silaha başvurmamaları gibi barışı koruma ilkeleri doğrultusunda icra edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok bölgede, sayısı artan ve içerdiği şiddet seviyesi yüksek olan ülke içi çatışmalarda zarar gören sivillerin sayısının hızla artması BM barış operasyonlarının da bir değişim geçirmesini gerektirmiştir.[129] Bu değişim sonrasında yerini daha çok insani müdahale operasyonlarına bırakmıştır.

İnsani müdahaleler ilk olarak Afrika ve Balkanlarda meydana gelen iç savaşlar, etnik ve dini çatışmaları önleyebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dağılma sürecine girmiş devletler ile başarısız devletlerde gerçekleşen iç savaş ve silahlı çatışmalara müdahale edilmiştir. Bu müdahaleler kapsamında silahlı çatışmaların önlenmesi, insani yardımların ulaştırılması, barışın sağlanması ve yeniden inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

İnsani müdahale harekâtlarının yeni kazandığı boyut olarak sivil aktörlerin ve yardım kuruluşlarının da dâhil olduğu çok boyutlu planlama, icra ve koordinasyonu gerektiren bir hal almıştır. İç savaşın yaşandığı bu müdahalelerde, çatışmalarda ağır silahlar kullanılmış, sivillere saldırılar artmış, çoğu zaman geleneksel barışı koruma ilkelerinden uzaklaşılarak daha sert askerî önlemlere başvurulmuştur.

Eski BM Genel Sekreteri Boutros Ghali tarafından açıklanan "Barış İçin Gündem Raporu"nda, müdahale için devlet rızasının olması ve kuvvet kullanma yasağı gibi bazı prensiplerinin özel durumlarda dikkate alınmayacağı hususu gündeme getirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'ne 17 Haziran 1992 tarihinde sunulan bu raporda uluslararası barışın sağlanması çatışma önleyici diplomasi, barışı oluşturma, barışı koruma ve çatışma sonrası barışı inşa etme kavramları üzerinden tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi ilk başta ana hedefi ateşkesi sağlamak ve korumak olan barış gücü görevleri yeni ortaya çıkan ihtiyaçlardan dolayı farklı müdahale

[129] Ülkü Demirtürk Demirdöğen, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996), **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 11, 2006, s.236-257.

aşamalarını da içerecek biçimde daha geniş ve kapsayıcı bir görev tanımına dönüşmüştür.

Yakın dönemde çok daha geniş kapsamlı ve sivil unsurların da aktif olarak dâhil olduğu insancıl amaçlarla gerçekleştirilen BM operasyonları çoğunlukla insani müdahale harekâtları olarak adlandırılmıştır. Değişen görev tanımları doğrultusunda BM operasyonlarında görev alan askeri birliklerinin yapısı çok uluslu, çok boyutlu ve çok kültürlü hale gelmiştir. Harekâtın hedef ve misyonları daha geniş kapsamlı olmuştur. Bu dönemde özellikle askerler, diplomatlar ve sivil unsurlar ile koordineli bir şekilde çalışmaya başlamış, uzman asker ve sivil personel ihtiyacı artmıştır. Bu operasyonlar siyasi ve askeri amaçların gerçekleştirilmesinin yanı sıra insani yardım faaliyetlerine de yer veren bir görünüm kazanmışlardır.

Her ne kadar bu durum barış operasyonları kapsamında insani müdahalelerin başarısında ana etken olsa da uygulamadaki başarısızlıkların temelinde yatan sebepler, müdahale için yeterli gücün oluşturulamaması ve yetkilendirmenin uygun yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Başarısız Somali müdahalesinde ve BM barış gücünün Ruanda ve Bosna'daki kuvvet kullanımı sıkı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Bu durum BM'nin güç kullanımının şiddeti önleme konusunda etkisiz kaldığını göstermiştir. Bu nedenle müdahale edilen devletin rızası alınmadan gerçekleşen insani müdahale harekâtlarında yeterli kuvvetin teşkil edilmesi, donatılması ve gerekli silah kullanma yetkilerinin verilmesi önem arz etmektedir.

BM yetkilendirmesi altında meşru bir insani müdahalenin gerçekleştirilmesinin sağlanabilmesi için dört temel ölçütün yerine getirilmesi gerekmektedir.[130] Bunlardan ilki, yüksek derecede önem arz eden insani aciliyetin bulunmasının gerekliliğidir. İkincisi, çözüm arayışında güç kullanımına en son araç olarak başvurulması zorunluluğudur. Üçüncüsü, kuvvetlerin birbiriyle orantılı olmasına dikkat edilmelidir. Son olarak da insani hak ve değerleri ihlal eden durumu sonlandırmak için en başta belirlenen amaçlara uygun bir sonuç elde edilmiş olmalıdır.

[130] Nicholas J. Wheeler, **Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society**, New York, Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 34.

İnsani müdahale kapsamında askeri güç kullanımı harekâtın başarısı açısından önemlidir. Ancak, insani müdahale süreçlerinde yeniden inşa faaliyetlerinde BM unsurları, askeri birlikler, insani yardım kuruluşları, uluslararası örgütler, uluslararası sivil toplum örgütleri ve kalkınma ajansları birbirleri ile daha koordineli çalışmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde özellikle mağdurların insani ihtiyaçlarının karşılanması, siyasi, sosyal ve ekonomik birçok alanda faaliyetlerin gerçekleştirilmesi daha fazla ön plana çıkmıştır. Ancak BM mevzuatı ve kadroları, insani müdahalenin planlanması, uygulanması ve yeniden inşa safhalarında çatışma ve kriz yönetimi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu alanda BM'nin mevzuatının ve kadrolarının geniş çaplı bir gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.4.5. İnsani Müdahalelerin Gerçekleştirilmesinde Meşruiyet Kriterleri

BM Güvenlik Konseyi tarafından karar alınmadan gerçekleştirilecek bir insani müdahalenin hukuki açıdan geçerliliği bulunmamaktadır. Ancak, NATO'nun Kosova için düzenlediği operasyon gibi tek taraflı bir girişimin ise hukuken karşılığı bulunmasa da insani sonuçları açısından meşru bir müdahale olduğuna yönelik tartışmalar devam etmektedir. Diğer yandan devletler ve uluslararası örgütler müdahalede bulunduklarında da müdahale etmediklerinde de kendi çıkarları doğrultusunda davrandıkları hususunda çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadırlar.

Devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemde insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve insani müdahalede bulunulmasının önünde uluslararası ilişkiler ve hukuk açısından önemli engeller bulunmaktadır. BM sisteminde devlet egemenliğinin önceliği ilkesinden kaynaklanan kısıtlamalar, insani müdahale kararının hukuki geçerliliği açısından BM Güvenlik Konseyi'nin uzlaşı içerisinde müdahale kararı alma zorunluluğu, müdahalenin kapsam ve içeriğinin nasıl belirleneceği ve uygulanacağı gibi konular kesin kurallara bağlanmamıştır. İnsani müdahalenin uygulanabilirliği konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

BM Antlaşması'nın VII. bölümünde BM Güvenlik Konseyi'ne müdahale amaçlı verilen yetkiler açık bir şekilde sınırlandırılmıştır. Antlaşmanın 39. maddesi, BM Güvenlik Konseyi'ne saldırganlık eylemi, barışı bozma ve barışı tehdit etme durumlarını belirleme yetkisi vermektedir. BM Güvenlik Konseyi, soykırım ve

yaygın insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit ederek Irak, Somali, Ruanda, Bosna Hersek, Libya gibi kuvvet kullanımı içeren müdahalelere yetki vermiştir. Ancak bu tespitler yapılırken ve müdahale kararı alınırken Konsey'in hangi değerlendirmeleri yaptığı, objektif ölçütlere göre hareket edip etmediği belirsizdir. Uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğinin belirlenmesinde geniş bir değerlendirme hakkına sahip olduğu söylenebilir.

İnsani müdahaleyi eleştirenler tarafından Irak, Haiti ve Afganistan müdahalelerinin büyük güçlerin ulusal çıkarlarından etkilenme gibi riskleri taşıdığını iddia edilmektedir. Yeni insani müdahale anlayışında insani yükümlülüklere aşırı vurgu yaptığını ifade etmektedirler. Bu durumun, egemenlik hakkını tartışmalı hale getirdiğini ve uluslararası düzenin bozulmasına yol açtığı savunmaktadırlar.

İnsani müdahalenin bu müdahale yasağı ilkesinin bir istisnasını oluşturduğu ve uluslararası hukukta bu konuda bir teamül oluştuğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bu görüş "*insan haklarının açık ve sistematik ihlallerinin hukuka inancı ortadan kaldırdığı, uluslararası barışı tehdit ettiği ve devletlerin diğer devletlerdeki insan hakları ihlalleriyle ilgilenmediği müddetçe insan hakları korumasının etkisiz kalacağı*"[131] düşüncesine dayanmaktadır.

İnsani müdahalenin meşruiyetinin ilk unsuru Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile müdahalenin bir veya birkaç devlet tarafından ya da bir uluslararası örgüt vasıtasıyla gerçekleştirilebilecek olmasıdır. İnsani müdahalenin yalnızca uluslararası toplumda tanınmış olan devlet, bölgesel organizasyonlar aracılığıyla veya geçici olarak bir araya gelmiş birkaç devlet tarafından uygulanabilir bir eylem olduğunu göstermektedir.

İnsani müdahalenin meşruiyeti açısından diğer kuvvet kullanma harekâtlarından ayıran başlıca özellik insani amaçlar için gerçekleştiriliyor olmasıdır. İnsani nedenlerle müdahale kararı alınabilmesi için öncelikle müdahale kararı alınacak devletin sınırları içinde geniş çaplı şiddet eylemlerinin ve beraberinde ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair bir kanı oluşması gerekir. Ancak bu

[131] Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları-I**, **Kavram**, **Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, Ankara, İmaj Yayınları, 1995, s. 80-81.

kanının oluşabilmesi için somut nitelikte kanıt ve ölçütlerin belirlenmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Uluslararası toplumun ikna edilebilmesi için kanıtlar yorum niteliği taşımamalı, somut bilgi ve gerçek belgelere dayandırılmalıdır. Bu veriler tarafsız otoritelerce değerlendirilmelidir. Sonuçta gecikmesi durumunda daha fazla can kaybına yol açma ihtimali bulunan bir askerî müdahalenin gerçekleşmesi için insan hakları ihlallerinin ve şiddet olaylarının büyük çapta ve müdahalede bulunulmadan engellenemez boyutta olması gerekmektedir. Müdahalede bulunan güç, sivil halkı tehdit eden yaygın şiddet eylemlerini ortadan kaldırmak, mültecilerin geri dönüşünü sağlamak, huzuru ve barışı yeniden tesis etmekle yükümlüdürler.

İnsani müdahalenin meşruiyetinin sağlanması ile ilgili ortaya birçok tartışmalı görüşler bulunmaktadır. Ancak yine de bu kavramla ilgili üzerinde uzlaşılan veya benzer şekilde ifade edilen ortak temel unsurlar da bulunmaktadır. Bu unsurların bazıları kavramın içeriğini oluştururken diğerleri de insani müdahalenin meşruiyet kazanabilmesi için kullanılabilecek kriterler olarak ortaya konulmalıdır. Bu durum uluslararası hukuka göre insani müdahalenin meşruiyetinin sağlanması için hangi kriterlerin göz önünde bulundurulması gerektiği tartışmasını gündeme getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi insani müdahale amaçlı olarak karar alması durumunda böyle bir müdahalenin meşruiyetinin sağlanabilmesi için en azından: [132]

- İnsan hakkı ihlallerinin niteliğinin ve boyutlarının ağır olması ve uluslararası toplum tarafından ihlallerin varlığının kabul görmesi,
- Diplomatik yolların tüketilmesinden sonra kuvvet kullanımına son çare olarak başvurulması,
- Müdahalenin boyutu, süresi ve şiddetinin, müdahaleye neden olan çatışma ile orantılı olması,
- İç çatışmanın bölgesel istikrarsızlığa, uluslararası barış ve güvenlik ortamının bozulmasına neden olması,

[132] Fernando Teson, **Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality**, London, Transnational Publishers, 2005, p.126.

- Müdahalenin tek başına bir devletten ziyade bir devletler topluluğu tarafından gerçekleştirilmesi,
- Müdahalenin insancıl sonuçlarının ağır basması,
- Kalıcı barış ve güvenlik ortamının yeniden tesis edilmesinin sağlanması hususlarının yerine getirilmesi gerekmektedir.

1.5 İnsani Müdahale Kavramından Koruma Sorumluluğu Kavramına Geçiş

İnsan hak ve özgürlüklerinin, uluslararası hukukun konusu haline gelmesi, insan haklarının evrenselleşmesi ve genel kabul görmesi açısından bu alanındaki en önemli gelişme olarak nitelendirilmektedir[133]. Özellikle son yıllarda "*yeni bir dünya düzeni fikri ile birlikte demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı*" [134] gibi kavram ve değerler öncelik kazanmıştır. 1990 sonrasında yaşanan iç savaşlar sonucu ortaya çıkan insani krizler, uluslararası güvenlik ve istikrar ortamının yeniden algılanmasına yönelik girişimleri hızlandırmıştır. BM organlarında gerçekleşen tartışmalarda, geleneksel güvenlik anlayışının insanların güvenliğinin sağlanmasını ve temel insan haklarının güvence altına alınmasını gerektirecek şekilde değişime uğramaya başlamıştır. 1991 Irak, 1993 Somali, 1994 Ruanda, 1995 Bosna ve 1999 Kosova krizleri insani müdahale kavramının geleceğine yön veren tecrübeler olmuştur.[135] Yaşanan gelişmelere paralel olarak insani müdahale kavramının kapsamı ve uygulamaları da giderek genişlese de hukuki alanda gelişimini tamamlayabilmiş bir kavram haline henüz gelebilmiş değildir.

Son dönemde ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı devlet iç silahlı çatışmaların sayısı hızla artmıştır. Bu durum karşısında BM devlet egemenliğine saygı ve iç işlerine karışmama gibi kurucu anlaşmanın temel hükümlerini dikkate almadan ciddi boyutlara ulaşan insan hakları ihlallerinin engellenmesi için müdahale kararı alabilmektedir. Somali, Bosna, Kosova, Afganistan ve Libya müdahaleleri gibi

[133] Mehmet Turhan, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 225
[134] Oliver Corten, "Humanitarian Intervention: A Controversial Right", **UNESCO Courier**, July-August 1999, p. 57.
[135] Ahmet Özdemir, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu", **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, 2016, C.III, Sayı 5, s. 87-111.

son dönemde gerçekleştirilen insani müdahaleler konunun BM çatısı altında yeniden tartışılmasına ve yeni bir müdahalecilik anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yeni müdahalecilik anlayışının gündeme gelmesiyle birlikte, devletlerin egemenliği ve içişlerine karışmama ilkesinin de yeniden tanımlanması gerekmiştir. Bu amaçla BM tarafından kurulan "Temel Düşünceler Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu, International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS" tarafından 2001 yılındahazırlanan raporla[136] "Koruma Sorumluluğu, Responsibility to Protect" kavramı gündeme taşınmıştır. Koruma sorumluluğu ilkesi 2005 yılındaki BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne girerek BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

İnsan haklarının korunması açısından ele alınan koruma sorumluluğu, en temel hatları ile devletlerin nüfusunun tümünün haklarının ve güvenliğinin sağlaması yükümlülüğü şeklinde tanımlanmaktadır. Koruma sorumluluğu doktrini ile birlikte devletlerin insan hakları çerçevesinde kendi halkına yönelik sorumluluklarını yerine getiremediği durumlarda BM Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası toplum adına bu sorumluluğun yerine getirilerek müdahalede bulunulmasının önü açılmıştır. Ancak insani müdahale anlayışının daha geniş kapsamlı olarak ifade edildiği koruma sorumluluğu kavramında da devlet egemenliğine müdahale edildiği tartışmaları da hala devam etmektedir.

Modern uluslararası sistemin en önemli özelliği egemen devletlerin varlığıdır. Devlet egemenliği, uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin temel kurallarının ve uygulamalarının belirlenmesinde temel ilke olmuştur. İnsani müdahale kavramının gelişimi, genel kabul görmesi ve uygulanması açısından karşısındaki en önemli zorluk müdahalede bulunulacak devletin BM Antlaşması'nın açık bir biçimde güvence altına aldığı devletlerin egemenlik hakkına ve iç işlerine karışmama ilkesi ile çelişmesi durumudur.

İnsani müdahalenin meşruluğunun sağlanamaması veya uygun olmayan amaçlar doğrultusunda kullanılması riski özellikle az gelişmiş insan hakları karnesi

[136] Evans, **The Responsibility to Protect**.

kötü olan ülkeler için kolayca kabul edilmesi zor olan bir durumdur. Müdahalede bulunulmasının gerekçeleri soykırım, ağır savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar olarak belirgin hale getirilmiştir. Ayrıca, konuya sadece askeri müdahalede bulunulması bakımından yaklaşılmamış önleme ve müdahale sonrası yeniden inşa sorumlulukları da koruma sorumluluğu içerisinde tanımlanmıştır.

Devletlerin egemenlik haklarına rağmen insani amaçlarla gerekli meşruiyetin sağlanarak müdahalede bulunulması hususu egemenlik hakkı kavramının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. İnsani müdahalenin önünde en büyük engel olarak karşımız çıkan egemenlik hakkının gelişimi ve günümüzde özellikle koruma sorumluluğu kapsamında insani müdahalenin meşruiyeti açısından BM çatısı altında yeniden kazandığı anlamı incelemekte fayda görmekteyiz.

1.5.1 Devletlerin Egemenlik Hakkı ve Koruma Sorumluluğu ile İlişkisi

Egemenliğin Türkçe'deki ilk karşılığı Arapça hüküm kelimesinden gelen "hükümranlık" kelimesidir. Türkçede bugün yaygın olarak kullanılan egemenlik kelimesi ise dilimize 1930'lu yıllarda Yunanca "hegemon" kelimesinden esinlenerek türetilmiştir. Egemenlik, modern devletin var olmasının en belirleyici özelliklerinden birisidir. Bu kapsamda egemenlik hakkı devletin yükümlülüklerinin en büyük işlevsel dayanağıdır.[137]

Devlet kendi egemenlik alanında nihai ve kesin otoritedir. Devletin egemenliği ülkesinde mutlaktır, bunu başka hiçbir kurum ya da toplulukla paylaşmaz. Modern devletin egemenliğinin tanımı ise devletin egemenlik alanında nihai ve kesin otorite olduğunun diğer devletlerce kabulüdür. Uluslararası ilişkilerde temel kural devletlerin egemen eşitliğidir. Uluslararası hukuk düzeninde egemenlik kavramının bir diğer karşılığı bağımsızlıktır.[138]

Egemenlik, dış egemenlik ve iç egemenlik olmak üzere ayrılmaktadır. Dış egemenlik günümüzde devletlerarası ilişkilerin hukuki eşitlik statüsüne dayanması

---

[137] Stefan Paul Haigh, "Globalization and Sovereign State Reconsidered", **First Oceanic International Studies**, Canberra, Avustralian National University, 14-16 July 2004, p. 2.

[138] Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.88.

anlamına gelmektedir. Bunun ötesinde günümüzde egemen sayılan bir devletin başka devletlerle olan ilişkilerinde tam manasıyla hür ve bağımsız bir iradeye, gerçek anlamda bir hareket serbestliğine sahip olup olmadığı hususu tartışmalı bir konudur. Dış egemenlik deyimi yerine bağımsızlık deyimi genel kabul gören bir kullanım şeklidir.

Egemenliğin asıl kavram ve terim karışıklığı iç egemenlik konusunda kendini göstermektedir. Bu alanda iç egemenlik iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, egemenliğin ilk ve asıl anlamıdır. Bu devlet iktidarının üstün olma, sınırsız ve mutlak olma, bölünmez ve devredilmez olma, gibi niteliklerini de belirtir. Başka bir ifadeyle, burada egemenlik deyimi iktidarın kendisini değil, fakat onun belli karakteristik niteliklerini ifade etmektedir. İkincisi ise iç egemenlik kapsamında egemenin sahip olduğu yetkiler ile ilgili olan kısmıdır. Devletin kendi yurttaşları ve ülkesi üzerinde en üstün otoriteye sahip olmasına, iç egemenlik yanında, pozitif egemenlik adı da verilmektedir.[139]

Egemen irade, devlet içerisinde üstün emretme gücüne sahip, devletin oluşumu ve devamı için en üst otoritedir. Bu durum devletin içerisindeki değişik kamusal ilişkilerin tümü için geçerlidir. Bu noktada kural koymada, zor kullanmada, ülke içerisindeki yönetimi belirlemede ve idare etmede hep egemen güç tek ve en son söz sahibidir. Ancak bu noktada klasik egemenlikten günümüzdeki sınırlı egemenliğe geçişle birlikte, egemen irade en üst irade olarak, her türlü kuralı istediği biçimde yürürlüğe koyabilme imkânına sahip değildir. Artık egemen irade tecelli ederken, hukuk devleti ve insan hakları konusunda, anayasada belirtilen kurallarla uyumlu olmak durumundadır.[140]

Dış egemenlik, bir egemen devletin, herhangi bir dış otoritenin kontrolü ve etkisi altında kalmadan varlığını sürdürmesini gerektirmektedir. Uluslararası alanda egemenlik, devletlerin karşılıklı olarak bağımsız olmalarını ve uluslararası toplumda eşit haklara sahip birer özne olarak yer almalarını gerekli kılmaktadır. Bu da devletlerin eşitliği anlamını taşımaktadır. Uluslararası hukukta devletlerin egemen

[139] **A.e.,** s.79.
[140] **A.e.,** s.86.

eşitliği ilkesinden bahsedebilmek için yeni kurulan bir devletin, egemen bir devlet olarak uluslararası bir toplumda yer aldığının, diğer devletler tarafından da kabul edilmesi durumunun gerçekleşmesi gerekmektedir.

Egemen gücün önemli bir niteliği olan devredilmez oluşu devletin kişiliğinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak ifade edilmektedir. Egemenliğin devredildiği durumda devletin ortadan kalkışı gibi ağır bir sonuç ortaya çıkabilir. Özellikle uluslararası örgütlerin kurulmaya başlamasıyla birlikte, bunlara üye devletlerin egemenlikten kaynaklanan yetkilerinin bir kısmını bu tür kuruluşlara devredilmeye başlanmıştır. Bu noktada devredilen egemenlik değil, egemenlikten kaynaklanan kimi yetkilerdir ki; bunların çok fazla olması durumu, ilgili devleti uluslararası hukuk düzeni içerisinde bir özne olma özelliğinden yoksun bırakabilir.[141]

Bütün devletler birbirleri ile sahip oldukları egemenlikleri açısından eşitliğe sahiptirler. Eşit hak ve görevleri vardır ve ekonomik, siyasi veya diğer nitelikteki farklılıklara bakmaksızın, milletlerarası toplumun eşit üyeleridir. BM'ye göre egemen eşitlik kavramının kapsadığı hususlar şu şekilde ifade edilmiştir: Devletler hukuk karşısında eşittir. Her devlet, tam egemenliğinde saklı olan haklara sahiptir. Her devletin, diğer devletlerin kişiliğine saygı gösterme görevi vardır. Devletin ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı dokunulmazdır. Her devlet siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemini serbestçe seçme ve geliştirme hakkına sahiptir. Her devletin milletlerarası yükümlülüklerine tam bir şekilde ve iyi niyetle riayet etme ve diğer devletlerle barış içinde yaşama görevi vardır.[142]

Uluslararası ilişkilerde egemenlik hakkı ile müdahalesizlik ilkesi hep birlikte anılmaktadır ve günümüzde hala geçerliliklerini korumaktadır. Ancak, günümüzde BM'nin insan hakları ihlallerine karşı daha tepkisel olmasını öngören küresel bir uzlaşma oluşmaya başlamıştır.[143] Bu nedenle devlet egemenliği ilkesi ile insani

[141] **A.e.,** s.85.
[142] United Nations, "Declaration On Principles Of International Law Concerning Friendly Relations And Cooperation Among States In Accordance With The Charter Of The UN", 24 October 1970, (Çevrimiçi), http://www.un-documents.net/a25r2625.htm, 08 Mayıs 2017.
[143] Ramphal, **a.g.e.,** p. 493-499

müdahale arasındaki ilişkinin incelenmesi faydalı olacaktır. Uluslararası sistem açısından devletlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen temel prensipler:[144]

- Devletlerin egemen eşitliği
- Devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi özgürlüğü
- Halkların eşit hakları ve kendi kaderlerini tayin hakkı
- Devletlerin iç işlerine karışmama
- Devletler arasındaki sorunların barışçı çözümü
- Uluslararası yükümlülükleri iyi niyet içinde yerine getirme
- Devletler arası işbirliği
- Kuvvet kullanma yasağı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama
- İnsan hakları, temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme şeklinde sıralanabilir.

Bağımsızlık veya dış egemenlik bir devletin başka devletlerin ya da uluslararası kuruluşların müdahalesini kabul etmemektedir. Karşıt bir durum, ilgili devletin egemen niteliğinin olmadığını, çünkü uluslararası ilişkilerde egemen eşitliğin bir devlet açısından söz konusu yapılamadığını akla getirilebilir. Ancak özellikle II. Dünya Savaşından sonra gittikçe önemli hale gelen ve 1990'lı yıllardan itibaren çok daha yoğun biçimde kullanılan insani amaçlı müdahale, uluslararası toplumun insan haklarına vermiş olduğu önemin bir göstergesi olmaktadır. Böylece uluslararası alanda insan haklarının korunması noktasında yeni bir durum olarak insani müdahale, egemen devletlere müdahale yasağının önemli bir istisnası olarak devreye girmiş bulunmaktadır. Bu devletin egemenliğini aşındıran bir husustur.

Uluslararası hukuk evrensel değerlerin yanı sıra insan haklarının korunması ile de ilgilenmektedir. İnsan haklarının kabulü ve korunması devlet egemenliğiyle ilgili

[144] Francis Kofi Abiew, "The Evolution of The Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention", **Netherlands International Law Review**, Vol. XLVII, 2000, p. 82.

çeşitli sınırlamalar yol açmıştır.[145] Bir rejimin meşruluğu ve onun yasal düzeninin kabul edilebilirliği açısından bazı gerekli şartlar vardır. İnsanlar arasında çoğulculuğun ve eşitliğin sınırlarını ortaya koyar. Belirli bir grubun etnik, dini vb. ayrımlar nedeni ile baskı altına alınması, insan haklarının ağır şekilde ihlal edilmesi, devlet egemenliğinin sınırlarının olduğu hususunu ön plana çıkarmaktadır.

İhlallerin önlenmesi açısından ilgili devlete baskı uygulanması ve devletin bu yönde düzenleme yapmaya zorlanması, egemenlik kavramının yeni bir boyut kazandığını göstermektedir. Bu süreçte insan haklarını esas alan insani müdahale kavramının ortaya çıkması ile başka ülkelere karşı uygulanabilecek güç kullanma gerekçeleri, politik ya da stratejik değil, evrensel ve insani ilkelere dayandırılmıştır. Uluslararası hukuk açısından haksız olarak bir devlete karşı girişilen dış müdahaleler gayrı meşru olarak tanımlamaktadır.[146] Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda müdahalede bulunan devletler, müdahaleyi uluslararası toplum adına ve insancıl amaçlarla gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler.[147] Bu yönüyle insan hakları gerekçe gösterilerek egemen bir devlete karşı gerçekleştirilen yetkilendirilmiş insani müdahaleler hem siyasi hem de hukuksal açıdan meşru olarak sayılmaktadırlar.

Devlet egemenliği açısından insan haklarının bir diğer etkisi dış etki ve müdahalelerden bağışık olma ilkesinin ortadan kalkması, yani iç egemenlikten sonra dış egemenliğin de sınırlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Devletlerin geniş bir özerkliğe sahip oldukları coğrafyalarında sergileyecekleri hiç bir eylem açısından dış baskı ya da müdahalelere maruz kalmayacakları fikri, insan hakları eksenli yükümlülükler nedeniyle değişime uğramıştır.[148] Bu açıdan günümüzde devletler, çoğunlukla gönüllü olarak insan hakları üzerindeki yetkilerini ulus-üstü ve uluslararası oluşumlar hatta diğer devletler ile paylaşmaktan kaçınmamaktadır.

BM Antlaşmasının 55. maddesinde "*ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetilmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak*

[145] Cheryl Hughes,"Human Rights, State Sovereignty, and World Community", Ed.by., Yeager Hudson, **Globalism and the Obsolescence of the State**, NY, The Edwin Mellen Press, 1999, p. 108.
[146] Michael Ignatieff, "Intervention and State Failure", **Dissent**, Winter 2002, p. 118.
[147] Mohammed Ayoob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", **The International Journal of Human Rights**, vol.VI, No:1, Spring 2002, p. 83.
[148] David P. Forsythe, **Human Rights in International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p. 68.

saygı görmesi ve gözetilmesini sağlamayı" [149] BM'ye görev olarak vermiştir. İnsan haklarının devlet egemenliğine yönelik kısıtlayıcı etkileri bulunmaktadır. Her şeyden önce devletler evrensel insan hakları bildirisi aracılığıyla temelde kendilerinden kaynaklanmayan ve hatta büyük ölçüde kendi denetimleri dışında gelişen normların kendi iktidarlarını bağladığını kabul etmekte ve kendi iradelerinden doğmayan ilkelerle otoritelerini sınırlamaktadır. İnsan hakları ihlallerinin ulusal bir sorun olarak kalmaması iletişim imkânlarının artması sonucu evrensel bir sorun haline gelmesi, devletlerin aynı antlaşmada yer alan egemenlik ve müdahale edilmemesi hükümlerine sığınma durumlarını ortadan kaldırmaktadır.[150]

İnsan haklarının ihlaline yönelik alınacak bir tavır, ilgili devletin iktidarının meşruiyetinin sorgulanması sonucunu doğuracaktır.[151] Zira devletlerin uluslararası toplumdaki meşruiyet algıları açısından insan hakları sicilleri önemli bir gösterge durumuna gelmiştir. Yeni yaklaşım ekseninde devletler, yalnızca kendi sınırları içinde insan hakların ihlallerinin önlenmesi noktasında sorumlu değildir. Aynı zamanda devletlerin dünyanın başka yerlerinde bulunan ve insan haklarını ihlal eden diğer devletlerin bunu sona erdirmesi için gereken girişimlerde bulunma sorumluluğu bulunduğu savunulmaktadır.[152] Yine de, egemen bir devlete, devlet ya da devletler tarafından doğrudan güç kullanmak suretiyle müdahalede bulunulması egemenliğin genel mantığı ile bağdaşmamaktadır.[153] Ancak bu tür bir yaklaşımın insan hakları ihlallerini devam ettirmeye yardımcı olacağı da açıktır. Bu yönden bakıldığında insan hakları uluslararası bir boyut kazanmış ve bir devlet içerisinde meydana gelen insan hakları ihlalleri uluslararası toplumun ilgi alanına girmiştir.[154]

Çoğu zaman devlet içi çatışmalara BM'nin müdahil olması beklenmektedir. Müdahalenin gecikmesi uluslararası toplumdan gelen çeşitli tepkilere yol açmaktadır.

---

[149] BM Antlaşması, **a.g.e.**, Madde 55.
[150] Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika Cilt 2: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s. 409.
[151] İhsan Dağı, Necati Polat, **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s. 75.
[152] Jack Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995, s. 248.
[153] Friedrich Kratochwil, "Sovereignty as Dominium: Is There a Right of Humanitarian Intervention?", ed. G. M. Lyons, M. Mastanduno, **Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1995, p. 42.
[154] Tosun, **a.g.e.,** s. 114.

Oysa Birleşmiş Milletler Antlaşması içişlerine karışmayı yasaklamakta ve temel prensip olarak üye devletlerin anayasal düzenlerine ve toprak bütünlüklerine saygıyı kabul etmektedir.[155] İnsani müdahalelerde ortak bir standardın bulunmamasının hem müdahalenin gecikmesine hem de insan kaybına neden olduğu yolundaki iddialar ağırlık kazanmaktadır.[156] BM Antlaşması'nda bu konuda insani müdahalenin önünü açacak bazı yasal düzenlemelerin yapılması uygun bir yöntem olacaktır.[157]

Eski BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, Ocak 1992 tarihli "Barış için Gündem" adlı raporunda, "*BM'nin yalnızca krizler ortaya çıktıktan sonra önlem aldığını, ancak anlaşmazlıkların krize ve çatışmaya dönüşmeden önlenmesi için de çaba gösterilmesi gerekliliğini*" [158] vurgulamıştır. Bu raporda ifade edildiği şekliyle "*güvenlik, askerî müdahalenin ötesinde önleyici diplomasi (preventive diplomacy), barışı yapma (peace making), barışa zorlama (peace enforcement), barışı koruma (peace keeping) ve çatışma sonrası barışı kurma (post-conflict peace building) faaliyetlerini de içeren bir bütün olarak*"[159] ele alınmalıdır. Tüm bu işlevler ise birbirleriyle bağlantılı bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Örneğin barışı yapma, barışın korunması aşamasına bir hazırlık olarak kabul edilmekte, barışın korumasından sorumlu barış güçleri ise, kimi zaman barışı yapmaya katkıda bulunabilirken, kimi zamansa barışın inşasına bir ön hazırlık oluşturabilmektedir.

Kofi Annan'ın barış konulu raporlarında vurgulanan en temel konu ise barış güçlerinin artık devlet içi çatışmalarla daha fazla ilgilenmek durumunda kaldığı ve bu duruma uygun olarak yapılanmalarının gerektiği hususudur. Soğuk savaş döneminden sonra silahlı çatışmalar artmış ve soğuk savaş döneminin çözümleri geçerliliğini yitirmiştir.[160]

---

[155] Deniz Ülke Arıboğan, "Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunları", **Avrasya Dosyası**, C.VIII, Sayı 1, 2002, s. 144.

[156] Stephen J.Solarz, Michael O'Hanlon, "Humanitarian Intervention: When Force is Justified?", **Washington Quarterly**, Vol.XX, Issue 4, p. 9.

[157] Ramphal, **a.g.e.,** s.497

[158] Boutros Ghali, "An Agenda for Peace", New York, United Nations, 1992, s. 26-27. (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter8/GENERALISSUES/Item29_Agenda forpeace _.pdf, 11 Aralık 2016.

[159] **A.e.,**

[160] Age Aknes, "The United Nations and Intra-State Conflicts", Ed. by. Marianne Heiberg, **Subduing Sovereignt,** London, Printer Publishers, 1994, p. 97.

BM'nin Somali ve Haiti'ye olan müdahaleleri, insan hakları ve uluslararası güvenlik konularının mı egemenliğin mi öncelikli olduğu tartışmalarını başlatmıştır. Bu ve benzer tartışmalar ve gelişmeler sonucunda, BM Güvenlik Konseyi, egemenlik kavramının, uluslararası barış ve güvenliğin gereklerine göre yeniden ele alınmasını istemiş ancak başarılı olamamıştır. Bu dönemden günümüze kadar, insani müdahale ve devlet egemenliğine saygı ikileminin birçok kez gündeme geldiği görülmektedir. Kofi Annan, BM'ye sunduğu Millenium raporunda bu ikileme: "*İnsani müdahale aslında egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırı olsa da, Ruanda ve Srebrenitsa olayları gibi insan haklarının kitlesel ve sistematik olarak imha edildiği ve ortak insani değerlerimizi tehdit eden olaylara karşı nasıl tepki vermeliyiz? Burada bir ikilemle karşı karşıyayız. İnsanlığı savunmak ile egemenliği savunmanın önemli prensipler olduğunu reddedecek çok az insan vardır. Ancak bu gerçek, iki prensibin çatışması durumunda hangisine öncelik vermemiz gerektiği konusuna yanıt oluşturmamaktadır.*"[161] şeklinde dikkat çekmiştir.

Egemen devlet; "*barışı, huzur ortamını ve insan haklarına saygı gösterilmesini sağlayabilen modern bir yapı olarak*" [162] karşımıza çıkmaktadır. Ancak son yıllarda ortaya çıkan iç çatışmalarda, silahlı çatışmalardan kaynaklanan otorite boşluğu nedeniyle devlet egemenliğinin ülkenin tamamında söz konusu olmamaktadır.[163] Bu durumlara karşı BM Güvenlik Konseyi'nin sıklıkla, "uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü" çıkarımı yaparak müdahale kararı aldığı görülmektedir.

Kuvvete başvurma durumu, BM bünyesinde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir kararla belirlenebilir.[164] Oysa son yıllarda, insani amaçlı askerî müdahale, BM düzeni dışında da kullanılmaya başlanmıştır. Kosova Krizinde, Sırbistan'a müdahale NATO tarafından gerçekleştirilmiş, Irak'a müdahalede ise, BM Güvenlik Konseyi

[161] Kofi Annan, "We the Peoples. The Role of United Nations in the 21. Century"**,** New York, United Nations, 2001, p. 48, (Çevrimiçi) www.un.org/millenium/sg/report, 1 Mart 2016.
[162] Hacer Soykan Adaoğlu, Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler, **İÜHFM**, C. LXVI, Sayı 1, 2008, s. 3-22.
[163] Samuel Makinda, "The United Nations and State Sovereignty: Mechanisms for Managing International Security", **Australian Journal of Political Science**, 1998, Vol. XXXIII, No. 1, p. 109.
[164] Turgut Tarhanlı, "Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 152.

kararı için oylamaya gidilmesine bile gerek görülmemiştir.[165] Bu olumsuzluklara karşın, birçok olayda, uluslararası toplumun, müdahaleden yana tavır koyduğu ve hatta bunu beklediği de bir gerçektir. Bu durumda, kuvvet kullanmanın meşru olması, gerekenin ötesinde bir şiddet kullanmaya dönüşmemesi ve insancıl hukuku ihlâl etmemesi beklenmektedir.[166] Son dönemde insan hakları ihlallerinin başlıca aktörleri devletlerdir. Bu konuda devletleri bağlayan uluslararası hukuka ve ulus üstü koruyucu mekanizmalara gerek vardır. Müdahale hakkı, insan haklarına saygılı olmayan devletin egemenliğine de saygı duyulamayacağı anlayışına dayanmaktadır.[167] Hiçbir devlet, şartlar ne olursa olsun, vatandaşlarına eziyet etme hakkına sahip değildir ve bu durumda uluslararası toplumun müdahalesi meşru olarak görülmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nin, insani nedenleri ve insan hakları ihlallerini barış ve güvenliğin bozulması olarak yorumlayarak silahlı müdahaleye izin vermesi, koruma sorumluluğunun ana unsurudur. Bu nedenle insani müdahalelerin meşru bir zeminde gerçekleştirilebilmesi amacıyla yine BM çatısı altında müdahalenin koşulları ve müdahalenin gerçekleştirilmesi esnasında gözetilmesi gereken kurallara ilişkin geniş kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bunlardan en önemlisi olan koruma sorumluluğu çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalarda uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası toplumun rolü giderek artmaktadır.[168]

1.5.2. Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect) Kavramına Geçiş

İnsani müdahale kavramı doğrultusunda müdahalelerin gerçekleştirilmesi ve meşruiyetinin sağlanmasına yönelik olarak çalışmalar 1990'lardan itibaren BM çatısı altında başlamıştır. BM raporlarındaki uluslararası güvenlik algılaması değişerek sadece devletler arasında meydana gelen gerginlik ve çatışmalar değil, aynı zamanda devlet içerisinde yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, zorunlu nüfus hareketleri ve yoksulluğun da uluslararası güvenliği tehdit ettiğine vurgu yapılmıştır.

---

[165] Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 261.
[166] Tarhanlı, a.e.
[167] Corten, a.g.e., p. 58.
[168] Adaoğlu, a.e.

Irak'la başlayan süreçte çokça tartışılan konuya BM'den de destek gelmiştir. Özellikle Ruanda ve Bosna'da yaşanan katliamlar karşısında BM ve uluslararası toplum isteksiz ve hareketsiz kalmıştır. İnsani müdahale kavramının hukukileştirilmesi ve meşrulaştırılmasına talepleri karşısında BM konuyu ele almaya başlamıştır. BM yönetiminin yaptığı "insan hakları ihlallerine karşı kayıtsız kalınamayacağına" yönelik yorumlar sonucu "Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu" kurulmuştur. Bu Komisyon 2001'de yayımlanan "Koruma Sorumluluğu"[169] adlı bir rapor hazırlamıştır.

ICISS raporunun önsöz kısmında, Kofi Annan'ın 1999 ve 2000 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalara değinilmiştir. Kofi Annan'ın "*İnsani müdahalenin gerçek anlamda devlet egemenliğine yönelik kabul edilemez nitelikte bir tecavüz olarak değerlendirildiği takdirde Ruanda ve Srebrenica gibi insan haklarının açık ve sistematik bir şekilde ihlal edildiği yerlere müdahale edilemeyişinin, ortak insanlığımıza ilişkin ahlaki değerlere etkisinin ne olacağı*"[170] soruna yer verilmiştir.

Raporun ana ilkeler kısmında, koruma sorumluluğu konusunda bir toplumun ciddi düzeyde acı çekmesi ve zarar görmesi ya da iç savaş, ayaklanma, baskı vb. gibi nedenlerle devletin çökmesi ya da bu sorunları çözme konusunda devletin isteksiz ve yetersiz olması durumunda, koruma sorumluluğunun uluslararası toplumda olduğu ifade edilmiştir.[171]

Koruma sorumluluğu prensibi özellikle Libya'ya yönelik müdahale kararlarının alınmasında, ilgili devletler ve BM Güvenlik Konseyi tarafından açıkça belirtilmese de müdahale kararının alınmasında etkisi olmuştur.[172] Tüm bu olumlu

[169] Evans, **The Responsibility to Protect**.
[170] **A.e.,** p. VII.
[171] **A.e,** p. XI.
[172] Nicholas J. Wheeler, "The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society", Ed. by. Jennifer M. Welsh, **Humanitarian Intervention and International Relations**, Oxford, Oxford University Press, 2004, p. 37.

gelişmelere rağmen koruma sorumluluğunun hukuki açıdan henüz genel bir uluslararası norm haline geldiği söylenemez.[173]

Koruma sorumluluğu yaklaşımı sadece askerî reaksiyonla sınırlı olmayıp, uyuşmazlığın öncesi ve sonrası boyutlarını da kapsaması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Koruma sorumluluğu yaklaşımında askerî müdahale önemli bir yer tutmasına rağmen "önleme" ve "yeniden inşa" sorumluluklarının da yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle koruma sorumluluğu kapsamında yer alan hususların ilgili BM organları tarafından yapılması gereken görevler bulunmaktadır. Önleme sorumluluğu, İnsan Hakları Konseyi, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi, tepki verme sorumluluğu Güvenlik Konseyi, yeniden inşa sorumluluğu ise Güvenlik Konseyi, Barışı Konsolide Etme Komisyonu ve Uluslararası Adalet Divanı görevleridir.[174]

Bireylerin haklarını korumak amacıyla yapılacak uluslararası müdahalelerin meşruiyetinin sağlanabilmesi için gerekçeler açık ve ikna edici olmalı, gerçekleştirilecek eylemler uluslararası ihtiyaçlar ve beklentiler doğrultusunda uluslararası normlar ve hukuk kuralları çerçevesinde yerine getirilmelidir.[175] Bu çerçevede yapılacak olan müdahalenin ana ilkeleri ICISS Raporunda şu başlıklar halinde sayılmıştır:[176]

- Açık amaçlar ve kesin yetki olmalıdır.
- Ortak askeri yaklaşımı içermeli; komuta birliği olmalı, açık ve anlaşılabilir bir iletişim ağı ve komuta zinciri kurulmalıdır.
- Kabul edilebilir sınırlamalar olmalı, güce başvuru aşamalı olarak artırılmalıdır. Nüfusun korunması amaçlanmalı, devletin yıkılması amaçlanmamalıdır.
- Operasyonun bağlamı, insancıl hukuka uygun ve ölçülü olmalıdır.

[173] Carlo Focarelli, "The Responsibility to Protect Doctrine and Humanitarian Intervention: Too Many Ambiguities for a Working Doctrine", **Journal of Conflict and Security Law**, Vol.XIII, No:2, 2008, p. 191-213.
[174] Arsava, **Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu,** s.113
[175] Evans, **The Responsibility to Protect**, p. 10.
[176] **A.e.,** p. XIII

- Koruma konusunda güç kullanımının kabulü birincil amaç olmamalıdır.
- İnsancıl organizasyonlarla kurulabilecek olası bütün bağlantılar ve koordinasyon kurulmalıdır.

Koruma sorumluluğu kavramı üzerindeki çalışmalar, çeşitli tarihlerde BM çatısı altında yapılan toplantılar ve hazırlanan raporlarla sürmüştür. 2004 tarihli Tehditler, Dönüşüm, Meydana Okuma, Yüksek Düzey Paneli'nde "Daha Güvenli Bir Dünya" başlıklı rapor doğrultusunda koruma sorumluluğu önlenebilir bir felakete ilişkin, her devletin sahip olduğu sorumluluk olarak ifade edilmiştir.[177] İnsanlığa karşı soykırım, savaş suçları, etnik temizlik gibi suçlardan sivillerin korunması, geçmişte yaşanan bu trajedilerin tekrarlanmasını önlemeye yönelik bir kilometre taşı olarak koruma sorumluluğu kavramı 2005 yılı Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kabul edilmiştir. Sonuç Bildirgesi'nin 138. ve 139. paragraflarında kavram belirli koşullara ve belirli suçlara ilişkin olarak sınırlandırılmış ve kesinlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

> 138. paragrafa göre; "*Her bir devlet, kendi halkını, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruma sorumluluğu altındadır. Bu sorumluluk, bu suçların, tahriki ve teşviki de dâhil olmak üzere, uygun ve zorunlu tedbirlerle önlenmesini de gerektirir. Biz, bu sorumluluğu ve buna uygun hareket etmeyi kabul ediyoruz. Uluslararası toplum, uygunsa, devletlerin bu sorumluluğu uygulamasına yardım etmeli, onları cesaretlendirmeli ve BM'ye, erken uyarı kapasitesi kurmak için destek olmalıdır.*"[178]
>
> 139. paragrafa göre; "*Uluslararası toplumun da ayrıca, BM aracılığı ile antlaşmanın VI. ve VIII. bölümleri çerçevesinde, uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçlar kullanarak, insanların, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korunmasına yardım etme konusunda*

[177] "A more secure world, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change", (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_ world.pdf, 11 Ağustos 2016.
[178] A/RES/60/2005, "United Nations General Assembly World Summit Outcome", 24 October 2005, (Çevrimiçi) http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf. para. 138-139, 11 Ağustos 2016.

sorumluluğu vardır. Bu kapsamda biz, barışçıl yollar yetersiz kalırsa ve ulusal otoriteler kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumada açıkça başarısız olursa, vakitli ve kararlı bir şekilde, BM Güvenlik Konseyi aracılığı ile VII. bölüm de dâhil olmak üzere, antlaşmaya uygun olarak, olay temelinde, uygun olan ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde ortak tedbirler almaya hazırız. Biz, Genel Kurul'un, Antlaşma'nın ve uluslararası hukukun ilkelerini göz önünde bulundurarak, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı koruma sorumluluğu ve uygulaması konusunda değerlendirmelerine devam etme ihtiyacını vurguluyoruz. Biz ayrıca, devletlerin, kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu için kapasite oluşturulmasına yardım etmeyi, kriz ve çatışmaların başlamasından önce baskı altında olan devletlere, gerektiğinde ve uygun şekilde yardımcı olmayı taahhüt ediyoruz."[179]

2005 Sonuç Bildirgesi ile ICISS Raporu arasında göze çarpan en büyük fark, ICISS'nin tüm insan hakları ihlallerinde koruma sorumluluğunu gündeme getirmesine karşın, Sonuç Belgesi'nde, koruma sorumluluğunun, "soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarla" sınırlanmasıdır.[180] Koruma sorumluluğunun bu suçlarla sınırlanması ve uluslararası ceza hukuku kavramlarının kullanımı ile koruma sorumluluğundaki muğlâklık azaltılmaya çalışılmıştır.[181]

Bir diğer bir önemli fark ise, ICISS raporunda, uluslararası toplumun sorumluluğunun doğabilmesi için ülkesinde insan hakları ihlalleri işlenen devletin, bunları önlemede yetersiz veya isteksiz olması aranırken, Sonuç Bildirgesi'nde, bunun için açıkça başarısız olma şartının aranmasıdır. Bu durum, sorumluluğun ne zaman uluslararası topluma geçtiği konusunda tartışma yaratabilecek ve BM

[179] A.e.,
[180] Füsun Arsava, "Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 34, Ekim 2011, s. 11.
[181] Jann K. Kleflher, "The Scope of the Crimes Triggering the Responsibility to Protect", **Responsibility to Protect, From Principle to Practice**, Ed. by. Julia Hoffmann, André Nollkaemper, Pallas Publication-Amsterdam University Press, 2012, s. 87.

Güvenlik Konseyi'nin geç kalmadan cevap vermesine neden olabilecek olumsuz bir husus olarak değerlendirilmektedir.[182]

BM Güvenlik Konseyi 2006 tarihinde almış olduğu 1674 sayılı karar ile bu paragraflara atıfta bulunarak ilkeye sahip çıkmıştır.[183] Bu durumu 12 Ocak 2009 tarihinde BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlıklı raporu takip etmiştir.[184] BM Genel Kurulu, Temmuz 2009 tarihinde yaptığı toplantılar sonucunda aldığı karar ile koruma sorumluluğunu yeniden teyit etmiş ve desteklemiştir.[185]

2010 yılında BM, "Erken Uyarı, Değerlendirme ve Koruma Sorumluluğu" başlıklı raporu açıklamıştır.[186] Raporda öncelikle, BM'nin Ruanda ve Srebrenitza gibi olayları önlemedeki başarısızlıklarına ve bu konuda kapasite artırımına ilişkin çabalara değinilmiştir. Raporda öne çıkan bir diğer tespit, Küresel ve bölgesel işbirliğinin, koruma sorumluluğu açısından ortaya koyduğu stratejinin temel dayanağı olduğu, BM'nin bölgesel ve alt bölgesel örgütlerle bu açıdan geliştirdiği işbirliğidir.

2012 yılında, "Koruma Sorumluluğu: Vakitli ve Kararlı Cevap" başlıklı rapor yayımlamıştır.[187] Bu raporda bir devletin açıkça koruma sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olması halinde, uluslararası toplumun, müştereken hareket ederek, vakitli ve kararlı bir şekilde cevap vermesi ifade edilmiştir. Bu çerçevede, barışçı araçların yetersiz kalması durumunda, BM sistemiyle uyumlu olarak, uluslararası toplumun vakitli ve kararlı şekilde ortak hareket etmeye hazır olduğunu

[182] Jennifer M. Welsh, "Turning Words into Deeds? The Implementation of the 'Responsibility to Protect'", **Global Responsibility to Protect**, Vol.II, Issue 1, 2010, p. 150
[183] "S/RES/1674", 28 April 2006, (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/6461648.94104004.html, 24 Mayıs 2016
[184] "Implementing the Responsibility to Protect", Report of the Secretary-General, (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml, 24 Mayıs 2016
[185] "The responsibility to protect, Resolution adopted by the General Assembly", Sixty-third session, 7 October 2009, (Çevrimiçi) http://responsibilitytoprotect.org/Resolution RtoP(3).pdf, 15 Nisan 2015.
[186] "Early warning, assessment and the responsibility to protect", Report of the Secretary-General, United Nations General Assembly A/64/864, 14 July 2010, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitiytoprotect.org/N1045020(1).pdf, 15 Nisan 2015
[187] "Responsibility to protect: timely and decisive response", Report of the Secretary-General, United Nations General Assembly, A/66/874-S/2012/578 25 July 2012, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitytoprotect.org/UNSG%20Report_timely%20and%20decisive%20response(1).pdf, 22 Nisan 2015

göstermesinin, ulusal otoriteleri, koruma sorumluluğuna ilişkin suçları işlemekten caydıracağı ve sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik edeceği öngörülmüştür. Bugüne kadar elde edilen deneyimlerden beş ders çıkarıldığı belirtilmiştir: [188]

- Koruma sorumluluğu ilkesinin tutarlı ve nesnel uygulanması önerilmekle birlikte, yöntemlerin ve araçların seçimi, her durumun somut şartlarına göre değişebilir.
- Önemli olan uluslararası cevabın uygulanması amacıyla tutarlılığın sağlanması, çifte standart ve seçicilik suçlamasıyla karşı karşıya kalınmamasıdır.
- Koruma sorumluluğu ilkesinin üç sütundan hiçbiri diğerine tercih edilebilir değildir ve tek başına etkin olamaz.
- Nüfusu korumak için önleme sorumluluğu ve tepki verme sorumluluğu etkili bir stratejinin elementleri olacaktır.
- BM'nin bölgesel örgütlerle işbirliği halinde çalışması halinde koruma önlemleri etkin bir şekilde uygulanabilir.

2013 yılında yayımlanan "Koruma Sorumluluğu: Devlet Sorumluluğu ve Önleme" başlıklı raporda[189], koruma sorumluluğunda, önleme faaliyeti açısından, devletin sorumluluğuna odaklanmıştır. Koruma sorumluluğu ile ilgili suçları oluşturan fiillerin, örf ve adet hukuku tarafından yasaklandığını ve antlaşma yükümlülükleri dışında da tüm devletleri bağladığını Suriye meselesine ilişkin atıflarda bulunarak belirtmiştir.

BM Genel Kurulu'na sunulan 2014 yılı raporu[190] ve 2015 yılı raporu[191], bu kavramın uygulanmasına ve içeriğinin geliştirilmesine yönelik çabaları içermektedir.

---

[188] Sercan Rençber, **İnsancıl Müdahale ve Koruma sorumluluğu**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s.280

[189] "Responsibility to protect: State responsibility and prevention", Report of the Secretary-General, United Nations General Assembly A/67/929-S/2013/399, 9 July 2013, (Çevrimiçi) http://responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202013(1).pdf, 18 Mayıs 2015.

[190] "Fulfilling our collective responsibility: international assistance and responsibility to protect: Report of the Secretary-General", A/68/947- S/2014/449, 11 July 2014, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitiytoprotect.org/N1446379.pdf, 18 Mayıs 2015.

BM Genel Sekreterliği özellikle soykırımı önleme komitesi özel danışmanı vasıtasıyla ilkeye ilişkin çalışmalarına devam etmiştir.[192]

1.5.3. Koruma Sorumluluğu Kavramının Kapsamı

Koruma sorumluluğu kavramında, insani krizler karşısında sorunların çözümünde silahlı müdahale tek unsur olarak yer almamaktadır. Koruma sorumluluğu "önleme", "tepki verme" ve "yeniden inşa" olmak üzere üç aşamalı bir yükümlülük belirlenmektedir. İlk aşama olan iç çatışmalar ve insani krizlerin nedenlerinin belirlenmesi ve önlenmesine yönelik olan tedbirlerin alındığı önleme yükümlülüğüne önem verilmektedir. İkinci aşama olan harekete geçme yükümlülüğü zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı tedbirler kapsamında yaptırımları, güç kullanma tehdidini ve mecbur kalınması durumunda askerî güç kullanarak müdahaleyi öngörmektedir. Üçüncüsü ise, özellikle müdahalenin ardından barış ve güvenlik ortamının kalıcı hale getirilmesi amacıyla yerine getirilmesi gereken yeniden inşa yükümlülüğüdür.

Konunun müdahale hakkı yerine koruma sorumluluğu şeklinde ifade etmenin sağladığı önemli faydalar bulunmaktadır. Öncelikle, müdahale eden taraftan ziyade, mağdur olan tarafın yönünden bakılmasını sağlamaktadır. Böylece toplumları katliamlardan, kadınları sistemli tecavüzlerden ve çocukları açlıktan koruma görevi üzerinde durulabilecektir. Ayrıca bu konudaki sorumluluğun öncelikli olarak söz konusu devlete ait olduğunu, fakat o devlet koruma sorumluluğunu yerine getiremeyecek durumdaysa veya bunu yapmak istemiyorsa veya bu olayların suçlusu bizzat o devletin kendisi ise, uluslararası toplumun o devlete karşı hareket etme sorumluluğunu ima etmektedir.

Müdahale hakkındaki tartışmalar esnasında göz ardı edilmiş, önleme ve yeniden inşa aşamaları tekrar ilgi alanına girmiş çatışma ve kriz yönetiminin tepki verme ile aynı öncelik sırasına konması, zorunlu durumlarda askeri müdahaleyi daha

---

[191] "A Vital and enduring commitment: implementing the responsibility to protect: Report of the Secretary-General", A/69/981-S/2015/500, 13 July 2015, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202015.pdf, 18 Mayıs 2015.

[192] Gareth Evans, The **Responsibility To Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All**, Washington D.C, Brookings Institution Press, 2008, p.16

kolay kabul edilir hale getirmiştir. Ayrıca, insani müdahale konusunda bugüne kadar kullanılan insani sözcüğünün insancıl amaçlar için olsa dahi askerî harekât ile birlikte kullanılması rahatsızlık veriyordu. Koruma sorumluluğu ile birlikte son çare olarak askeri müdahalede bulunulması konusunda uzlaşılması daha kolay olabilecektir.

Koruma sorumluluğu kavramının BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde kabul görmesinden elde edilen en önemli sonuç, "*devlet egemenliğinin ne dokunulmaz bir ilke olduğu ne de geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik veya soykırım karşısında uluslararası toplumun harekete geçmemek için başvurabileceği bir gerekçe oluşturmadığı*" [193] tespiti olmuştur.

Koruma Sorumluluğu kavramı ile birlikte devlet egemenliği kavramına da yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu çerçevede, egemenlik, devlete üç tür sorumluluk yüklemektedir. İçsel sorumluluk, devletin kendi vatandaşlarının haklarının korunması ile ilgilidir. Dışsal sorumluluk, diğer devletlerin egemenlik haklarına BM sistemi çerçevesinde saygı gösterilmesidir.[194] Hesap verme sorumluluğu ise devlet içindeki karar alıcıların ve uygulayıcıların, bu sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda hesap verme yükümlülüklerinin bulunmasıdır. Vatandaşlarını koruma sorumluluğu herkesten önce o devletin hükümetinin yükümlülüğündedir. Ancak eğer bu yükümlülüğü yapamıyorsa ya da hükümetin kendisi bizzat insan hakları ihlali sayılabilecek eylemlerde bulunuyorsa, uluslararası toplum, barışçıl yollar sonuç vermezse son çare olarak gereken en az gücü kullanarak ve BM Güvenlik Konseyi onayı ile kuvvete başvurabilir.[195]

Koruma Sorumluluğu raporunda bir devletin egemenliğinin yüklediği sorumlulukları yerine getirmemiş sayılacağı ve o devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğunun hangi durumlarda uluslararası topluma ait olacağı açıkça ifade edilmiştir: "*İlk neden, bir devletin ülkesinde meydana gelen insan hakları ihlalleri, büyük çapta can kaybı gibi durumlarda, devletin eylemleri veya umursamazlığı ya da başarısız devlet durumunda olması nedeniyle, soykırım niyetiyle ya da böyle bir*

[193] Segâh Tekin, **İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Nisan 2011, s. 11.
[194] **A.e.,** s. 12.
[195] Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", **Uluslararası İlişkiler**, C.VI. 6, Sayı 21, Bahar 2009, s. 76.

niyeti olmaksızın gerçekleşmekte olan veya gerçekleşmesinden endişe duyulan büyük çapta can kaybıdır. İkinci neden, öldürme, zorunlu göç, terör ve tecavüz eylemleri aracılığıyla gerçekleşmekte olan ya da gerçekleşmesinden endişe duyulan büyük çapta etnik temizliktir."[196] Bu durumlar karşısında sorumluluk uluslararası topluma atfedilmiş ve önleme yükümlülüğü, tepki verme ve yeniden inşa olmak üzere üç aşamalı bir sorumluluk öngörülmüştür.

Henüz koruma sorumluluğunun yeni bir uluslararası hukuk kuralı oluşturabilecek bir temeli sağlayabildiği söylenemez. Ancak koruma sorumluluğunun bir uluslararası norm veya uluslararası devletler için bir davranış rehberi olarak dile getirilmeye başladığını ve bunun da devlet ve hükümetler arası uygulamalara konu edildiği takdirde bir uluslararası hukuk kuralı haline dönüşebileceği değerlendirilmektedir. Koruma sorumluluğu kavramı altında insani müdahale süreçlerinde kriz ve çatışma yönetiminin, başarısız olunması durumunda ise askerî müdahale şartlarını belirleyen ölçütlerin ortaya konulması önemlidir.

1.6. İnsani Müdahale Süreçlerinde Çatışma ve Kriz Yönetimi

Soğuk Savaş sonrası küresel siyasette uluslararası savaş ihtimali, tamamen ortadan kalkmamakla beraber, oldukça azalmıştır. Bu sebeple, 1990'lı yıllardan bu güne uluslararası ilişkiler uzmanları ve siyaset yapıcılar sayısı artan ve kapsamı değişen iç çatışmaların sebeplerini anlamaya ve çözüm bulmaya odaklanmışlardır.[197]

Özellikle zayıf devletlerde sonunda devletin parçalanmasına da varabilen uzun silahlı çatışmalar görülmektedir. Çoğunlukla etnik ve dini azınlıklar yaratacak şekilde kötü çizilmiş devlet sınırları aşarak komşu diğer devletlere sıçrama riskinin bulunması veya mülteci sorunu nedeniyle ortaya çıkan güvenlik riski, uluslararası toplumu bu tip insani krizlere daha fazla müdahil olmaya zorlamaktadır.[198]

Uluslararası hukukun savaş ya da iç savaşlarda soykırım, saldırı veya insanlığa karşı işlenen diğer fiillere ne şekilde yaptırım uygulanacağı veya nasıl müdahale

[196] Evans, The Responsibility To Protect, pp. 1-108
[197] L.Harbom, Peter Wallensteen, "Armed Conflict and Its International Dimensions, 1946-2004", **Journal of Peace Research**, 2005, pp. 623-635.
[198] Keskin, a.e.

edileceği sorununu uzun yıllardır gündemdeki yerini korumaktadır. Sivillerin maruz kaldığı kitlesel katliamlara karşı nasıl karşılık verilmesi gerektiği çözüm bekleyen karmaşık bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu tür ağır insan hakları ihlalleri devletler arasında yaşanan savaşlardan ziyade devlet içi çatışma ve kriz ortamlarında gerçekleşmektedir. Savaşan taraflardan birisi iktidarda olup diğer tarafı yok etmeye veya göç ettirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan, temel insan haklarının ihlal edildiği bu durumlar karşısında müdahalede bulunulması gerekmektedir. BM'nin güvence altına aldığı uluslararası kuralların uygulanmasını sağlanmalıdır.

Çatışmanın temelinde yatan pek çok neden vardır. Bu nedenler temelde siyasi, ideoloji ve diğer farklılıkları, kültürel ve etnik farklılıklar, ekonomik, sosyal, psikolojik ve coğrafi unsurlardan kaynaklanmaktadır. Çatışmanın şiddetlenerek silahlı çatışmaya dönüşmesi riski her zaman vardır. Özellikle toplumsal ve siyasal çatışmalar bir kez başladığı zaman kontrol altına almak oldukça zordur. Bu nedenle öncelikle çatışma ve krizin tanımı, çeşitleri, analizi ve son olarak da çatışma ve kriz yönetimi konularına değinilecektir.

1.6.1. Çatışma ve Kriz Kavramı

Uyuşmazlık (dispute), "*en az iki taraf arasındaki algılanmış, çatışan ve kesişen amaçlar üzerinde gerçekleşmiş, dışa vurmuş ve her zaman şiddet içermesi gerekmeyen mücadele*"[199] olarak tanımlamaktadırlar. Uluslararası hukuk açısından "*uyuşmazlığın taraflar arasında hak ya da çıkarlara ilişkin karşıt istek ya da görüşlerin varlığı olarak tanımlandığı; çatışmanın ise daha çok silahlı çatışmalar için kullanıldığı*"[200] görülmektedir. Genel olarak daha kolay çözülebilecek, henüz şiddete dönüşmemiş konular uyuşmazlık olarak tanımlanmaktadır.[201] Uyuşmazlık bu yönüyle çatışmadan bir önceki aşama olarak kabul görmektedir.[202]

[199] Muzaffer E. Yılmaz, **Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2005, s. 7.
[200] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004, s. 443.
[201] John W. Burton, **Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence, and Crime and Their Prevention**, Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 9-11.
[202] Özgür Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 17.

Uyuşmazlığı ortadan kalırmak amacıyla görüş ayrılıkları çözümlenemez ise taraflardan en az birisi tırmandırma stratejisi izleyerek çatışmaya yol açmaktadır. Farklı bir söylemle çatışma, uyuşmazlığın gerçekleştirilen eylemler sonucunda somut alana taşınmasıdır. Çatışma döneminde de taraflar aralarındaki uyuşmazlıkları kendi çıkar ve öncelikleri doğrultusunda çözebilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu aşamada tarafların kullandıkları söylemler ve gerçekleştirdikleri eylemler içerdikleri şiddet seviyesine göre değerlendirilmelidir. Taraflar arasında uygulanan şiddetin artması çatışmayı daha da derinleştirebilecek bir krizi tetikleyebilecektir.

İngilizcede 'conflict' olarak kullanılan çatışmanın kavramsal anlamından önce sözcük anlamına baktığımızda Türkçe Sözlüğe göre anlamı; "*1. Çatışmak işi; 2. Silahlı büyük kavga, arbede; 3. Savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin karşı tarafın keşif ve güvenlik kollarıyla arasındaki ilk silahlı vuruşma*"[203] olarak ifade edilmektedir.

Çatışmanın kavramsal olarak tanımına baktığımızda, siyasi, etnik, ekonomik, kültürel veya ideolojik bir hedefe ulaşmak için örgütlü gruplar tarafından iç veya dış potansiyel ya da fiili tehditlere karşı verilen şiddet durumu ve yoğunluk düzeyi farklı olan gizli, açık veya şiddet tehdidi içeren bir mücadeleden oluşan geçici ya da uzun dönemli bir süreç olarak ifade edilebilir. Farklı bir biçimde "*güç, statü ve kaynaklar üzerinde hak iddia etmek ve ele geçirmek için rakipleri yok etme ya da etnik, dilsel, kültürel, dinsel, sosyo-ekonomik, siyasal vb. sıfatlar yüklenmiş grupların uyuşmayan amaçlar üzerinden birbirleri ile mücadelesi*"[204] olarak da tanımlanabilir.

Kriz; beklenmedik, ani, ilgili tarafı hemen tepki vermeye zorlayan durum olarak tanımlanmaktadır. Kriz sırasında karar vericinin tepki süresinin kısıtlığı ve birçok seçenek arasından en iyi seçeneği seçme baskısı karar alıcının stresini daha da artırmaktadır. Kriz yönetimi süreci "*karar alıcı için seçenek yaratma ve seçenekler arasında uygun olanı tercih etme zorunluluğu*"[205] olarak ifade edilmektedir. Krizin

[203] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 401.

[204] Kemal İnat, Burhanettein Duran, Muhittin Ataman, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2007, s. X-XI.

[205] Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri İnternet Sayfası, "Kriz Analizi-Yönetimi Kavramlar-Terimler Sözlüğü",

tanımlanabilmesi, emarelerinin fark edilebilmesi, ortaya çıkması ile birlikte de gerekli hazırlıkların tamamlanarak bir reaksiyon gösterilebilmesi önemlidir. Bu noktada kriz ortaya çıkan bir tehdidi bertaraf etmek, etkisini en aza indirgemek ve belki de durumumdan karla çıkabilmek için alınacak kararları ve uygulamaya geçirilecek faaliyetleri içeren sürecin geçirilmesi gerekmektedir.

Bir krizin yönetilmesinde kriz analiz sürecinin incelenmesi önemlidir. Kriz analiz süreci temelde dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar kriz öncesi, tırmanma, yumuşama ve kriz sonrası evredir. Kriz öncesi evre kriz belirtilerinin ve uyaranlarının ortaya çıkmaya başladığı evredir. Uyuşmazlık ve çatışmalar bu evrede görülür ve bu evrede uyuşmazlık yönetimi ve çatışma yönetiminden bahsedilir. Tırmanma ve yumuşama evrelerinde ise "kriz yönetimi" mevcuttur. Kriz sonrası evre ise krizin sona erdiği aşamadır. [206] Alexander L. George kriz yönetiminde askeri faaliyetlerin diplomasi faaliyetleri ile zaman zaman çelişki gösterebileceğini ancak savaşa götürebilecek kadar büyük krizlerin yönetiminde askeri tedbirleri diplomasinin yerine değil diplomasi ile bir bütünlük içerinde yürütülmesinin ve buna yönelik stratejilerinin seçilmesi gerektiğini savunmaktadır.[207]

Çatışmalar birey, grup, devlet içi ya da devletlerarası seviyelerde gerçekleşiyor olsa da, bu tezin ana konusu gereği daha çok sosyal kimlik grupları arasındaki iç toplumsal çatışmalar, iç savaşlar ya da devletlerarası hale dönüşebilen iç savaşlar dikkate alınmıştır.

1.6.2. Çatışma Çeşitleri

Taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlık durumunun çatışmaya dönüşmesi belirli bir sürecin sonunda gelişir. Bu sürecin başlaması baskı, her türlü ayrımcılık, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, güvensizlik, güvenlikle ilgili bir tehdit algısı gibi nedene bağlı olabilir. Bu nedenler, taraflar arasındaki gerilimi artırarak, tarafların

---

http://tdpkrizleri.org/index.php?option=com_seoglossary&view=glossaries&catid=1&letter=K&Itemid= 188&lang=tr (Erişim tarihi: 23.12. 2014).

[206] Michael Brecher, ***Crises in Word Politics Theory and Reality***, Pergamon Press, Oxford, 1993, p. 25-27.

[207] Alexander L. George, "Strategies for Crisis Management", Alexander L. George (ed.), **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, Westview Press, Boulder, 1991, p. 378.

birbirlerine olan tutumlarının sertleşmesine ve düşmanca tavır sergilemelerine yol açar. Bu sürecin sonunda gelinen nokta gerilimin tırmanması ve şiddet durumunun ortaya çıkmasıdır. Bu kapsamda çatışmanın ortaya çıkışı, gelişim süreçleri, kullanılan araçlar, etkili oldukları alanlar ya da ortaya çıkardıkları sonuçlar açısından bakıldığında birçok farklı çatışma türünden söz edilebilir:[208]

Çıkar Çatışmaları; tarafların belirli amaçlar doğrultusunda kendi çıkarlarını artırmak diğer tarafların kayba uğramasını sağlamak şeklindeki üstünlük mücadelesi ve rekabet durumudur. Maddi kaynaklar, siyasi üstünlük, kimlik ve sosyal statü kazanımını gibi çıkar alanları üzerinden yapılan çatışmalardır.

İlişkisel Çatışmalar; tarafların arasında güven duygusunun olmaması, düşmanlık hissi, olumsuz algılar, eksik iletişim, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi etkenlerden kaynaklanan psikolojik kökenli çatışmalardır.

İdeoloji/Değer Çatışmaları; birbiri ile çatışan din, mezhep, etnik kimlik gibi değerler üzerinden veya ideolojik görüşlerin farklılığından kaynaklanan çatışmalardır. Bu çatışmalar kimlik, inanç veya görüşlerin diğer değerler, inançlar ve normlar ile farklılaşması sonrasında çatışma durumu ortaya çıkmaktadır.

Yapısal Uyuşmazlık ve Çatışmalar; bireylerin maddi kaynaklardan yararlanamaması, azınlık gruplarının siyasi olarak dışlanmaları, sosyal ve kültürel ayrımcılık, yönetimin baskıları gibi yapısal problemlerden kaynaklanan çatışmalardır.

Çatışmalar aktörlere göre bireyin içsel çatışması, bireylerarası çatışma, grup içi ve gruplar arası çatışma olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca yoğunluğuna göre, değişik çalışmalar farklı sınıflandırmaya gidebilmektedir. "Heilderberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü, Heilderberg Institute for International Conflict Research-HIIK" yoğunluğuna göre çatışmaları daha önce beş grupta: şiddet içermeyen çatışmalar kapsamında, gizli çatışma (latent conflict), görünür çatışma (manifest conflict); şiddet içeren çatışmalar kapsamında ise kriz, şiddetli kriz ve savaş olarak incelemiştir.

[208] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 9–22.

Ancak 2011 yılında HIIK tarafından yeni bir çalışma ile çatışmaların sınıflandırmasına ilişkin değişikliğe gidilmiştir. Tanımlamalar hemen hemen aynı kalmakla birlikte yeni sınıflandırma; şiddet içermeyen çatışmalar, uyuşmazlık, şiddet içermeyen kriz; şiddet içeren çatışmalar kapsamında ise şiddet içeren kriz, limitli savaş ve savaş olarak yeniden belirlenmiştir.[209] Çatışmaların eski ve yeni sınıflandırılması Tablo 1.1 yer almaktadır.

Tablo 1.1: Çatışmaların Sınıflandırılması

Yoğunluk Grubu	**Şiddet Durumu**	**Çatışma Çeşitleri Eski**	**Çatışma Çeşitleri Yeni**	**Çatışmanın Tanımlanması**
Düşük	Şiddet içermeyen	Gizli Çatışma	Uyuşmazlık	En düşük yoğunluk derecesine sahip bu aşamada şiddet yoktur.
Düşük	Şiddet içermeyen	Görünür Çatışma	Şiddet İçermeyen Kriz	Düşük yoğunluklu bu aşamada şiddet yoktur. Şiddet eylemlerine karşı önlemlerin alınması gerekir.
Orta	Şiddet içeren	Kriz	Şiddet İçeren Kriz	Orta düzeyde şiddet yoğunluğu içeren bu aşama, kriz durumunda gerginlik taraflardan en az birinin ani gelişen olaylarla şiddete başvurmasına yol açabilir. Bu aşamada iyi yönetilemeyen bir çatışmanın şiddetli kriz ve savaş safhalarına geçme ihtimali yüksektir.
Yüksek	Şiddet içeren	Şiddetli kriz	Limitli Savaş	Yüksek düzeyde şiddet yoğunluğu içeren bu aşamada şiddet organize şekilde kullanılmaktadır.
Yüksek	Şiddet içeren	Savaş	Savaş	Organize ve sistemli bir şekilde şiddetin kullanıldığı bir savaş durumudur. Çatışan taraflar duruma göre yoğun önlemler alırlar. Bu tür çatışma türünün sonuçları yıkıcı ve uzun sürelidir.

[209] "Conflict Barometer 2014", Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK), 2015, (Çevrimiçi) http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf, 20 Şubat 2014.

1.6.2.1. Şiddet İçermeyen Çatışmalar

Şiddet içermeyen çatışmalar şiddete başvurmadan çatışan tarafların elde etmek istedikleri çıkarları gerçekleştirme çabalarıdır. Şiddet içermeyen çatışmalar toplumsal değişim ve dönüşümün sağlanması açısından önemli fonksiyon icra emektedir. Şiddet kullanılmadan var olan çatışma türleri: uyuşmazlık (gizli çatışma) ve şiddet içermeyen kriz (görünür çatışma) olarak sınıflandırılabilir. Şiddetin bu aşamada olmaması çatışmanın ilerleyen aşamalarında şiddetin olmayacağı anlamına gelmemektedir. Genellikle şiddet var olduğu birçok çatışma, uzun süre şiddetin bulunmadığı bir şekilde varlığını sürdürmüş, daha sonra şiddet içeren bir çatışmaya doğru dönüşmüşlerdir.

Uyuşmazlık (Gizli Çatışma); Çatışmanın ilk düzeyi uyuşmazlık durumunu yani gizli bir çatışmanın varlığını ifade etmektedir. Uyuşmazlık durumunda şiddet bulunmamakta, çatışmanın en düşük yoğunluklu olduğu çatışama halini ifade etmektedir.

Toplumda önceden de var olan veya çeşitli etkenler sonucu ortaya çıkan derin değer farklılıkları ya da adaletsizlikler çatışma potansiyeli taşımaktadır. Uyuşmazlık, görünür bir çatışma sürecine geçmeden önce uzun bir süre varlığını sürdürebilir. Toplumu oluşturan taraflarda dil, kültür ve inanç farklılıklarına karşı duyarlılık durumu ortaya çıkarsa veya geçmişte taraflar arasında yaşanmış gizli veya açık çatışmalar mevcut ise basit bir neden uyuşmazlığa yol açabilir. Bu süreçte taraflar genellikle uyuşmazlığı farkındadır ve bu duruma göre davranışlar geliştirirler.[210]

Şiddet İçermeyen Kriz (Görünür Çatışma); Çatışmanın ikinci safhası şiddet içermeyen kriz safhasıdır. Bu safhada da şiddet kullanılmamakta, çatışma durumu düşük yoğunluklu ancak görünür hale gelmiştir. Çatışmanın görünür hale gelmesi, sözlü baskı, ayrışma ve dışlama dilinin hâkim olması, şiddetle tehdit etmek gibi şiddete doğru olayları tırmandıran eylemlerin ortaya çıkması halidir. Şiddet içermeyen kriz düzeyinde taraflar arasında gerginlikler şiddete başvurmadan ifade edilmektedir. Taraflar arasındaki gergin ilişki tarafları şiddet uygulamanın eşiğine

[210] Andrea Williams, "Resolving Conflict in a Multicultural Environment", **MCS Conciliation Quarterly**, Summer 1994, pp. 2-6.

kadar getirebilir.. Şiddet içermeyen krizi uyuşmazlık safhasından ayıran temel unsur aslında iletişim düzeyindeki gerginlik ve çatışma dilinin hâkim hale gelmesidir.[211]

1.6.2.2. Şiddet İçeren Çatışmalar

Taraflar çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla şiddet içermeyen barışçı yöntemlerden vazgeçtiği veya karşı tarafa isteklerini zorla kabul ettirmeye çalıştıkları zaman çatışmalar şiddetin uygulandığı bir sürece girmektedir. Özellikle, tarafların güvensizlik ve düşmanlıklarının arttığı; kimlik unsurları, güvenlik sorunu, hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi, siyasi ve kültürel hakların şiddetle bastırılması gibi durumlar karşısında şiddet içermeyen çatışmalar bir anda şiddet içeren bir hale dönüşebilmektedir.[212] Şiddet içeren çatışmalar kriz, şiddetli kriz ve savaş durumu şeklinde ayrılabilir.

Şiddet İçeren Kriz (Kriz); Şiddet içeren kriz safhası şiddet içeren çatışma sürecinin ilk safhasını teşkil eder. Bu safhada, çatışma durumu orta düzey yoğunluktadır. Ani olaylarda karşısında bir taraflar düşük düzeyde şiddete başvurmaktadır.

Çatışma farklı bağlamlarda ortaya çıkar ve kişilerarası, gruplar arası, örgütsel ve uluslararası düzeyde gerçekleşir.[213] Taraflardan en az bir tanesi çıkarları doğrultusunda hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla barışçıl yöntemlerden vazgeçerek şiddet içeren yöntemlere başvurduklarında çatışma durumu hızla şiddet içeren kriz durumuna dönüşmektedir.

Genel olarak, kriz durumu tarafların silahlı grupları arasında yoğun gerginliklerin yaşandığı bir süreçtir. Bu güçler arasında karşılıklı tehdit ve yer yer çatışmalar olabilir. Ancak sürekli bir şiddet ortamı ve aşırı bir güç kullanımı yoktur. Kriz, ortaya çıkan ani olaylarda en az bir tarafın şiddete başvurduğu yoğun bir durumdur. Çatışma sürecinde, kriz safhası kritik bir eşik olarak eğer çatışma durumu etkin biçimde yönetilemez ise şiddet sistematik bir hal alarak şiddetli kriz ve savaş

[211] Nezir Akyeşilmen, "Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz", **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, Ankara, Odtü Yayınları, 2013, s. 26
[212] Denis J. Sandole, "A Comprehensive Mapping of Conflict and Conflict resolution: A Three Pillar Approach", **Peace and Conflict Studies**, Vol.V, No:2, 1998, p. 3.
[213] Deutsch, **a.g.e.,** p. 9.

safhasına dönüşebilir. Bu durumda çatışma toplumsal açıdan daha yıkıcı bir hale gelir. Çatışmada şiddet durumunun yükselmesi sonucu çatışmalar toplumsal ve demokratik bir değişimin vasıtası olmaktan çıkar. İdarecileri daha çok otoriter hale getirebilir, tarafları şiddeti artırmaya sevk ederek radikalleştirmeye, düşmanlığa ve pozisyon farklılıklarının derinleşmesine neden olabilir.[214]

Kriz safhasında çatışma devlet içerisinde yayılma, uluslararası alanda ise tanınmaya başlamaktadır. Taraflar iç ve dış kamuoyunda yansıttıkları haklılık derecesine değerlendirilerek destek bulmaya başladığı bir dönemdir. Çatışma durumu bölgesel olarak genişlemeye ve kısmen uluslararası etkilere açık hale gelmeye başladığı bir süreçtir. Çözüm sağlanması amacıyla için çatışan tarafların etkisi azalırken, dışarıdan çözüme yardımcı olabilecek arabulucu veya özel temsilcilerin etkisinin bulunabileceği en son aşamadır. Şiddet seviyesi daha da artarak çatışma şiddet içeren krizden limitli savaşa doğru dönüştükçe çatışan taraflar kontrolü kaybetme durumuna gelebilir. Bu durumda çözüm fırsatları dışarıdan belirlenecek esaslara ve çatışmada tarafların sağladıkları üstünlük derecesine göre belirlenen koşullara bağlı olacaktır.

Limitli Savaş (Şiddetli Kriz); Limitli savaş safhası çatışmada tamamen şiddetin hâkim olduğu ve gelişmelerin şiddet kullanarak çözülebileceği düşüncesinin yerleştiği bir aşamadır. Bu çatışmada aşamasında taraflar yüksek yoğunluklu ve sistematik olarak şiddete başvurmaktadır. Bir çatışmanın limitli savaş olarak tanımlanabilmesi için silahlı şiddetin son derece örgütlü ve sistematik olarak kullanılması gerekmektedir. Limitli savaş şiddetin uygulanma biçimi yönüyle savaş durumuna, şiddetin örgütlü ve sistematik olmasına rağmen devamlılık arz etmemesi yönüyle krizle benzerlik göstermektedir.

Limitli savaş aşamasında şiddeti uygulayan aktörler ön plana çıkmaktadır. Çatışmanın kontrol edilmesi ve yönetilmesi hakkında tarafların kendi içerisinde görüş ayrılıkları olabilir ve süreci kimin yöneteceği sorunu iç çatışma durumunu ortaya çıkabilir. Şiddet yayıldıkça ve yoğunluğu arttıkça, bu durum toplum içerisinde kabul gördükçe, çatışmayı kontrol süreçleri sivil aktörlerden silahlı güç kullanan

[214] Akyeşilmen, **a.g.e.,** s. 27.

aktörlere doğru geçmektedir. Böyle bir ortam çatışmanın derinleşmesine, şiddetin tüm ülkeye yayılmasına ve tarafların daha da radikalleşmesine neden olmaktadır.

Savaş; şiddetin en yoğun biçimde kullanıldığı son çatışma türüdür. Savaş durumu, silahlı güçlerin düzenli ve sistematik olarak belirli bir süre ve yoğun olarak devamlı bir şekilde kullanılması olarak tanımlanabilir. Son dönemde yaygın şekilde Irak, Afganistan, Libya ve Suriye gibi devlet içi çatışmalarda son aşama olarak iç savaş durumu olarak görülmektedir. Savaşın sonuçları toplum için çok yıkıcı ve etkileri oldukça uzun vadelidir.

Savaşta taraflar düzenli ve sistematik bir şekilde silahlı güç kullanmakta ve tarafların kayıpları diğer çatışma türlerine göre daha fazla olmaktadır. Özellikle bu aşamada taraflar sivil kayıpların artmasına önem vermemekte, çoğunlukla sivillerin doğrudan hedef alınarak taraflar birbirlerini cezalandırmaya çalışmaktadır. Bu durum soykırım, kitlesel katliamlar ve insanlık dışı suçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Uluslararası toplum başta mülteci soru ve terörist saldırılar olmak üzere birçok sonuçtan etkilenmekte ve uluslararası toplumun çatışmanın çözümüne yönelik baskıları ortaya çıkmaktadır.

Savaş durumunda sadece iç silahlı aktörler yer almamakta, dış aktörlerinde silahlı çatışma durumuna müdahale ettikleri durumlar olmaktadır. Bu savaş halinin uzamasına, kayıpların artmasına ve tarafların çatışmanın çözümüne yanaşmamasına, ateşkesin kalıcı olmamasına ve barış sağlanması olanaklarının azalmasına neden olmaktadır. İnsani krizin ciddi boyutlara ulaşması halinde güvenlik Konseyi kararı alınarak çatışmaya insancıl amaçlarla askeri güç kullanımını içerecek şekilde insani müdahalede bulunulması gerekebilecektir.

Bu noktada çatışmanın başlangıcından ateşkesin ve barışın sağlanabilmesi için çatışma ve kriz yönetiminin başta BM olmak üzere, uluslararası örgütler, devletler ve sivil unsurlar tarafından, koruma sorumluluğu prensipleri de dikkate alınarak gerçekleştirilmesi en uygun yöntem olacaktır. Çatışma yönetimi aşamaları olarak çatışmayı önleme, yatıştırma, çözme ve dönüştürme aşamalarının uygulanması gerekmektedir. Bu süreçle paralel olacak şekilde koruma sorumluluğu kapsamında ise önleme, tepki verme ve yeniden inşa süreçlerinin planlanması gerekmektedir.

1.6.3. Çatışma ve Kriz Yönetimi

Çatışma yönetimi[*] "*çatışmayı önleme, yatıştırma, çözme ve dönüştürme dâhil bütün çatışma süreçlerini, çatışmanın başlaması, ilerlemesi, çözme girişimleri, barıştırma faaliyetleri gibi bütün süreçleri kapsayacak şekilde*" [215] kullanılmaktadır. Ayrıca BM sisteminde benzer şekilde barışı sağlama, barışı koruma ve barış inşası olarak yer alan kapsayıcı bir yaklaşım bulunmaktadır.[216] Koruma sorumluluğu kavramının kabulü ile BM bu aşamaları önleme sorumluluğu, tepki verme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu olarak yeniden belirlemiştir.

Çatışma yönetimi, şiddeti azaltmak, potansiyel veya ortaya çıkmış silahlı çatışma durumunu ortadan kaldırmak, dönüştürmek ya da çözmek amacıyla BM veya uluslararası örgütler tarafından görevlendirilmiş ya da arabulucu devlet/devletler grubu tarafından örgütlü, diyalog temelli ve tarafsız bir üçüncü tarafın arabuluculuk, danışmanlık, barışı koruma, tahkim, gerektiğinde askeri müdahale ve son olarak yeniden inşanın sağlanması gibi yöntemleri içermektedir.

Çatışma yönetiminde çatışmayı çözme ve dönüştürme aşamalarında çatışan tarafların uzlaşıya varmaları açısından üçüncü tarafın siyasi ve askeri müdahalesi önemlidir. Çatışmanın taraflarını bir araya getiren müdahaleci üçüncü taraf, çatışmayı durdurmak ve çatışmanın sivil halk üzerindeki etkilerini en aza indirmek için hangi stratejilerin uygulanabilir olduğuna ilişkin öngörüler ortaya koymalıdır. Bu tür stratejiler çatışan tarafların birbirinden ayrılmasını, insani yardım için güvenli koridorlar açılması ve nihai olarak çatışmayı sonlandırmak için barış görüşmelerinin başlatılması gibi hususları içermektedir.

Çatışma ayrı ayrı safhalarda gerçekleşmesi nedeniyle her bir safha için farklı iç ve dış aktörler tarafından, farklı stratejilerin uygulanması gerekebilmektedir. Bu

---

[*] Çatışma yönetimi bu çalışmada, çatışmayı önleme, yatıştırma, çözme ve dönüştürme safhalarından oluşan bütün çatışma ve çatışmayı çözme süreçlerini kapsayan şemsiye bir kavram olarak kriz yönetimi safhasını da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

[215] A.Ahmad Hamad, The Reconceptualization of Conflict Management, Peace, Conflict and Development, **An Interdisciplinary Journal**, Vol.VII, 2005, p. 3.

[216] Sezai Özçelik, "Çatışma Önleme Teorisi ve Pratiği: Makedonya ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNPREDEP) Örnek Olayı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.I, Sayı 1, Güz 2011, s. 41-65.

durumda her bir safhada bu stratejilerin belirlenmesi için aktör önlem analizi yapılması gerekmektedir.

1.6.3.1. Çatışmayı Önleme

Çatışmayı önleme aşaması, çatışmanın sebeplerinin barışçıl yöntemlerle çözümü konusunda tarafların bir araya getirilmesini içermektedir. Arabulucu üçüncü tarafın stratejisi, çatışan taraflar arasında bir anlaşmaya varmaya çalışmaktır. Burada kullanılan stratejiler genellikle arabuluculuk, kolaylaştırıcılık gibi barışçıl uygulamalar iken, gerektiğinde, ekonomik yaptırımlar, tahkim veya güce dayalı önleyici ve zorlayıcı diplomasi vasıtaları da uygulanabilmektedir.[217]

Önleyici Diplomasi; Önleyici diplomasi, çatışmaya erken müdahale etmesi sebebi ile en az karmaşık, insancıl ve maliyet-etkin yöntem olarak uluslararası çatışmaların çözümü için en uygun yol olarak öne çıkmaktadır. BM'nin uyuşmazlıkları barışçıl yollardan çözme sistemi içinde önleyici diplomasi araçları diğer yaklaşımlara göre daha az maliyetlidir ve daha fazla hayat kurtarmaktadır. Ayrıca çatışmalara erken müdahale edilmesi politik olarak daha zorlu, masraflı ve tehlikeli olan BM barış gücü ve insani müdahale operasyonlarına göre tercih edilmektedir.

Önleyici diplomasi stratejileri genellikle iki taraf arasındaki uzlaşmazlıkların şiddetli çatışmalara dönüşmesini ve var olan çatışmaların yayılmasını önlemeyi amaçlayan stratejilerdir. Bu tür stratejilerde dışsal müdahaleler istenen sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. Bu tür müdahalelerde amaca ulaşmak için çok uluslu bir gücün önleyici konuşlandırılması ya da Birleşmiş Milletler Şartı Bölüm VII'nin tümünde belirtilen tedbirlerin alınması kolaylaştırıcı bir etki oluşturabilir.

Zorlayıcı Diplomasi; saldırgan tarafın geri adım atmasını sağlamak amacıyla kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak ya da sınırlı bir kuvvet kullanmayı amaçlar. Bu stratejide temel amaç saldırganı krizin istenmeyen şekilde tırmanmasına fırsat vermeden saldırganın eylemlerini durdurmasını veya işgal ettiği topraklardan

[217] Akyeşilmen, **a.g.e.,** s. 36.

çekilmesini sağlamaktır.[218] Zorlayıcı diplomasi doğrudan kuvvet unsurunu kullanmak yerine zorlayıcı yöntemleri diplomatik bir araç olarak kullanır. Saldırganı yaptığı eylemden vazgeçirirken onu zorlamaz ancak ikna etmeye çalışır.

Zorlayıcı diplomasinin uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde her açıdan faydalı bir strateji olduğunu savunan görüşlerin temel dayanağı; devletlerin zorlayıcı diplomasi ile daha az ekonomik, askeri ve psikolojik bedel ödeyerek, kısacası her açıdan daha az maliyetle amaçlarına ulaşabilmeleri ve daha az risk alarak krizlerin üstesinden gelebilmeleridir.[219]

Zorlayıcı diplomasi temel olarak güç kullanma potansiyeline dayanır. Fakat bu yaklaşım en son çare olarak kullanılmadır. Bazı durumlarda en son çare olarak kullanmak yerine güç kullanma potansiyelini içeren önleyici konuşlandırma da caydırma gibi amaçlarla çatışmaların önlenmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Güç kullanma potansiyeli bile çatışma önlenmesi için yeterli olabilir. Buna bir örnek, Makedonya örneğinde ilk kez uygulanan önleyici konuşlandırma verilebilir.

Önleyici konuşlandırma stratejisinin temelinde "*önleyici diplomasi yerine önleyici askerî önlemler yer almaktadır. Çatışma tarafları arasında sınırın her iki tarafına barış gücü personeli, askerî gözlemci ve diğer ilgili personelin yerleştirilmesini içerir. Bu stratejinin başarılı olması için sadece barış gücü yerleştirme dışında diğer uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşların sürece katılımının sağlanması gerekmektedir. Burada temel amaç, uzlaşmazlığın silahlı çatışmaya tırmanmasının caydırılması ve engellenmesidir*." [220] İlk kez Boutros-Ghali tarafından Barış İçin Gündem adlı raporda dile getirilmiştir. Önleyici konuşlandırma silahlı çatışma çıkmadan önce caydırıcılık amacı ile uygulanır.

1.6.3.2. Çatışmayı Yatıştırma

Çatışmayı yatıştırma, çatışmanın nedenlerini ve çözüm alternatiflerini dikkate almadan öncelikle doğrudan şiddeti sonlandırmaya ilişkin atılan adımlar ve

---

[218] George, **a.g.e,** p. 384-385.

[219] George, Alexander L. "Coercive Diplomacy," **The Use of Force: Military Power and International Politics**, Robert Art and Waltz, Kenneth N. (editors). 6th American edition. Boulder: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, p. 72

[220] Boutros-Ghali, **An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping**, A/47/277-S/24111, New York, United Nations, 17 June 1992.

uygulanan stratejilerdir. Bu safha, hızlı sonuç almaya odaklı, öncelikle kalıcı ateşkesin, sonrasında kalıcı barışın sağlanması sürecinde adil bir çözümden ziyade şiddetin ortadan kaldırılması durumu için kullanılmaktadır.

Bu aşamada BM Antlaşması'nın 41. maddesi gereği zorlayıcı tedbirlerin çatışmanın yatıştırılmasında etkili olmaması durumunda 42. madde gereğince zorlayıcı tedbirler kapsamında askeri güç tahdidi ve kullanımı dâhil gerekli tedbirler alınabilmektedir. Çatışmanın yatıştırılması kapsamında askeri müdahalenin gerçekleştirilmesinde gerekli kriterlere uygun hareket edilerek müdahalenin hukuki meşruiyetinin sağlanması önem arz etmektedir. Müdahale sonrası barış yapılması ve yeniden yapılandırma ihtiyaçlarının bu safhadan itibaren belirlenmeye başlaması müdahale sonuçlarının başarısını artıracak bir husustur.

1.6.3.3. Çatışmayı Çözme

Çatışmayı çözme aşamasında ana hedef çatışan tarafları tatmin edecek bir çözüm olarak barış süreçlerinin ortaya konulmasıdır. Bu safhada taraflar, öncelikle çatışmaya neden sorunların tespitini yaparak, tespit edilen sorunların ortak olduğu konusunda uzlaşırlar. Taraflar olabildiğince önyargılardan uzak bir şekilde sorunları çözebilmek amacıyla çeşitli yöntemler ararlar. Çatışma sonrasında tarafların ortak çıkarlarının ön planda tutularak işbirliği içerisinde hareket edilmesi önemlidir. Taraflardan birisinin barış sürecinde çözüm alternatiflerinin kendi çıkarlarına test düştüğü algısı görüşmelerin uzamasına ve çıkmaz girmesine neden olabilir. Tarafların belirli konularda taviz veya fedakârlıkta bulunması kalıcı bir barışın sağlanması açısından gerekli olacaktır. Uzun görüşme ve müzakere süreçlerinde dış aktörler arabulucu olarak görev yapabilirler. Çatışma çözümüne taraflar arasında güven tesis edilmeli, uzun bir hazırlık dönemi geçirilmelidir.

Çatışmayı çözme sürecinde uygulanan barışın tesis edilmesine yönelik faaliyetler hem çok çeşitli hem de çok karmaşıktır. Bu safhada, çatışmanın esas nedenleri ortaya konulur ve aynı zamanda tarafların talep ve istekleri netleştirilir. Bu safhada başarılı stratejilerin ve metotların geliştirilmesi için arabulucular ve destek sağlayan birimler yoğun bir çalışma yapmak zorundadır. Tarafların belirtilen barış

dönemi ihtiyaçlarını, değerlerini, tecrübelerini, beklentilerini ve korkularını ortaya koymak ve çözüm önerileri geliştirmeleri gerekmektedir.

Bu aşamada çatışan taraflarının başlıca aktörleri bir araya getirilmeli, tüm taraflar temsil edilmeli, görüşmelerde uzlaşıya varmaları için yardımcı olunmalıdır. Ortak çıkar, benzer talep ve endişeler tanımlanmalı ve öncelikle daha az sorunlu karmaşık olmayan konularda çözümler ortaya konulmalıdır. Çözüm alternatifleri için fikirler ve görüşlerin nasıl uygulanacağı tartışmaya açılmalı ve yapılacak düzenlemelere ilişkin olarak öneriler geliştirilmelidir.

Çatışma çözümü; çatışmanın nedenlerinin ortaya konularak ve taraflar arasında ilişki tesis edilerek çatışmanın dönüştürülmesi ve sona erdirilmesinin hedeflenmesidir. Çatışma çözümü ön görüşmeler, barış müzakeresi, barış anlaşması, onaylama ve uygulama olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır. Tarafların müzakere ortamına çekilmesi, karşılıklı ilişkinin tesis edilmesi, diplomatik ikna, zorlayıcı olmayan yöntemlerin belirlenmesi, işe yaramaması durumunda ekonomik ve askerî baskı uygulamalarının neler olabileceğinin belirlenmesine çalışılmalıdır.

1.6.3.4. Çatışmayı Dönüştürme

Çatışmayı dönüştürme, bütün çatışma yönetimi stratejilerinin nihai olarak varmak istediği nokta safhadır. Çatışmayı yatıştırma ve çatışmayı çözme safhaları geçici safhalar olarak kabul edilebilir. Çatışmayı dönüştürmenin başarısını hedeflemeyen hiçbir çatışma yönetimi stratejisi ve safhası kalıcı bir barışı sağlamakta yeterli olamaz. Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümü hedeflemeyen, idari yönetim ve kamu hizmetlerinde yapısal değişiklikleri temel almayan barışı sağlama girişimi eksik kalacaktır.

Çatışmayı dönüştürme safhası yapısal değişim odaklı ve uzun vadeli barış inşasına yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Toplumsal temsile dayalı yerel örgütlenmeler ile içeriden ve dışarıdan sivil aktörlerin katılımını içeren bir süreçtir. Yeniden inşa faaliyetleri için kapasite geliştirme ve yerel halkı güçlendirmeye yönelik perspektifler ve politikalara dayalıdır. Çatışmayı dönüştürme safhası,

toplumsal ilişkilerde gerçek sorunlara çözüm arayan, sosyal hayatta şiddeti kaldırıp yerine adaleti tesis eden yapıcı bir dönüşüm sürecidir.[221]

Çatışmayı dönüştürme safhası çatışmayı tamamen bir barış sürecine dönüştürmeyi hedeflediğinden burada uygulanan stratejiler de hem uzun vadeli stratejiler hem de etkilerinin uzun vadeli olması beklenmektedir. Toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısının yanında çatışmanın yeniden ortaya çıkmaması için düşmanlıkların ortadan kaldırılması da hedeflenmektedir. Toplumsal entegrasyon ve barış için çatışanların terhis edilmesi, silahsızlandırması, topluma kazandırılmasının sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda güvenlik ihtiyaçlarının çözümü için polis gücünün ve ordunun oluşturulması sağlanmalıdır. Adalet sisteminin oluşturularak çatışmalar esnasında suç işleyenlerin cezalandırılmalı ve adalet sistemi işler duruma hale getirilmelidir. Anayasal ve yasal mevzuat hazırlanarak adil bir seçim süreci işletilmelidir. Bu kapsamda, adaletsizlikler ve baskılara karşı şiddet yerine barışçıl tepki stratejileri ve felsefesi vurgulanmalı ve farklılıklara vurgu için çatışma yönetimi kavram ve stratejileri üzerinde durulmalıdır.

Çatışmayı dönüştürme safhasında uygulanan önlemler bazı çalışmalarda çok yönlü diplomasi stratejileriyle örtüşmektedir. Çok yönlü diplomasi de sorunlara çözüm bulabilmek için toplumun tüm kesimlerini sürece dâhil etmeyi, dinlemeyi, desteklemeyi ve diyalog ile hoşgörü kültürünü yaymayı amaçlamaktadır.[222] Çatışmayı dönüştürme safhasında çok yönlü diplomasinin temel ilkeleri olarak başlıca şu hususlar sayılabilir:[223]

- Toplumu oluşturan kişiler ve gruplar arasında ilişkileri sağlamlaştırmak,
- Uzun süreli olacak barış dönemine karşı uzun vadeli güveni sağlama,
- Tarafların sürece kültürel açıdan katkısını sağlamak, sinerji oluşturmak,
- İşbirliği için ortak çıkarlara dayalı süreçler ve stratejiler geliştirmek,

[221] Stanford Siver, "A Process Oriented View of Conflict resolution", 2005, s. 11 (Çevrimiçi) http://stanfordsiver.net/wp-content/themes/twentyten/pdf/ConflictResolution.pdf, 1 Ocak 2016.
[222] **A.e.,** s. 19.
[223] **A.e.,** s. 20.

- Tarafların geleceklerini belirlemesi için sorumluluk almalarını sağlamak,
- Tüm bireylerin katılımına açık esnek bir sistem kurmak,
- Kişilerin kendi toplumunda değişimin ve dönüşümün aktörleri olabilmeleri için onları geliştirmek ve güçlendirmeye yardımcı olmak,
- Barışın devamı için sorumlu, aktif ve uzlaşıya açık olmak,
- Bütün yapıların, değerlerin, inançların, davranış ve düşüncelerin değişim araçları olmaktır.

Bir çatışmada yürütülen çatışma yönetimi süreçleri temelde çatışmayı dönüştürmeyi hedeflemekle birlikte farklı dinamikler ve aktörlerin girişimleri çatışma yönetimi sürecini çatışmayı yatıştırma ya da çözme safhalarında kesintiye uğratabilir. Çatışma yönetiminin başarısı sorunlara hâkim, tarafları iyi tanıyan ancak tarafsızlığını koruyan, BM tarafından yetkilendirilmiş uzman asker ve sivil üçüncü tarafın varlığına bağlıdır. Çatışan tarafların gösterdikleri iyi niyet, işbirliği arzusu ve barışın sağlanması konusunda samimi olmaları, barış ve yeniden inşa faaliyetlerinin başarısını artıracaktır.

1.6.4. Çatışma ve Aktör-Önlem Analizleri

Çatışma yönetiminde çatışma analizi ve aktör-önlem analizi daha çok çatışma yönetimi safhaları olan çatışmayı yatıştırma, çatışmayı çözme ve çatışmayı dönüştürme safhalarının incelenmesinde ve analizinde yardımcı olmaktadır. Siyasi çatışmalarda çatışma önlemleri kapsamında çatışan aktörler ve üçüncü taraflarca yürütülen eylemler ve iletişim vasıtaları vardır. Bir çatışmada aktörler bireyler, gruplar, devlet/devletler, uluslararası örgütler veya devlet dışı aktörler olabilir. Bir çatışmanın aktörleri kendi iç uyum ve paylaşılan hedefler yoluyla birbirlerinden ayırt edilirler.

1.6.4.1. Çatışma Analizi

Çatışma analizi, Çatışma süreci içerisinde ortaya çıkan savaş durumunun nedenleri üzerine sosyal bilimler alanında geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, arka

plan nedenler ve uzun vadeli sorunlar üzerine yoğunlaşarak genel geçerliği olan açıklamalar getirmeyi amaçlamaktadır. Savaşlar genellikle tarihi geçmişe dayanan etnik, mezhepsel veya dini temelleri olan nedenlerin, çatışmanın ortaya çıkışı tetikleyen bir olay karşısında başlayan ve çoğunlukla şartlarının gerektirdiği bilinçli veya bilinçsiz kararlarla savaşa doğru bağlı dönüştüğü olgulardır. Nedenleri, altta yatan faktörler ve ön plandaki faktörlerin, gerek yapısal nedenlerin, gerek harekete geçme stratejisi doğrultusunda siyasi aktörlerin karar verme gücü çerçevesinde çeşitli faktörlerin birlikte ele alınmasıyla açıklanabilir.[224]

Arka Plan Nedenler, toplumu oluşturan farklı gruplar bazında bulunan siyasi, sosyal, ekonomik ya da etnik veya dini bölünmüşlüğün temel hatlarıdır.[225] Bu durum, sosyal farlılıkların çok bariz şekilde ortaya çıkması, bazı grupların baskı ve ayrımcılığa tabi tutulmaları şeklinde görülebilirler. Bu arka plan nedenler büyük oranda sosyal veya siyasi yapının geçmiş dönemlerden kaynaklanan ve uzun süre baskı altında gizli kalmış temel unsurlarından kaynaklanabilmektedir. Bu unsurları incelemek, taraflar arasında var olan sorunlar ve arka planındaki nedenler ile bunları oluşturan koşulları analiz etmek anlamına gelmektedir. Doğru şekilde tespit edilen bu nedenler, çatışma yönetiminde sorunların olası çözümlerine ve ortaya konulacak stratejilere ışık tutacaktır.

Harekete Geçirme Stratejisi, çatışmada etkili kilit siyasi aktörlerin, tarafları temsilden grup yöneticilerinin amaçları ve bu amaçlarına ulaşmak için hangi yolu izledikleri, hangi stratejileri benimsedikleri önem kazanmaktadır. Taraflar hangi amaçları gerçekleştirmek üzere savaştıkları ve bu amaçlarını nasıl yorumladıkları dikkate alınmalıdır. Uygulanan stratejilerin şiddet içermesi veya içermemesi çatışmanın boyutları ve kapsamı açısından önemlidir. Çatışmanın başlangıcında şiddet bulunmasa dahi sorunların müzakereler vasıtası ile çözülmesi genellikle mümkün olmamakta taraflar amaçlarını gerçekleştirmek için askeri bir söylem benimseyerek şiddet düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Gruplar silahlı güç kullanarak etkin oldukları bölgeleri genişletmek ve bu bölgede yaşayan diğer

[224] David Dessler, "How to Sort Causes in the Study of Environmental Change and Violent Conflict," Ed. by. Nina Graeger and Dan Smith, **Environment, Poverty, Conflict**, PRIO Report 2/94, Oslo, International Peace Research Institute, 1994, s. 91-112.
[225] A.e,

unsurları öldürerek veya yerinden ederek bölgeyi homojen hale dönüştürmek istemektedirler. Bu durumdan etkilenenler de doğal olarak başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere sivil halk olmaktadır.

Tetikleyiciler, uyuşmazlıkların veya silahlı çatışmanın ne zaman patlak vereceğini etkileyen faktörler veya olaylardır. Günümüzde tetikleyiciler çok farklı olaylardan kaynaklanabilmektedir. Tetikleyicileri ele almak, çatışmanın neden başladığını değil, neden o zaman başladığını açıklamaya yardımcı olabilir. Tetikleyici olaylar çoğunlukla, önemli aktörlerin katıldığı olay veya eylemlerdir. Ancak bazen de sıradan bir olay diğer olayları başlatarak çatışma durumunun hızla başlamasına neden olabilmektedir. Tetikleyici olaylar arka plan nedenlerle sıkı bir biçimde ilgilidir.

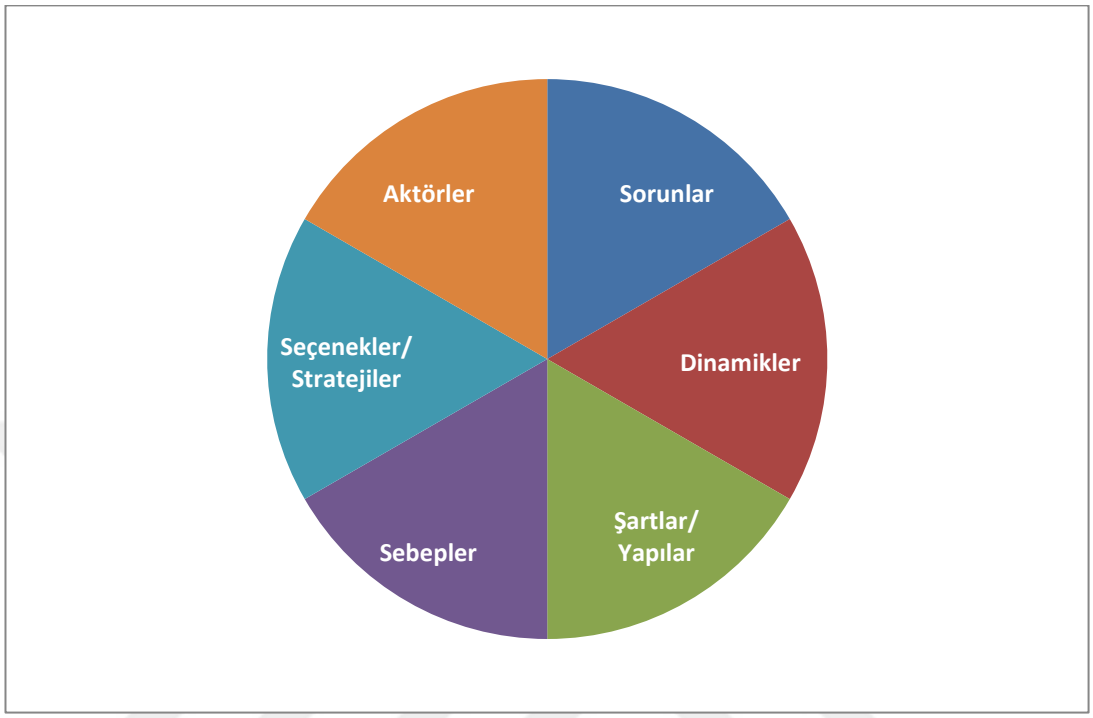
Katalizörler, sorunsalın yoğunluğunu ve süresini etkileyen faktörlerdir. Ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal sorunlarından kaynaklanan iç sorunlarından veya bu sorunlara doğrudan etki eden dış kaynaklı etkilerden kaynaklanıyor olabilir. Arka plan nedenleri destekleyen tarihi düşmanlıkların yeniden ortaya çıkması, baskı altına alınmış sorunların tetikleyici bir olay karşısında ön plana çıkarak çatışma sürecini hızlandırdığı durumlar olabilir. Devletin yapısal problemlerinden veya toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmişlik seviyesinin düşük olmasından kaynaklanan sorunlarından kaynaklanan birçok durum çatışmaların başlamasında ve uzamasında etkili olabilmektedir.

1.6.4.2. Çatışma Analizi Çarkı

Çatışmaları derinlemesine analiz edebilmek için Mason ve Rychard'ın Tablo 1.2 verilen Çatışma Analizi Çarkı modelinden yararlanılmaktadır.[226] Çatışma Analizi Çarkı; aktörler, sorunlar, dinamikler, şartlar/yapılar, sebepler, seçenekler/stratejiler olmak üzere altı temel dilime bölünmüştür.

[226] Simon Mason, Sandra Rychard, "Conflict Analysis Tools", Swiss Agency for Development and Cooperation, Conflict Prevention and Transformation Division, (Çevrimiçi) http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/ Detail/?id=15416, 18 Nisan 2016.

Tablo 1.2: Çatışma Analizi Tablosu

Aktörler dilimi, çatışmaya müdahil olan aktörler, bu aktörlerin çatışmaya olan etkileri, çıkarları, pozisyon ve güç durumları ile bu aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini kapsamaktadır. Aktörlerin yapısal özellikleri de burada önem kazanmaktadır. Örneğin, çatışmaya müdahil olan aktörün bir devlet, uluslararası bir örgüt, etnik grup, yasadışı örgüt veya özel bir şirket olup olmaması yaptığımız analizin sonucunu etkileyecek öneme sahiptir. Çatışmaya doğrudan taraf olan aktörlere birincil aktör veya sadece dolaylı taraf olanlara ise ikincil aktör veya "paydaş" denilmektedir. Çatışmayı çözmek veya dönüştürmek için çatışmaya müdahil olan aktörlere ise, üçüncül aktör denilmektedir. Üçüncül aktörler genellikle arabulucu, müzakereci veya kolaylaştırıcı gibi rollerle çatışmaya müdahale ederler.[227]

Sorunlar diliminde, temel olarak çatışmanın konusu, sebepleri, boyutları ve tarihsel arka planı incelenmektedir.

[227] Pınar Akpınar, Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi, Ed. by. Nezir Akyeşilmen, **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, 2013, Odtü Yayınları, s. 219

Dinamikler diliminde, çatışmanın izlediği tempo, iniş çıkışlar, yoğunluk, süre, çatışmanın doğası, taraflar arasındaki iletişim şekli ve kalitesi incelenir.

Şartlar/Yapılar diliminde, daha çok çatışmanın dışında kalan fakat çatışmayı etkileyen şartlar, yapısal sorunlar ve genellikle statik olan genel durum kastedilmektedir. Çatışmanın yaşandığı ortamdaki ekonomik, siyasi, sosyal sistem çatışmayı besleyen bir etmen olarak öne çıkıyor olabilir.

Sebepler diliminde, çatışmalar asla tek nedene dayanmadığı gibi pek çok faktörün etkileşim içinde olduğu birden çok nedene dayanmaktadır.

Seçenekler/Stratejiler diliminde ise çözüme dair seçenekler ve stratejiler ele alınmaktadır. Geçmişte çözüme dair yapılmış müzakereler, üçüncü aktör müdahaleleri incelenerek, mevcut durum ele alınarak geleceğe dair bir vizyon oluşturulur ve çözüm önerileri getirilir.

1.6.4.3. Çatışmalarda Aktör - Önlem Analizi

Çatışmanın safhaları kısa tanımlanacaksa çatışmayı yatıştırma safhası uyuşmazlığa yol açan sorunların şiddete varmadan ortadan kaldırılması, çatışmayı çözme safhası müzakereler ve anlaşmaları ve son olarak çatışmayı dönüştürme safhası da toplumsal entegrasyon, yasal ve anayasal reformları da içeren yapısal değişimler, toplumsal dönüşüm ve gerçek barış olan sosyal adalete tekabül eder. Safhaları birbirinden bu kadar keskin çizgilerle ayırmak her zaman mümkün değildir. Zira bu safhalar çoğu zaman iç içedir ve bazen de birlikte ilerlemektedir.

Çatışmanın sona erme biçimi çatışma sonrası sürecin istikrarını doğrudan etkilemektedir. Daha doğrusu, çatışmanın bir safhasında meydana gelen bir gelişmenin hem çatışma ve çatışma yönetiminin diğer safhaları hem de çatışma sonrası süreçler üzerinde etkileri olmaktadır.[228] İç silahlı çatışmalar sonucu binlerce sivil ölmekte ve evlerini terk etmektedir. Bu durum çatışmaların komşu devletlere sıçramasına ve komşu devletlerin çatışmalara müdahil olmasına neden olmaktadır. Yine, iç silahlı çatışmalar neticesinde ekonomik, sosyal ve siyasi bakımdan başarısız

[228] Paul F Diehl, "Just a Phase?: Integrating Conflict Dynamics Over Time", **Conflict Management and Peace Science**, Vol.XXIII, 2006, s. 199.

devletler ortaya çıkmaktadır. Başarısız devletler ise, hem bölgesel hem de küresel barış ve güvenlik açısından terörizm, etnik temizlik, sığınmacılar, uyuşturucu madde kaçakçılığı, kara para aklama gibi uluslararası müdahaleleri gerektiren önemli sorunlar doğurmaktadır. Böylece doğrudan uluslararası nitelikte olmayan mahiyetine rağmen uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir.

İnsani müdahale süreçlerinde insani krizin savaş haline tırmanışını önleyebilmek, bunda başarılı olamama durumunda en azından çatışmanın en kısa zamanda sona ermesini ve çatışmanın durmasından sonra savaşın yeniden patlak verme olasılığını asgariye düşürmek istiyorsak, ilk önce, kriz durumunu ve çatışmanın nedenlerini doğru tespit etmemiz gerekmektedir. Sonrasında tespit edilen çatışma nedenlerinin ortadan kaldırılması ve tarafların uzlaştırılması amacıyla farklı düzeylerde aktörlerin gerçekleştirecekleri müzakereler doğrultusunda alınacak önlemler belirlenmelidir. Bu kapsamda üç farklı düzeyde çatışma yönetiminde yer alan aktörler ve alınabilecek önlemlere ilişkin hususlar Tablo 1.3 yer almaktadır.[229]

Tablo 1.3: Aktör-Önlem Analizi Tablosu

Düzeyler	Aktörler	Önlemler
1. Düzey	Siyasi ve askerî liderler	Sonuç almaya odaklı: nedenleri araştırma, konuyu ve nedenlerini açıklığa kavuşturma, gerçekleri ortaya çıkarma, bilgi toplama; iyi niyet elçisi olmak, kolaylaştırıcılık, arabuluculuk, tahkim, yaptırımlar vs.
2. Düzey	Ulusal ya da uluslararası sivil toplum temsilcileri ve profesyoneller	Sürece Dayalı: müzakereler için ortam hazırlama, yakınlaştırma, tarafları buluşturmaya ve bir araya getirmeye çalışma, kolaylaştırıcılık ve danışmanlık

[229] Akyeşilmen, **a.g.e.,** s. 34.

3. Düzey	Tabana dayalı yerel örgütlenmeler, insan hakları, kalkınma sivil toplum temsilcileri	Süreç veya yapısal merkezli: toplum kesimlerini entegre etme, ortak aktiviteler, yasal ve anayasal düzenlemeleri yapma, güç paylaşımını adil hale getirme, ayrımcılık ve ırkçı eğilimleri giderme, önyargıları ortadan kaldırma aktiviteleri, kapasite geliştirme, eğitim, kalkınma, insan hakları ve siyasi eğitim.

İKİNCİ BÖLÜM

RUANDA VE BOSNA HERSEK İNSANİ MÜDAHALELERİNİN ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Geçmiş İnsani Müdahale Örneklerine Kısa Bir Bakış

Erken dönem insani müdahale kapsamında yer alabilecek uygulamalar incelendiğinde iki müdahale ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1821 tarihinde başlayan Yunan İsyanı sırasında Fransa, İngiltere ve Rusya'nın 1827 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun buradaki katliamlarını ve nüfus üzerindeki baskısını sona erdirme gerekçesiyle, isyancılarla işbirliği yapmasıdır. İkincisi ise, Fransa'nın 1860 tarihinde Suriye'deki Müslüman Dürzîlerle, Hıristiyan Marunîler arasında yaşanan iç savaşta Marunî Hıristiyanları korumaya yönelik müdahalesidir. Bu müdahalelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında ayrım yaptığı ve Hıristiyanlara kötü davranıldığı, kitlesel ölümlerin yaşandığı ileri sürülmüş olsa da genel değerlendirme bu müdahalelerin müdahaleyi yapan devletlerin çıkarları doğrultusunda yapıldığıdır.[1]

BM Antlaşması sonrası Soğuk Savaş dönemi boyunca yapılan askerî müdahaleler incelendiğinde insani müdahale olarak nitelenebilecek bazı örnekler vardır. Bunlar sırasıyla; Hindistan tarafından 1971 tarihinde Doğu Pakistan'a, Tanzanya'nın 1978 tarihinde Uganda'ya, Vietnam'ın 1978 tarihinde Kamboçya'ya ve Fransa'nın 1979 tarihinde Orta Afrika'ya yaptığı müdahalelerdir. Bu müdahalelerin insani müdahale kapsamında değerlendirilmelerinin en önemli sebebi her birinde müdahaleyi zorlayıcı nedenler olarak insancıl gerekliliklerin ileri sürülebilmesidir.[2] Ancak müdahale eden devletler müdahale nedenleri olarak insancıl nedenler yerine sınır ihlallerini gerekçe göstererek meşru savunmayı ön plana çıkarmışlardır.

[1] Chesterman, **a.g.e.,** p. 27.
[2] Gareth Evans, **The Responsibility To Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All**, Washington, The Brookings Institution, 2008, pp. 23-24.

Diğer müdahale örneklerinde insani müdahale kavramına daha temkinli bir şekilde yaklaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak, Belçika tarafından 1964 tarihinde Kongo'ya, ABD tarafından 1965 tarihinde Dominik Cumhuriyeti'ne, Belçika ve Fransa tarafından 1978 tarihinde Zaire'ye, ABD tarafından 1983 tarihinde Grenada'ya, 1989 ve 1990 tarihinde Panama'ya yapılan müdahaleler gösterilebilir.

BM Güvenlik Konseyi'nin Körfez Savaşı esnasında 1991 tarihli 688 sayılı kararı ile Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt azınlığa karşı Saddam rejiminin uyguladığı şiddetin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturduğunun kabul edilmesi ve insani amaçlarla uluslararası askerî bir müdahale gerçekleştirilmesi insani müdahale açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Somali'de 1991 tarihinde başlayan iç savaşta çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, BM Güvenlik Konseyi aldığı çok sayıda karar ile soruna çözüm bulmaya çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyi 1992 tarihli 794 sayılı kararı ile durumu insani trajedi olarak değerlendirilmiş ve bu durumun da uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini vurgulamıştır. Bu karar uyarınca ABD komutasında oluşturulan Birleşik Görev Gücü'ne (United Task Force-UNITAF) Somali'de insani yardım operasyonları konusunda yetki verilmiştir. Bu duruma rağmen Somali'de zamanında müdahalede bulunulamamış, 200 bin kişi hayatını kaybetmiş, uluslararası toplum gerekli yardımları ulaştıramamış ve ABD Somali'yi terk etmek zorunda kalmıştır.

Haiti'de 1991 tarihinde yaşanan darbe sonucu devlet başkanı görevinden uzaklaştırılmış, yaşanan olaylarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, işkence keyfi tutuklamalar yaşanmıştır. BM Güvenlik Konseyi 1993 tarihinde almış olduğu 841 sayılı kararla silah ve petrol ambargosu ile birlikte, Haiti devletinin malvarlıklarının dondurulmasına karar vermiştir. BM Güvenlik Konseyi 31 Temmuz 1994 tarihli 940 sayılı kararı ile mevcut durumun barışı tehdit ettiğini belirterek askerî güç kullanma dâhil müdahale yetkisi vermiştir. Müdahale gerçekleşmeden askerî yönetim ile anlaşma sağlanarak seçilmiş yönetim iş başına gelmiştir.

NATO'nun 1999 yılında Kosova'ya yönelik müdahalesi insani müdahale konusunda en çok tartışılan örnek olmuştur. 1998 yılında Kosova'da gerginlik artmış, Sırp güçleri 300 köyü ateşe vermiş, 300 bin kişi yerinden edilmiştir. BM

Güvenlik Konseyi, Kosova'ya yönelik 1998 yılında 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararları almış, Kosova'daki durumun bölgenin güvenliği ve barışı açısından tehdit oluşturduğunu belirtilmiş ancak insani müdahale konusu kararlarda geçmemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde Kosova'ya yönelik müdahale kararının Çin ve Rusya vetosu ile karşılaşacak olması nedeniyle NATO kuvvetleri 24 Mart 1999 tarihinden itibaren Sırplara yönelik hava saldırısı müdahaleyi başlatmıştır.

Müdahale sonrası dönemde BM Güvenlik Konseyi, Kosova'ya ilişkin pek çok karar almıştır. BM Güvenlik Konseyi 10 Haziran 1999 tarihinde 1244 sayılı kararı alarak Kosova'daki asker, polis, paramiliter güçlerin çekilmesi ve yerlerini BM güçlerinin alması öngörülmüş, müdahale sonradan siyasi yönden zımnen meşrulaştırılmıştır. NATO'nun komutasına bağlı NATO Kosova Gücü (NATO Kosova Force-KFOR) ve idari işler için BM Kosova Misyonu (UN Mission in Kosova-UNMIK) kurulmuştur.

Kosova'ya yönelik NATO müdahalesini değerlendiren Kosova Üzerine Bağımsız Komisyon tarafından sunulan 2000 tarihli raporda, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın yapılan müdahalenin, kaçınılmaz olduğu, diplomatik seçeneklerin tüketildiği, çatışmanın insani felaket boyutuna yöneldiği tespiti yapılmıştır. Komisyon müdahalenin yasal değil fakat meşru olduğu tespitini yapmıştır. Bu yönüyle Kosova müdahalesinin haklı olduğuna yönelik iddialar bulunmasına rağmen insani müdahale örnekleri içerisinde istisnai bir yönü bulunmaktadır.

İnsani müdahale örneklerinden Ruanda ve Bosna Hersek müdahaleleri çatışma ve kriz yönetimi açısından örnek olay olarak detaylı şekilde incelenmiştir.

2.2. Ruanda Soykırımı ve İnsani Müdahale'nin Başarısızlığı

Orta Afrika'da küçük bir ülke olan Ruanda'da, 1994 yılında dünya tarihinin en acımasız soykırım vakalarından birisi yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanların, ardından da Belçika'nın sömürgesi haline gelen Ruanda'da kontrolün elde tutulması için yönetici ve yönetilen unsurların birbirinden ayrılması prensibi uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum, Tutsi ve Hutuların ortak dil, gelenek, etnik

geçmişlerini, ortak kültürlerini yok sayarak körüklenen yapay bir ırksal ayrımcılık ile oluşturulmuştur.

Sayısal olarak azınlıkta kalan olan Tutsiler, çok daha iyi yaşam şartlarına ve eğitim olanaklarına kavuşmuş, yönetimde söz sahibi hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özgürlükçü akımların güç kazanması üzerine Belçika çoğunlukta olan Hutuları desteklemeye başlamıştır. Bu durum iki etnik grup arasında 1994 yılında etnik soykırıma varacak uzun dönemli bir çatışmanın başlangıç noktası olmuştur.

2.2.1. Ruanda Krizinin Genel Çerçevesi

1962 yılında bağımsız olan Ruanda Cumhuriyeti, Afrika kıtasının ortasında yer almakta, kuzeyde Uganda, doğuda Tanzanya, güneyde Burundi ve batıda Kongo Cumhuriyeti gibi sorunlu devletlerle çevrilidir. Başarısız Afrika ülkelerinin en önemli özellikleri olan, istikrasızlık, fakirlik ve etnik ayrımcılık Ruanda'nın da temel özellikleridir. Bu özellikler beraberinde Afrika'da yeni dönemin özelliklerini taşıyan iç savaşları getirmiştir. Ruanda'da temelleri sömürge döneminde atılmış olan etnik ayrımcılık nedeniyle geçmişte yaşanan silahlı çatışmalar sonrasında oluşan ve tarafların birbirine olan bitmeyen kinlerinin devam etmesinden dolayı şiddetli bir soykırım yaşanmıştır.[3]

Uluslararası yapıda Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen değişiklikler sonucu, savaşın aktörleri değişmiş ve savaş ortamında devlet dışı sivil aktörler sıklıkla görülmeye başlanmıştır. İç savaşların sıklıkla yaşanmasının bir sonucu olarak da artık savaşlar devletleri hedef alan bir yapıdan savaşa taraf olmayan sivilleri doğrudan hedef alan bir yapıya bürünmüştür.[4] Bu iç savaşlar genel olarak etnik nitelikli ve yüksek şiddet içeren silahlı çatışma özellikleri taşımaktadır. Ruanda'da yaşanan iç savaşta altı hafta içerisinde yaklaşık 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu katledilmiş, iki milyona yakın insan da göç etmek zorunda kalmıştır.

[3] F.Ceren Türkmen, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ruanda İç Savaşı, **21 Yüzyıl**, Nisan/Mayıs/ Haziran 2008, s. 119-132.
[4] Haldun Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**, İstanbul Üniversitesi, 2004, s. 227.

2.2.2. Ruanda'nın Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış

Ruanda'nın ilk yerleşimcileri Pigmelerden sonra bu topraklara Hutular egemen olmuştur. Tutsiler Ruanda'ya 17. yüzyılda Etiyopya'dan göç etmişlerdir. Sömürge dönemi öncesinde Hutular, Tutsiler ve Pigmeler barış içerisinde yaşamışlardır. 19. yüzyıl sonlarında Almanların Ruanda'ya gelmesiyle, ülkedeki etnik gruplar arasında fiziksel özellikler ve zenginlik bakımından ilk ayrıcalıklar yapılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların yenilmesi üzerine Milletler Cemiyeti Manda İdaresi tarafından Ruanda Belçika'nın himayesine bırakılmıştır. Belçika'nın uyguladığı politikalar sonucu savaşçı özellikler taşıyan ve daha çok hayvancılık yapan Tutsiler, tarımla uğraşan Hutulardan daha asil ve üstün ırk olarak görülmeye başlanmıştır. Fiziksel olarak Tutsiler açık tenli, uzun boylu, köşeli ve zayıf yüzlü, Hutular ise daha kısa boylu, kaslı ve koyu tenli olarak tanımlanmışlardır.

Belçika ülkeyi Tutsiler vasıtasıyla yönetmeye başlamış ve böylece Hutu-Tutsi halkları arasındaki düşmanlık zamanla artmaya başlamıştır. Hutular, yapılan ayrımcılıklar neticesinde Tutsileri Belçika yönetimi yerine yabancı işgalciler olarak görmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ruanda, BM'nin vesayeti altına verilmiş ancak Belçika Ruanda'nın bağımsızlığına kadar idari makam olarak ülkede kalmaya devam etmiştir. 1950'Ii yıllarda Belçika politika değişikliğine giderek sayıca fazla olan Hutuların yanında yer almaya başlamıştır. 1959 yılında Hutular isyan ederek Tutsi monarşisini sona erdirmiştir.

Ruanda tarihinde yaşanan ilk dönem çatışmalar üç aşamada gerçekleşmiştir: Birinci aşama, 1959 yılında yaşanan Tutsi karşıtı şiddet ve ufak çaplı katliamlardır. İkinci aşamada, 1961 yılında parlamento seçimlerini Tutsi karşıtı Parmehutu partisi kazanmıştır. Ülkede güçlü konumda olan çok sayıda Tutsi ülkeyi terk etmiştir. Üçüncü aşamada, 1961-64 yılları arasında, mülteci Tutsiler Burundi ve Uganda'dan küçük gerilla grupları ile saldırılar düzenleyerek askerî güç kullanarak geri gelmeye çalışmışlardır. Bu saldırılar Ruanda'da masum birçok Tutsi'nin sistemli bir şekilde öldürülmesine neden olmuştur.[5]

[5] Peter Uvin, "Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence", **Comparative Politics**, Vol.XXXI, Issue:3, 1999, p. 256.

1962 yılında Belçika, BM'nin de tavsiyesi ile Ruanda ve Burundi'yi iki ayrı ülke olacak şeklinde ayırarak bağımsızlıklarını verme kararı almıştır. Ruanda cumhuriyet olmayı seçerken aynı etnik yapıya sahip Burundi anayasal monarşi ile yönetilmeye başlanmıştır. Ruanda'nın bağımsızlığını kazanması sonrasında Yönetimde egemen olan Hutular, Tutsilere karşı ayrımcılık ve şiddet uygulamaya başlamıştır. İlk seçimler yapıldığında Tutsilere yönelik sertlik yanlısı politikalarıyla tanınan Kayibanda yönetime geçmiştir. Bu durum, Hutuların başa geçmesi koloni yönetiminin sonlanmasından çok, yönetimdeki etnik grubun değişmesi ve Tutsilere karşı yapılan bir devrim olarak algılanmıştır. İktidarın niteliğinde ve ırka dayalı söylem düzleminde henüz büyük çaplı bir değişimden bahsetmek mümkün değildir, sadece iktidar tersine dönmüştür.[6]

Kayibanda'nın 1962–1973 yılları arasındaki yönetimi Birinci Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde üst düzey yöneticilerin tamamı Hutulardan oluşmuştur. Ancak yine de Hutuların tamamı siyaset ve ekonomiden yeterince pay almamaktadır.[7] Tümgeneral Habyarimana'nın 1973 yılında gerçekleştirdiği darbeye kadar geçen bu dönemde Kayibanda yönetimindeki Ruanda'da benzer sebeplerle 1962, 1963 ve 1973 yıllarında Tutsilere karşı çeşitli şiddet olayları gerçekleşmiştir.[8]

Komşu ülkelere göç edip bu ülkelerde yaşamaya başlayan ve sayısı beş yüz bini bulan Tutsiler 1980'li yıllarda Ruanda Yurtsever Cephesi (Rwanda Patriatic Front-RPF) adında bir gerilla ordusu kurmuşlardır.[9] 1 Ekim 1990'da RPF güçleri Uganda üzerinden Ruanda topraklarını işgale başlamıştır. İşgal, hem RPF'nin Hutu topluluğunda ölümlere sebebiyet vermesi hem de hükümetin istikrarsızlık algısıyla Tutsilere yönelik şiddete başvurması sonucu Hutu kökenli halkın Tutsilere karşı düşmanca hisler beslemelerine yol açmıştır. Ortaya çıkan söylentiler de olayların büyütülmesinde neden olmuştur. RPF'nin saldırısı bir iç savaşı tırmandırırken aynı

[6] Ebru Çoban Öztürk, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, C.I, Sayı 1, Güz 2011, s. 70.
[7] Rene Lemarchand, "The Rwanda Genocide," Ed.by., T. Samuel, W. Parsons and I. Charney, **Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views**, New York and London, Garland Publishing Inc., 1997, p. 399.
[8] Öztürk, **a.g.e.,** s.71.
[9] Deniz Altınbaş, "Fransa'nın Ruanda Soykırımı", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2006, s. 60-61.

zamanda Hutu yöneticilerin kendi aralarındaki hizipleri unutup Tutsilere karşı birleşmeleri için de bir fırsat olarak görülmüştür.[10]

Ruanda ile RPF arasındaki çatışmalar 3 yıl devam etmiş ve birçok defa barışa ulaşmayan ateşkes imzalanmıştır. Ağustos 1993'de imzalanan "Arusha Anlaşması" çerçevesinde kurulması planlanan koalisyon hükümeti taraflardan tam destek bulamamıştır. Son olarak 6 Nisan 1994'te Ruanda'da Hutu kökenli Devlet Başkanı Juvenal Habyarimana ve Burundi'nin etnik olarak Hutu olan ikinci devlet başkanını taşıyan uçağın füze ile düşürülmesi Tutsilere karşı büyük bir soykırımı tetiklemiştir.

2.2.3. Ruanda'nın Demografik ve Sosyolojik Özellikleri

Ruanda küçük bir ülke olmasına rağmen sahip olduğu nüfus yoğunluğu ile Afrika kıtasında ilk sırada yer almaktadır. Ruanda'nın Etnik yapısının % 84 gibi büyük bir bölümünü Hutular meydana getirmekte, nüfusun geri kalanının % 15'ini Tutsiler, % 1'ini Twalar (pigme) oluşturmaktadır. Ruanda'nın etnik açıdan çeşitlilik arz etmesinin yanı sıra, dini çeşitlilik de söz konusudur.

1989 yılında, yapılan nüfus sayımında Ruanda'nın nüfusu 6.989.000 civarındayken, 1994 yılında yapılan katliam ve mülteci[11] hareketleri sonrasında nüfus 5.500.000 civarına gerilemiştir. 1996 yılına gelindiğinde komşu ülkelere sığınan RuandaIıların çoğu ülkesine dönmüş, az sayıda kişi ülke dışında kalmıştır. Bunların genellikle yenilen hükümetin ordusunun mensupları ve Interahamwe (topluca öldürenler) milisleri olduğu değerlendirilmektedir.

Ruanda'nın resmi dili olarak, Hutu ve Tutsi kabileleri ortak olarak konuştuğu Kinyarwanda yerli dili kullanılmaktadır. Ayrıca Fransızca ve İngilizce de Ruanda'nın resmi dili kabul edilmektedir. Ruanda'nın yüzölçümü 26.338 kilometre kare olup arazinin yüzde 45.56'sı tarıma elverişlidir. Son derece fakir bir ülke olan Ruanda da nüfusunun % 90'lık kesimi tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Yeraltı zenginlikleri ve sanayisi yok denecek kadar az seviyededir.

[10] Öztürk, **a.g.e.,** s. 73.

[11] Mülteciler, ülkelerinde yaşanan silahlı çatışmalar nedeniyle ya da ülkelerinde zulüm göreceklerine dair haklı endişeler taşıyarak bir başka ülkeye sığınan kimselerdir. Mülteciler, devletlerden, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinden ve diğer örgütlerden yardım alma hakları olan, uluslararası hukuk tarafından tanınan ve korunan bireylerdir. (UNHCR)

Ruanda'daki gibi Burundi'de de Tutsi nüfusu toplam nüfusun % 15'i kadardır. Geri kalan çoğunluk Hutu kökenlidir. İki ülkenin coğrafi büyüklüğü ve nüfusu birbirine çok yakındır. Burundi ve Ruanda arasında birçok alanda benzerlikler bulunmaktadır. Burundi'de de Hutular ile Tutsiler birbirlerine karşı şiddet uygulamaktadır. Burundi'de şiddetin Ruanda kadar yüksek olmamasının temel nedeni Tutsi hâkimiyetindeki ordunun varlığıdır. Burundi'de ordu insan gücü ve silah bakımından Ruanda'dan daha iyi durumdadır. Brundi ordusunun şiddet içeren toplumsal olaylara karşı koyma etkinliği daha fazladır.[12]

Ruanda'da yaşanan etnik çatışmaların temelinde Avrupalı sömürgeci güçlerin ayrımcı politikalarının etkisi bulunmaktadır. Avrupalı devletler, Ruanda'yı farklı etnik gruplara bölerek ortaya çıkan çatışmalara zemin hazırlamışlardır.[13] Sömürge döneminde Tutsiler, Alman ve Belçika ekolünde eğitim alırken; sermaye ve kaynakların kontrolünü sağlamak suretiyle siyasi ve ekonomik egemenliği ellerinde bulundurmuşlardır. Hutular'ın bu duruma karşı çıkmaları, Tutsiler'in ise ayrıcalıklı konumlarını devam ettirme istekleri geçen yıllar boyunca iki etnik grubu birbirlerine düşman yapmıştır. Söz konusu dönemde Almanya ve Belçika'nın uyguladığı politikalar iki etnik grup arasındaki tansiyonu yükseltirken, bu ülkeler azınlık konumundaki Tutsiler'i desteklemişlerdir.[14]

Ruanda'da sömürge dönemi ile Hutu veya Tutsi ırkına mensup olma durumu belirgin üst kimlik haline gelmiştir. Belçika Koloni yönetiminin ülkedeki iktidarı ve kaynakları Tutsiler lehine kullandırmasından sonra aradaki ayrım keskinleşmiştir. Bu durum iktidardan pay alamayan Hutular ile Tutsiler arasında çatışmaların başlaması ile sonuçlanmıştır.

Sömürgeleşme öncesinde de Afrikalılar kendilerini Nuer, Zande, Hutu, Tutsi olarak adlandırmışlardır fakat bu adlandırmalar gündelik yaşamın asıl kaynağı haline gelmemiştir.[15] Orta Afrika'da yaşayan bir kadın kendi kimliğini, nerede doğduğu,

[12] Öztürk, **a.g.e.,** s. 72
[13] Hasan Gürkan, Modernleşme Sürecinde Afrika'nın İki Büyük Krizi: Ruanda ve Darfur meseleleri üzerine bir inceleme, **TurkishStudies,** Vol.IX, Issue 4, Spring 2014, s. 469-491
[14] **A.e.,**
[15] John R. Bowen, "The Myth of Global Ethnic Conflict", **Globalization and the Challenges of a New Century**, Ed.by. Patrick O'Meara, et. al., Indiana University Press, 2000, p. 81.

ailesinin özgeçmişi, medeni durumu, ekonomik gücü veya zenginliği ile tanımlamaktadır. Etnik, ırksal, kabileye ait köken belirtecek kimlikler normal gündelik yaşamda nadiren ön plana çıkmaktadır.[16]

Ruanda'da sömürge öncesi dönemde, Hutuların Tutsi kimliğine geçiş yapabilmesi, evlilikler, yeni meslek edinme, ekonomik statü veya yaşadıkları yerler farklılaştığında mümkün olabilmektedir. İki grup arasındaki yaşanan çatışmaların asıl kaynağını da ekonomik alanda özellikle tarımsal arazi, su kaynakları vb. üzerine girişilen güç mücadeleleri oluşturmaktadır.

Ruanda'da ekonomik alanda güçlü olan ve siyasi güçten en büyük payı alan topluluk Tutsiler olmuştur. Siyasette etnik ya da ırk temelli düşünüş ile hareket ederek, iktidara ve ekonomik kaynaklara ulaşma yolunu tercih etmek, tarih boyunca yaşanan benzer uzlaşmazlıklarda olduğu gibi olayın çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır.

Ruanda'daki soykırıma yol açan etmenlerin temellerinin çok daha eskilere dayandığı görülmektedir. Alman sömürge dönemi ile başlayan ayrımcılık Belçika dönemi ile birlikte çok daha fazla biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Ruanda'nın kısıtlı kaynakları, düşük eğitim seviyesi ve kabilecilik anlayışı nedeniyle etnik ayrıştırma yol açan müdahaleler kısa bir sürede toplumun ayrışmasına sebep olmuştur.

2.2.4. Ruanda'nın Yönetim Yapısı

Ruanda'da yaşanan iç savaş öncesinde oldukça sınırlı yetişmiş insan kaynağı ve yetersiz bir bürokratik yönetim yapısı bulunmaktaydı. Devlet yönetiminin sanayileşmeyi sağlama, iş imkânlarını artırma, eğitimi yaygınlaştırma gibi konularda da yeterli kapasitesi yoktu. Ancak sömürge döneminden kalma hiyerarşik yapı güçlüydü ve itaat kültüründen dolayı kırsal kesimin uzak yerlerine bile devlet nüfuzu yayılmış durumdaydı.

[16] A.e.

Devlet, halk üzerindeki gözetleme ve bireyleri kayıt altına alma konularında etkindi. Ücret karşılığı olmayan, zorunlu tutulan görevler için bile halkın geniş çapta itaat etmesi sağlanabilmekteydi. Bu nedenledir ki birçok gözlemci bu gücün ülkedeki sömürge döneminden kalma derin itaat ve otorite geleneğinde yansıtıldığını belirtmektedir.[17]

Belçikalılar, azınlıktaki eğitimli Tutsileri yönetici sınıfı olarak değerlendirmiş, sayıca fazla olan Hutuları ise yönetilebilir halk kitlesi olarak düşünmüştürler. Yönetim kademelerine yönelik reformlar yapılırken Hutular üst makamlara ve görevlere bilinçli olarak getirilmemişlerdir. Ruanda içinde idari yönetim sınırları belirlenirken sömürge yönetimi etnik temelli ırk kategorilerini temel almış, etnik ayrımı belirten kimlik kartları hazırlanmıştır. Bu ayrımı daha net tespit edebilmek için Hutular ile Tutsiler arasındaki biyolojik farklılıkların ölçümü yapılmıştır.[18]

2.2.5. Çatışmanın Ortaya Çıkışı ve Kriz Önleme Çabaları

Temelleri sömürge döneminde atılmış olan ve zaman zaman tırmanan iki etnik grup arasındaki çıkar çatışması ve üstünlük kurma mücadelesi yüz binlerce Tutsi'nin yurt dışına kaçmak zorunda bırakmıştır. Ruanda Yurtsever Cephesi (Rwandan Patriotic Front-RPF) adı altında örgütlenen ve otuz yıldan fazla sürgünde yaşayan Tutsiler'in ülkelerine dönmek için hükümete yaptıkları baskı ve hükümet güçleri ile yaşanan küçük çaplı silahlı çatışmalar iki toplum arasındaki çatışmanın hızla krize dönüşmesine yol açmıştır.

2.2.5.1. Çatışmanın Ortaya Çıkışı

Ruanda etnik çatışmaların tarihi çok öncelere dayansa da asıl çatışmalar 1990'lı yıllara doğru tırmanma eğilimi göstermiştir. Uganda tarafından desteklenen ve RPF adı altında silahlı milisler olarak organize olmuş Tutsiler, Ekim 1990 tarihinden itibaren kuzeyden Ruanda'yı işgale başlamıştır. Yaşanan küçük çaplı silahlı çatışmalar Ağustos 1992'de imzalanan ateşkesle durdurulmuştur. Hutular ileride oluşabilecek çatışmalara karşı önlem almak, özellikle çok partili sisteme geçilmesi

[17] Öztürk, **a.g.e.,** s. 76.
[18] Catharine Newbury, **The Cohesion of Oppression: Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1860-1960**, New York, Columbia University Press, 1988, p. 207.

ile oluşan muhalif grupları ve Tutsi konusuna kökten çözüm bulmak için yarı askerî statüdeki lnterahamwe adı verilen birlikleri kurmaya başlamıştır. Komşu ülke Burundi'de seçimle iktidara gelen ilk Hutu asıllı devlet başkanı 1993 yılında uğradığı saldırı sonucu öldürülmüştür. Bu durum Ruanda'nın iç politikasında Tutsilere karşı şiddetli bir tepkiye neden olarak karşılıklı düşmanlığın artmasında etkili olmuştur.

Hutular yaklaşan soykırım öncesinde kendi aralarında birlik sağlamak ve Tutsilere karşı düşmanlığı artırmak amacıyla toplantılar düzenlemişlerdir. RPF'nin işbirlikçisi olarak belirledikleri öldürecek Tutsilerin ve onlarla işbirliği yapan Hutuların listesi hazırlanmış ve olası bir iç savaşa hazırlık yapmışlardır. Hükümet temsilcileri ile muhalifler arasındaki ilk görüşmeler Brüksel'de 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. Haziran 1993'te Birleşmiş Milletler de Ruanda'da görev almaya başlamıştır. Önce UNOMUR (Birleşmiş Milletler Uganda-Ruanda Gözlemci Misyonu) kurulmuş, ardından yerini UNAMAR (Birleşmiş Milletler Ruanda Yardım Misyonu) misyonuna bırakmıştır.[19]

İstikrarın sağlanması ve demokratikleşme adımlarının atılması hususlarında RPF ile uzun müzakereler gerçekleştirilmiştir. Tanzanya'nın Arusha kentinde 4 Ağustos 1993 tarihinde imzalanan Arusha Antlaşması; daha geniş tabanlı bir hükümet kurulmasını, Ruanda ordusunun yeniden yapılandırılmasını ve ülkeye BM barış gücünün konuşlandırılmasını öngörmekteydi.[20] Ancak ileride karşılaşılacak ağır sonuçları engelleme imkânı sunabilecek bu barış antlaşması nerede ise hiç uygulama alanı bulamamıştır.

6 Nisan 1994 tarihinde Ruanda devlet başkanı Habyarimana'yi ve Burundi'nin devlet başkanı Ntaryamira'yı taşıyan uçak, Ruanda'nın başkenti Kigali havaalanına iniş yaptığı sırada yerden atılan bir füze ile düşürülmüştür. Başkanın ölümünden sadece otuz dakika sonra yollara barikatlar kurulmuş ve bir saat içerisinde önceden belirlenen listeler üzerinden öldürme eylemlerine başlanmıştır.[21] Birkaç saat sonra Hutu Interahamwe milisleri gerçekleştirdikleri saldırıların şiddetini artırmıştır. Ertesi

[19] Yalçınkaya, **a.g.e.,** s. 170.
[20] Yiğit Anıl Güzelipek, "Uluslararası Toplum ve Ruanda'da Normalleşme Çabaları", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, C.15, S.2, s. 193.
[21] Jeremy Sarkin, "The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda", **Human Rights Quarterly**, C.XXI, No:3, 1999, p. 780.

gün Hutuların ölüm listelerinde olan tüm Tutsitere karşı büyük çaplı bir soykırım başlamıştır.

Soykırımın ilk iki günü içerisinde milisler Tutsi olarak tanımlanan herkesi gördükleri yerde öldürme yetkisini almışlardır. İlerleyen günlerde Tutsi kabilesinden halka ve onlara yakın olduğunu düşündükleri ılımlı Hutulara karşı kadın ve çocuk olmasına aldırmadan öldürme eylemlerini ülke çapında yaygınlaştırmışlardır. Din adamları ile köy ve kasabaların resmi yetkililerinin, yardım iddiası ile Tutsileri bir araya topladıktan sonra öldürülmelerini sağlamaları olayı sıklıkla yaşanmıştır. Bu durum olaydan sağ kalanlar tarafından da kurulan mahkemelerde doğrulanmıştır.[22]

2.2.5.2.Krizin Bölgeselleşmesi ve Uluslararası Toplumun Tepkileri

Hutu kökenli Habyarimana rejiminin, 1990'ların başında RPF ile yaşanan silahlı çatışmalar ve ardından çok partili rejime geçişle birlikte kendilerini tehdit altında hissetmeleri, 1994 yılında gerçekleşen şiddet olaylarını tetikleyen önemli sebep olmuştur. İlk silahlı çatışmayı başlatan RPF olmuştur. Güney Uganda üzerinden RPF'nin silahlı güçleri, Ekim 1990'da Ruanda topraklarına karşı saldırıya geçmiştir. RPF milisleri, Ruanda içindeki Tutsilerden de yardım alarak, 1992'de Ruanda topraklarının bir kısmı üzerinde kendi yönetimlerini kurmayı başarmıştır. Bunun ardından, Habyarimana hükümeti RPF ile anlaşma yapmak zorunda kalmış ve Arusha Anlaşması imzalanmıştır.

1990-1994 yılları arasında çok partili hayata geçilmesi esnasında siyasi partilerin gençlik kolları, özellikle de Ulusal Devrimci Demokrasi Hareketi (MRND) soykırım eylemlerinde etkin olan Interahamve milis gruplarını eğitilmiştir. Hem politikacılardan hem sivillerden RPF'yi destekledikleri düşünülen kişileri öldürmek üzere planlar yapılmış ve ölüm listeleri hazırlamıştır.

Arusha Antlaşması'nın esaslarını uygulamakta başarısız olan BM gücü BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla 1994 yılı başında bölgeden çekilmiştir. Ruanda'daki soykırımın başlamasından bir ay sonra Mayıs 1994 ayında bölgeye sevk edilen 5000

[22] Ebru Çoban, "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği", **Uluslararası İlişkiler,** C.V, Sayı 17, Bahar 2008, s. 47-72.

kişilik Barış Gücü etkili olamamıştır. Ruanda'da meydana gelen soykırım esnasında izlemiş olduğu politikalardan en çok eleştirilen ülke ABD olmuştur.

RFP üyeleri katliam haberlerini takiben ülkenin doğusundan girip katliamcılarla savaşarak başkent Kigali'ye kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Bu gelişme karşısında Fransa hükümeti, katliamı destekleyen ve ülkeyi yönetmeye devam eden Hutu hükümetine askerî yardıma başlamıştır. Bölgede hızla ilerleyen Fransız askerleri, Kigali'nin batısından Kongo'ya kadar olan bölgenin yönetimini ele geçirmiş ve oraya RFP milislerinin girmesine engel olmuştur. O zamana kadar 600 bin insan öldürülmüşken, Fransa'nın sorumluluğu altındaki bölgede koruma altına almaları gereken yaklaşık 200 bin sivil daha öldürülmüştür. Hutular tarafından 100 gün sonunda 800 bini aşkın Tutsi kabilesi mensubu ile ılımlı Hutu sivil öldürülmüştür.

Fransa, Ruanda ile tarihsel bağları en kuvvetli ülke olarak, soykırıma destek verdiği iddiaları nedeniyle günümüzde de ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadır. Fransa, 1990'lı yıllardan sonra Ruanda'da Hutu yönetimi ve orduyu desteklemek amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Taraflar arasında etnik gerilimin yükselmeye başlaması ile Fransa tarafından Tutsiler isyancı olarak nitelendirmiş ve Ruanda hükümetine desteğini her fırsatta vurgulamıştır. Fransa'nın desteği ile Ruanda ordusu asker sayısını kısa süre içerisinde 6.000'den 35.000'e çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanında Habyarima rejimine askerî alanda danışmanlık sağlamış ve ülke içerisinde istihbarat toplanması ve değerlendirilmesi konularında da asker ve sivil personel vasıtasıyla aktif olarak rol oynamıştır.[23]

2.2.6. Kriz Yönetimi Çabaları ve İnsani Müdahalede Geç Kalınması

BM Barış Gücü (UN Assistance Mission for Rwanda-UNAMIR) 1993 yılında alınan bir kararla ülkede düzeni sağlamak, tampon bölgeler oluşturmak, imzalanan Arusha Barış Mutabakatı'nın uygulanmasını kontrol etmek amacıyla kurulmuştur. UNAMIR gücünün hazırladıkları ilk raporlarda Hutuların, Tutsileri öldürmek amacıyla plan yaptıklarından bahsedilmiştir. BM'ye ve ülkedeki büyükelçiliklere

[23] Hüseyin Türkan, **Yirminci Yüzyılda Soykırımlar ve Katliamlar**, İstanbul, UHİM, 2012, s.117.

gönderilen bu raporlarda ayrıca Interahamwe milisleri tarafından çok sayıda silah ve pala satın alındığı belirtilmiş, bölgeye takviye asker gönderilmesine ve barış gücünün yetkilerinin genişletilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ancak operasyonu yöneten Kofi Annan ve dönemin BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali bu istekleri uzun süre görmezden gelmiştir.

UNAMIR birlikleri yeterli silahlarla donatılmamış, bunun yanı sıra soykırım sırasında asker sayısının arttırılması gerekirken öldürülen barış gücü askerleri nedeniyle sayının azaltılması, yaşananlara uluslararası toplumun uzak ve ilgisiz olduğunun göstermektedir. Bu ilgisizlikten faydalanan Hutular zamanla baskılarını arttırmıştır. Barış gücü askerlerinin öldürülmesinin bir sonucu da az sayıda kalan sivil toplum ve yardım kuruluşları mensuplarının neredeyse tamamen ülkeyi terk etmesi olmuştur. Soykırımın son günlerinde BM barış gücü gelip bölgede çeşitli yardımlarda bulunsalar da bu yardımların etkisi oldukça sınırlı olmuştur.

Avrupa'nın göbeğinde Bosna Hersek sorunu ile ilgilenen Batılı büyük güçlerin ve özellikle ABD girişilecek büyük çaplı bir insani müdahale harekâtının maliyetinin yüksek olacağını öngörmeleri insani müdahalenin zamanında gerçekleşmemesine neden olmuştur.

Ülkeler Ruanda'da gerçekleşen büyük çapta kitlesel ölümleri biliyor olmalarına rağmen hiçbir ülke konu ile yakından ilgilenmemiş ve katliamların önlenmesi için gerekli reaksiyonun gösterilmesi amacıyla harekete geçmemiştir.[24] BM'nin ilk reaksiyonu ise BM güçlerine karşı gerçekleştirilen 10 Belçika askerînin ölmesi ile sonuçlanan saldırılar karşısında UNAMIR asker sayısını % 90 oranında azaltmak olmuştur. Yeni görev tanımı tek taraflı gerçekleşen ölümlere kayıtsız kalacak şekilde RPF ile hükümet arasında yeni bir ateşkes için müzakere çabalarına yoğunlaşılması yönünde gerçekleşmiştir.[25] Ruanda'da yaşanan kargaşa ortamında yeni bir ateşkes sağlanmasında başarı sağlansa ve RPF güçlerinin ilerleyişi durdurulsaydı dahi toplumsal gerilimden kaynaklanan soykırımın engellenmesi kolay olamazdı.

[24] United Nations, **The United Nations and Rwanda: 1993–1996 United Nations**, New York, Department of Public Information, 1996.
[25] "UN Security Council Resolution 912", 21 April 1994, (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/7240619.06337738.html, 30 Temmuz 2015.

Bu nedenle UNAMIR komutanı Romeo Dallaire ateşkes pazarlığından daha fazlasını yaparak hafif silahlı ve yetersiz askerî güce ellerinden geldiğince Kigali'de sivillerin bulunduğu bazı bölgelerde onları korumak için izin vermiştir. Az sayıda UNAMIR askerlerinin bu yetersiz çabaları Tutsilerin soykırımla karşı karşıya kalmasına engel olmaktan oldukça uzak kalmıştır.[26] Mayıs 1994 tarihli ve 918 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile ülkede yaşanan insanlık dışı katliamlar tanınarak sivillerin etkin korunması için çağrıda bulunulmuştur.[27] BM Güvenlik Konseyi, Ruanda'ya silah ambargosu uygulamış ve UNAMIR güçlerinin sayısını 5.500'e yükseltmiştir.

Her gün binlerce sivilin vahşice öldürüldüğü bir ortamda UNAMIR bazı grupların saldırılarını caydırabilmiştir. Kigali'de Amahoro Stadyumu, Kral Faysal Hastanesi, Hotel Mille Collines ve Meridian Hotel gibi yerlere sığınmış yaşanan katliamla kıyaslandığında çok düşük sayıda yaklaşık 20.000 insanın hayatını kurtarabilmişlerdir.[28] UNAMIR daha büyük, tam donanımlı, uygun yetki sahibi ve risk almaya daha istekli olabilseydi, çok daha fazla hayatın kurtarılabilmesi mümkün hale gelebilirdi.[29]

BM daimi üyeliği ve veto hakkı bulunan Fransa'nın olaylardaki etkin tavrı ise hem siyasi hem de siyaset dışı yollarla kendini göstermiştir. Çatışmalar esnasında Hutuları destekleyen Fransızlar, soykırım sonrası BM'nin başlattığı Turkuaz Operasyonu'nda da önemli bir konumda olmuştur. Fransızların sorumlu olduğu güvenli bölgelere kolayca sızan Hutu milislerinin varlığı, Tutsilere karşı Hutulara yardım edildiği hususunda şüpheler uyandırmıştır. Diğer taraftan Fransa'nın bölgedeki varlığı, bu bölgeye intikal edebilecek diğer ülke güçlerinin önünü kesmiştir.

---

[26] Alison des Forges, **Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda**, New York, Human Rights Watch and International Federation of Human Rights, 1999, pp. 613–618.
[27] "UN Security Council Resolution 918", 17 May 1994, para 3., (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/8451462.98408508.html, 30 Temmuz 2015.
[28] John Eriksson, **The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience**, Copenhagen, Synthesis Report 1996, p. 44, (Çevrimiçi) http://www.oecd.org/derec/sweden/50189495.pdf, 30 Temmuz 2015.
[29] Forges, **a.g.e.,** p. 611.

BM Güvenlik Konseyi tarafından karar çıkartılamadan Ruanda'da eyleme geçilememesi ve BM'nin yaşanan soykırıma karşı etkisiz kaldığı açık bir gerçektir. BM'nin olaylar karşısında beklenen ve olması gereken tepkiyi vermemesinin beş temel nedeni vardır.[30] Birincisi uygulanan şiddetin soykırım olarak değil Hutular ile Tutsiler arasında yaşanan bir iç savaş olarak yansıtılmasıdır. İkincisi şiddetin dozunun gittikçe artmasına rağmen azaldığı yönündeki yanlış ve taraflı bilgilerin rapor edilmesidir. Üçüncüsü ölü sayısının tam olarak belirlenememesi ve kayıpların önemsenmemesidir. Dördüncüsü ise raporların ülkedeki durumu tam olarak yansıtmaması ve içeriğinin yalnızca küçük kentleri kapsamasıdır. Son olarak da bölgede güvenilir gözlemcilerin olmayışının olayların doğru şekilde iletilmemesinde etkili olduğudur.

Batı Avrupa ülkeleri Afrika'da 1960'lı yıllara kadar sömürgeci yönetimler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak, Belçika ve Fransa başta olmak üzere diğer bu ülkeler Ruanda'daki katliamlara karşı tepkisiz kalmışlardır. Bu dönemde ABD, Somali'de BM çerçevesinde merkezî bir yönetim oluşturma çabasındadır ve verdikleri askerî kayıplar sonrasında büyük sorunlar yaşamaktadır. Amerikan yönetiminde, zayıf merkezî yönetimlerin olduğu ve iç savaş yaşayan yerlere girmeme yönünde bir eğilim oluşmaya başlamıştır. ABD, BM barış gücü için asker vermeyi reddetmiş; sadece Temmuz 1994'teki insani kurtarma önlemine katılmıştır.

Avrupalıların ilgisizliği ve ABD'nin söz konusu eğilimi, UNAMIR'in gerekli personel desteği alamamasına ve Ruanda'da yüz binlerce insanın ölmesi gibi son derece ağır sonuçları olan bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Benzer durum eş zamanlı olarak Bosna Hersek müdahalesinde de yaşanmıştır. Bu durum geleneksel barış koruma kuvvetlerinin ve sahip oldukları yetki tanımlarının Ruanda benzeri iç savaş yaşayan ülkelerde insani müdahale amaçlı olarak sivillerin korunmasında yeterli olmadığını göstermiştir.

Ruanda'da çatışmaları başlatan siyasi suikastların işlenmesinden hemen sonra, yeterli sayıda, gerekli teçhizata ve yetkilere sahip bir askerî gücün gelişmelere

[30] Alan J. Kuperman, **The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda**, Washington DC, Brookings Institution Press, 2001, pp. 45-72.

müdahale etmesi, birçok masum insanların ölümünü engelleyebilirdi. Bu bağlamda, benzer örneklerde de görüldüğü üzere, insani müdahale alanında BM-NATO gibi uluslararası örgütler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.[31]

BM Güvenlik Konseyi tarafından 22 Haziran 1994 tarihinde BM Şartı Bölüm VII altında, 2500 kişiden oluşan askerî güç ile iki aylık bir süre için Ruanda'da yerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve sivillerin korunması için tarafsız bir şekilde görev yapması amacıyla bir operasyon başlatılmıştır.[32] Böylece soykırımın son haftalarında Turkuaz Operasyonu kapsamında, güvenli bölgeler oluşturulması amacıyla Ruanda'nın bazı bölgelerine Fransız Yabancı Lejyonu askerleri sevk edilmiştir. Ancak soykırım Fransız askerlerinin koruduğu bu bölgelerde dahi bütün yoğunluğu ile devam etmiştir. Bu nedenle iç savaştan yıllar sonra dahi yeni Ruanda hükümeti, Fransız askerlerinin Hutu militanlarının, Tutsilerin yaşadıkları kamplara girmelerine izin verdiklerini ve soykırımın devamına izin verdiklerini öne sürmektedir.

2.2.6.1. BM Güvenlik Konseyi Kararları ve Sivillerin Korunması

BM Güvenlik Konseyi, Arusha Barış Anlaşmasının uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla 5 Ekim 1993'de 872 sayılı kararıyla tarafsız bir BM Ruanda Destek Harekâtı (UNAMIR) gücü oluşturulmuş ve soykırımdan önce göreve başlamıştır.[33]

872 sayılı karara göre oluşturulan ilk görev yetki tanımı; ateşkes anlaşmasını denetlemek, başkentin güvenliğinin sağlanmasına destek olmak, askerden arındırılmış bir alan kurulmasına ve silahtan arındırma işlemlerinin uygulanmasına nezaret etmek, seçimlerin güvenliğini sağlamak, mayın temizleme işlemlerine yardım etmek ve insani yardım faaliyetlerini desteklemektir. Aralık 1995 tarihinden önce UNAMIR'in sonlandırılacağı da bu kararla taahhüt edilmiş olmasına rağmen UNAMIR ancak resmi olarak 8 Mart 1996'da sona erdirilmiştir.

---

[31] Joseph Lepgold, NATO's Post-Cold War Collective Action Problem, **International Security**, Vol.XXIII, Number 1, Summer 1998, pp. 78-106

[32] "UN Security Council Resolution 929", 22 June 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/929%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

[33] "UN Security Council Resolution 872", 5 Ekim 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/2225998.04401398.html, 25 Mart 2015.

BM Güvenlik Konseyi tarafından UNAMIR görev yetki tanımı defalarca değiştirilmiştir. Mart 1994 ayı içerisinde sivil toplum örgütü yardım kuruluşları ve insan hakları aktivistleri aileleri ile birlikte yaklaşan katliamın belirgin hale gelmesi nedeniyle Ruanda'dan tahliye edilmiştir. İlk değişiklik 912 sayılı kararla yapılmıştır.[34] 10 Belçika askerînin pusuya düşürülerek öldürülmesi sonrasında BM Güvenlik Konseyi, 21 Nisan 1994 tarihinde UNAMIR'in personel sayısının 2500'den 270'e indirilmesini oybirliğiyle kabul etmiştir. Çatışan tarafların bir ateşkese karar vermeleri durumunda aracı olmak, yardım faaliyetlerinin etkin bir şekilde yapılmasına nezaret etmek ve yerinden edilmiş sivillerin güvenliği dâhil olmak üzere Ruanda'daki gelişmeleri denetlemek yeni görevler olarak belirlenmiştir. Yaşanan olayların ciddiyeti ve büyüklüğü dikkate alındığında BM görevlendirdiği asker sayısı son derece düşük seviyede yer almıştır. Askerlere meşru müdafaa gibi sınırlı durumlar haricinde güç kullanılmaması konusunda kesin emirler verilmiştir.

918 sayılı kararla[35] mültecilerin ve tehdit altındaki sivillerin korunmasını ve güvenliğinin sağlanması amacıyla insani güvenlik alanlarının oluşturulması ve idamesini sağlamak görevleri eklenmiştir. 997 sayılı kararda[36], UNAMIR'in yeni hedeflerini ve yetki tanımı genişletilmiş; mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönmelerine ve yaşadıkları yerlerle bütünleşmelerini teşvik etmek, mühendislik, lojistik, tıbbi yardım uzmanlığı ile insani yardım faaliyetlerine ağırlık vermek, polis gücünün eğitimine katkıda bulunmak gibi görevler verilmiştir. 1029 sayılı kararda ise mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönmelerinin sağlanması şartı eklenmiştir.[37]

BM kriz dönemi ve silahlı çatışma safhasında sık değişen bu kararlara rağmen durumu doğru analiz edememiş, yeterli tedbirleri alamamış, en temel hak olan yaşam hakkını koruyamamış ve soykırıma engel olamamıştır. BM Güvenlik Konseyi, Haziran 1994 ayında, katliamın başladıktan iki ay sonra Ruanda'da katliam yaşandığını kabul etmiştir.

---

[34] "UN Security Council Resolution 912", 21 April 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/5756289.36290741.html, 25 Mart 2015.

[35] "UN Security Council Resolution 918", 17 May 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/4625692.96360016.html, 25 Mart 2015.

[36] "UN Security Council Resolution 997", 9 June 1995, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/1551253.49760056.html, 25 Mart 2015.

[37] "UN Security Council Resolution 1029", 12 December 1995, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/1491194.51642036.html, 25 Mart 2015.

23 Haziran tarihinde Ruanda'ya yaşananların soykırım olarak nitelendirilmesini araştırmak için BM temsilcileri ile barış gücü askerleri görevlendirilmiştir. Barış gücü soykırımdan kaçan Tutsileri güvenli bölgeler oluşturarak bu bölgelerde toplamaya çalışmıştır. BM Genel Sekreteri üyelerden asker gönderme çağrısına yanıt alamayınca VII. bölüm uyarınca Fransa tarafından Turkuaz Harekâtı düzenlemesine izin vermiştir.

2.2.6.2. Barışın Tesis Edilmesi

Ruanda'da yaşanan ve soykırım olarak nitelendirilen çatışmalar sonrasında ortaya çıkan insani kriz, BM ve uluslararası toplumun müdahalesi olmadan çözülemeyecek boyut almıştır. Aynı dönemde ortaya çıkan Yugoslavya krizi ve başarısız Somali müdahalesinin neden olduğu maliyetler uluslararası toplumun Ruanda Soykırımı'na müdahale edilmesi fikrine karşı uzak durmasına neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında Ruanda'nın, Afrika'nın ortasında uluslararası topluma herhangi bir getiride bulunacak bir coğrafya bulunmamasının[38] ve doğal zenginliklere sahip olmamasının etkisi büyüktür.

Ruanda Soykırımı, Tutsi destekli RPF güçlerinin, mevcut Hutu hükümetini düşürülmesi ile sona ermiştir. RPF önderliğinde Ulusal Birlik Hükümeti 19 Temmuz 1994 tarihinde kurulmuştur. Yeni kurulan hükümet Arusha Barış Mutabakatı'na uyacağına ve koşullarına olan bağlı kalacağına ilişkin taahhütte bulunmuştur.[39]

Hutular ateşkesin ilânının ardından Tutsilerin öç alma girişiminde bulunacağını düşünerek komşu ülkelere sığınmış, iki milyondan fazla kişi mülteci durumuna düşmüştür. İlerleyen süreçte komşu ülkelerde bulunan ve çoğunlukla Kongo tarafından desteklenen Hutu milisleri zaman zaman Ruanda'ya baskınlar düzenlemiştir. Bu durumun karşılığı olarak Ruanda Ulusal Birlik Hükümeti, Hutuların milis kamplarına ve Kongo'ya karşı saldırılarla cevap vermiştir. Kongo muhalefetine destek sağlayarak bu ülkede de küçük çaplı bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştur.

---

[38] Güzelipek, **a.g.e.,** s.203..
[39] Filip Reyntjens, "Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising Liberation and Democratisation", **Third World Quarterly**, Vol.XXXVII, Issue 6, 2006, p. 1105.

Soykırımın ardından bazı kesimler tarafından "*RPF'nin elde ettiği zaferin ülkede oluşturduğu baskıcı ve yıldırıcı politikalarla anıldığını*", diğer bir kesim ise "*Ruanda'nın Afrika'da küçük bir ülke olmasına rağmen büyük bir başarı sergileyerek soykırım gibi büyük bir felaketin ardından başarıyla çıktığını*" dile getirmektedir. [40] Sorunun şimdilik yatıştığı söylense de geçmiş düşmanlıkların ve çekilen acıların kısa sürede unutulmayacağı, uygun bir ortamın oluşması durumunda benzer olayların yaşanmaması için özellikle barış sonrası rehabilitasyon ve yeniden inşa faaliyetlerinin ciddiyetle yürütülmesi gerektiği aşikardır.

2.2.7. Sivil Asker İşbirliği ve Sivil Toplum Örgütleri Faaliyetleri

Silahlı çatışmanın ve katliamların başladığı dönemde, yoğunluklu olarak BM güçlerinin desteklediği yabancı siviller ile yardım kuruluşu üyeleri Ruanda'yı kaderiyle baş başa bırakarak ülkeyi aceleyle terk etmişlerdir. BM güçleri zaman zaman sivilleri korumak bir yana kendi güvenliklerini güçlükle sağlayabilmişlerdir. Zaten katliamlar o denli planlı ve çabuk gerçekleştirilmiştir ki Tutsiler başka ülkelere mülteci olarak sığınacak vakti bulamamışlardır. Hutu milisleri Tutsilerin kaçış yollarını keserek şüphelendikleri tüm sivilleri kadın erkek öldürmüş, sığındıkları okul, hastane ve kilise benzeri yerlerde dahi katliam yapmışlardır. Böyle bir ortamda çatışmanın önlenmesi amacıyla sivil asker işbirliğinden söz etmek dahi mümkün görülmemektedir.

Barışın sağlanması sonrası felaketin büyüklüğünün anlaşılması karşısında, Sivil Toplum Örgütleri (STK) büyük bir uluslararası yardım hareketini başlatmıştır. Bununla birlikte, çok sayıda uluslararası STK'nın katıldığı yardım hareketinde önemli miktarda maddi kaynak kullanılmasına rağmen yardım faaliyetlerinin koordinasyonunda büyük bir kargaşa yaşanmış ve yardımlar hedefine ulaştırılamamıştır. Bu başarısızlık karşısında, uluslararası yardım örgütleri tarafından Afete Müdahalede Asgari Standartların Belirlenmesi amacıyla ortaya atılan Sphere Projesi başlatılarak iki ana hedef belirlenmiştir:

[40] Öncel Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 9, Sayı 18, s. 67.

- İnsanların afetler ve çatışmalar nedeniyle çektikleri acıların hafifletilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.

- Afetten etkilenen insanların onurlu yaşam hakkı dolayısıyla yardım alma/ yardım görme hakları vardır.

Ruanda'da soykırım ve kitlesel katliamlar dâhil, şiddetli çatışmalara ve baskıya maruz kalabilecek potansiyel kurbanlara yardım sağlamaya odaklanması uluslararası toplumdan ve BM Güvenlik Konseyi'nden beklenen ancak gerçekleştirilemeyen bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa en azından olay yerinde failleri durdurmak ve kurbanları korumak için askerî güç kullanımı çok pahalı ve riskli olsa da, şiddetli çatışma kurbanlarının daha güvenli bölgelere kaçmalarına yardım ederek daha düşük maliyetli bir destek sağlamak mümkün olabilirdi. Bu sayede sayıları beklide yüz binleri bulabilecek sivil masum insanın hayatı kurtarılabilirdi.

Büyük mülteci akınları, haklı olarak, kendi başlarına insani bir acil durum olarak görülmektedir; ancak şiddet nedeniyle iltica edenler, aynı zamanda şiddetten sağ kurtulabilmiş kişilerdir. En azından kurbanların uluslararası sınırları aşarak güvenliğe kavuşmalarına yardımcı olmak ve hedef ülkeye varışından sonra, mülteci nüfusun bakımını üstlenmek için alınan önlemler, muhtemelen doğrudan insani amaçla askerî müdahaleden daha fazla hayat kurtarabilecektir. Barış misyonunun görev süresinin belirlenmesinde güvenliklerinin sağlanması gereken STK'larının durumu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Komşu ülkeler mültecilere sınırlarını açmış olsalarda, karşıt gruplar sıklıkla kaçmaya çalışanları engellemektedirler. Burundi, Kongo, Tanzanya ve Uganda'ya Tutsiler'in geçmelerini engellemek için Hutular yollara barikatlar kurmuşlar ve katliamlarına devam etmişlerdir. Bu gibi durumlarda, sınırlı dahi olsa askerî güç kullanımı uygun bir yöntem olabilirdi. Ruanda'da, belki de sadece hava gücüyle, nispeten küçük bir askerî müdahale, yollara kurulan barikatları yıkıp ana kaçış yollarını emniyete alarak, on binlerce kişinin güvenliğe erişmesine yardımcı olabilirdi.

Tutsilerin RPF önderliğinde başkente kadar ilerlemeleri sonrasında hükümet güçleri, soykırıma katılan milisler ile Tutsilerin intikam almasından korkan Hutuların çoğunluğu Zaire'ye sığındılar ve orada kamplara yerleştiler ve uluslararası yardım örgütlerinin himayesine girdiler. RPF güçleri bu kamplara yönelik harekete geçmiş ve birçok şiddet olayı yaşanmıştır. Soykırımı önlemeyi başaramayan uluslararası toplum bu durum karşısında da yine sessiz kalmıştır. Aralıklarla yaşanan silahlı çatışmalar 1998 yılına kadar devam etmiş ve bu kamplar üzerinden soykırımı daha sonra Kongo adını alan Zaire'ye sıçratmıştır.

Soykırıma karşı doğrudan askerî güce katılım sağlamayan ABD, ölümleri durdurmak için mültecilere lojistik destek sağlayan STK'lara yardım etmek amacıyla Umuda Destek Operasyonu kapsamında asker göndermiştir.[41] ABD askerleri su arıtma üniteleri kurarak kolera ve dizanteri salgın hastalıklarına karşı mücadele eden BM ajansları ve insani STK'lara yardımcı olmuştur. Birkaç bin kişi ile sınırlı olsa da sivillerin hayatı kurtarılmıştır. Ancak Umuda Destek Operasyonu aşırı şiddetin yaşandığı kampları kontrol altına almak ve siyasi kaosu çözmek gibi kritik sorunların çözümüne yönelik bir önemli bir gelişme sağlayamamıştır.

Uluslararası yardım kuruluşları, yaşanan bu yoğun çatışmalara karşı uluslararası toplumu devamlı olarak uyarmıştır. Yüz binlerce mültecinin korumasız ve çaresiz kaldığı Zaire'nin Goma kentinde bulunan yardım görevlileri silahlı çatışmaların artması üzerine BM gücü tarafından güvenliklerinin sağlanamaması nedeniyle kenti terk etmişlerdir. BM yetkilileri, Zaire askerleri ile Tutsiler ve Ruanda askerlerinin katıldığı çatışmalardan sonra, çoğunluğunu Hutuların oluşturduğu yaklaşık bir milyonu aşan mülteci çok zor şartlar altında Zaire'den Ruanda'ya geri dönmek durumunda kalmıştır.

Aralık 1996 ayında Tanzanya'da yaşayan Ruandalı mültecilerle ile ilgili yeni bir kampanya başlatılmıştır. "*1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde 1(c)(5)-(6) maddesinde geçen mülteci statüsünü erdirmeye ilişkin koşullar henüz yerine gelmemişken, Tanzanya Hükümeti'nin, 31 Aralık 1996'dan itibaren Tanzanya'daki bütün Ruandalı mültecilerden evlerine geri dönmesi bekleniyor*", duyurusu BM

[41] US Army, **Operation Support Hope After Action Review**, 1994, p. 10.

Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından da kabul edilmiştir.[42] Bu duyuruyla birlikte henüz bölgedeki silahlı çatışmalar bitmeden 500.000 Ruandalı mülteci bir ay içerisinde eve dönmüştür.[43] Bu durum toplu geri dönüşlerin ne kadar gönüllü olduğu konusunda BMMYK'nin eleştirilmesine neden olmuştur. Bu eleştirilerin giderilmesi amacıyla daha sonra yaşanacak mülteci dönüşlerinin güvenli ve onurlu olabilmesi için BMMYK tarafından şu ilkeler belirlenmiştir:[44]

- Mültecilerin, dönüşleri boyunca ve sonrasında tüm aşamalarda (yolları, kabul noktaları ve varış yeri dahil) fiziksel güvenliklerinin sağlanması,
- Aile birliğinin korunması,
- Savunmasız grupların korunma ihtiyaçlarına dikkat edilmesi,
- Sınırı geçme işlemlerinden feragat veya bu işlemlerin en aza indirilmesi,
- Dönüşleri sırasında mültecilere taşınabilir eşyalarını yanlarında götürebilme izninin verilmesi,
- Geri dönüş hareketlerinin zamanlamasında okul ve tarlaların ekme-hasat sezonlarına saygı gösterilmesi,
- Hareket özgürlüğü.

2.2.8. Normalleşme Çabaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Çalışmaları

Devlet otoritesinin ülkenin geneline yayılması, ulusal ve yerel yönetimlerin demokratik yöntemlerle iktidara gelmeleri, siviller için yaşam alanlarının oluşturulması, eski savaşçıların yargılanması ve topluma yeniden kazandırılması gibi hususlarının gerçekleştirilmesi uzun zaman almakta, Ruanda'nın kalkınması ve istikrarın sağlanması açısından hala büyük bir sorun olmaya devam etmektedir.

---

[42] Beth Elise Whitaker, **Changing Priorities in Refugee Protection: The Rwandan Repatriation from Tanzania**, Washington DC, George Washington University, 2002, pp.1-2, (Çevrimiçi) www.unhcr.org/3c7528ea4.pdf, 22 Mayıs 2015.

[43] James C. Hathaway, **The Rights of Refugees Under International Law**, New York, Cambridge University Press, 2005, p. 993.

[44] UNHCR Handbook, "Voluntary Repatriation: International Protection", Cenevre, 1996, p.11, (Çevrimiçi) http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3bfe68d32.pdf, 19 Kasım 2015.

Barışın sağlanması ve yeniden yapılanma sürecinde, Yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşları oldukça önemli aktörlerdir. BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu toplantılarında sivil toplumun ve hükümet dışı sivil toplum kuruluşlarının, barışın güçlendirilmesi sürecindeki önemli payları teyit edilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının genellikle devletlerarası büyük kurumlardan ve hükümetlerden daha çok avantajları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; esnek, hızlı, bürokratik engellerden uzak olmakla birlikte, siyasi açıdan da kısıtlamalara tabi değildirler.

STK'lar, Ruanda'da yaşananlar ve yeniden yapılandırma faaliyetleri konusunda Batı'daki kamuoyunu bilinçlendirilmeye çalışmışlar, BM'nin barışı güçlendirme konusundaki misyonuna katılmış, hangi konularda ortak stratejiler geliştirilebileceği ve söz konusu programlar için en iyi uygulamaları geliştirerek personel ve mali açıdan yardım sağlamayı amaçlamışlardır. Hassas gruplar üzerinde odaklanılmaya çalışılmış, ülke içinde yerinden edilmiş mültecilerin, özellikle kadınların ve çocukların yaşam şartlarının ve haklarının geliştirilmesine önem verilmiştir.

Tarihsel olarak, STK'lar ile askerî birlikler birlikte çalışmaktan uzaktırlar. STK'lar, askerlerden tarafsız davranmalarını, kendilerinin ve sivillerin güvenliğini sağlamalarını beklemektedirler. Bununla birlikte Ruanda'da sık sık silahlı milislerin hedefi haline gelmişlerdir güvenliklerinin sağlanması mümkün olmadığı durumda ise ülkeyi ilk terk eden taraf olmuşlardır. Silahlı çatışma sonrası dönemde de durum farklı olmamıştır. İnsani yardım yapılan soykırıma uğramış mülteci kamplarının bulunduğu Ruanda ve komşu ülkeler örneğinde de aynı olmuştur. Dolayısıyla STK'ların siyasi bağlamda hassas olmaları önemlidir, ancak insani eylemlerde bulunurlarken, planlama ve programlama hususlarında bu hususu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.[45]

Ekonomisi %90 oranında tarıma bağlı, yer altı kaynakları açısından da son derece fakir olan ülkede yaşanan iç savaş en yıkıcı etkisini Ruanda ulusal ekonomisi üzerinde göstermiştir. Soykırımın, ardında tamamen iflas etmiş bir ekonomi bırakması nedeniyle barış döneminde Ruanda'da insani yardımların ve yeniden

[45] A.e.,

yapılanma faaliyetlerinin finansmanı ön plana çıkmıştır. Ruanda'nın yeniden inşası sürecinde, acil insani yardım ve alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması büyük oranda dış yardıma bağımlı kalmıştır. Yapılan uluslararası yardımların doğru alanlara yönlendirilmesi ve doğru şekilde yapılmasının sağlanması büyük bir koordinasyon ve planlama gerektirmektedir. BM çatısı altında bu faaliyetlerin yürütülmesi için oluşturulan birimlerin yetki ve personel sayısı açısından desteklenmesi gerekmektedir.

Yeniden inşa faaliyetleri kapsamında; Barış inşası, insani yardım sağlamadan, işleyen siyasi ve sivil yapıların oluşturulması ve anlaşmazlığın asıl nedenlerine yönelik uzlaşma çabalarına kadar uzanan geniş kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Ruanda'da barışın inşa edilebilmesi için tüm toplumsal ve idari oluşumların yeniden yapılandırılması, barışı inşa etmede önemli rol oynayan uluslararası toplum içinse uzun soluklu ve kimi zaman da tartışmalı bir faaliyet anlamına gelmektedir.

Soykırım yaşamış toplumlarda sosyal travmalar ve taraflar arasındaki devam eden nefret duygusu uzun dönem boyunca en büyük problem olarak devam etmektedir. Ruanda'da soykırım eylemlerinin ardından yıllar geçmiş olsa da halen olaylarının etkisi sadece Ruanda toplumunun değil komşu ülkelerin toplumlarının üzerinde de kalıcı bir etkiye sahiptir.[46] Bu etkileri azaltabilmek amacıyla BM'nin öncülüğünde Ruanda'daki toplumsal yapının rehabilite edilebilmesi için sivil toplum örgütleri çok sayıda çalışma yapmıştır.

Soykırım sonrası dönemde; "*Ruanda'nın toplumsal birliğini yeniden sağlamaya yönelik oluşturulan üç ila sekiz hafta arasında değişen eğitimlerin verildiği kamplara Ingando adı verilmektedir. Bu eğitimler dayanışma, yurttaşlık, siyasal bilinç, yeniden bütünleşme gibi konularda eğitim verilmektedir. Bu kampların esas misyonu sömürge döneminde etnik bazlı ayrıştırılan Ruanda tarihini silip; eski Ruanda geleneklerine dönüş şeklinde toplumsal birlikteliği sağlamaktır.*"[47]

[46] Dean White, "An African Holocaust", **History Today**, 2014, p. 46.
[47] Chi Mgbako, "Ingando Solidarity CampS. Reconciliation and Political Indoctrination in Post-Genocide Rwanda", **Harvard Human Rights Journal**, Vol.XVIII, 2005, pp. 201-224.

Ulusal Itorero Komisyonu tarafından gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında; "*sömürge öncesi dönemde var olan karşılıklı yardım, akrabalık, insani ihtiyaçların karşılanması için toplumsal dayanışma gibi Ruanda kültürünü oluşturan toplumsal değerlere geri dönmeyi amaçlayan ulusal bir program başlatılmıştır. Gönüllülük prensibine dayanan ve binlerce Ruandalının katıldığı program esasen 18-35 yaş arasındaki nüfusa ulaşmayı hedeflemektedir.*" [48]

26-28 Ekim 2002 tarihlerinde başkent Kigali'de organize edilen zirvede; "*Toplumsal bölünmüşlük problemine karşı sunulan çözüm önerilerinin başında eğitim programının uygulanması gelmektedir. Uygulanacak bu eğitim programıyla birlikte toplumunun bir arada yaşaması ve sorunların yeniden çatışmaya dönüşmeden taraflar arasında iletişimin sağlanarak çözülmesi*" [49] amaçlanmıştır.

Ruanda, uluslararası bağışçılarının da yardımıyla soykırımın yaralarını kapatmaya çalışmış, bu doğrultuda ulusal bir uzlaşma programı başlatılmıştır.[50] Ruanda, soykırımın ardından kurulan geçici hükümetlerin sıkı tedbirleri ve dış yardımlar, uluslararası yardım kampanyaları ve bağışlar sayesinde Somali kadar 'başarısız ülke' olmaktan çok az bir farkla kurtulabilmiştir.

Cenevre'de Ocak 1995 tarihinde Ruanda'ya yeniden yapılanma faaliyetlerinin finansmanı için bir araya gelen uluslararası bağışçılar 600 milyon ABD Doları bir kaynağı Ruanda'ya aktarılmıştır.[51] Soykırım sonrası Ruanda'da toplumsal uzlaşının sağlanması ve sorumluların cezalandırılması için büyük önem taşıyan yargının da desteklenmesi için belirlenen yargıyla ilgili 100'den fazla projeye yaklaşık 100 milyon ABD Dolarından fazla bağış yapılmıştır.[52]

2.2.9. Soykırım Suçlularının Cezalandırılması

Soykırım suçu, devletlerin uyguladıkları politikaların bir sonucu ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılda hukuki olarak tanımı yapılan bu suçun yaygın ve

[48] National Itorero Commission, "ITORERO Program Strategy", Kasım 2011, (Çevrimiçi) www.minaloc.gov.rw/fileadmin/documents/Minaloc_Documents/NIC_POLICY.pdf, 14 Mart 2015.
[49] Güzelipek, **a.g.e.,** s. 202.
[50] Sencerman, **a.g.e.,** s.70.
[51] Reyntjens, **a.g.e.,** p. 179.
[52] Peter Uvin, "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", **Third World Quarterly**, Vol.XXII, Issue 2, 2001, p. 182.

sistematik oluşu, diğer şiddet türlerinden farklılık arz eden yönüdür. Devletlerin halk üzerindeki gücü ve bu gücü kullanmak üzere geliştirilen yönetim teknikleri ve araçları bu yüzyılda öylesine gelişmiştir ki, halk üzerinde uygulanabilecek şiddet türleri çoğalmış, şiddet sistematik hale getirilmiş ve uygulanan şiddetin etkisi genişlemiştir. [53] Ruanda'da bu durum halkın sömürge döneminden kalma itaat kültürü ile birleşince boyutları son derece korkunç bir soykırım suçu ile karşılaşılmıştır.

1948 yılında imzalanan Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesinde soykırım suçunun tarifi "*ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastı ile işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi birisidir*"şeklinde yapılmış ve bu eylemler:[54]

- "*Grup üyelerini öldürme"*
- *"Grup üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme"*
- *"Grubu fiziksel olarak tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları altına kasıtlı olarak koyma"*
- *"Gruptaki doğumları engellemeye kastedilerek önlemler dayatma"*
- *"Grubun çocuklarını zorla ellerinden alma"* şeklinde belirlenmiştir.

Soykırım eylemlerinin belirlenmesinden sonra Sözleşme'nin 3. maddesinde bu kapsamda cezalandırılacak şuçlar olarak:[55]

- *"Soykırımı gerçekleştirme"*
- *"Soykırım işlemek üzere anlaşma ve işbirliği yapma"*
- *"Soykırımı işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma"*

[53] Çoban, a.g.e., s. 47-72.
[54] United Nations, "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", 9 Aralık 1948, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx, 28 Mart 2015.
[55] **A.e.,** Madde 3.

- *"Soykırım girişimi"*
- *"Soykırım suçuna katılma"* suçları belirlenmiştir.

Ruanda'da da hükümetin yönlendirmesi ve toplumsal bir planlama dâhilinde, ırkçılık ideolojisi gözetilerek Tutsi soyundan gelen kişilerin ortadan kaldırılması yoluyla sorunlara çözüm bulunması hedeflenmiştir. Soykırımı gerçekleştiren Hutu kökenli yöneticiler, soykırım çağrıları yaparken "*sloganlarını büyük çoğunluk, çoğunluk demokrasisi gibi modern çağın siyasi ve ideolojik kurumlarına atfedilen ifadelerden oluşturarak, şiddet eylemlerini bu çerçevede meşrulaştırma çabasına*"[56] girişmişlerdir.

Ruanda'da yaşanan olayların suç teşkil eden bir eylemler olarak soykırım sayılıp sayılamayacağı hususunda ilk bakılacak olan soykırım suçunun genel kast değil özel kast gerektirmesidir. Özel kasıt soykırımın maddi unsurlarını oluşturan eylemlerden çıkarılabilecektir. Kasıt unsurunun ispatı için suçu işleyenlerin iletişim organları aracılığı ile yaptıkları konuşmalar ve açıklamalar, parti programı, planlamalar gibi yazılı belgeler, kaydedilmiş yazılar ve görüntüler gibi kanıtların bulunması gerekmektedir.[57] Ayrıca bir suçun soykırım sayılması için bir plan dâhilinde eylemin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Suçun aynı gruba yönelik işlenmesi, sistematik bir biçimde eylemlerin nitelik ve nicelik olarak yoğun gerçekleştirilmesi anlaşılmaktadır. Kurbanlar Tutsi grubuna mensup oldukları için kasıtlı ve planlı olarak soykırıma tabi tutuldukları bu noktada açıktır.

BM, Ruanda'da yaşanan olayları ilk rapor ve kararlarında soykırım olarak tanımlanmamıştır. BM Güvenlik Konseyi tarafından 935 sayılı kararla bağımsız bir uzmanlar komisyonu kurulmuş ve yaşananların soykırım olup olmadığının araştırılmasını istemiştir.[58] Komisyonunun 9 Aralık 1994 tarihli raporunda Hutuların sistemli bir şekilde soykırım yaptığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda sorumlularının uluslararası bir mahkemede yargılanması tavsiye edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi,

[56] Michael Mann, **The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 473.
[57] Cengiz Başak, **Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar**, Ankara, Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003, s. 96.
[58] "UN Security Council Resolution 935", 1 July 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/935%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

955 sayılı kararla, Uluslararası Mahkeme kurulmasını ve Mahkemenin soykırım ve diğer savaş suçlarını işleyenleri yargılayıp, cezalandırması yetkisini vermiştir.[59]

Savaş suçlularının cezalandırılması amacıyla Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTR) kurulmuştur. Bu mahkeme aynı zamanda BM tarafından kurulan ilk Soykırım Mahkemesi olarak nitelendirilmektedir. Şiddet eylemlerine karışanların yargılanması amacıyla kurulmuş Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi soykırım eylemlerine karışanlar yargılanmaya başlanmıştır. ICTR ilk kararını 1998 yılında katliamları yönlendiren ve teşvik eden eski Taba kasabasının belediye başkanına ömür boyu hapis cezası vererek almıştır. Ancak kurulan bu mahkeme, suça katılma oranı ve yargılanması gereken insan sayısının çok fazla sayıda olması nedeniyle yeterli olamamıştır.

İç savaşın sona ermesi sonrasında suçluların cezalandırılması açısından karşılaşılan en büyük problem adalet sisteminin tamamen çökmesi olmuştur. Bu durumun üstesinden gelebilmek için ise geleneksel bir yapı olan Gacaca mahkeme sistemi kurulmuştur. Bu mahkemelerde köyün önde gelen, güvenilir ihtiyarları Inyangamugayo sıfatıyla yargıç olarak görev yapmış, genellikle köylülere açık düzlük bir arazide olayları çözüme kavuşturmuşlardır. 2004 yılından itibaren görülmeye başlanan yeni davalarda eskisinden farklı olarak yargıçlar, BM yetkilileri ve Ruanda hükümetince hukuk eğitiminden geçirilmişlerdir. Yine de bu mahkemeler; hâkimlerin yeterince bilgili olmadıkları, öç alır şekilde karar verdikleri, haksız yere birçok kişiyi hapsettikleri gerekçeleriyle tarafsız yargılanma açısından eleştiriye tabi tutulmuştur.

Hukuki olarak iyileşme çabalarının yanında siyasi alanda da belli değişimler yaşanmıştır. Ruanda'nın demokratik temsil anlamında alınacak çok yol olsa da toplumsal uzlaşının sağlanması açısından belli çabaların olduğu görülmektedir.

[59] "UN Security Council Resolution 955", 8 November 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/935%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

2.2.10. Çatışmanın Analizi

Ruanda iç savaşı neticesinde yaşanan soykırımın nedenlerinin analizinin yapılması insani müdahale kavramının geleceği açısından önem arz etmektedir. Ruanda'da yaşanan çatışmanın etnik temelli mi, yoksa ekonomik ve siyasi içerikli mi olduğu konusu yoğun olarak tartışılmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemdeki çatışmaların ve Afrika'da yaşanan savaşlarının temelinde yatan birincil sebebin etnik milliyetçilik olması nedeniyle Ruanda'da yaşanan katliamın etnik nitelikli olduğu söylenebilir.[60] Kısa sürede bir milyona yakın insanın katledildiği fakir bir Afrika ülkesi olan Ruanda'nın iç savaş yaşamış eski Yugoslavya ile karşılaştırıldığında Ruanda'nın demografik yapısı daha homojendir ve her iki grup ülkenin tümüne yayılarak birlikte yaşamışlardır.

Ruanda'da yaşanan çatışmada etnik ve kültürel farklılıklar ön plana çıksa da meselelerin temelinde ekonomik ve siyasi paylaşım mücadelesi ile etnik farklılıkların sömürge döneminde kışkırtılması gerçeği de karşımıza çıkmaktadır. Geri kalmışlığın ve eğitimsizliğin nasıl büyük trajik sonuçlar doğurabileceği, etnik çeşitliliğin bir silah olarak nasıl kullanılabileceği gözler önüne sermesi bakımından konunun incelenmesi değer taşımaktadır. Müdahalede geç kalınması şiddet eğiliminin çoğunluk psikolojisi altında diğer bireyleri de şiddete yönlendirerek insani kayıpların kabul edilemez boyutlarda gerçekleşmesine neden olmuştur. Şiddet olayları hakkında değerlendirme yapacak olursak: Soykırıma yol açan şiddet olayları kendiliğinden ortaya çıkan, geniş kitlelerin bir arada ve benzer biçimde hareket ederek gerçekleştirdiği bir olay değildir. Geçmişten gelen etnik ayrılıkların tetiklediği ideolojik, ekonomik, askerî ve siyasi güç mücadelelerinin bileşik ve anlaşılması çaba gerektiren karmaşık ilişkileri sonucunda oluşmuştur.

Hutular ve Tutsiler arasında çeşitli farklılıklar zamanla kurumsal hale bürünmüş ve sosyal ilişki türleri iki grup arasında ciddi kutuplaşmalara yol açmıştır.

[60] F.Ceren Türkmen, Soğuk Savaş sonrası Dönemde Ruanda İç Savaşı, **21 Yüzyıl**, Nisan/Mayıs/Haziran 2008, s. 119-132.

Hutular ve Tutsiler arasındaki ilişkiler hami-yanaşma ilişkileri, etnik-dini algı, sosyo-ekonomik durum ve askerî-idari yapı olarak dört ana alanda incelenebilir: [61]

- Hami-yanaşma ilişkilerinde hami rolü Tutsilerde olmuştur. Bu üstünlüklerini hiç kaybetmemiş, koloni döneminde daha da artırarak kendi aralarında ve özellikle Hutulara karşı bir seçkinler sınıfı oluşmasına da yol açmıştır.
- Etnik-dini algı konusunda Ruanda toplumunda etnik kimlik farklılıkları Belçika sömürge yönetiminde oldukça ön plana çıkmış, gen araştırmaları ve fiziksel özelliklere göre Hutu ve Tutsilere ayrı kimlik kartları verilmiştir. Tutsiler ile Hutular arası yaygın olan evliliklerde ailenin kimliği erkeğin kimliğine dönüşmektedir. Her iki topluluk aynı dili (Kinyarwanda) konuşmakta ve çoğunlukla Katolik Hıristiyanlık inancını taşımaktadır.
- Sosyo-ekonomik durum açısından Tutsilerin, Hutulara göre sosyal statüleri, ekonomik koşulları ve eğitim imkânları daha iyi durumdadır.
- Askerî-idari yapıda Hutulara göre daha savaşçı olan, zor koşullarda hayvancılıkla uğraşan ve geçmiş dönemlerde krallığın sınır bölgelerinde diğer topluluklarla savaşlara giren Tutsiler ülkenin askerî-idari yapısının temelini oluşturmuştur.

Ruanda'da sömürge döneminde etnik farklılıkların belirlenerek ırk adı altında sınıflandırılması Batı toplumlarının ihraç ettiği bir oluşumdur. Belçikalılar kimlik farklılıklarını öne çıkarmış ve yeni bir ırk kimliği oluşturarak taraflar arasında ayrımcılığa neden olmuşlardır. Irk ayrımı, ekonomi, siyaset, eğitim gibi her alanda kendisini göstermiştir.

Ruanda'daki şiddet olayları "*Hutu ve Tutsi toplulukları arasında eski dönemlerden kalma nefret ve düşmanlıklardan kaynaklandığı düşünülse de temel sebep gücü kimin kontrol edeceği, devleti kimin yöneteceği çerçevesinde*"[62] gerçekleşmiştir. Ruanda'da yaşanan soykırım suçu, Hutu hükümetinin ve hâkimiyetinin devamlılığının sağlanması amacıyla işlenen ırkçı temelde siyasi bir

[61] Öztürk, **a.g.e.,** s. 47-72.
[62] A.e.,

şiddet eylemi niteliğindedir. Ancak, sadece Tutsilerin ortadan kaldırılması niyetiyle hareket edilmemiş, onlara yardım eden işbirlikçiler de öldürülmüştür.

Ruanda'da yaşanan bu etnik içerikli soykırımın etkileri uzun süre devam edecektir. İstikrarsız yapıya sahip ülkelerin iç savaştan sonra toparlanıp, iç barış ve istikrara kavuşmaları, dış yardım almadan ekonomik alanda başarıya ulaşmaları uzun süre almaktadır. Bunun yanı sıra Ruanda'nın sorunlu komşularının olması ve yeterli kaynaklara sahip olmaması nedeniyle Ruanda'nın istikrarsız yapısının daha uzun süreceği gözükmektedir.

2.3. Bosna Hersek İnsani Müdahalesi

Bosna Hersek iç savaşı, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Bosnalı Sırplar, Boşnak ve Hırvat nüfusu acımasızca öldürerek ve insanlık dışı uygulamalarla ülkeyi Sırplaştırma amacı gütmüşlerdir. İnsan hakları ve demokratik değerlerin merkezi Avrupa'da gerçekleşen iç savaş ikinci insani müdahale örneği olarak incelenecektir.

2.3.1. Bosna Hersek Krizinin Genel Çerçevesi

Ulus devletlerin çok büyük oranda homojen halklar şeklinde yaşadığı Avrupa'da, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (özelde Bosna Hersek Cumhuriyeti dahil olmak üzere) Katolik, Ortodoks ve Müslüman halkların kısa dönemler hariç tanınmış entiteler (siyasi kimlikler) olarak yüzyıllardır bir arada yaşadığı bir bölge olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist bir devlet olarak yeni Yugoslavya kurulmuştur. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti; Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ, Makedonya Cumhuriyetleri ve iki özerk bölge olan Kosova ve Voyvodina'dan oluşmuştur. Etnik temele dayanmayan yönetimiyle, etnik gerilimlerin çatışmaya dönüşmesini önlemede oldukça başarılı olan Başkan Josip Broz Tito'nun 1980 yılında ölmüştür. Yugoslavya Cumhuriyeti, ağır ekonomik sorunların yaşandığı ve milliyetçi eğilimlerin güçlendiği bunalımlı döneme girmiştir.

Özellikle Sırp milliyetçiliği giderek baskıcı bir yapıya dönüşmüştür.[63] Tito'nun ölümünden sonra bir türlü toparlanamayan ülke, 1991'de başlayan cumhuriyetler arasında yaşanan iç savaş sonucu aynı yılın sonlarında parçalanmıştır.[64]

Yugoslavya krizi üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak Hırvatistan, Slovenya ve Bosna Hersek'in bağımsız birer devlet olmadan önceki dönemde yaşanan çatışmalar, ikinci aşamada siyasi krizin artık bağımsızlığını ilan eden devletler arasındaki silahlı çatışmalara dönüştüğü için, uluslararası boyuta yükselmiş çatışmalar, son aşama ise, Bosna-Hersek içinde yaşanan soykırım suçlarının işlendiği silahlı çatışmalardır.[65]

1991 yılı Haziran ayında Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonrasında Hırvatistan'da yaşayan Sırplar, bağımsızlık hareketine karşı çıkmışlardır. Eylül ayı ile Hırvatistan ve Sırbistan arasında yaşanan çatışmalar tam bir iç savaşa dönüşmüştür. 1991 yılının sonuna doğru ise Yugoslavya'da ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin bazı devletler tarafından zamanından önce tanınması, özellikle Bosna Hersek'te çatışmaların daha da büyümesine neden olmuştur.[66] İlerleyen yıllarda Bosna Hersek'te yoğun silahlı çatışmalar yaşanmış ve soykırım olarak nitelendirilen kitlesel sivil ölümler gerçekleşmiştir.

Bosna savaşı, Bosna'daki tüm toplumlar için özellikle Boşnaklar açısından ağır sonuçlara neden olmuştur. Savaş sırasında ölen yaklaşık 200 bin kişinin Boşnak nüfusun % 10'nu teşkil eden 160 bini Boşnaklardan oluşmuştur. Bu savaşla birlikte etnik temizlik ve soykırım kavramları yoğun olarak gündeme gelmiştir. Tecavüz

[63] Şule Kut, "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 160.

[64] Necmettin Alkan, "Yugoslavya'nın Dağılması", der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, C.II, Ankara, Çağdas Balkanlar, Vadi Yayınları, 2007, s. 22-23.

[65] Naim Demirel, Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu, **FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Bahar 2013, s. 152-172.

[66] Michelle Mercier, **Crimes without Punishment Humanitarian Action in Former Yugoslavia**, London, Pluto Pres, 1992, p. 9.

özellikle Sırp milis ve askerleri tarafından kitlesel ve sistematik bir saldırı aracı olarak kullanılmıştır.[67]

2.3.2. Bosna Hersek'in Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış

Bosna Hersek tarih boyunca göçlerin, istilaların ve büyük devletlerin mücadelesinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Bosna Hersek sırası ile Roma ve Bizans İmparatorlukları, Macar krallığı, Osmanlı ve Avusturya Macaristan İmparatorluklarına bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. 1463 yılında Osmanlı idaresi altına geçen Boşnaklar aynı zamanda topluca Müslümanlığı da benimsemiştir. Dört yüzyılı aşan bir süre Osmanlı İmparatorluğu bağlısı olan Bosna Hersek, 1878 yılında Avusturya Macaristan İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. 1918 yılına kadar sürecek olan bu dönemde Bosna'daki Müslüman nüfustan Osmanlı idaresi altındaki diğer topraklara çeşitli göçler gerçekleşmiştir. Boşnakların terk ettiği yerlere Sırpların yerleşmesiyle Bosna'daki etnik yapı büyük oranda değişmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun 1918 yılında yıkılması Sırp, Hırvat ve Slovenlerin birleşerek Sırp, Sloven ve Hırvat Krallığını kurma fırsatı vermiştir. Sırp, Sloven ve Hırvat Krallığı 1921'den itibaren tamamen Sırpların kontrolü altına girmiş, 1929 yılından itibaren de krallıkta parlamento feshedilerek diktatörlük rejimine geçilmiştir.[68] Sırpların hâkimiyetindeki I. Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından 6 Nisan 1941'de Mihver Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Almanların himayesini alan Hırvatlar, Hırvat ve Bosna toprakları üzerinde bağımsız Hırvat Devleti'ni kurmuştur. Slovenya İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, Sırbistan ise tamamen Almanya'nın işgali altına girmiştir.

Savaş süresince bölgede anarşi hâkim olmuş Almanlara ve Sırp Çetnik silahlı gruplarına karşı Müslümanlar, Tito'nun liderlik ettiği Partizanların yanında direnişte

---

[67] Aydın Babuna, "Tarih Boyunca Boşnaklar: Kimlik ve Soykırım", **Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği**, Ed. by. Sevin Elekdağ, Erhan Türbedar, Ankara, ASAM-İKSAREN Yayınları, 2008, s. 23.

[68] Lenerd Cohen, **Broken BondS. Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition**, San Francisco, Boulder and Oxford, Westview Press, 1995, p. 13.

bulunmuştur.[69] Tito'nun başkanlığında Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi 29 Kasım 1943 tarihinde, Yugoslavya'nın federal bir cumhuriyet olarak kurulduğunu ve Bosna Hersek'in de federe bir devlet olarak bu federasyonda yer aldığını ilan etmiştir. Ayrıca, "*Her millet kendi dilini, dinini, kültürünü, bayrağını serbestçe kullanacak*" [70] kararı alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 22 Kasım 1945 tarihinde, Partizanlar tarafından Yugoslavya 6 cumhuriyet ve 2 otonom bölgeli bir federal yapı içerisinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak birleştirmiştir.[71] Komünistlerin önderliğindeki Tito'nun partisi olan Halk Cephesi seçimlerden galip çıktıktan hemen sonra 2 Aralık 1945'te Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyetinin kurulduğu ilan edilmiş ve ülkedeki monarşi yönetimine son verilerek hükümet başkanlığına Tito getirilmiştir. 13 Ocak 1953'te Tito Yugoslavya Devlet Başkanı seçilmiş ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti hâline getirilmiştir.

Bosna Hersek'te 1941 yılından itibaren Müslümanların siyasi ve dini örgütlenme faaliyetleri hız kazanmıştır. 1946 yılında kabul edilen Yugoslavya Anayasasında Yugoslavya'nın inançlara saygılı ve laik bir devlet olacağı hükmü yer almaktaydı. Ancak verilen sözler ve alınan kararlar Müslüman toplulukları için uygulanmadı ve bu dönemde Müslümanlar baskı altında yaşadılar.[72] Bu baskılara karşı tepkilerini ortaya koyan Müslüman öğrencilerin lideri olarak Aliya İzzetbegoviç, 1960'lı yıllarının sonuna doğru ortaya çıkmıştır.[73] Müslümanlara uzun uzun çabalar sonucu Bosna Hersek Komünist Partisi tarafından 1968 yılında kendilerini ulus olarak tanımlama ve dini kimlik oluşturma konusunda haklar verilmiştir. [74]

---

[69] Francine Friedman, "The Muslim Slavs of Bosnia and Herzegovina Islam as National Identity", **Nationalities Papers**, Vol.XXVIII No:1, 2000, s. 177.
[70] Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış 2010, s. 51-95.
[71] Ezeli Azarkan, "Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın bağımsızlık mücadeleleri ve Yugoslavya'nın dağılışı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.VIII Sayı 2, 2011, s. 57.
[72] Bozkurt, **a.g.e.,** s. 54.
[73] Azarkan, **a.g.e.,** s. 83.
[74] Friedman, **a.g.e.,** p.177.

Yugoslavya'nın 1968'de Rusya'nın Çekoslovakya işgalini kınaması bir dönüm noktası olmuştur. 1974 yılında ömür boyu başkan seçilen Tito'nun 1980 yılında ölmesi ile birlikte kollektif başkanlık idaresi sistemine geçilmiştir. Çalkantılı geçen bu yılların sonunda 1989'da görülen ekonomik ve siyasal bunalım sonucunda, "*Hırvatistan ve Slovenya cumhuriyetleri ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuş, Doğu Bloğu'nda görülen yenileşme hareketleri Yugoslavya'ya da yansımış ve 1990'da çok partili düzene geçildiği* "[75] söylenebilir.

1990'da gerçekleşen seçim sonuçlarına göre, Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyette de milliyetçi partiler çoğunluğu kazanmış, Bosna seçimlerinde ise üç etnik gruba bağlı üç milliyetçi parti oyların % 76'sını almıştır.[76]

Yugoslavya'da milliyetçi siyaset yükselişe geçmiş ve federasyonu oluşturan cumhuriyetler arasındaki bağlar zayıflamaya başlamıştır. Slovenya 25 Haziran 1991'de, Makedonya 8 Eylül 1991 tarihinde, Hırvatistan ise 8 Ekim 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bosna Hersek'te Sırp hâkimiyetindeki Yugoslavya'dan ayrılma girişimlerini başlatmıştır. Bosnalı Sırplar ve Hırvatlar azınlık olarak, Müslüman çoğunluğun yaşadığı bağımsız bir devletin içinde yaşamak niyetinde değildiler. Miloseviç ve Hırvatların lideri Tudjman çoktan gizli görüşmeleri başlatmış ve Bosna'yı kabaca ikiye bölmeyi ve kendi ülkelerine aldıklarını kısımlar dışında kalan küçük toprak parçasını da Müslümanlara bırakmayı düşünmekteydiler. Bosnalı Sırplar 1991 Kasım'ında kendi aralarında bir referandum yaparak Yugoslav devletine bağlı kalma kararı aldılar.

Bosna Hersek cumhuriyetinin yasal ve seçilmiş lideri konumunda olan Aliya İzzetbegoviç yönetimi Bosna'nın bölünmezliği hususunu savunmaktaydı. Bölünmezliği tanımlayan ana faktör ise öncelikle bağımsızlık değil egemenlik hakkı olmuştur. Bosna Hersek'deki Müslümanlar konfedere Yugoslavya'ya kabul ancak kantonlara ayrılmış Bosna Hersek'e hayır çizgisinde siyaset gütmüştür. Fakat Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan ettikleri bakiye Yugoslavya'da Sırbistan'ın esnek bir konfederasyon modeline yanaşmayacağı büyük oranda

[75] **A.e.,**
[76] İsmail Soysal, Sule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek: Olaylar-Belgeler 1990-1996**, İstanbul, ISIS Yayınları, 1997, s. 3.

anlaşılmış ve Bosna Hersek yönetimi bağımsızlık için 1992 Şubat ayında referanduma gitmeye karar vermiştir.[77]

Bosna Hersek hükümeti, gerginliği düşürmek maksadıyla, cumhuriyetin statüsünün uluslararası hukuk açısından bir süre askıda tutulmasını istese de Avrupa Topluluğu bunu kabul etmeyerek hemen bağımsızlık referandumu yapılmasını istemiştir. 1 Mart 1992 tarihinde yapılan referandumu Sırp toplumu boykot etmiş, sandığa giden Hırvat ve Boşnaklar ise bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Bosna Hersek hükümeti oylamanın arkasından ortamı yumuşatmak için resmi bağımsızlık ilanını erteleme eğiliminde olmuştur.[78] Ancak, Batılı hükümetlerle ve özellikle ABD ile yapılan görüşmelerde kendisine verilen güvencelere itimat eden İzzetbegoviç, 3 Mart 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bosna'yı, ABD ve Avrupa Topluluğu 6 Nisan 1992'de tanımışlardır. Belgrad'ın desteğiyle Bosnalı Sırplar, Bosna'nın bağımsızlık ilanının geri alınmasını talep etmişlerdir. Bu talep, Bosna Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç tarafından reddedilmiş ve bu durum tam anlamıyla bir iç savaşın başlangıcı olmuştur.[79] Sırbistan ve Karadağ hükümetleri ise yalnızca kendilerine ait iki cumhuriyetten oluşan yeni bir Yugoslavya Federe Devleti'nin kurulduğunu resmen açıklamışlardır.

Yaşanan iç savaşta Bosna Hersek'te insani kriz korkunç bir hale gelmiş ve nüfusun yarıdan fazlası göçmen durumuna düşmüştür. Önceleri bir iç savaş olarak gelişen silahlı çatışma, zamanla soykırıma dönüşmüştür. Sırplar toplama kampları oluşturmuş, toplu katliam ve tecavüzler gerçekleştirmiş, kasabaları yakmış ve işkence uygulamışlardır.

2.3.3. Bosna Hersek'in Demografik Özellikleri

Güneydoğu Avrupa'da bulunan Bosna Hersek, kuzeyden ve batıdan Hırvatistan, doğudan Sırbistan, güneyden Karadağ ile çevrilidir. Bosna Hersek, tarih boyunca Sırp ve Hırvat çekişmesi ortasında kalmış bir bölgedir. Bosna Hersek

[77] Tanıl Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek**, İstanbul, Birikim Yayınları, Nisan 1999, s.78.
[78] **A.e.,** s. 85.
[79] Richard Holbrooke**, Bir Savaşı Bitirmek**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s. 55.

Boşnaklar, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler ile diğer küçük etnik gruplardan oluşmaktadır. Boşnakların tamamına yakını Müslümandır. 1991 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Yugoslavya'nın dağılması sonrası ortaya çıkan durum Tablo 2.1'de yer almaktadır.

Tablo 2.1: Yugoslavya'nın Dağılması Sonrası Nüfus Dağılımı.

DEVLET	YÜZÖLÇÜMÜ km^2	NÜFUS
Sırbistan ve Karadağ	102.173	10.064.000
Hırvatistan	56.538	4.632.000
Bosna Hersek	51.129	4.223.000
Makedonya	25.713	1.909.000
Slovenya	20.251	1.914.000

1991 nüfus sayımı sonuçlarına göre Bosna Hersek'te yaşayan yaklaşık 4,5 milyon nüfusun % 44'ü (1.905.000) Müslüman Boşnak, % 32'si (1.364.363) Ortodoks Hıristiyan Sırp, % 17'si (752.068) Katolik Hıristiyan Hırvatlardan, %5'i Katolik ve Protestan Hıristiyan olan Slovenlerden, %2'si diğer unsurlardan meydana gelmektedir.[80]

Ulusal sorunlar sebebiyle Sırpça, Hırvatça ya da Boşnakça olarak tarif edilen diller aslında çok az farklılıkla aynı dil kökeninden gelmektedir. Etnik ve dini ayrıma sahip gruplar sayıca çok fazladır ve fazlasıyla iç içe geçmiştir. Etnik ve siyasi sınırların birbiriyle çakışmaması, bu bölgede ulus devlet kurma sürecinin önünde duran bir en büyük engeldir. Tarihsel olarak da azınlık sorunları nedeniyle Balkanlar'da etnik olarak homojen bir devlet kurmak kolay olmamıştır.

[80] Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 98.

2.3.4. Çatışma Öncesi Bosna Hersek'in Yönetim Yapısı

İç savaş öncesinde ülkede örgütlenmiş olan Boşnak, Sırp ve Hırvatlara ait siyasi partiler bulunmaktaydı. Demokratik Eylem Partisi, Aliya İzzetbegoviç liderliğindeki parti Boşnaklar tarafından kurulmuş Aralık 1990'da gerçekleştirilen en son genel seçimlerde parlamentoda 86 üyelik kazanmıştır. Seçimlerde; Müslümanların yüzde 36, Sırplar yüzde 30, Hırvatlar ise yüzde 18'ini aldığı oylara göre seçim sonuçları ülkedeki derin bölünmeyi yansıtır nitelikte olmuştur. Bu oranlar Müslümanların tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. Ülkenin başına milliyetçi partilerden oluşan üçlü bir koalisyon geçmiştir. Demokratik Eylem Partisi başkanı Aliya İzzetbegoviç Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak iktidardaki partiler arasında ülkenin geleceği açısından görüş birliği sağlanması, hepsinin programının farklı ve birbiriyle çoğu noktada zıt fikirde olması nedeniyle mümkün olamamıştır. Partiler arasında yaşanan bu çatışma ortamı devlet kurumlarının işleyişine de yansımıştır.

2.3.5. Çatışmanın Ortaya Çıkışı ve Kriz Önleme Çabaları

Tito'nun ölümü ve Sovyet blokunun parçalanması Yugoslavya bir arada tutmayı imkânsızlaştırmıştır. Öncelikle Slovenya ve Hırvatistan sonrasında Makedonya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilan etmesi hakkında bir referandum yapılmıştır. Bosnalı Sırpların boykot ettiği bu referandumda bağımsızlığın kabul edilmesi çatışmanın en önemli tetikleyicisi olmuştur. Bu sonuçtan memnun olmayan Sırp Cumhuriyeti ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya'nın desteğini alan Bosnalı Sırplar, Bosna Hersek'te Boşnak ve Hırvatlara karşı şiddet eylemlerine girişerek krizi iç savaş boyutlarına getirmişlerdir.

2.3.5.1. Çatışmanın Ortaya Çıkışı

Tito'nun 1980'de ölümünün ardından Yugoslavya dağılma sürecine girmiş ve tüm ülkede etnik temelli sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Özellikle 1987'de Slobadan Miloseviç'in başa geçmesinin ardından hükümetin yapısında çatışan etnik grupların çıkarlarına göre yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Bu düzenlemeler Yugoslavya'nın çöküşünü ateşlemiş, ülkenin her yerinde çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri 1989'da

Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerinin kaldırılmasıdır. Bu dönemde Sırplar ve Karadağlılar merkezi yönetimi, Slovenler ve Hırvatlar konfederasyon devlet yapısını, Bosnalı Müslümanlar ile Makedonlar ise gevşek bir federasyon şeklini savunmuş ancak tüm öneriler karşılıklı olarak taraflarca kabul görmemiştir.[81]

Nisan 1991'de Hırvatistan ve Slovenya federasyon yerine bir egemen devletler birliği önermişler ancak, Yugoslavya Halk Ordusu'nun (Sırpça: Jugoslavenska Narodna Armija-JNA) desteğini de alan Sırbistan buna şiddetle karşı çıkmıştır. 25 Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya parlamentoları bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Almanya Aralık 1991'de, Avrupa Topluluğu ise Ocak 1992'de bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanımış ve Yugoslavya fiilen dağılmıştır.[82]

Uluslararası ilk tepkiler Sırp şiddetini kınamak olmuştur. Sonrasında, Bosnalı Sırplar Eylül 1991'de Bosna Hersek Devleti sınırları içinde *"Dört Sırp özerk bölgesi oluşturmuş, bir ay sonra bu bölgeler birleştirilerek bir Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti (Republica Srpska)"* [83] ilan edilmiştir. Bu durum Bosnalı Sırpların Bosna Hersek'te birlikte yaşamak istemediklerini ve kanlı bir geleceği işaret etmiştir.

Bosna Hersek'te yaşanan çatışmayı dindirmeye yönelik uluslararası toplumun ilk girişimi, silahlı müdahale içermemiş ve bu strateji, etnik savaşı durdurmada başarısız olmuştur. Bosna Hersek çatışmasının başlangıcında Avrupa, bu konudaki tüm sorumluluğu ve inisiyatifi üzerine almış ve bu sorunun Avrupa'nın kendi iç işi olduğunu savunmuştur.

2.3.5.2. Uluslararası Aktörlerin Çatışmaya Yaklaşımları

Balkanlarda yaşanan karmaşık çatışmalar AT, NATO, BM ve özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerince başarılı bir şekilde çözümlenememiştir. Bu

[81] Vesna Pesic, "Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis, Unıted States Instıtute of Peace", (Çevrimiçi) www.usip.org/sites/default/files/pwks8.pdf, 02 Şubat 2016.
[82] Marc Weller, "The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", **The American Journal of International Law,** Vol.LXXXVI, No:3, Temmuz 1992. pp. 569-607.
[83] Mustafa Türkeş, Şadan İnan Rüma, Sait Akşit, "Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi", Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, 2012, s. 13. (Çevrimiçi) http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/ar-3.pdf, 14 Eylül 2016.

örgütlerin Eski Yugoslavya'daki olaylara karşı göstermiş oldukları tepkiler, hem başarısızlık hem de gönülsüz girişimlerin bir örneği olmuştur.[84]

AT bir güvenlik kurumu olmadığı halde arabuluculuk girişimlerinde başı çekmiş, Eylül 1991'de kurulan Arabuluculuk Komisyonu parçalanmakta olan devletin sorunlarına çözüm bulma yönünde ilk girişim olmuştur. Ayrıca AT, Yugoslavya krizi konusunda iki önemli barış konferansı düzenlemiştir. Bunların ilki Eylül 1991-Ağustos 1992 döneminde Lahey'de, ikincisi ise BM ile birlikte Eylül 1992-Aralık 1992 döneminde Cenevre'de gerçekleştirilmiştir.[85]

Batı Avrupa ülkeleri, Avrupa'nın iç sorunu olarak gördükleri Yugoslavya sorununu, BM ve dolayısıyla ABD'yi karıştırmadan çözmek istemişlerdir. Ancak, güç kullanımı konusunda isteksiz olan Avrupa, barışa yanaşmayan Sırpları caydırma konusunda başarısız olmuştur. Avrupa Topluluğu üstlendiği bu sorumluluğu silahlı çatışmanın önlenmesine yönelik askerî yeteneklerinin sınırlı olması nedeniyle ilerleyen dönemde BM'ye bırakmıştır.

BM'de gerçekleşen tartışmalarda Bosna krizinde doğrudan kuvvet kullanımı uygun bulunmamış ve sorununun dışarıdan askerî müdahale ile halledilemeyeceği düşünülmüştür. BM'de uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması ve güvenli bölgelerin kurulmasına yönelik BM Güvenlik Konseyi kararları alınabilmiştir. BM ayrıca, bölgeye insani yardım ulaştırılmasını sağlamak için BM Koruma Kuvveti (UN Protection Force-UNPROFOR) adı altında askerî birlikler göndermiştir.

Bu askerlere, BM Antlaşması'nın VII. bölümüne dayanarak yardımın ulaştırılması konusunda kuvvet kullanma yetkisi verilmiştir. Ancak alınan kararların uygulanmasında da başarılı olunamamış, UNPROFOR askerleri sadece kendilerine karşı yapılan saldırılar karşısında güç kullanmış, görev tanımlarında yer almayan Bosnalı sivillerin korunması konusunda son derece başarısız olmuşlardır. Aksine

[84] Andrei Georgiev, Emil Tzenkov, "The Trouble Balkans", **Redifining Europe New Patterns of Conflict and Cooperation**, Ed by. Hugh Miall, London-New York, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publisher, 1994, p. 53.
[85] Bora, **a.g.e.,** s. 291.

Sırp uçakları, uçuşa yasak bölgeleri ihlal etmiş ve güvenli bölgeleri bombalayarak BM Güvenlik Konseyi kararlarını açık şekilde ihlal etmiştir.

2.3.5.3. Uluslararası Arabuluculuk Faaliyetleri

Uluslararası topluluk tarafından çatışmanın önlenmesi ve barışın sağlanmasına ilişkin çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ortaya konulan "Vance-Owen Planı", "Güvenli Bölgeler Planı" ve "Owen-Stoltenberg ya da diğer adıyla Üç Bölgeli Plan" taraflarca kabul görmemiştir.

Vance-Owen Planı

BM arabulucusu Cyrus Vance ve AT arabulucusu Lord Owen'ın hazırladığı barış planına göre: "*Bosna Hersek'in bir federasyon çatısı altında üçü Sırpların, üçü Hırvatların ve üçü Müslümanların kontrolü altında olacak dokuz kantona ayrılması teklif edilmiştir. Saraybosna'nın ise uluslararası yönetime tabi olacak tarafsız bir kanton olması öngörmüştür. Plana göre Boşnakların nüfus oranları % 43 olmasına rağmen, Bosna topraklarının sadece % 26'sının Boşnakların kontrolüne bırakılması planlanmıştır.*"[86]

ABD'nin Bosna'ya askerî müdahaleyi ısrarla gündemde tutmasına ve Sırplara baskı uygulamasına rağmen Bosnalı Sırplar yapılan referandumda planı reddetmiştir. Müslüman ve Hırvatların kabul ettiği Vance-Owen Planı uygulama alanı bulamamıştır. Başarısız planın en büyük zararı ise Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar arasında Bosna merkezinin bazı kesimleri için rekabeti körüklemiş olmasıdır. Sırplara karşı oluşturulan Hırvat-Boşnak ittifakını bozarak Bosna iç savaşının derinleşmesine yol açmıştır.

Güvenli Bölgeler Planı

BM Güvenlik Konseyi, Vance-Owen Planı'nın kabul edilmemesi üzerine, BM Antlaşması'nın VII. bölümü çerçevesinde "Güvenli Bölge" formülünü uygulamaya koymuştur. 16 Nisan 1993'de çıkardığı 819 sayılı karar ile *"Srebrenitsa'yı güvenli*

[86] Merve İrem Yapıcı, Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askerî Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, No: 8, 2007, s.1-24

bölge olarak ilan edilmiş", 06 Mayıs 1993'de çıkardığı 824 sayılı karar ile "Zepa, Tuzla, Saraybosna, Goradze ve Bihaç'ı da güvenli bölge" kapsamına almıştır.[87]

Güvenli bölgeler, Müslümanların Sırp güçlerden korunması ve bu bölgelere insani yardımların ulaştırılmasının sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. BM Güvenlik Konseyi 836 sayılı kararı ile UNPROFOR güçlerine gerekli olduğunda bu bölgeleri korumak ve kendilerini savunmak için güç kullanma yetkisi vermiştir. Ancak, UNPROFOR güçleri, bu yetkiyi dar anlamda sadece saldırıya uğramaları halinde güç kullanılabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle Srebrenitsa başta olmak üzere güvenli bölgelerin korunmasında başarısız olmuşlardır. Ayrıca, NATO'nun hava saldırısı tehdidi de bu bölgelere yapılan Sırp saldırılarını caydırma konusunda etkili olamamıştır.

Owen-Stoltenberg Planı

Lord Owen ile BM elçisi Thorvald Stoltenberg, Bosna'nın Boşnak, Sırp ve Hırvatlar arasında üç ayrı etnik devlete ayrılmasına ilişkin bir yeni bir planı Ağustos 1993 tarihinde açıklamıştır. Bu yeni plana göre, *"Bosna Hersek topraklarının %52'si Sırplara, %31'i Bosnalı Müslümanlara, %17'si de Hırvatlara bırakılması"*[88] öngörülmüştür.

Owen-Stoltenberg planı, Bosnalı Müslümanlar açısından kabul edilebilir olmaktan uzak ve birçok soruna yol açabilecek hususlar içermekteydi. Üç ayrı etnik kökene mensup insanların Bosna Hersek'te iç içe yaşamaları nedeniyle toprakların paylaşılması ve sınırların belirlenmesinde ciddi problemlerle karşılaşılacağı baştan belliydi. Planın bu hali ile yeni nüfus hareketlerine yol açması, Müslümanların deniz çıkışını ve ulaşım yollarını kapatması, onları askerî açıdan savunmasız bırakması gibi büyük riskler taşımaktaydı. BM üyesi olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk altındaki devlet statüsünün sona ermesi ve BM üyeliğinin ortadan kalkması gibi istenmeyen durumlar ile karşılaşılabilecekti. Bosna Hersek

[87] Naim Demirel, Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 8, 2016 Güz, s. 111-132.
[88] Yapıcı, **a.g.e.,** s. 1-24.

Parlamentosu uygulanma şansı son derece düşük olan bu planı 29 Eylül 1993 tarihinde reddetmiştir.

2.3.6. Kriz Yönetimi Çabaları ve İnsani Müdahalenin Gerçekleştirilmesi

Çatışmaların devam etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi 25 Eylül 1991 tarihli 713 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre "*egemen bir devletlerin içişlerine müdahale olarak yorumlanmaması amacıyla Sırp hedeflerine hava saldırı düzenlemesi tercih edilmemiş Yugoslavya'ya karşı silah ambargosu uygulanmasına*"[89] karar verilmiştir. Ayrıca AT'nin tüm Yugoslavya'ya karşı uyguladığı ekonomik ambargo, Sırbistan dışındaki diğer cumhuriyetleri de olumsuz şekilde etkilediğinden, 2 Aralık 1991 tarihinden itibaren Sırbistan hariç ekonomik ambargo kaldırılmıştır. Bu duruma ilave olarak 15 Ocak 1992 tarihinden itibaren Sırbistan ve Karadağ dışındaki diğer cumhuriyetlerin ilan ettiği bağımsızlık kararını tanımıştır.

BM Güvenlik Konseyi çatışmaların gittikçe şiddetlenmesi üzerine 21 Şubat 1992 tarihli 743 sayılı kararı ile UNPROFOR çatışma bölgelerinde görevlendirmiş, "*UNPROFOR'un başlıca ilk görevi Hırvatistan ve Sırbistan'daki çatışmaları çözmek olarak"*[90] belirlenmiştir.

Bosna Hersek'te bağımsızlık tartışmaları ve çatışmalar başlamıştır. Bosna Hükümeti, 1 Mart 1992'de bir bağımsızlık referandumu düzenlemiştir. Referandum sonrasında olaylar şu şekilde gelişmiştir. Katılım Sırpların boykotu nedeniyle % 64'te kalmış ve katılanların % 99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Buna karşılık olarak 27 Mart1992'de Sırplar, Bosna Sırp Cumhuriyetini ilan etmiştir. Yugoslav Halk Ordusu (JNA) ise 30 Mart'ta Bosnalı Sırpları koruyacağını açıklamıştır. 5 Nisan'da Saraybosna'da on binlerce kişinin katıldığı hükümetinin istifasını ve ülkenin bir uluslararası himayeye dönüştürülmesini savunan bir yürüyüş esnasında Sırp keskin nişancıları göstericilerin üzerine ateş açması ile silahlı çatışmalar

[89] "UN Security Council Resolution 713", 14 November 1991, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/713%20(1991)&Lang=E&Area=Resolution, 25 Mart 2016.

[90] "UN Security Council Resolution 743", 21 February 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/743%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION, 25 Mart 2016.

başlamıştır. Ertesi gün ABD ve Avrupa Topluluğu Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanımıştır.

BM Güvenlik Konseyi, 20 Mayıs 1992 tarihinde Bosna Hersek'in BM'ye üyeliğini 755 sayılı kararıyla onaylamıştır. Uluslararası toplum bu çatışmaların taraflar arasındaki çatışma durumunun geçmiş düşmanlıklara dayandığından hareketle kısa süreceği şeklindeydi. Dışarıdan bir müdahalenin sonuç veren bir eylem olamayabileceği düşünülüyordu. Bu nedenle 30 Mayıs 1992 tarihli 757 sayılı kararda Bosna'ya insani yardımların artırılması kararı alınmıştır.[91] Ayrıca, Sırbistan ve Karadağ'a Bosna Hersek'in iç işlerine karışmaması çağrısında bulunulmuştur. Bütün milis güçlerinin ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Sırbistan ve Karadağ'a karşı ise ekonomik ambargo uygulanması bu kararda yer almaktadır. Sırp-Hırvat ateşkesinden sonra BM Güvenlik Konseyi'nin Haziran 1992'de aldığı 758 ve 761 sayılı kararları ile UNPROFOR güçlerini Bosna Hersek'te görevlendirilmiştir.

Bosnalı Hırvatlar, Hırvatistan'ın da desteğiyle Bosna Hersek'in güneyinde kendi cumhuriyetlerini 3 Temmuz 1992'de ilan etmişlerdir. Bu gelişmeler karşısında BM Güvenlik Konseyi, 13 Ağustos 1992'de Bosna'daki sivillere insani yardım götürülmesi yetkisini veren 770 sayılı kararı almıştır. Bu kararda; BM Antlaşması VII. bölümüne uygun olarak, "*bölgesel kuruluş ve devletlere seslenerek insani yardımların gerçekleşebilmesi için tüm önlemlere başvurulması yani sivillerin korunması amacıyla güç kullanılması çağrısı"*[92] yapılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi altı hafta sonra aldığı 776 sayılı kararda, UNPROFOR'a sadece BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UN High Commissioner for Refugees-UNHCR) konvoylarını korumakla sınırlı bir güç kullanma yetkisi verilmiştir. Bu karar doğrultusunda UNPROFOR'nun görevi kısıtlanmış, ne çatışmaları önlemek ne de sivil halkı korumak olmuştur. BM sadece insani yardımları ve koridorları korumakla yetinmiş, aktif müdahalelerde bulunmayı göze alamamıştır.

---

[91] "UN Security Council Resolution 757", 21 May 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/757%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION, 25 Mart 2016.

[92] "UN Security Council Resolution 770", 13 August 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

BM Güvenlik Konseyi'nin 9 Ekim 1992'de kabul ettiği 781 sayılı kararla; Bosna-Hersek hava sahası BM'nin desteklediği insani yardım amaçlı uçuşlar ve UNPROFOR uçuşları dışında tüm uçuşlara kapatılmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin zaten gecikmeyle aldığı zorlama kararlarının denetleme aşamasında da geciktirilmesi örneği, "Uçuşa Yasaklı Bölge" (no fly zone) uygulamasında kendini göstermiştir.[93]

BM Güvenlik Konseyi hem silah ambargosu, hem de Sırbistan'a yönelik ekonomik ambargo kararlarının denetimi için 1992 Kasım'ına kadar beklemeyi tercih etmiştir. Bu tutumun Sırbistan'ın saldırganlığına ödün ve cesaret verdiği kuşkusuzdur. BM Güvenlik Konseyi'nin bu ağırdan alma tavrı genel silah ambargosu için bir yılı aşkın bir süreyi, Sırbistan'a karşı ekonomik ambargo için de altı ayı bulan bir süreyi içermektedir. Bu kadar süre bekledikten sonra Kasım 1992'de alınan 787 sayılı kararla BM Güvenlik Konseyi üye ülkelere çağrı yaparak "gerekli önlemleri" almalarını istemiş ve bu karara dayanarak NATO ve AT Adriyatik Denizi'nde gemileri denetleme görevini üstlenmişlerdir. 787 sayılı karar Bosna-Hersek sınırına yerleştirilecek UNPROFOR gözlemcilerinin BM Güvenlik Konseyi'nce daha önceden alınmış ambargo kararlarının uygulanmasını denetlemelerini öngörüyordu.[94]

BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1993'te kabul ettiği 816 sayılı karar ile 1992'de kabul edilen ve Bosna-Hersek üzerinde askerî uçuşları yasaklayan 781 ve 786 sayılı kararlar genişletilmiştir.[95] Bu karara göre üye ülkeler, "*bölgesel örgütler aracılığıyla veya kendi başlarına Bosna-Hersek hava sahası ihlallerine karşı gerekli önlemleri almaya*"[96] yetkili kılmıştır. NATO bu karar sonrasında 12 Nisan 1993 tarihinde operasyonlarını başlatmıştır.[97]

BM Güvenlik Konseyi, Sırpların yürüttükleri sistemli etnik temizlik karşısında Londra Konferansı'nda tavsiye edilen Güvenli Bölge önlemini almak zorunda kalmıştır. 16 Nisan 1993 tarihli 819 sayılı karar ile Srebrenitsa güvenli bölge ilan

[93] **A.e.,**
[94] **A.e.,**
[95] "UN Security Council Resolution 816", 31 March 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/816%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.
[96] **A.e.,**
[97] A.B. Fetherston, **Towards a Theory of United Nations Peacekeeping**, New York, St.Martin's, 1994, p. 84.

edilmiştir. Bu karar ile UNPROFOR'un görevlendirdiği 170 asker, sivil polis ve askerî gözlemciden oluşan bir güç Srebrenitsa'daki tüm silah, mayın, patlayıcılar ile mühimmatın toplanmasını sağlamıştır.[98]

BM Güvenlik Konseyi bir ay sonra 824 sayılı karar ile Bihac, Tuzla, Saraybosna, Zepa ve Gorazde'yi de güvenli bölgelerin arasına alındığını açıklamıştır. Kararda *"söz konusu altı Güvenli Bölgede bulunan Bosnalı Sırp silahlı güçlerin derhal çekilmesi, tarafların UNPROFOR ve insani yardım kuruluşlarının bu bölgelere engelsiz biçimde ulaşmalarına"* [99] yardımcı olmaları istenmiştir.

4 Temmuz 1993 tarihinde kabul edilen 836 sayılı karar ile "*Güvenli bölgelere yapılan saldırıların caydırılması için gerekli tedbirlerin alınması esnasında güvenli bölgelere düzenlenen bombalamalara ve silahlı saldırılara cevaben nefsi müdafaa şeklinde güç kullanımına"* ilişkin olarak UNPROFOR'un yetkileri genişletilmiştir. Ayrıca, üye ülkelere *"güvenli bölgelerin içinde ve çevresinde UNPROFOR'a destek amaçlı ulusal ya da bölgesel organizasyonlar aracılığıyla hava operasyonları yapma"* yetkisi verilmiştir.[100]

Özetle belirtmek gerekirse 836 sayılı karar ile BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecinde iki yeni unsura yer verilmiştir: *"Bir yandan UNPROFOR'un asker sayısı arttırılarak güce başvurma yetkisi onaylanmış, diğer yandan da üye ülkelere hava gücü kullanma konusunda yetki verilmiştir.*"[101]

Türkiye ile ABD'nin çabaları sonucu Mart 1994'te Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar arasında ateşkes ilan edilmiş ve Boşnak-Hırvat Federasyonu kurulması kabul edilmiştir. Cenevre'de bir araya gelen Rusya, ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya dışişleri bakanları, Temas Grubu'nun hazırladığı barış planını ve haritayı 5 Temmuz 1994'te onaylamıştır. Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatların kabul ettiği planı, Sırplar çıkarlarına uygun bulmadıklarından reddetmiştir.

---

[98] "UN Security Council Resolution 819", 16 April 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/819%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.
[99] "UN Security Council Resolution 824", 6 May 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/824%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.
[100] "UN Security Council Resolution 836", 4 June 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/836%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.
[101] A.e.,

28 Ağustos'ta Saraybosna'nın merkezinde Markale'deki pazar yerine yapılan havan topu saldırısı sonucu 43 kişinin yaşamını yitirmesi karşısında uluslararası toplumun büyük bir tepkisi olmuştur. NATO tarafından 30 Ağustos 1995 tarihinde gece saat 02.00 sularında Bosna'daki Sırp hedeflere yönelik ''Kararlı Güç Harekâtı'' (Operation Deliberate Force) başlatılmıştır. Sırp güçlerini, silah depolarını, komuta kontrol merkezlerini, silah fabrikalarını ve yakıt tedarik bölgelerini içeren 338 hedefe, 3 bin 515 sorti uçuş gerçekleştirilirken toplamda 750 saldırı düzenlenmiştir.

836 sayılı kararı takip eden 869, 870, 871, 900, 908, 913, 914 ve 947 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları; UNPROFOR'un görev süresini uzatan nitelikte kararlar olmuştur. Bu kararların hemen hepsinde BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne dayanarak ifadesi kapsamında UNPROFOR'a barışı güç kullanarak sağlama yetkisi vermekte ancak bu husus zorunlu kılınmamaktadır.

Bosna-Hersek Savaşı, 21 Kasım 1995'te Dayton'da kabul edilen ve 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile sona ermiştir. Bu anlaşmaya göre Bosna Hersek'te biri on kantondan oluşan "Bosna ve Hersek Federasyonu", diğeri de 'Sırp Cumhuriyeti' olmak üzere ikiye bölünmüştür.

2.3.7. BM Güvenlik Konseyi Kararlarının Yorumlanması

BM Güvenlik Konseyi, Mayıs 1992 ile Kasım 1995 tarihleri arasında Bosna savaşı ile ilgili farklı konularda yaklaşık 46 adet karar almıştır. Bu kararların çoğunluğu, insani yardımın sağlanması, uluslararası insan hakları hukuku ve mülteci hukuku kapsamında Bosna Hersek'e insani yardım operasyonu gerçekleştirmek amacıyla yeterli düzeyde hukuki altyapı sağlamıştır.[102]

Bosna-Hersek'te yaşanan insani kriz karşısında, UNPROFOR'un yeterli ve kapsamlı bir güvenlik ortamının oluşturulması ve insani yardımların ulaştırılmasında yaşadığı sorunların temel nedeni, BM Güvenlik Konseyi'nin bu soruna yönelik tutarlı ve uzun vadeli bir politika oluşturamaması gelmektedir. Bir insani müdahale ve yardım operasyonunun başarısını belirleyen en önemli gösterge görev ve yetki

[102] Mark Cutts, "The Humanitarian Operation in Bosnia and Herzegovina, 1992-95: Dilemmas in Negotiating Humanitarian Access", Cenova, UNHCR, Working Paper No. 8, 1999, p. 2.

tanımının kesin ve anlaşılır biçimde belirlenmesidir. Bu durumun tam tersi olarak Bosna Hersek'te Sırpların düzenlediği saldırıların artarak devam etmesi karşısında, BM Güvenlik Konseyi UNPROFOR'un görev ve yetki tanımı tam olarak belirleyememiş ve sık sık değiştirmek zorunda kalmıştır.

Alınan kararların uygulanabilmesi için UNPROFOR'un asker sayısı, silah kapasitesi, silah kullanma yetkisi, lojistik ve mali olanakları yeterli olmamıştır. Zamanla bu durum UNPROFOR'un Bosnalı sivillerin korunması ve insani yardımların ulaştırılması konusunda başarısızlığa sürüklemiş ve BM'ye duyulan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. BM'nin bu büyüklükteki bir insani müdahale operasyonunu planlayacak ve icra edecek teknik kapasiteye ve deneyimli insan gücüne sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca UNPROFOR'un finansmanında yaşanan sıkıntıların yanı sıra lojistik destek, komuta kontrol, iletişim ve eğitimli personel temini gibi konularda karşılaştığı güçlükler bu operasyonun başarısını olumsuz olarak etkileyen faktörler olmuştur.

Askerî müdahalenin gerçekleştirilmesinde Avrupa Birliği'nin yeterli askerî kapasiteye sahip olmadığı ortaya çıkmış, BM askerî güç kullanımında ABD öncülüğüne NATO'nun imkân ve kabiliyetlerini kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak, Sırp hedeflerinin imha edilmesi sürecinde NATO uçaklarının kullanılması konusunda bölgede bulunan UNPROFOR gücünün ve sivil yardım kuruluşlarının zarar görmemesi amacıyla UNPROFOR komutanından onay alınması zorunluluğu askerî harekâtın icrasını önemli oranda zorlaştırmıştır.

2.3.8. Sivil Asker İşbirliği ve Sivil Toplum Örgütleri Faaliyetleri

Savaş boyunca gerçekleşen etnik temizlik amaçlı acımasız ve sistematik saldırılar sonucunda Bosna nüfusunun yarısı yerinden edilmiştir. Savaş öncesi yaklaşık 4,3 milyon nüfusun yaklaşık 1 milyonu komşu ülkeler ve Batı Avrupa'da mülteci haline gelmiştir. Bir diğer 1,3 milyon kişi ise Bosna Hersek içerisinde yer değiştirmiştir.[103] Yüz binlerce insan özellikle Saraybosna, Srebrenitsa, Zepa,

[103] A.e, pp. 1-10.

Gorazde ve Bihaç gibi kuşatılmış yerleşim bölgelerinde insani yardıma bağımlı duruma düşmüştür.

BM Genel Sekreteri tarafından 1992 yılından itibaren eski Yugoslavya'da insani yardım ulaştırılması için liderlik etmesi amacı ile BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) yetkilendirilmiştir. Bosna'da neredeyse tüm insani yardım operasyonu BMMYK tarafından planlanmış ve koordine edilmiştir. Son derece zor koşullar altında faaliyet gösteren BMMYK, 1992-1995 yılları arasında BM tarihinin en büyük insani yardım operasyonunu gerçekleştirmiştir. Bosna'da 2,7 milyon kişiye 950.000 ton insani yardım malzemesini ulaştırmayı başarmıştır.[104]

1995 yılı sonu itibariyle BMMYK şemsiyesi altında Bosna'da 250'den fazla uluslararası insani yardım kuruluşu faaliyet göstermekteydi. BMMYK tarafından finanse edilen projelerin uygulanması için STK'lar tarafından kullanılmak üzere kimlik kartları ve tescil plakaları özel olarak bastırılmıştır. STK'lar tarafından çatışma bölgelerine erişim ve güvenlik amaçlı olarak 3.000'den fazla kişi bu kimlik kartlarını ve 2000'e yakın araç BMMYK plakasını kullanmıştır.[105] Zaman zaman bu kimlik kartları ve araçlar mülteciler tarafından kontrol noktalarından geçmek amacıyla kullanılsa da insani amaçlı STK'ların UNPROFOR tarafından korunması ve desteklenerek güvenlik ihtiyaçlarının sağlanması açısından oldukça faydalı olmuştur.

UNPROFOR insani amaçlı görev yapan sivillerin güvenliğini artıracak karayolu ve hava yoluyla güvenilir ikmal yollarını ve koridorları oluşturulması üzerinde yoğunlaşmıştır. NATO'nun hava harekâtına başlaması ile yardım konvoyları Sırp güçlerinin bombalama ve keskin nişancı saldırı tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. UNPROFOR zırhlı personel taşıyıcıları BMMYK konvoylarına refakat etmeye başlamışlardır. NATO hava saldırılarının yoğunlaşması üzerine yüzlerce UNPROFOR askeri Bosnalı Sırplar tarafından rehin alınmıştır. Bu askerlerden bazıları NATO'nun havadan düzenlediği taarruzlara karşı Sırp askerî

[104] A.e.
[105] A.e.

tesisleri ve olası hava hedeflerine zincirlenerek kalkan olarak kullanılmıştır. Ayrıca birçok BM aracı, bazıları UNPROFOR'un olmak üzere Sırplar tarafından çalınmıştır.

BM Güvenlik Konseyinin UNPROFOR'a verdiği görev talimatları nedeniyle sivillerin korunması konusunda bir şey yapılamamıştır. Bu durum, 1995 yazında Srebrenica ve Zepa güvenli bölgelerinde Bosnalı Sırp güçleri UNPROFOR askerlerinin gözü önünde katliam gerçekleştirmelerine neden olmuştur.

Bosnalı Sırplar ile BMMYK ve UNPROFOR arasında uzun süren görüşmeler yaşanmıştır. Sırplar 1995 yılının ilkbaharında UNPROFOR eşlik etmemesi koşuluyla BMMYK konvoylarına Saraybosna içine Bosnalı Sırp topraklarından geçmesine izin vermeyi kabul etmiştir. BMMYK bu durumu kabul etmeyi reddetmesine rağmen Haziran 1995 tarihinden itibaren kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum yardım konvoylarının engellenmesine ve zaman zaman yardım malzemelerinin Sırplar tarafından el konulmasına neden olmuştur. NATO harekâtının başlamasıyla UNPROFOR'un Bosnalı Sırp güçler tarafından kontrol edilen alanlarda BMMYK yardımcı olmak için yapabileceği çok az olmuştur. Sırplar yardım konvoylarını engellemekte ve bu yardımlara el koymaktaydılar.[106]

3 Temmuz 1992 ile 9 Ocak 1996 tarihleri arasında, BMMYK koordinesinde süresi 1948-49 Berlin ambargosundaki hava ikmalini de oldukça aşan tarihinin en uzun dönemli insani amaçlı hava ikmali gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyete çoğunluğu Kanada, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletlerine ait 20'den fazla ülkeye ait ikmal uçağı katılım sağlamıştır. 12.000'den fazla uçuş gerçekleştirilerek 160.000 tona yakın gıda, ilaç ve diğer malzemenin Saraybosna'ya teslimi sağlanmıştır.

Bu yardımlara ek olarak 1.100'den fazla yaralının tıbbi tahliyesi gerçekleştirilmiştir. Bu hava ikmali bazen Sırp tarafının bürokratik engellemeleri, bazen de hava alanın bombalanması gibi sebeplerden dolayı gecikmeler yaşanmıştır. En önemlisi 3 Eylül 1992 tarihinde gerçekleşen İtalyan Hava Kuvvetlerine ait G-222

[106] A.e.

kargo uçağının yerden atılan bir füze ile vurulması gibi güvenlik tehdidinden dolayı kimi zaman beş ayı bulabilen kesintilere uğramıştır.

2.3.9. Barışın Tesis Edilmesi – Dayton Barış Anlaşması

ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton kentinde hazırlanan anlaşma, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. Anlaşma; biri çatışmaların önlenmesi amacıyla askerî biri de sivil olmak üzere iki alanda düzenlemeler içeren bir ana metin ile 11 ekten oluşmaktadır. Anlaşmaya göre;[107]

- Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak tanınmaktadır.
- Bosna-Hersek Devleti, içinde Bosna ve Hırvat Federasyonu'yla bir Sırp Cumhuriyeti'ni içermektedir. Toprakların % 51'i federasyona, % 49'u ise Sırp Cumhuriyeti'ne aittir.
- Saraybosna bir merkezi hükümet, milli meclis, başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip birleşik bir yapıda kalacaktır.
- Başkan ve meclis demokratik yollardan seçilecektir.
- Kolektif başkanlık sistemi birer Boşnak, Hırvat ve Sırp üyenin katılımıyla gerçekleştirilecektir.

Bosna-Hersek Devleti bu anlaşmaya göre iki ayrı entite olarak Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti ile Brcko adında küçük bir özerk bölge halinde ayrılmıştır. Bu entiteler hukuki olarak gerçek sınır niteliği taşımayan bir ayrım hattı ile birbirinden ayrılmıştır. Bu hattın Implementation Force-IFOR daha sonra Stabilization Force-SFOR adını alan uluslararası güç tarafından sağlanacaktır. Ayrıca her iki entitenin siyasi ve ekonomik idaresi birbirinden farklı olacaktır. [108]

Anlaşma ile parlamento Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşacak, Cumhurbaşkanlığı Konseyi iki üye Bosna ve Hersek Federasyonu'ndan bir üye Sırp Cumhuriyeti'nden üç kişiden oluşacaktı. Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve

[107] Bkz. Dayton Barış Anlaşması, (Çevrimiçi) https://www.osce.org/bih/126173, 14 Eylül 2016.

[108] Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, s. 91-123.

Merkez Bankası kurumların yer alacağı bir anayasanın oluşturulmasını öngörmüştür. Dayton Anlaşması sonucu hazırlanan anayasa tek devleti önerse de görüldüğü gibi iki ayrı devlet yapısına yol açmıştır. Anayasanın öngördüğü yasama ve karar alma sürecinde, " *Bir karar veya yasanın çıkabilmesi için her üç etnik grubun da onayını gerektirmektedir. Entite meclislerinde bir yasa tasarısıyla ilgili çoğunlukla karar alınabilmektedir. Ancak alınan kararda her bir etnik grubun en az üçte bir onayı olmadan tasarı yasalaşamamaktadır.*"[109]

Dayton Barış Anlaşması'nın sivil yönlerinin uygulanması "Yüksek Temsilcilik" (Office of the High Representative) sorumluluğuna verilmiştir. Anlaşma, Yüksek Temsilciliğe yedi görev yüklemiştir. [110]

- Anlaşmanın uygulanmasını denetlemek,
- Anlaşmanın taraflarıyla yakın ilişki halinde olmak ve tarafların anlaşmanın sivil yönleri ile ilgili şikâyetlerini değerlendirmek,
- Ülkedeki sivil örgütlerin faaliyetlerini koordine etmek, antlaşmanın sivil konularına ilişkin uygulamalarında ortaya çıkan sorunları çözmek,
- Gerektiğinde sivil uygulamayla bağlantılı olarak ortaya çıkan güçlüklerin çözümünü kolaylaştırmak,
- Ülkeye ekonomik bağışta bulunan örgütlerin toplantılarına katılmak,
- Düzenli olarak BM, AB, ABD, Rusya Federasyonu ile diğer ilgili devlet ve organizasyonları bilgilendirmek,
- BM Uluslararası Polis Gücü'ne yardımcı olmak ve tavsiyede bulunmaktır.

Bu görevler çerçevesinde, Yüksek Temsilci resmen nihai otorite olarak tanımlanmıştır.[111] Antlaşmaya göre; "Yüksek Temsilcilik idari yapı içerisinde

[109] A.e.,

[110] "The Office of the High Representative", (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1161, 14 Eylül 2016.

kolaylaştırıcı olarak hareket etmemektedir. Devletin tüm demokratik kurumlarının etkinliğini ortadan kaldıracak sınırsız bir otoriteye sahiptir. Bu yetki, herhangi bağımsız bir kurumun denetimine tâbi olmadan cumhurbaşkanlarını, başbakanları, yargıç ve belediye başkanlarını görevden azledecek kararları alabilmeyi de içermektedir. BM tarafından Yüksek Temsilciliğe verilen bu yetki Bosna-Hersek'in meşruiyetini, güç ve kabiliyetini zayıflatmaktadır."[112]

Yüksek Temsilci, Barış Uygulama Konseyi Yürütme Kurulu tarafından seçilir ve BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanır. Antlaşmada belirtilen resmi tanıma göre güncel görevi "*Bosna-Hersek halkıyla ve uluslararası aktörlerle beraber, ülkenin Avrupa'yla bütünleşmesi yolunda barışçıl ve varlığını sürdürebilir bir devlet olması için çalışmak*"[113] olarak tanımlanmıştır. Barış Uygulama Konseyi'nin açıkladığı amaçlara bakıldığında, "*Demokrasi ve hukuk devleti, insan haklarının korunması ve mültecilerin geri dönüşünün sağlanması, dünyaya açık bir serbest pazar ekonomisinin kurulması ve ekonomik yeniden inşanın yapılandırılması"*[114] gibi genel ilkelerden bahsedildiği görülmektedir.

1997 Bonn zirvesinde yüksek temsilcinin yetkileri yasa yapmak ve seçimle gelmiş olanlar da dâhil olmak üzere tüm kamu görevlilerini görevden alabilmek düzeyine kadar genişletilmiştir.[115] Yüksek Temsilcilik Ofisi Bosna-Hersek siyasetinde en etkili kurum olarak çalışmıştır. Dolayısıyla, zaten zayıf olan devlet kurumları, Yüksek Temsilcilik mekanizmasının güçlenmesi ile daha da zayıflamıştır.[116]

Anayasanın 3. maddesine göre devlet, egemenliğini entitelerden almakta ve entitelerin onayı olmadan devlet uluslararası antlaşmalara taraf olamamaktadır. Tüm yasaların Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi'nden ayrı ayrı geçmesi gerekmektedir.

---

[111] "Dayton Barış Antlaşması", Ek 10, "Agreement on Civilian Implementation", Madde V, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=63269, 14 Eylül 2016.
[112] Dalar, **a.g.e.,** s. 110.
[113] Türkeş**, a.g.e,,** s. 13.
[114] "Conclusions of the Peace Implementation Conference", London, 8 Aralık 1995 (Çevrimiçi) http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951209_London ConferenceConclusions.pdf, 14 Eylül 2016.
[115] PIC Bonn Conclusions, "Bosnia and Herzegovina 1998: Self-sustaining Structures", 10 Aralık 1997, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=54137&print=pdf, 16 Eylül 2016.
[116] Türkeş, **a.g.e.,** s. 16.

Ayrıca kararlar Temsilciler Meclisindeki her entite temsilcilerinin en az üçte birinin onayı alındıktan sonra onaylanabilmektedir.[117] Bu yönüyle Bosna Hersek benzersiz bir devlet yapısı örneği göstermektedir. Ülkenin devlet yapısının normal bir yapıya kavuşması amacıyla Mart 2005 tarihinde Venedik Komisyonu Raporu yayınlanmıştır.[118] Ancak bu konuda henüz belirgin bir ilerleme sağlanamamıştır.

2.3.10. Müdahale Sonrası Yeniden Yapılandırma

Bosna Hersek'in savaş sonrası yeniden yapılandırılması, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası toplumun çatışmayı çözmede verdiği en büyük sınavlardan birisidir. Barış inşa sürecinde gerçekleştirilen planlama ve faaliyetler kapsamında; [119]

- İnsani yardım sağlanmasından, uygulanabilir politik ve sivil yapıların oluşturulmasına ve çatışmanın asıl sebeplerine yönelik uzlaşma çabalarına kadar birçok uygulamayı gerektirmekte,
- Müdahale edilen ülke için bütün toplumsal ve idari oluşumların tekrar yapılandırılması; müdahale eden devletler için de uzun ve zahmetli bir yeniden inşa sürecini zorunlu kılmakta,
- Barış inşa süreci uzun vadeli bir planlama ve uzun bir uygulama zamanı gerektirmekte, askerî, siyasi ve mali kaynakların uzun vadede çatışma durumundan barışa ve uzlaşma haline geçişe yönlendirilmesini içermektedir.

Bosna Savaşı'nın Dayton Barış Antlaşması ile sona ermesinin ardından Bosna, uluslararası toplumun önemli rol oynadığı bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Sivil toplumun geliştirilmesi için çaba sarf edilmiş, ancak Bosna-Hersek'te etnik gruplar arasında kalıcı bir uzlaşma gerçekleşememiş, sivil toplum oluşturulması çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bu durum kalıcı barışın ve gerçek bir devlet yapısına geçişin gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir.

---

[117] Dalar, **a.g.e.,** s. 112.
[118] Venice Commission, "Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative", 11 March 2005, (Çevrimiçi), http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)004-e, 16 Eylül 2016.
[119] Dilek Latif, "Etnik Çatışma Sonrası Barış İnşası Ne Kadar Mümkün? Dayton Sonrası Bosna ve Hersek", **Kıbrıs Yazıları**, Sayı 3, Yaz-Güz 2006, s. 129.

Çatışmalar sırasında yerlerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları bölgeye geri dönüşlerinin sağlanması barış inşa sürecinin ana unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Dayton Barış Anlaşması'nda kişilerin savaş öncesinde yaşadıkları yerlere dönebilmeleri koşulu getirilmiştir. Bu hak ilk kez bir barış anlaşmasında yer almıştır. Buradan hedeflenen amaç etnik temizlik ile sağlanmak istenen nüfus çoğunluğunun sağlanması durumunun ortadan kaldırılmasıdır. Savaş sonrası yaklaşık 1,3 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiş durumdadır. Yine yaklaşık olarak 1,2 milyon kişi ise mülteci durumuna düşmüştür. Mültecilerin yarısı komşu ülkelere, kalan kısmı ise Batı Avrupa ülkelerine sığınmak zorunda kalmıştır.[120]

Barış anlaşmasının imzalanmasının hemen ertesinde ülkenin bir an önce yeniden yapılanması amacıyla uluslararası toplum ve sivil toplum kuruluşları geniş çaplı bir proje başlatmıştır. Bosna'nın yeniden yapılanması ise ancak mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin savaş öncesinde yaşadıkları evlere geri dönmeleri ile mümkün olabilecekti. Ancak Bosna'da durum beklenildiği gibi olmamış; geri dönüş, on yıllık bir dönemde üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir. [121] Bu aşamaların ilki, ağırlıklı olarak çoğunluğun geri dönüşünün gerçekleştiği 1996-1997 yıllarıdır. İkincisi, uluslararası toplumun geri dönüşle ilgili izlediği politikaların değiştiği ve azınlık geri dönüşüne öncelik verildiği 1998-2000 dönemidir. Üçüncü aşama 2001 ve 2002 yıllarında mülklerin geri ediniminin ivme kazanması sonucu günümüze dek devam eden azınlık geri dönüşünün en üst seviyeye ulaştığı dönemdir.

Barış ortamının sürdürülebilir olması için ekonomi alanında üç temel strateji benimsenmiştir; ekonomik altyapının yeniden inşası ve iyileştirilmesi, ekonomik gelişimin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istikrarın teminidir. Dünya Bankası öncülüğünde, "Ülke Yardım Stratejisi" adı altında birçok devlet, resmi kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşu bir araya gelmiştir. Uluslararası toplum

[120] UNHCR, "The State of the World's RefugeeS. Fifty Years of Humanitarian Action", 2000, s. 219. (Çevrimiçi) http://www.unhcr.org/3ebf9bb50.html, 26 Eylül 2016.
[121] Aslı Şirin Öner, Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna-Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,** C.II, Sayı 1 Temmuz/July 2013, s.1-22.

tarafından yaklaşık 5 Milyar ABD Doları tutarında bir kaynak taahhütünde bulunulmuş ve yeniden yapılanma, imar ve iyileşme programı belirlemiştir.[122]

Bosna-Hersek'in savaş öncesinde GSYH'sinin ve istihdamın %50'sine yakın bir bölümü 12 büyük şirketin yürüttüğü sanayi ve madencilik alanlarından oluşmaktaydı. Savaşın yol açtığı büyük yıkım sonunda sanayi tesisleri ciddi biçimde zarar görmüştür. Dayton Anlaşması sonrası yeniden yapılanma sürecinde Bosna-Hersekli yetkililer ile Dünya Bankası arasında öncelik verilecek firmalar konusunda fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Uluslararası kuruluşlar küçük ve orta ölçekli işletmeleri, Bosna-Hersekli yetkililer ise büyük işletmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin devreye girmesiyle büyük işletmelerin yeniden yapılandırılması ancak küçük parçalara bölünmeleri ve bu sürece dahil edilmeleriyle mümkün olabilmiştir. Bunun yanında, devletin ve bürokrasinin barış anlaşmasından kaynaklanan yapısı gelirlerin büyük bir miktarının maaş olarak ödenmesine yol açmıştır. Tüm bu hususlar dış yardımların ve desteğin yatırımlar açısından sahip olduğu önemi göstermektedir.

Küçük işletmelerin desteklenmesi ve istihdam yaratma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının ülkede aktif rol oynadığı görülmüştür. Yüksek Temsilci ve resmi kurumlardan elde edilen verilere göre, Bosna'da STK'lar İmar Programı Kapsamında ilk savaşın ardından üç yıl içerisinde 300 Milyon Dolar civarında mali katkı sağlamıştır.[123]

2.3.11. Normalleşme Çabaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Çalışmaları

Bölgede barışın sağlanmasından sonra normalleşme ve siyasal istikrarın tesisi temelde uluslararası toplumun desteği ile sağlanabilmiştir. BM, NATO ve AB şemsiyesi altında barış gücü görevlerinin yürütülmesi de önemli katkılar sağlamıştır. Balkanlarda kalıcı barış ve istikrarı AB üyeliğinin vermiş olduğu motivasyon sağlamıştır. AB'nin temel hedefi bölgede etnik çatışmaları önlemek, siyasal istikrarsızlıktan kaynaklanan göçü azaltmak olmuştur. Ayrıca Balkan ülkelerinin

[122] World Bank Report, "Bosnia and Herzegovina: Post-Conflict Reconstruction", Washington, 2000, (Çevrimiçi) http://documents.worldbank.org/curated/en/ 148931468201253246/ Bosnia-and-Herzegovina-Post-conflict-reconstruction, 26 Eylül 2016.
[123] A.e.

siyasi, hukuki ve ekonomik alanda gelişiminin sağlanarak AB bünyesine dahil edilmesi öngörülmüştür. Balkanlarda kalıcı barış ve istikrara AB'nin bu kapsamda yürüttüğü çalışmalar destek olmuştur.[124]

AB ile bütünleşme, Bosna-Hersek'in başlıca amaçlarından biridir. AB-Bosna Hersek İstişari Görev Gücü 1998 yılında kurulmuştur. AB ve Bosna-Hersek arasında müzakerelerin yürütülmesi amacıyla Ocak 2006'da Reform Süreci İzleme Birimi haline dönüştürülmüştür. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, Bosna-Hersek ile AB arasında 16 Haziran 2008 tarihinde imzalanmıştır. AB, Bosna Hersek hükümetinin üyelik başvurusunu Eylül 2016 tarihinde kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu'ndan, ülkenin durumunun AB kriterlerine uygunluğunun incelemesini istemiştir.

Bosna'daki barışın inşası kapsamında ABD merkezli bir kalkınma STK olan Konut Yardım Vakfı (Cooperative Housing Foundation-CHF) tarafından 2001-2004 yılları arasında Belediye ve Ekonomik Kalkınma Girişimi (Municipal and Economic Development Initiative-MEDI) desteklenmiştir. Bu girişim iki alanda faaliyet göstermiştir. Birincisi, 14 ayrı belediyede multi-etnik iş dernekleri desteklemiştir. İkincisi, MEDI ilgili tarafların ihtiyaçlarını, verimlilik ve duyarlılığı artırmak için belediye idareleri ile paralel olarak çalışmıştır. İş dernekleri ve belediyeler sonra ekonomik politikaları belirleme, bölgesel ve ulusal düzeyde katkıda bulunmak amacıyla Bölgesel Kurumsal Ağı (Regional Enterprise Network) adı altında birleştirilmiştir.[125] MEDI girişiminin bütçesinin 6,8 Milyon Doları ABD tarafından, 510.000 Doları ise İsveç tarafından karşılanmıştır. Bu faaliyet etnik ayrımcılık ve düşmanlığın azaltılması açısından önemli bir adım olmuştur.

Tuzla şehrinde 1997 yılından beri faaliyet gösteren bir STK olan IPAK (Her şeye rağmen anlamına gelir) Bosna savaşından beri nüfusun çoğunluğunu oluşturan ülke içinde yerinden olmuş kişilere yardım etmek üzere uluslararası bir sivil toplum örgütü olarak başlamış, ancak daha sonra yerel bir STK olarak tescil edilmiştir. IPAK psiko-sosyal danışmanlık, travma çalışmaları, bağımlılık tedavisi, çatışma

[124] İrfan Kaya Ülger, Balkanlarda Barış ve Güvenliğin Tesisinde AB'nin Rolü, (Çevrimiçi) http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/ 0-178-2014090911guvenlik-8.pdf, 1 Kasım 2016.
[125] John Bray, "Bosnia: CHF's Municipal and Economic Development Initiative project - a case study in local and regional peacebuilding", **International Alert**, 2006, p. 257.

yönetimi ve demokrasi üzerine seminerler vermektedir. İlgi alanı 13-26 yaş grubunda, Gorazde, Srebrenica, Bratunac ve Zepa gibi bölgelerde çoğunlukla yerinden edilmiş kişileri hedeflenmektedir. IPAK ulusal akreditasyonu olan gelir getirici iş eğitimine yönelik kurslar vermektedir.[126]

Mülteci Dönüş ve Yeniden Yapılanma Ajansı, yeniden yapılanma ve mültecilerin geri dönüşü faaliyetlerinde sivil toplum örgütleri ve devlet kurumları desteklemek ve danışmanlık amacıyla 1996 yılında Alman Kalkınma Bakanlığı tarafından Almanya'da kurulmuştur. Mültecilerin Bosna Hersek'e dönüşlerine ilişkin eğitim, barınma, meslek edinme gibi faaliyetleri yürütmek ve koordine etmeyi amaçlamaktadır.

2.3.12. Savaş Suçlularının Cezalandırılması

BM Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1993'de verdiği 827 sayılı kararıyla; "*Yugoslavya'da meydana gelen, insan haklarının ihlaline sebep olan kişilerin yargılanıp, cezalandırılması için, BM Şartı'nın 7. Bölümüne dayanarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına olanak sağlanmış ve bu kararı takiben mahkeme La Haye'de kurulmuştur.*"[127] Mahkeme'nin kişi bakımından yetkisi, bireysel cezai sorumluluk esasına dayanmaktadır; bu nedenle Mahkeme'nin yargı yetkisine giren hukuk özneleri gerçek kişilerdir.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılama yetkisi uluslararası insancıl hukuku ağır şekilde ihlal edenleri ve Statüsü'nün 1. Maddesine göre 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlallerini, savaş kanun ve teamüllerinin ihlalini gerçekleştirenleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları işleyenleri yargılamaya yetkisi vardır. Mahkeme, herhangi bir tüzel kişiyi yargılama yetkisine sahip değildir. Bu nedenle bir devletin soykırım eylemlerinden dolayı sorumluluğu konusu, Mahkeme'nin yetkisi dışındadır.

Mahkeme 25 Mayıs 1993 tarihinde faaliyete başlamıştır. Kısa bir süre sonra 25 Eylül 1993 tarihinde yargıçlar seçilmiş ve 15 Ağustos 1994 tarihinde mahkeme

[126] Martina Fischer, "Young people build the future: income generation in eastern Bosnia", **International Alert**, 2006, p.262.
[127] Başak, **a.g.e.,** s. 36.

savcısı göreve başlamıştır.[128] Mahkemede sadece sıradan bireyler değil devlet başkanları dâhil olmak üzere üst düzey yöneticilerin de Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçlar ile ilgili olarak yargılamaları yapılmıştır.

Mahkeme, sadece Bosna-Hersek'te değil eski Yugoslavya'nın tamamında 01 Ocak 1991 tarihinden itibaren; 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmeleri, 1907 tarihli La Haye Sözleşmesi ile Nuremberg Mahkemesi kararlarıyla tespit olunan genel olarak savaş hukukunun teamül kurallarına göre hareket etmiştir. Mahkeme, soykırım ve insanlığa karşı suçlar, silahlı çatışmalar sırasında sivillere karşı girişilen öldürme, toplu imha, köleleştirme, zorunlu göç, hapsetme, işkence, ırza geçme, siyasi, ırki veya dini sebeplerle eza çektirmek ve diğer insanlık dışı filleri kapsayan suçların faillerini yargılama hususunda yetkilidir.[129]

2.3.13. Çatışmanın Analizi

Yugoslavya'da tarihi bir geçmişi olan etnik, kültürel, dini ve bölgesel sorunların ortaya çıkmasını neden olmuştur. Bosna-Hersek sorununda etnik kimlik faktöründen çok dini ayrıma dayalı olarak gelişen bir çatışma dinamiği vardır.

Bosna Hersek çatışmasında, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırplar çatışmanın birincil taraflardır. Çatışma sürecini ve çatışmanın çözümünü etkileyen dış aktörler; BM, AB, NATO, STK'lar, BM Barış Misyonları gibi uluslararası kuruluşlar ile ABD, Rusya Federasyonu gibi büyük devletler çatışmanın ikincil taraflarıdır.

Birleşmiş Milletler'in Bosna Hersek Savaşı'nda son derece etkisiz, pasif kaldığı kabul edilmelidir. Etkili kararlar alınamamış ya da alınmak istenmemiştir. Bosna Hersek savaşı başlamadan önce 25 Eylül 1991 tarihinde eski Yugoslavya'ya silah sevkiyatını durdurmak için alınan 713 sayılı karar Bosnalı Müslüman halkı olumsuz etkilemiş, iyi silahlanmış bulunan Sırplar karşısında bir anlamda kaderlerine terk edilmişlerdir. BM Antlaşmasının 51. maddesi ile açık olan meşru müdafaa hakkı bu anlamda engellenmiştir.

---

[128] Morten Bergsmo, "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments," **Human Rights Law Journal**, Vol.XV, 1994, pp. 405-410.
[129] Abdi Sağlam, "Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi", **TAAD**, Yıl:6, Sayı:20, 2015, s. 580.

Bosna Hersek'de Mart 1992'de düzenlenen bir halk oylaması sonrasında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, Almanya ve AB'den Slovenya ve Hırvatistan'a verilen desteğin benzerini görememiştir. Uluslararası alanda yalnız kalan Bosna-Hersek, Avrupa'nın sessiz kalmasından cesaretlenen Sırbistan'ın desteklediği yoğun bir şeklinde gerçekleştirilen soykırıma varan saldırılara ve büyük çaplı yerinden edilmiş mülteci sorununa maruz kalmıştır. Bosna Hersek savaşının uzamasının en önemli sebebi uluslararası desteğin ilk etapta gösterilmemesi, aksine bağımsızlığın tanınmasına rağmen siyasi zeminde bu tanımanın arkasında durulmamasıdır.

Bosna-Hersek'te sialhlı çatışmalar sürerken Avrupa Topluluğu ve ABD, bu çatışmalardaki ana sorumlunun Sırbistan olduğu tespitini yapmışlardır. BM Güvenlik Konseyi'nin 30 Mayıs 1992'de Sırbistan ve Karadağ'a siyasi ve ekonomik ambargo uygulanması için aldığı 757 sayılı karar da bu görüşü doğrulamaktadır.

Sırpların amacı, tüm güneydeki Slavları, Sırp önderliği altında toplayıp Büyük Sırbistan'ı kurmaktı. Sırpların bu planı çerçevesinde en büyük düşmanları olarak öncelikle Müslüman Boşnakları, Katolik Hırvatları ve Müslüman Arnavutları görüyordu. Bundan dolayı Sırplar, Slovenler ve Hırvatlar tarafından yürütülen bağımsızlık hareketine şiddetle karşı çıkmışlar, Bosna Hersek'e ise doğrudan müdahale etmişlerdir. Bu ortamda BM'nin yaptığı, savaş henüz Bosna Hersek'e sıçramadan önce Hırvatistan'da çatışmalar sürerken kurulmuş olan UNPROFOR'u Bosna Hersek'e kaydırmak olmuştur.[130] Ancak görevi insani yardımla sınırlı olan bu güç silahlı çatışmalar karşısında etkili olamamıştır.

Savaşın ilk yıllarında Bosna ile ilgili olarak barışı koruma güçlerinin ve insani yardımın yeterli olacağı düşünülmüştür. Ancak yaşanan gelişmeler ve sivil halka karşı uygulanan şiddetin artması karşısında BM daha hızlı hareket ederek gerekli tedbirleri alabilirdi. Ancak Güvenlik Konseyi'nde uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu ve yeniden tesis edilmesi gerektiği konusunda fikir birliği sağlanamamıştır.

[130] Joshua S. Goldstein, Jon Pevehouse, "Reciprocity, Bullying, and International Cooperation: Time-series Analysis of the Bosnia", **The American Political Science Review**, Vol.XCI, No. 3, 1997, p. 521.

Sırpların ortaya koydukları şiddet eksenli politikalar uzun süre ağırlığını korusa da başta ABD ve AB'nin geçte olsa ortaya koydukları gayretler sonucunda Sırpların istekleri büyük oranda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[131]

Bosna'da uluslararası toplumun sergilediği pasif ve kararsız tavır yaşanan çatışmaların şiddetlenerek devam etmesine neden olmuştur. Bosna savaşında gerek AB, gerek ABD ve gerekse BM, NATO seçeneğini kapsamında insani müdahale harekâtının icra edilmesini ve sivil unsurların desteğinin sağlanmasını daha baştan düşünmüş olsalardı savaş bu kadar uzamaz bu kadar kayıp yaşanmazdı. Uluslararası çatışmaları ele almak konusunda zamanlamanın hayati önem taşıdığı yaşanan bu iç savaşta bir kez daha anlaşılmıştır.

Savaş sonrası sivil-asker işbirliği kapsamında gerçekleştirilen yeniden yapılandırma faaliyetlerinde koordinasyonun sağlanması kalıcı barışın gerçekleştirilmesi açısından son derece önemli bir husus haline gelmiştir. Savaştan etkilenmiş ülkede çatışmanın sonlandırılması ve düşmanlıkların dindirilmesi adına atılacak adımların sadece askerler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görülmemektedir. Bu doğrultuda Bosna Hersek'te gerçekleştirilen NATO askerî harekâtı devamında sivil imkânları fazla olan ve gerekli koordinasyon yeteneklerine sahip AB yetkisine devredilmiştir.

Savaş sonrası yeniden yapılandırma faaliyetleri kapsamında; silahsızlandırma, savaşanların terhis edilmesi, topluma entegrasyonun sağlanması, savaş suçlularının yargılanması, mültecilerin ve yerinden edilmiş sivillerin geri dönüşünün gerçekleştirilmesi, savaşta yaşanan sarsıntıların atlatılması amacıyla destek sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca bozulan devlet düzeninin, güvenlik ihtiyaçlarının ve adalet sisteminin yeniden oluşturulması, ekonomik ve sosyal desteklerin sağlanması gibi bir dizi eylemin askerler ve siviller tarafından çok iyi koordine edilmesi ve gerçekleştirilmesi çatışmanın yeniden ortaya çıkmaması ve kalıcı barış sağlanması açısından elzem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bosna Hersek'te 20 yıldır devam eden barışı tesis ve yeniden yapılandırma çalışmaları

[131] Göktürk Tüysüzoğlu, "Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü", **Avrasya Etüdleri Dergisi**, C.XLII, Sayı 2, 2012, s. 91.

dikkate alındığında yukarıdaki hususların ne kadar gerçekleştirilebildiği halen tartışmalı bir konudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LİBYA MÜDAHALESİ VE SURİYE KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Giriş

Günümüzde bir devletin kendi halkına karşı insan haklarını ve insancıl hukukun temel kurallarını ağır bir şekilde ihlal etmesi uluslararası toplumun insani müdahalede bulunulmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda; 1992'de Somali'ye, 1993-1994'te Bosna Hersek ve Ruanda'ya, 1994'te Haiti'ye karşı gerçekleştirilen uluslararası silahlı müdahaleler BM kararıyla yapılmış insanî müdahalelerdir. 1991'de Irak'a ve 1998-1999'da Kosova'ya yönelik müdahaleler ise BM Güvenlik Konseyi'nin kararı olmadan yapılan müdahalelerdir[1]. Bununla birlikte 688 sayılı kararı Irak'a ilişkin müdahale izni olarak değerlendirenler de bulunmaktadır[2]. Kosova müdahalesi ise, ülkedeki insani kriz açısından ele alındığında hukuki açıdan olmasa dahi insani açıdan meşru bir müdahale olarak değerlendirilmektedir[3]. Hatta BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile NATO'nun bölgedeki varlığına ilişkin düzenlemelere gidilmesi müdahaleye BM tarafından meşruiyet verildiği şeklinde yorumlar bulunmaktadır.[4]

"Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu" tarafından 2001 yılında "Koruma Sorumluluğu Raporu" yayımlanmıştır. Rapor ile koruma sorumluluğu kavramı tanımlanmış ve genel hatları ortaya konulmuştur. Sivillerin öldürüldüğü, katliam, soykırım ya da insanlığa karşı suçlara uluslararası düzeyde nasıl karşılık verilmesi gerektiği, özellikle kuvvet kullanma bağlamında son derece karmaşık bir konu halini almaktadır. Koruma sorumluluğu doktrini ile birlikte devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamadığı ve insan hakları ihlallerinin

[1] Adam Roberts, "The So-Called Right of Humanitarian Intervention", **Trinity Papers**, No. 13, Trinity College, The University of Melbourne, 2000, p. 7.
[2] Weiss, **a.g.e.,** p. 455.
[3] Gregory Reichberg, Henrik Syse, "Humanitarian Intervention: A Case of Offensive Force?", **Security Dialogue**, Vol. XXXIII, No: 3, 2002, p. 310.
[4] Independent International Commission on Kosovo, **The Kosovo Report: Conflict, International Response**, New York, Oxford University Press, 2000, p.163.

inlenemediği durumlarda ise BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda uluslararası toplum tarafından müdahalede bulunulmasının önü açılmaya çalışılmıştır.

Libya müdahalesine bakıldığında, kesin ifadelerle koruma sorumluluğuna atıfta bulunulmasa da, 2011 yılında BM'nin yetkilendirdiği NATO komutası altında geç kalınmadan bir insani müdahale gerçekleştirilmiştir. Ancak müdahalenin kapsamı sivillerin korunması görevinden kısa zamanda yön değiştirerek rejim değişikliğinin sağlanmasına doğru yöneldiğine dair özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Rusya ve Çin'den çeşitli eleştiriler gelmiştir. Libya Hükümeti'ne bağlı askeri birliklere yönelik doğrudan güç kullanılması ve hava harekâtında az da olsa sivillerin zarar görmesi nedeniyle Libya müdahalesine bazı eleştiriler getirilmiştir. Yine de müdahalenin zamanında yapılması çok sayıda sivil kaybın önlenmesi ve silahlı çatışmaların derinleşmeden sona erdirilmesini sağlamıştır.

2011 yılında Suriye'de gösterilerin başlaması ve sonrasında rejim güçleri ile muhalifler arasında şiddet yoğunluğu gittikçe yükselen bir iç savaş karşısında sivillerin korunması amacıyla Suriye'ye karşı insani müdahale düzenlenmesi gerektiği iddiası Güvenlik Konseyi gündemine gelmiştir. Ancak, Libya'da gerçekleşen müdahalenin rejim değişikliği ile sonuçlanması ve Suriye'nin şartlarının farklı olması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nde koruma sorumluluğunu devreye sokma ve askerî müdahale konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. Suriye'deki insani kriz koruma sorumluluğu yaklaşımına rağmen halen devam etmektedir.

Bu bölümde koruma sorumluluğu kapsamında Libya Müdahalesi ve Suriye Krizinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Elde edilen sonuçlar 4. bölüm ile Sonuç ve Değerlendirmeler kısmında yorumlanacaktır.

3.2. Libya'ya Düzenlenen İnsani Müdahale ve Kısa Vadeli Sonuçları

Arap Baharı olarak nitelendirilen ilk ayaklanmalar, Tunus ve ardından Mısır'da başlamıştır. Tunus'u 23 yıl yöneten Zeynel Abidin Bin Ali ile Mısır'ı 30 yıl yöneten Hüsnü Mübarek'in görevlerini bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Yemen, Bahreyn, Ürdün, Libya ve Suriye'de kitleler bu örnekleri izleyerek sokaklara dökülmüştür. 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de başlayan protestoların ardından, Libya'da başlayan

hareketlenme diğer Arap ülkelerindeki gelişmeleri gölgede bırakarak gündemin ilk sırasına oturmuştur. Muammer Kaddafi tarafından 42 yıl boyunca yönetilen Libya kısa süre içerisinde aşiretler arasında yaşanan kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir.[5]

Libya'da gösteriler ilk olarak mevcut iktidara muhalefet ve protesto edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Kaddafi yönteminin sokaklara çıkan halka karşı sert tedbirlere başvurması üzerine kontrolden çıkmıştır. İlk etapta bir devletin iç meselesi gibi görünen bu gelişmeler, Libya'dan gelen haberlerde yönetimin göstericileri dağıtmak ve ayaklanmaları bastırmak için ülke dışından paralı askerler getirmesi, güvenlik kuvvetlerinin sivil halk üzerine ateş açması, askerî uçakların isyancıların denetimindeki bölgeleri bombalaması gibi aşırı uygulamalar nedeni ile yeni bir boyut kazanmıştır. Diğer Arap ülkelerindeki protestolardan farklı olarak ülkede bir kargaşa ortamının ve iç savaşın tetiklenmesine neden olmuştur.

Libya'daki olayların ve şiddetin tırmanması ile birlikte durumun daha da kötüleşebileceği anlaşılmış, yaşanan sivil kayıpların ve şiddetin ülke geneline yayılması sonucu uluslararası toplumu ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir. Bu durum, uluslararası toplumun bölgesel veya uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla harekete geçmesi ve gerekli tedbirleri alması çözümünü ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası barış ve güvenlik ortamının korunmasından sorumlu ve uluslararası toplumu temsil etmeye tek yetkili kurum olan BM Güvenlik Konseyi Libya'da meydana gelen şiddet ortamı karşısında kayıtsız kalmamıştır. Konunun uluslararası barış ve güvenliği zedeleyen bir boyut kazandığını düşünerek önce zorlama tedbirlerini yürürlüğe koymuş, ardından da kısa süre içerisinde özellikle insani amaçlara atıfta bulunarak sivil halkın korunması amacıyla silahlı güç kullanımına müsaade edecek şekilde insani müdahale kararı almıştır.

Bu şartlar altında BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı bir karar almış ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulması için ambargo dâhil bir dizi önlemi devreye sokmaya karar vermiştir. Kararın alınmasının hemen ardından 19 Mart'ta uluslararası askerî koalisyon, Şafak Yolculuğu operasyonu

[5] Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "Birleşmiş Milletler'in Libya Krizine Yaklaşımı", **ORSAM,** No: 201, Ağustos 2015, s. 5.

olarak adlandırılan hava operasyonlarına başlamıştır. Daha sonra ise operasyonlar NATO komutasına devredilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı insani müdahale kararı, kısa vadede Kaddafi yönetimini sona erdirmiştir. Ancak müdahale sonrasında BM ve uluslararası toplum tarafından gerekli ve yeterli adımlarının tam olarak atılamaması nedeniyle Libya'nın sınırlarını aşarak komşu ülkeleri de etkileyebilecek, uzun vadede devam etmesi muhtemel Libya krizini de tetiklemiştir. BM'nin Libya'da yer alan tarafların katılımı ile hazırladığı geçiş planı üzerinde uzlaşılamaması sebebi ile Libya çok aktörlü ve çok boyutlu derin bir yönetim krizine sürüklenmiştir.

Öte yandan BM, 2014 Sonbaharından itibaren Libya'daki krizi çözmek adına yoğun bir müzakere sürecini yürütmeye devam etmektedir. Dolayısıyla BM'nin yürüttüğü faaliyetler olmadan ülkedeki güçlü aşiret yapısından kaynaklanan siyasi denklemin çözüme kavuşturulması mümkün görülmemektedir. Ülkenin parçalanmaması, radikal dini unsurların güçlenmemesi, barış ve istikrarın sağlanma sürecinin tamamlanması, yeniden inşa ve insani yardım faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumun Libya'ya desteğini devam ettirmesi gerekmektedir.

3.2.1. İnsani Müdahale Kararının Alınması

Güvenlik Konsey ilk olarak 22 Şubat 2011 tarihinde Libya'daki gelişmeleri yakından takip ettiğini belirten ve gerektiği takdirde duruma el koyabileceğini ima eden bir bildiri yayınlamıştır. Söz konusu bildiride yer alan BM Güvenlik Konseyi'nin yaptığı ikazlar şunlardır:

- Libya'da barışçı gösterilere karşı güç kullanılması ve yüzlerce sivilin öldürülmesinden derin üzüntü duymakta; güvenlik güçlerinin şiddete başvurmadan vazgeçmesini belirterek hükümetin tutumunu protesto etmektedir. Bu bağlamda halkın meşru taleplerinin dikkate alınmasını ve ulusal çapta görüşmelerin başlatılması istenmektedir. [6]

[6] United Nation, "Security Council Press Statement on Libya" 11 February 2011, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2011/sc10180.doc.htm, 22 Şubat 2016.

- Libya hükümetine ulusal ve uluslararası sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Libya halkının can güvenliği ve emniyetini sağlamak hükümetin görevidir. Sivil halka karşı suç teşkil eden eylemlerde bulunan güvenlik güçlerinin cezalandırılacağı ilan edilmelidir. Keza ülkede asayişi tesis etmeye çalışan yetkililerin temel insan haklarına ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun hareket etmesi gerekmektedir. Hükümet uluslararası insani yardım kuruluşlarının serbestçe ülkeye girmesi ve çalışmalar yapmasına izin vermeye çağırılmaktadır.[7]

- Libya hükümetinden yabancıların güvenliğini sağlamasını ve ülkeyi terk etmek isteyenlere yardımcı olmasını talep etmektedir.

Libya'da şiddet olaylarının artması ve insani krizin daha da derinleşmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, Libya'da yaşananların bir iç sorun olmaktan çıktığı, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir sorun haline geldiğini tespit etmiştir. Bu tespit ile birlikte BM Antlaşması VII. bölümünde yer alan yetkilerin kullanması için gerekli hukuki ve siyasi ortamın oluştuğunu değerlendirilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi silahlı güç kullanımı içermeyen her türlü zorlama tedbirlerinin uygulamasına imkân veren 41. madde kapsamında 22 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı kararı almıştır. Bu karar doğrultusunda Libya hükümetine karşı kuvvet kullanımı içermeyen zorlama ve baskı sürecini başlatmıştır. BM Güvenlik Konseyi, "*Libya'da sivil halka karşı sistematik ve genel bir şekilde yapılan saldırıların insanlığa karşı suç oluşturduğunu*"[8] belirtmektedir. Hukuki açıdan, Konsey Libya'ya ülkedeki durumun ortadan kalkması amacıyla 1970 sayılı kararda belirli yükümlülükler getirmekte ve bu yükümlülüklere uyulmasını zorlama tedbirleri ile garanti almaktadır. Bu talepler şunlardır;

- Şiddet uygulamalarına derhal son verilmesi ve halkın meşru taleplerini karşılayacak tedbirlerin alınması,

[7] A.e.,
[8] UN Security Council Resolution 1970, 26 February 2011, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp? symbol=S/RES/1970%20%282011%29, 30 Mart 2016.

- İnsan hakları ve uluslararası insancıl hukuka riayet edilmesi, bu konuda çalışan uluslararası kuruluşların ve gözlemcilerin ülkeye girmelerine, yardım getirmelerine ve ihtiyaç olan bölgelerde güvenli bir şekilde çalışmalar yapmasına izin verilmesi,

- Ülkedeki yabancıların can ve mal güvenliklerinin garanti edilmesi, bu şahısların ülkeden ayrılmasını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması,

- Medyaya uygulanan her türlü kısıtlamaların kaldırılmasıdır.

BM Güvenlik Konseyi Libya'daki olaylar karşısında oybirliğiyle aldığı 1970 sayılı kararla uluslararası toplum adına birçok yaptırım tedbiri ortaya koymuştur. Kararda uygulamaya konulan yaptırım tedbirleri ise genel anlamda dört kategoride değerlendirilebilir:

- İlk kategori yaptırım tedbiri, Libya'daki olaylar sırasında yaşanan bazı hukuk ihlallerinin Uluslararası Ceza Mahkemesine (International Criminal Court-ICC) götürülmesidir. Libya Roma Sözleşmesine taraf olmasa da ICC Statüsüne göre bir istisna olarak BM Güvenlik Konseyine Sözleşmeye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarının da ICC'de yargılanmasını talep etme yetkisi tanınmıştır.

- İkinci kategori yaptırım tedbiri, silah ambargosu ile Libya'ya her türlü silahın ve mühimmatın satışının, sevkiyatının yasaklanmasıdır.

- Üçüncü kategori yaptırım tedbiri seyahat yasağı olarak belirlenmiştir. Konsey kararının ekinde Kaddafi, ailesi ve ülkenin üst seviye yöneticilerden oluşan 16 kişinin seyahat hürriyetlerine sınırlama getirmiştir.

- Dördüncü kategori yaptırım tedbiri ise Kaddafi ailesine mensup altı kişinin mal varlıklarının dondurulmasıdır. BM Güvenlik Konseyi dondurulan maddi kaynakların Libya halkına ait olduğunu ve Libya halkının menfaati doğrultusunda kullanılacağını belirtmiştir.

1970 sayılı karar metninde alınan tedbirlerin takibinin yapılacağı, durumun kötüleşmesi halinde tedbirlerin sıkılaştırılacağı vurgulanmıştır: "*Konsey, Libyalı yetkililerin tutumunu sürekli izleyecek ve bu kararın hükümlerine uyup uymadıklarından hareketle uygulamaya konulan zorlama tedbirlerini gözden geçirecektir; buna göre, tedbirlerin daha da sıkılaştırılması, değiştirilmesi, askıya alınması veya tamamen kaldırılması söz konusu olabilecektir.*"[9] Yaptırımların uygulanmasını takip etmek maksadıyla kararın 24. paragrafı uyarınca bir Yaptırımlar Komitesi de kurulmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 17 Mart 2011 tarihinde on kabul ve beş çekimser oy ile 1973 sayılı kararı kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyi bu karar ile "*Libya makamlarının 1970 sayılı karara uygun davranmadıklarını tespit etmiş, BM üyesi ülkelerin veya bölgesel örgütlerin bir işgale yol açmayacak biçimde Libya'daki sivillerin korunması için gerekli tüm tedbirleri almalarına izin vermiştir. 1970 sayılı karardaki diğer hususların güçlendirilmesine ilaveten tüm Libya hava sahasında uçuş yasağı getirilmiştir.*"[10]

3.2.2. İnsani Müdahale Kararının Yorumlanması

BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı kararın giriş kısmında, Libyalı yetkililerin 1970 sayılı karara uymadığı, ülkede durumun daha da kötüleştiği, şiddetin tırmandığı ve sivil kayıpların arttığı tespitini yapmıştır. Ayrıca keyfi tutuklamalar, kayıplar, işkence, toplu ölüm cezaları gibi uygulamalarla insan haklarını ağır ve sistemli bir şekilde ihlal etmekte olduğu ifade edilmiştir. Libya'da hükümet güçlerinin ve paralı askerlerin sivil halka karşı uyguladığı yaygın ve sistematik saldırıların insanlığa karşı suç olarak nitelendirilebileceğini hatırlatmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi Libya'da giderek artan ciddi insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenlik ortamı için bir tehdit oluşturmaya devam ettiği tespitini yaparak alınan kararın hukuki temelini açıklamaktadır. Barışın tehdidi ve bozulması nitelendirmesi ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden

[9] A.e.,

[10] "UN Security Council Resolution 1973", 17 March 2011, (Çevrimiçi) https://www.un.org/sc/suborg/ en/s/res/1973-%282011%29, 30 Temmuz 2015.

kurulması hususları BM Antlaşması'nın VII. bölümü 39. maddede yer almaktadır. Konsey'in gerektiği takdirde iktisadi, diplomatik baskı tedbirleri alma veya silahlı kuvvet kullanılmasında bağlayıcı karar alma yetkisinin gerekçesini oluşturmaktadır.[11]

BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı kararında öncelikle 1970 sayılı kararda geçen yükümlülükleri teyit etmiştir. Bu kararda ilave olarak Libya'ya getirilen temel yükümlülük taraflar arasında ateşkesin ivedilikle bir ilan edilmesi ve sivil halka karşı uygulanan her türlü saldırı ve şiddet eylemine derhal son vermektir.

1973 sayılı kararda zorlama tedbirleri olarak gerekli durumlarda silahlı müdahaleye izin verilmekte ve Libya hava sahasının tamamını içine alacak şekilde uçuş yasağı getirilmektedir. Libya'daki sivillerin korunması bu iki tedbirin ana amacıdır. Bu yönüyle daha önce 1991 Irak ve Bosna-Hersek müdahalelerinde alınan kararlarda insani yardımın sağlanması amacıyla belirlenen müdahale kararı, Libya müdahalesinde bir ilk olarak sivil halkın korunması amacıyla gerçekleştirilmiştir.[12]

1973 sayılı kararın 4. maddesinde yer alan sivillerin korunması hükmüne göre, BM üyesi devletler tek başlarına veya bölgesel örgüt ya da düzenlemeler çerçevesinde birlikte hareket ederek Bingazi dâhil olmak üzere Libya'da saldırı tehdidi altındaki siviller ve bunların bulundukları bölgeleri korumak amacıyla gerekli bütün tedbirleri almaları konusunda yetkilendirilmektedir. Konsey kararında yer alan gerekli bütün tedbirler ifadesi ile müdahalede silahlı kuvvet kullanılması yetkisini vermiştir. Kararda ayrıca Libya'nın egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve ulusal birliğinin zarar görmeyeceğinin taahhüt edilmiştir. Müdahaleye katılacak devletlerin Libya'nın hiçbir bölgesini, hiçbir şekilde işgal etmelerine izin verilmeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Uluslararası ilişkiler açısından, 1973 sayılı karara karşı bazı çekinceleri bulunan RF ve Çin'in veto haklarını kullanmayarak çekimser kalmaları, uluslararası politikadaki denge durumunun ve karşılıklı çıkarların korunmasındaki sınırın

[11] Çağıran, **a.g.e.,** s. 45.
[12] Tim Dunne, Jess Gifkins, "Libya and State of Intervention", **Australian Journal of International Affairs**, Vol.CXV No:2, 2011, p. 523.

aşılmaması hususları ile açıklamak mümkündür. Siyasî olarak bu iki ülkenin sivillerin korunması amacıyla gerekli bütün tedbirleri almaya yönelen askerî operasyonun yolunu açan bir kararın önünde durmayışlarının Ruanda ve Bosna gibi geç kalınmış örneklerin bir benzerinin yaşanmasından ve Libya'da durumun daha kötüye doğru gitmesinden duydukları çekince şeklinde yorumlanması da mümkündür.

Konseyin hızlı bir şekilde zorlayıcı tedbirlerden kuvvet kullanma aşamasına geçmesi uygulamada sık rastlanan bir durum değildir. BM Güvenlik Konseyi'nin geçmişte daha ağır şekilde yaşanan diğer benzer durumlarda uzun süre hareketsiz kalması, Libya'ya karşı ise bir ay içerisinde oldukça hızlı bir şekilde harekete geçmesi üzerine değişik yorumlar yapılabilir. Libya'nın sahip olduğu enerji kaynakları, Akdeniz'deki jeopolitik konumu, yaşanabilecek mülteci krizinde Avrupa'ya olan yakınlığı, krizin Afrika'da başka ülkelere sıçrama durumu gibi pek nedenin varlığından söz edilebilir. Ancak genel bir tespit olarak, karar çok kısa sürede alınmış olsa da Konsey'in aldığı Libya'ya insani amaçlarla müdahale kararı yakın dönemdeki uygulamalarıyla büyük oranda paralellik arz etmektedir.[13]

1970 ve 1973 sayılı her iki kararda da Libya Hükümetine istinat edilen yoğun ve sistematik insan hakları ihlâllerinden hareket edilmiştir. Sivil halka karşı işlenen bu suçların uluslararası ceza hukukunda düzenlenen insanlığa karşı işlenen suçların unsurlarını oluşturacağından duyulan endişe dile getirilmiştir.

Karar şekli olarak hukuka uygun olmakla birlikte, silahlı müdahalenin şartları ve gerekliliği konusunda tereddütlere neden olmuştur. Konseyi bu hususta çifte standart yönüyle eleştirenler geçmişte Ruanda ve Bosna gibi daha vahim durumlarda oldukça ağır davranmasını hatırlatmaktadır. Libya halkı için en etkili olabilecek tedbirlerin bir an önce uygulanmaya konulmaması koruma sorumluluğu kapsamında geçmişin hatalı ve taraflı uygulamalarının tekrarlanmasının önüne geçilmesinin esas alındığı söylenebilir.

[13] **A.e.,** s.20

Her iki karar ve kararların alınmasına giden bu süreç bize koruma sorumluluğunun 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde ifade edildiği şekilde gerçekleştirilmesinin hedeflendiğini göstermektedir. Ancak kararlarda uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna doğrudan herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Bu durum koruma sorumluluğunun uluslararası toplumu bir sorumluluk altına sokan bir norm hüviyetine kavuşmadığının bir işaretidir. Libya müdahalesinin koruma sorumluluğu açısından gösterdiği bir diğer önemli nokta insan hakları ihlalleri ve kitlesel ölümlerin önlenmesinde veya durdurulmasında BM'nin hızlı, etkin ve kararlı bir şekilde harekete geçebilme potansiyelinin olduğudur.

3.2.3. İnsani Müdahalenin Gerçekleştirilmesi

Libya'ya operasyonun 1973 sayılı kararın kabulünden 48 saat geçmeden Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon Libya'ya operasyon başlatmıştır. Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM Güvenlik Konseyi kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik özellikle Rusya ve Çin'in başını çektiği devletlerden yoğun eleştiriler gelmiştir. Bu eleştiriler karşısında BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı kararların komuta kontrolü ve uygulanması bütün unsurlarıyla 27 Mart 2011 tarihinden itibaren NATO tarafından üstlenilmiştir.

NATO ülkeleri müdahale öncesinde ilk olarak 1970 sayılı karar doğrultusunda, Libya'ya silah ambargosunun denetlenmesi ve seyahat yasağı getirilen kişilerin yurtdışına çıkışının yasaklanması faaliyetlerini gözlemlemek amacıyla Akdeniz'deki hava ve deniz güçlerini bölgeye sevk etmiştir. İnsani müdahale kapsamında, 1973 sayılı kararla birlikte; "*Sivillerin korunması için gerekli tüm tedbirlerin alınması maksadıyla tüm ülkelere ve bölgesel organizasyonlara yetki verilmiştir."*[14] NATO, 22 Mart 2011 tarihinde silah ambargosunu denetlemeye yönelik hava ve denizden abluka başlatmıştır. 23 Mart 2011'de ise Libya'ya silah ve paralı asker girişini engellemeye yönelik hava ve deniz kontrollerine başlamıştır. Bunlara ilave olarak

[14] "UN Security Council Resolution 1973", 17 March 2011, (Çevrimiçi) https://www.un.org/sc/suborg/ en/s/res/1973-%282011%29, 30 Temmuz 2015.

NATO, kara gücü kullanılmayacağını ve kontrol görevlerinin de Libya'nın karasularına girmeden icra edileceğini ilan etmiştir.[15]

Libya'ya düzenlenen uluslararası askerî müdahale dönemsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Başlangıçta hava harekâtı özellikle Fransa'nın başı çektiği, ABD, İngiltere ile koalisyon güçleri tarafından başlatılmış ve harekâtın ikinci aşamasında ortaya çıkan uluslararası tepkiler sonrasında komuta kontrol NATO'ya devredilmiştir. Libya'ya karşı askerî müdahale esas olarak ülkedeki belirli hedeflerin havadan ve denizden bombalanması şeklinde olmuştur. Ancak bombardımandan sivil halkın ülkenin altyapısının zarar görmemesi amacıyla çok dikkatli hareket edilmiştir.

İcra edilen "Birleşik Koruyucu Harekât" üç farklı hedefe ulaşmak için yürütülmüştür; Birleşmiş Milletler silah ambargosunun uygulanması, uçuşa yasak bölgeyi uygulamak, tehlike altındaki sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumaktır. Geniş bir koalisyonu oluşturmak, BM yetkilendirmesini temin etmek, uçuşa yasak bölge ve Kaddafi güçlerinin Bingazi'ye ilerlemesinin durdurulması ve sivillerin katledilmesinin önlenmesi yaklaşık bir ay içinde gerçekleşmiştir.[16]

NATO'nun havadan yürüttüğü bombardımana karşın Kaddafi güçleri muhaliflere karşı üstünlüğünü uzun süre devam ettirmiştir. Bu durum taarruz edilecek hedeflerin belirlenmesinde getirilen kısıtlamalara karşı koalisyon içindeki görüş ayrılıklarını derinleştirmiştir. Zamanla NATO hedeflerin yelpazesini genişletmiş ve Tripoli'nin merkezindeki daha önce Kaddafi ve ailesinin ikamet ettiği büyük bir askerî yerleşke gibi rejimin hayati tesislerine taarruz etmiştir. Bu durum başta Rusya ve Çin olmak üzere bazı devletlerde, sivil halkın korunması amacından uzaklaşıldığı, doğrudan Kaddafi rejiminin sona erdirilmesinin hedef alındığı endişesinin oluşmasına neden olmuştur.

İnsani müdahale harekâtının kısa süre içerisinde başlaması nedeniyle ilk etapta planlama ve koordinasyon eksiklikleri ile muhalif silahlı güçlerinin askerî alandaki yetersizlikleri nedeniyle etkili sonuçlar alınamamıştır. NATO operasyonu, ilerleyen

[15] Tekin, **a.g.e.,** s.11-13.

[16] Ramesh Thakur, "R2P, Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures", **e-International Relations**, 2011, p. 13.

dönemde bombardımanın yoğunlaştırılması ve muhalif güçlerin eğitilmesiyle başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. İlerleyen aşamalarda yoğun hava saldırıları sonucu Kaddafi güçlerinin sahip olduğu ağır silahların ve askerî donanımının yok edilmesi muhalif güçlerin ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Özellikle ABD tarafından sağlanan istihbarat desteği ile muhaliflerin ellerindeki sınırlı gücü en etkin şekilde kullanması sağlanmıştır. Mart-Ağustos 2011 tarihleri arasında NATO uçakları tarafından 7500 sortisi Kaddafi güçlerine hava saldırısı olmak üzere yaklaşık 20 bin sorti uçuş yapmıştır. Muhalif isyancılar 22 Ağustos'ta başkent Trablus'u ele geçirmiş, Muammer Kaddafi 20 Ekim'de başından vurularak öldürülmüştür. NATO tüm askerî operasyonlarını 31 Ekim 2011 tarihinde sona erdirmiştir.

3.2.4. Koruma Sorumluluğu ve İnsani Müdahaleye Yönelik Eleştiriler

İnsani müdahale harekâtını, koruma sorumluluğu açısından değerlendirilecek olursak müdahalen zamanında yapılmış, önceki müdahale örneklerinden ders alındığı görülmektedir.[17] Krizin başından itibaren, uluslararası toplum tarafından koruma sorumluluğuna ilişkin kavramlar kullanılmış ve özellikle tarihte ilk kez, BM Güvenlik Konseyi'nin, bir devlete karşı, insani koruma amacıyla kuvvet kullanma yetkisi verme yönündeki istekliliği dikkat çekmiştir.[18] Libya müdahalesinin sağlam bir yasal dayanak ve güçlü bölgesel desteğe sahip olması ve sivilleri koruma amacı taşıması nedeniyle açık bir koruma sorumluluğu uygulaması olarak nitelendirilebilir.[19]

Libya'ya yönelik müdahaleye yetki veren kararın bir koruma sorumluluğu uygulaması olduğu ve onu güçlendirdiği ayrıca, ulusal insani krizlerin, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği konusunda gelişen uluslararası uzlaşıyı gösterdiği söylenebilir.[20] 1973 sayılı karar ile ilk defa, koruma sorumluluğu, kuvvet kullanma

[17] Spencer Zifcak, "The Responsibility to Protect After Libya and Syria", **Melborne Journal of International Law**, Vol: XIII, 2012, p. 11.
[18] Alex J. Bellamy, Paul D. Williams,"The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and Resposibility to Protect", **International Affairs**, Vol.LXXXVII, No:4, 2011, pp. 825-850
[19] El Hassan Bin Talal, Rolf Schwarz: "The Responsibility to Protect and the Arab World: An Emerging Norm?", **Contemporary Security Policy**, Vol: 34, No: 1, 2013, pp. 9-10.
[20] Rachel E. VanLandingham, "The Stars Aligned: The Legality, Legitimacy, and Legacy of 2011 's Humanitarian Intervention in Libya", **Valparaiso University Law Review**, Vol. XLVI, Issue: 3, 2011-2012, pp. 860-862.

için hukuki bir temel olarak uygulanmıştır. Libya'daki durumun, koruma sorumluluğunun uygulanması için hukuki, stratejik ve pragmatik açılardan uygun olduğu ifade edilebilir.[21] Libya'ya ilişkin 1970 sayılı kararda, öncelikle insani krizi sonlandırmak için askerî olmayan zorlama yollarına başvurulmuş, bunun yetersiz kalması üzerine askerî müdahaleye izin verilmiş, yine askerî müdahale için sivil kayıpların önlenmesi dayanak olarak kullanılarak, ICISS raporunda öngörülen haklı neden kriteri karşılanmıştır.[22]

Sivillere yönelik yaygın ve sistematik saldırıların, insanlığa karşı suç teşkil edeceği değerlendirmesi yapılmış ve bu bağlamda Libya otoritelerinin kendi halkını koruma sorumluluğu açıkça vurgulanmıştır. 1970 sayılı kararın alındığı toplantıda, koruma sorumluluğuna ilişkin bazı atıflarda bulunulduğu görülmektedir. Kolombiya temsilcisi, Libya'nın kendi halkını koruma konusundaki öncelikli sorumluluğuna, mevcut uluslararası yükümlülükler çerçevesinde vurgu yapmıştır. Portekiz temsilcisi ise 1970 sayılı karar ile koruma sorumluluğu paradigması arasında bağ kurmuştur. Libya'nın bu görevi ifa etmede başarısız olması durumunda, uluslararası toplumun müdahale sorumluluğu olduğunu hatırlatmıştır. ABD temsilcisi alınan tedbirleri VII. bölüme dayandırmış, Rus temsilcisi ise askerî müdahalede bulunulması konusundaki endişelerini dile getirmiştir.

1973 sayılı kararda Libya'nın sivillerin korunması konusundaki sorumluluğu hatırlatılmış, sivillerin yerleşim bölgelerinin korunması, insani yardımın ulaştırılması ve yardım personelinin güvenliğinin sağlanması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ancak her iki kararda da koruma sorumluluğu ifadesi açık bir şekilde geçmemiştir. Genel Sekreter Ban Ki Moon 17 Mart 2011 tarihinde yaptığı açıklamada; "*BM Güvenlik Konseyi bugün tarihi bir karar almıştır. 1973 sayılı karar ile açıkça ve net bir şekilde uluslararası toplumun, sivilleri, kendi hükümetleri tarafından işlenen*

[21] Graham Cronogue, "Responsibility to Protect: Syria The Law, Politics, and Future of Humanitarian Intervention Post—Libya", **International Humanitarian Legal Studies**, Vol.III, Issue: 1, 2012, pp. 141-145.

[22] Liliana L. Jubilut, "Has the 'Responsibility to Protect' Been a Real Change in Humanitarian Intervention? An Analysis from the Crisis in Libya", **International Community Law Review**, Vol.XIV, Issue: 4, 2012, pp. 329-330.

şiddetten koruma sorumluluğunu ifa etmek konusundaki kararlılığını teyit etmiştir."[23] tespitini yapmıştır

Alınan kararlar doğrultusunda sivillerin korunması amacıyla önceliğin insani yardıma ve mültecilerin şartlarının iyileştirilmesine verilmesi gerekmekteydi. Bu durum müdahalenin başından itibaren koalisyon güçlerinin operasyonunda ikinci plana itilmiştir. BM'nin gerçekleştirdiği acil yardım çağrılarına rağmen yetersiz barınma, yemek ve sağlık koşulları nedeniyle zor şartlar altında yaşam savaşı veren Libyalı mültecilere yeterince yardım sağlanmamıştır. Bu yönüyle, 1973 sayılı kararın yetki verdiği sivillerin korunması ve insani yardımın sivillere ulaştırılması konusu, hükümet güçlerinin durdurulması ve yok edilmesi amacının gölgesinde kalmıştır. Ancak yinede Libya'ya düzenlenen harekâtın meşruiyeti konusunda büyük ölçekli bir tartışma bulunmamaktadır.

Libya Hükümeti 1970 sayılı karar ile kendisine bildirilen ülkedeki insan hakları ihlallerini önleme sorumluluğunu yerine getirmemiştir. Böylece koruma sorumluluğunun ilk aşaması başarısız olarak gerçekleşmiştir. İkinci aşama olan tepki verme sorumluluğu açısından 1973 sayılı karar değerlendirildiğinde öncelikle, haklı neden şartının gerçekleştiği, Libya Hükümeti'nin sivil halkını korumadığı aksine kendisinin halkına karşı zarar verdiği görülmektedir.

Öncelikle askerî nitelikte olmayan yaptırımlara başvurulmuş, sonuç alınamaması üzerine silahlı güç kullanımını içeren karar alınmıştır. Bu yönüyle güç kullanımına son çare olarak başvurulduğu görülmektedir. İnsani müdahale için BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda NATO'nun yetkilendirmiş olması da doğru otoritenin karar verdiğini göstermektedir. NATO'nun kendisine tanınmış olduğu sivillerin korunması yetkisinin aşıldığı, doğrudan tüm hükümet güçlerinin hedef alınması yetki kullanımı ve orantılılık ilkesi açısından operasyonun tartışılmasına neden olmuştur.

Uluslararası hukuk açısından ihlal olarak değerlendirilebilecek husus olarak operasyonun hedefinden sapma ön plana çıkmaktadır. Çünkü Kaddafi'nin askerî

[23] United Nation, (Çevrimiçi) http://www.un.org/sg/stattements/?nid=5145, 20 Mart 2016.

üstünlüğü siviller için tehdit oluşturmuştur ve sivillerin korunabilmesi için bu tehdidin ortadan kaldırılması gerekmiştir.[24] Sivillerin Kaddafi güçlerinin tehdidi altında olduğu, sivillerin zarar görmemesi için bu güçler etkisiz hale getirilmesi gerektiği görüşü dile getirilerek, 1973 sayılı kararda yer alan gerekli tüm önlemlerin alınması ibaresinin bu yetkiyi tanıdığı savunulmuştur.

İnsani müdahale sonrasında gerçekleşen rejim değişikliği ise operasyonunun hukuki açıdan tartışmalı bir başka boyutudur. Libya'da rejim değişikliğinin hedeflenip hedeflenmediğine yönelik operasyonun başından itibaren net bir niyet açıklanmamıştır. NATO'nun, muhalif gruplarla birlikte hareket ederek rejimi devirdiği eleştirilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Oysa NATO'yu yetkilendiren BM Güvenlik Konseyi kararında böyle bir amaç güdülmemiş, karar koalisyonun mevcut ihtiyaçlarına göre genişletilerek yorumlanmıştır. Bu durum ise, yapılan operasyonu önceki müdahalelere yaklaştırmış, Suriye iç savaşına müdahale edilmesi açısından koruma sorumluluğu kavramının işletilmesi açısından Rusya ve Çin üzerinde önemli çekinceler doğurmuştur. Özellikle Suriye'ye insani bir müdahalede bulunulamamasının altında yatan nedenlerden birisi de RF ve Çin tarafından Libya'ya ilişkin alınan müdahale kararının kötüye kullanılmış olduğu düşüncesine sahip olmalarıdır.

Libya'ya yönelik operasyon zaman içinde değişen çerçevesi ile benzer durumlarda kapsamlı bir insanî müdahaleye ihtiyaç duyulabileceğinin işaretlerini taşımaktadır. Libya müdahalesinde, Kosova müdahalesinin aksine BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesinin bulunmasını ve Ruanda, Darfur, Bosna örneklerinde yaşanan müdahalede geç kalınması gibi bir durumun Libya'da müdahalesinde yaşanmamasını, koruma sorumluluğu doktrinini geliştiren ve ilerleten hususlar olarak kabul edebiliriz.[25] Ancak, Libya'ya yönelik askerî operasyonun sonrasında barış ve istikrar ortamının sağlanması, yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başarıya ulaşması gelecekteki insanî müdahaleye yönelik kararların alınmasını olumlu etkileyecek bir unsur olacaktır.

[24] Ben Smith, "Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya," House of Commons briefing papers, SN/IA/5916, 25 Mart 2011, http://www.parliament.uk/briefingpapers/commons/lib/research/briefings/snia-05916.pdf, 28 Mart 2016.
[25] Zifcak, **a.g.e.,** pp. 68-69.

3.2.5. İnsani Müdahalenin Kısa Vadeli Sonuçları

İnsani müdahale kapsamında gerçekleştirilen uluslararası askerî güç kullanımı hava taarruzları ile sınırlı tutulmuş, karadan her hangi bir birlik sevki gerçekleşmemiştir. Müdahale sonrası Libya'da Kaddafi dönemini sona ermiş ancak sınırlarını aşan bir etkiye sahip yeni bir Libya krizini de başlatmıştır. Askerî müdahalenin ardından BM'nin öncülüğünde hazırlanan geçiş planının ilgili taraflarca kabulünde ve uygulanması hususlarında başarı sağlanamamıştır. Libya, çok aktörlü ve çok boyutlu derin bir siyasi yönetim kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Libya iki ayrı meclis, iki ayrı hükümet yönetiminde, çok sayıda milis güç arasında devam eden silahlı çatışmalara ve zorlu iktidar mücadelesine doğru sürüklenmektedir.[26]

16 Eylül 2011 tarihinde BM Genel Kurulu, Libya'da Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) hükümetini resmen tanımıştır. Libya'da kurulacak yeni sistemin demokrasi ve uluslararası normlara uygun olarak inşa edilmesi arzusunun karşısında çözüm bekleyen birçok önemli sorunlar bulunmaktadır. Barış ve istikrar ortamının sağlanması, çok parçalı bir aşiret yapısına sahip ülkede siyasi ve idari yapının yeniden kurulması, silahlı milis güçlerin silahsızlandırılması ve ekonominin onarılması gibi hususlar BM'nin ve yeni yönetimin en önemli öncelikleri haline gelmiştir.

Libya'daki iktidar değişiminin siyasi başarısı Bingazi kentinde 5 Mart 2011'de kurulan UGK'nındır. Ancak UGK içerisinde Kaddafi döneminde devlet kademelerinde yer almış kişilerin yanı sıra yeni isimlerin de yer alması güç paylaşımında ortaya çıkan görüş ayrılıklarının ilk sebebi olarak yer almaktadır. Siyasi ve askerî kanat arasında var olan ayrılıklar, özellikle milislerin silahsızlandırılması sürecinde zaferin asıl sahibi olarak kendini gören muhalif komutanların beklentilerinin karşılanmaması açısından ayrı bir sorundur.

Kaddafi döneminde Libya ordusu, büyük oranda kendi mensubu bulunduğu aşiretinin kontrolünde bulunurken, herhangi bir darbe girişimine karşıda oldukça güçsüzleştirşlmişti. Ayrıca Libya'yı oluşturan aşiretler önemli oranda silahlı güce

[26] Yaşar, **a.g.e.,** s. 7.

sahip bulunuyordu. Bu nedenle Libya ordusu, 2011'de başlayan silahlı çatışmalarda başarılı olamamış ve bulunduğu bölgeleri hızla terk etmek zorunda kalmıştır. Kaddafi iç savaşta askerî üstünlüğünü özel askerî birliklere ve Afrika ülkelerinden getirdiği paralı askerlere dayandırmıştır. Müdahale esnasında bu birlikler ağır zayiat vermiştir. İç savaştan sonra kurulan yeni iktidarın kontrolünde düzenli bir ordu oluşturulamamıştır.

Libya'da Kaddafi döneminde idari yapının temel unsurunu aşiretler arasındaki uzlaşı oluşturuyordu ve idari birimlerde aşiretler oldukça güçlüydü. İç savaş sırasında merkezin çökmesiyle birlikte büyük aşiretlerin etkin olduğu idari yapı dağılarak kendine ait ordusu ve idari yapısı olan özerk küçük birimlere bölünmüştür. Libya iç savaşında çatışan aşiretler arasında tesis edilecek barışın niteliği ülkenin istikrarı açısından oldukça önemlidir. UGK'nın Kaddafi saflarında yer alan aşiretleri ikna etmeleri ve yeni kurulan sisteme entegre etmeleri gerekmektedir. Ancak ortaya çıkan en önemli sorun UGK'ya bağlı askerî birliklerin, düzenli bir ordu disiplininden uzak olmaları ve zaman zaman kendi başlarına hareket etmeleridir. Karşılıklı güvensizliğin bulunduğu bu ortamda milis silahlı güçlere dayalı aşiret yapısı Libya'da istikrarsızlığa neden olmakta ve siyasi krizi daha da derinleştirmektedir.

Hükümetin geleceğine yönelik belirsizlikler, silahlı çatışmaların devam etmesi, ekonomik sıkıntılar, güvenlik zafiyeti, radikal grupların güçlenmesi gibi nedenler istikrarsız ortamı güçlendirmektedir. Özellikle 2014 yılından itibaren ülke farklı yönetim bölgelerine ayrılmış, taraflar arasındaki çatışmalar hızlanmıştır. Stratejik anlamda önemli olan petrol sahaları, boru hatları, havalimanları, yollar, limanlar ve kent merkezleri savaş alanı haline gelmiş ve hava saldırılarının hedefi olmuştur. Yaşanan çatışmalarda sivil ölümleri ve yerinden edilmiş Libyalıların sayısı her geçen gün arttırmaktadır. Müdahale sonrası BM'nin barışı tesis etme çabalarının yetersiz kalması bu durumun en önemli sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böyle bir durumda ilerleyen süreçte muhalif tarafların birbirine şiddet içeren şekilde meydan okuması, hatta terör örgütlerinin güçlenmesi olasılığının yoğun biçimde gündeme gelmesi yeni bir iç savaşın gerçekleşeceği bir zemin hazırlamaktadır. Bu durum zaman içinde Irak'ta yaşandığı gibi ikinci bir müdahaleye

ihtiyaç duyulması potansiyelini taşımaktadır. Bu nedenle Libya'nın BM öncülüğünde kısa süre içerisinde istikrara kavuşmasının sağlanması önem arz etmektedir.

3.2.6. BM'nin Libya'da Barış ve İstikrarı Sağlama Çabaları

BM Güvenlik Konseyi, müdahale sonrası Libya'da yaşanan gelişmelere yönelik olarak aldığı 27 Ekim 2011 tarih ve 2016 sayılı kararın 3. paragrafında, koruma sorumluluğuna değinmiştir. Libya'da tüm tarafları misilleme, keyfi tutuklama, haksız hapis ve yargısız infazlardan kaçınmaya ve bunları önleyecek adımlar atmaya çağırmış ve kendi halkını, yabancı devlet vatandaşlarını ve Afrikalı göçmenleri koruma sorumluluğunun altını çizmiştir. Kararın 5. paragrafı doğrultusunda 1973 sayılı kararda yer alan sivillerin korunması için kuvvet kullanma yetkisini ve uçuşa yasak bölge uygulaması 31 Ekim 2011 tarihi itibariyle sona erdirilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, henüz silahlı çatışmalar son bulmadan 16 Eylül 2011 tarih ve 2009 sayılı kararda[27] çatışma sonrası Libya'nın normalleşmesine yönelik düzenlemeler getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi, UGK'yı Libya'nın resmi temsilcisi olarak tanımış, demokrasi, hukuk düzeni, insan haklarına saygı ve iyi yönetim temellerinde faaliyette bulunmasını talep etmiştir. Ayrıca, başta hukuk düzenini sağlama, insan haklarını koruma, kamu hizmetlerini yürütme, anayasa yapımı ve seçim süreçlerine ilişkin uzlaşma sağlama gibi konularda, Libya otoritelerini destekleme görevleri ile BM Libya Destek Komisyonunun (UNSMIL) kurulmasına karar verilmiştir.

BM barışın tesisi ve yeniden inşa sürecinde aktif rol oynamaya çalışmıştır. Düzen ve istikrarın sağlanması, seçimlerin yapılarak meşru bir yönetimin belirlenmesi, insan haklarının korunması, ekonomik sorunların çözülmesi gibi konularda uluslararası topluluğun Libya'ya destek olması amaçlanmıştır. 7 Temmuz 2012'de düzenlenen genel seçimler de bu nedenle umut verici olmuştur. Ancak seçim sonuçları beklendiği gibi olmamış, Libya'da ikili iktidara neden olan iki parlamento ve iki ayrı hükümeti ortaya çıkarmıştır. Bir tarafta Tobruk merkezli

[27] S/RES/2009 (Çevrimiçi), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/ 10 Nisan 2016.

Libya Temsilciler Meclisi ve ona bağlı General Halife Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu, diğer tarafta Trablus merkezli UGK ve silahlı kuvveti Fecr Ordusu yer almaktadır.

Libya'daki bu gelişmelere paralel olarak UNSMIL Eylül 2014'ten itibaren sürdürdüğü Libya'daki tarafları uzlaştırmayı hedefleyen barış görüşmelerini hızlandırmıştır. Ancak birbirlerine karşı mücadele eden Tobruk Temsilciler Meclisi ve UGK arasında yapılacak bir siyasi uzlaşının gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Her iki hükümetin de kendi ittifak bloklarında yer alan aşiretler üzerindeki hâkimiyeti ve bulundukları topraklarda egemenlik haklarından vazgeçmek istememeleri gerçeğini göz önünde bulundurulduğunda Libya'daki krizin çözümünün zorluğu daha iyi anlaşılmaktadır.[28]

BM, Libya'da tarafları belirlenmeye çalışılan bir yol haritası çerçevesinde siyasi bir çözümde buluşturmayı amaçlamaktadır. Libya'da rakip taraflara beş taslak metin sunan BM, yürüttüğü barış görüşmeleri ile taslak anlaşmalar üzerinde tarafları uzlaştırarak uluslararası bir güvenlik sorununa doğru evirildiğini düşündüğü Libya'daki iç savaşa son vermeyi planlamaktadır. Hazırlanan taslak anlaşmaların ortak noktaları üç ana başlık altında toplanabilir:

- Ulusal uzlaşı hükümetinin kurulması,
- Libya'daki farklı pek çok aktörün siyasi sürece katılımını sağlayacak konseylerin oluşturulması,
- Milis güçlerin yarattığı parçalanmışlığı ortadan kaldıracak ve güvenlik açığını kapatacak ulusal bir ordunun kurulmasıdır.

BM tarafından yürütülen Libya Barış görüşmeleri dört faklı ülkede gerçekleştirilen dört ana evrede bir gelişim süreci göstermiştir. Libya'nın Gadamis şehrinde oldukça dar kapsamda başlayan görüşmeler, 2015 Haziran'ı ile geniş çaplı bir hâl almış ve Berlin'de düzenlenen toplantı ile doğrudan müzakere aşamasına geçilmiştir.

[28] Yaşar, **a.g.e.,** s.8.

Son olarak beşinci taslak üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında 11 Temmuz 2015 tarihinde imzalanan anlaşma ile Libya'da meşru yasama organının Tobruk Temsilciler Meclisi olması kabul edilmiştir. Fas'ın Suheyrat şehrindeki görüşmelere katılan 22 tarafın 18'i bu anlaşma metnini kabul etmiştir. Bu anlaşmaya göre Fayiz Sirac önderliğinde yeni bir uzlaşı hükümeti kurulması planlanmıştır. Ancak Sirac'ın oluşturduğu hükümet Libya Temsilciler Meclisi tarafından reddedilmiştir. Asıl sorun Libya'daki resmi tüm silahlı güçleri Başkanlık Konseyi'nin emrine vermeyi ve Konseyin 50 gün içinde yeni orduyu belirlemesini öngören anlaşmanın sekizinci maddesidir. Bu madde General Hafter'in geleceğini ve şu anki pozisyonunu risk altında bırakmaktadır. Bu nedenle de Libya Temsilciler Meclisi tarafından kabul görmemektedir. Bu belirsizlik durumu Libya'yı birbirini tanımayan hükümetlerin olduğu ama kimsenin ülkeyi yönetemediği bir devlet haline getirmiştir.

3.2.7. Libya'da Çözüm Bekleyen Sorunlar

BM'nin Eylül 2014 tarihinden itibaren yoğun çaba harcadığı çatışma çözümü çabalarındaki temel esas, tarafları bir paydada buluşturacak merkezi bir meşru ve tanınmış bir yönetimin oluşturulmasına aracılık etmektir. Ekonomiden güvenliğe, insan haklarının korunmasından düzenli bir ordunun kurulmasına kadar pek çok sorunun çözümü bu görüşmelerin bir parçası durumunda değildir. BM, Libya'da tarafları bir araya getirecek ve aralarında işbirliği ve koordinasyonu sağlayacak kalıcı mekanizmaların kurulmasını, sonrasında süreci destekleyecek şekilde sorunların çözümünü Libya'daki aktörlere bırakmayı hedeflemektedir. Ancak BM'nin yürüttüğü bu barışı inşa sürecinin ve mutabakat anlaşmasının Libya'daki sorunları çözme ihtimalinin karşısında ciddi engeller bulunmaktadır.

Müdahale sonrası ortaya çıkan siyasi alanda yapılması gerekenler yeni bir anayasanın hazırlanması, siyasi partilerin kurularak seçimlerin gerçekleştirilmesi ve insan hakları korunması için yasal tedbirlerin uygulamaya konulmasıdır. Libya'da, her grubun kendi çıkarlarını korumak üzere hareket ettiği bir ortamda ülkenin bir arada kalmayı başarabilmesi gerekmektedir. İç savaş sonrası devlet kurumlarının zayıfladığı, toplumsal yapıda düşmanlıkların arttığı, silahlı grupların yarattığı şiddet

ortamının tırmandığı, insani yardıma ihtiyaç duyan milyonlarca Libyalının bulunduğu bir ülke haline gelmiştir. Çatışmalar nedeniyle düşen petrol üretimi, ekonominin çökmesi ve borç alacak kadar zayıflayan merkez bankası rezervleri UGK'nın mevcut sorunları çözmede elini zayıflatan sebeplerdir.

Libya'da 2017 yılı itibari ile 400 binin üzerinde kişi ülke içinde yerinden edilmiş durumunda bulunmaktadır. Yaklaşık 1,4 milyon kişi gıda ve sağlık hizmetlerine, 850 bin kişi temiz suya ve daha sağlıklı koşullarda yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Özellikle Bingazi ve etrafındaki bölgelerde insani krizin boyutu giderek derinleşmektedir. Libya nüfusunun büyük bir kısmı işsiz durumdadır. Özellikle işsizlik oranı yüksek olan genç nüfusun ekonomik taleplerinin yeni bir isyanı tetikleyebileceği göz ardı edilmemelidir.

Libya'da acil olarak çözüm bekleyen konulardan biri ekonomik sorunlardır. Müdahale öncesinde petrol ve doğalgaz gelirleri Libya'nın gelirleri toplamının %96'sını oluşturmaktaydı. Önemli petrol üretim tesislerinin kapalı olması, petrol üretimi ve dağıtım noktaları üzerindeki ekonomik rekabeti ve özellikle limanların denetimi üzerinde yaşanan çatışmalar Libya'nın yıllık kaybını 18 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkede günlük üretimin 1,6 milyon varilden 150 bin varile azalması ve petrol fiyatlarının düşmesi yeniden yapılandırma faaliyetlerinin finansmanının sağlanmasını güçleştirmektedir. Petrol üretiminin artırılması, güvenli olarak nakledilmesi ve gelirin paylaşımı konusunda BM'nin arabuluculuk yaptığı bir anlaşma yapılaması gerekmektedir.

Libya da 2011 sonrası yönetime gelen hükümetler, aşiretlerin milis güçlerinin silahsızlandırılmasında başarı elde edememişlerdir. Bu amaçla Libya'da milis güçlerin silahsızlandırılması ve rehabilitasyonu, merkezi bir komuta altına alınması ve son olarak da mevcut halleriyle sisteme entegre edilmesi gibi yöntemler denenmiştir. Ancak tüm bu süreçte bu farklı taktiklerin hiçbirinde istenilen başarı elde edilememiştir. BM, yürüttüğü müzakere sürecinde ve anlaşma metninde Libya'daki milis güçler meselesini önemli bir sorun olarak ele almıştır. Ancak buna rağmen anlaşma metninde yer alan hususlar, niyetler çerçevesi ile sınırlı kalmış, sorunun nasıl çözüleceğine dair somut bir plan ve düzenleme ortaya konulamamıştır.

Libya'da iç savaş nedeniyle artan silahların yaygınlığı ve kolay erişilebilirliği yaşanan küçük çaplı çatışmaların gelecek dönemde aşiretler arasında bir iç savaşa dönüşme olasılığını artırmaktadır. Bu durumu doğrular nitelikte 14 Şubat 2014 tarihinde emekli general Halife Hafter, Askerî Geçiş Konseyi'ni kurmuştur. Amacının darbe yapmak olmadığını, aksine devrim değerlerini korumak olduğunu ifade etmiştir.[29] Başbakan Zeydan, ordunun demokratik geçiş sürecine sadık olduğunu belirtmiş, hakkında yakalama kararı çıkartılan Hafter'in askerî hukuka tabi olacağını bildirmiştir. Geçici Genelkurmay Başkanı Salim Kuneydi ise, "*Libya'nın bir daha askerî bir rejimle yönetilmeyeceğini, ülkeyi yönetmek isteyenlerin sivil ve meşru yöntemlerle iktidara gelmeleri durumunda bunu yapabileceğini*"[30] belirtmiştir.

Hafter'e bağlı birlikler ile ordu ve çeşitli milis güçler arasında uzayıp giden yoğun çatışmalar esnasında; 18 ve 23 Ağustos 2014 tarihlerinde, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri uçakları tarafından Trablus'ta, silahlı grupların savaştığı yerleri bombalanmıştır. ABD, İngiltere, İtalya ve Almanya ortak bir bildiri yayınlayarak "*Şiddetin her türlüsünü kınandığını, Libya'ya muhtemel bir dış müdahalenin ülkedeki ayrılıkları daha da pekiştireceğini*" [31] ifade etmişlerdir.

Yeni Libya'nın yeni anayasasını hazırlayacak komisyonun belirlenmesine yönelik seçimler, Hafter taraftarı milislerin yoğun baskısına ve yaşanan darbe teşebbüsüne rağmen 20 Şubat 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Katılım %35 gibi düşük bir oranda gerçekleşirken oy verme işlemleri bazı seçim merkezlerinde yaşanan patlamalar nedeniyle durdurulmak zorunda kalınmıştır.

Muhalefet tarafından gerçekleştirilen eylemelere, Libya halkının tamamı destek vermemektedir. Protestoları izleyen bu süreçte Seçim Kurulu, genel seçimlerin 25 Haziran 2015 tarihinde yapılacağını açıklamıştır. Sonuçta 200 sandalyeli Temsilciler Meclisi seçimleri oldukça sorunlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

[29] Anadolu Ajansı, "Libya'da askerî darbe girişimi", 12 Şubat 2014, (Çevrimiçi) https://aa.com.tr/tr/dunya/libyada-askeri-darbe-girisimi/183012, 10 Nisan 2016.
[30] Aljazeera Türk, "Darbe iddiaları asılsız", 15 Şubat 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/darbe-iddialari-asilsiz, 10 Nisan 2016.
[31] Aljazeera Türk, "Libya'ya müdahalede BAE şüphesi", 26 Ağustos 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyaya-mudahalede-bae-suphesi, 10 Nisan 2016.

Libya Temsilciler Meclisi olarak belirleyen yeni meclis, Bingazi yerine güvenlik gerekçesiyle Tobruk'ta toplanmıştır. Yeni meclis, 13 Ağustos 2015 tarihinde artan şiddet ve istikrarsızlığın önlenmesi amacıyla, BM'ye, Libya'ya yeni bir askerî bir müdahalede bulunması için başvurmuştur. UGK ise, Libya Temsilciler Meclisi'nin anayasaya aykırı bir şekilde toplandığı ve dış müdahaleye imkan sağlayacak kararlar aldığı gerekçesiyle 25 Ağustos 2015 tarihinde yeniden toplanmıştır. Bu andan itibaren ülkede iki meclisli bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır.

Şiddetlenerek artan Hafter ve ordu birlikleri arasındaki çatışmalar karşısında 19 Ekim 2015 tarihinde ortak bir bildiri yayınlayan ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya, Libya'da devam eden şiddeti kınamış, tarafların ateşkes kararlarına uymalarını istemiş ve krizin askerî yöntemlerle giderilemeyeceğini açıklamışlardır.[32]

Son durumda, Libya'da her biri kendisini meşru gören üç farklı meclis, üç farklı hükümet bulunmaktadır. 2012'de gerçekleştirilen seçimlerle iş başına gelen UGK, 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen seçimlerin yasal olmadığını öne sürerek Temsilciler Meclisi'ni ve Ulusal Uzlaşı Metni'ni kabul etmemekte ve UGK'nın Libya'nın meşru otoritesi olduğunu öne sürmektedir. Temsilciler Meclisi ise 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen seçimlerle ülkenin tek meşru otoritesi haline geldiğini öne sürmektedir. Ulusal Uzlaşı Metni'ne dayanarak UGK'dan ayrılan vekillerin oluşturduğu Devlet İstişare Meclisi ise Trablus'ta bulunmakta, UGK'nın görevinin sona erdiği ve Temsilciler Meclisi'nin meşruiyetinin sorunlu olduğunu iddia etmektedir.[33]

Libya'da siyasi mutabakat sağlanmaması durumunun yeni bir iç savaşı tetiklemesi, bölgesel barış ve istikrarı tehdit etmesi ve IŞİD terör örgütünün bu krizden beslenmesi muhtemeldir. IŞİD Ortadoğu'nun geniş kesimlerindeki iktidar boşluğunu doldurmakta son derece başarılı olmuştur. Uluslararası basında Libya'ya dış müdahale konusu sıklıkla gündeme getirilmektedir.[34] Ancak Libya'da sorunun

[32] Aljazeera Türk, "Batı'dan Libya açıklaması", 19 Ekim 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/batidan-libya-aciklamasi, 10 Nisan 2016.
[33] Emrah Kekilli, "Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti", *SETA Analiz,* Sayı: 142, Şubat 2016.
[34] Michael Knigge, "AB'nin Libya'ya askerî müdahalesi kapıda", Deutsche Welle Türkçe, (Çevrimiçi) http://www.dw.com/tr/ abnin-libyaya-askerî-mudahalesi-kapıda/a-19041794, 10 Nisan 2016.

çözümü öncelikle siyasi birlik ve istikrarın sağlanması ile koruma sorumluluğunun son aşaması olan yeniden yapılanma faaliyetlerin icra edilmesi yoluyla sağlanabilir.

Yeniden inşa sürecinde, BM Güvenlik Konseyi'nde oybirliği ile alınan 2009 sayılı kararda, BM'nin Libya'nın yeniden inşası konusunda destek sağlanacağı ifade edilmiştir. Seçimlerin yapılması, kamu düzenin sağlanması, insan haklarının korunması, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konularda uluslararası toplumun destek olması amaçlanmıştır.

3.3. Suriye İnsani Krizi ve İnsani Müdahale Çabaları

Suriye'de devam eden iç savaş, yüz binlerce sivilin hayatını kaybetmesine, milyonlarca Suriyelinin mülteci konumuna düşmesine neden olmuştur. Bu kriz silahlı çatışmaların yayılması, bölge devletlerinin soruna doğrudan müdahalesi, radikal İslami düşünceye sahip grupların güçlenmesi, mülteci hareketleri nedeniyle bölgesel ve küresel barışı derinden tehdit eder hale gelmiştir. Ayrıca rejimin ve rejimi destekleyen grupların sivil halka karşı gerçekleştirdiği orantısız saldırılar, hava bombardımanları, kimyasal silah kullanımı gibi toplu ölümlere yol açan yöntemlerin kullanılması insanlığa karşı işlenmiş suç kategorisinde değerlendirilebilir. Bu yönüyle koruma sorumluluğu kapsamında insani müdahaleyi gerektirecek şartlar belirgin olarak ortadadır. Koruma sorumluluğuna yapılan atıflar doğrultusunda gerçekleştirilen Libya müdahalesi ile güven tazeleyen BM'nin Suriye krizinde oynadığı rol şu ana kadar bekleneni vermekten çok uzak görünmektedir.[35]

3.3.1. Suriye Krizinin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye, idari bir vilayet birimi olarak bugün içinde Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail ve Ürdün'ü içeren büyük bir bölgeyi kapsamaktaydı. Coğrafi anlamda ise Büyük Suriye, Arap milliyetçiliğinin hâkim olduğu Sünni Arapların çoğunlukta bulunduğu bir bölgeyi ifade etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından ise bölgede yeni etnik ve dini temalı alt kimlikler ortaya çıkmıştır.

[35] Nurettin Altundeğer, Selim Çın, "Bir Başarısızlığın Anatomisi: Suriye Krizi ve Birleşmiş Milletler", **Journal of Business, Economics and Political Science**, Vol.V, No:9, April 2016, s. 55-78.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar, Suriye'yi parçalayarak istedikleri biçimde yönetmek için etnik ve mezhep farklılıklarını kullanmışlardır. Suriye'deki Fransız mandasının devamlılığını sağlamanın yolunun, güçsüz ve parçalara ayrılmış bir Arap milliyetçiliği ile mümkün olabileceğini fark etmişlerdir. Bu doğrultuda Suriye beş alt bölüme: "*Birincisi Trablus, Beyrut, Sayda, Sur gibi önemli kentleri de kapsayan Lübnan; ikincisi Halep, Hama, Humus, Şam'ın dâhil olduğu, Suriye Devleti adı verilen bölge; üçüncüsü en önemli kenti Süveyda olan dağlık Cebel-i Dürzî bölgesi; dördüncüsü en önemli şehri Lazkiye olan Lazkiye Sancağı; beşincisi ise teoride Suriye'nin bir parçası, uygulamada ise ayrı ve özel bir özerk yönetime tabi olan Hatay Sancağı*" [36] ayrılmıştır.

Fransız yönetimi klasik sömürge yöntemi olan böl ve yönet politikasını uygulayarak bu coğrafyayı yapay olarak etnik ve dini bölgelere ayırmıştır. 1920'de kurulan Büyük Lübnan'ın ardından, Halep ve Şam Devletleri kurulmuştur. Suriye'nin diğer iki büyük şehri olan Hama ve Humus da Şam Devleti'ne dâhil edilmiştir. Şam'ın güneyindeki Dürzîlerin yaşadığı Cebel-i Dürzî bölgesi ile Lazkiye'de Nusayri nüfusunun yaşadığı bölge Fransız himayesi altında özel bir idari sistem haline getirilmiştir. 1922 yılında Nusayri ve Dürzî bölgeleri hariç diğer tüm bölgeler Suriye Federasyonu çatısı altında birleştirilmiş, 1924 yılında Suriye devleti adını almıştır. Nusayri ve Dürzî devletleri 1942 yılına kadar Suriye'nin idari yapısında ayrı bir statüde tutulmuştur.

Suriye'de bulunan Kürt, Ermeni ve Hıristiyan azınlıkları mensupları ülke içerisinde dağınık halde yaşıyor ve bir bölgede çoğunluk teşkil etmiyorlardı. Ancak, Nusayriler ve Dürzîler ise aksine belirli bir bölgede ve siyasi bir birliktelik oluşturan azınlıklar durumundaydılar.[37] 1946 yılında Suriye bağımsızlık ilan ettiğinde siyasi bütünleşmenin önündeki en büyük sorun olan etnik ve dini ayrım kuvvetli bir şekilde devam etmekteydi.

[36] Ayşe Tekdal Fildiş, Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış, **Ortadoğu Analiz**, C.V, Sayı 52, Nisan 2013, s. 55-62.
[37] Ayse Tekdal Fildiş, "The Troubles in Syria: Spawned by French Divide and Rule", **Middle East Policy**, vol. XVIII, no.4, Winter 2011, pp. 129-39.

Suriye hükümetinin bağımsızlık sonrasında en büyük hedefi, Fransız idaresinde özerk bir yapı olarak bulunan Nusayriler ve Dürzilerin bu ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak olmuştur. Sonunda Lazkiye'yi Suriye'ye dahil ederek Nusayri devletini fiilen ortadan kaldırdılar. Nusayriler Suriye vatandaşı olarak yaşamayı hiçbir zaman kabullenemediler. Suriye bu hali ile bir ulus-devlet haline gelememiş, tutarlı ve uyumlu bir siyasi birliktelik sağlanamamıştır. Geçmişten gelen bu anlaşmazlıklar artarak Suriye'de mevcut durumda yaşanan karmaşık sorunların temelini oluşturmuştur.

Suriye, 1970 yılına kadar istikrarsız bir siyasi yapı içerisinde birbirini takip eden darbeler dönemini yaşamıştır. Arap Sosyalist Baas Partisi 1963 yılında darbeyle yönetimi ele geçirmiştir. Savunma Bakanı olan Hafız Esad, 1970 yılında yeni bir darbe düzenlemiş ve kendisini başbakan ilan etmiştir. Ardından 1971 yılında gerçekleştirilen referandumda Cumhurbaşkanı olmuştur. Hafız Esad Nusayri azınlığı iktidara taşımış, devlet yönetiminin ve ordunun neredeyse hepsini Nusayrilerden teşkil etmiştir. Merkezi Hama olan Sünni Arapların oluşturduğu Müslüman Kardeşler Hafız Esad'a 1980 yılında başarısız bir suikast girişiminde bulundular. İlerleyen dönemde artan gerilim sonucu 2 Şubat 1982'de Sünni Müslümanlardan oluşan on binlerce kişinin öldüğü Hama Katliamı gerçekleşmiştir. Müslüman Kardeşler bu tarihten sonra oldukça zayıflamış ve bir daha toparlanamamıştır.

Suriye'yi 30 yıl boyunca yöneten Hafız Esad, 10 Haziran 2000 tarihinde ölmüştür. Oğlu Beşar Esad, 10 Temmuz 2000'de yapılan oylamada, oyların %97'sini alarak yeni devlet başkanı olarak seçilmiştir. 2001 yılından itibaren muhalefetin reform talepleri karşısında zorlanan yönetim, muhalifleri tutuklamaya başlatmış ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini yasaklamıştır.[38] 2007'de yapılan referandumla Beşar Esad'ın devlet başkanlığının ikinci yedi yılı başlamıştır.

3.3.2. Sürecin Başlaması ve Gelişimi

Suriye'de Arap Baharı sürecinin başlangıcı diğer ülkelerde olduğundan çok da farklı olmamıştır. Güvenlik güçleri, silahsız kitle gösterileri şeklinde ortaya çıkan

[38] Türel Yılmaz Şahin, "Suriye'de Baas Yönetimi", **Mülkiye Dergisi**, C.XXXV, Sayı 272, s. 112.

muhalefet hareketini bastırmak için ateş açmaya başlamış, böylece kriz büyümüştür. Güvenlik güçleri gerçekleştirilen sivil protestoları aşırı güç kullanarak bastırmaya çalışmış, bu durum muhalif halk hareketinin artmasına ve diğer büyük kentlere yayılmasına sebep olmuştur.[39]

15 Mart 2011 gününü öfke günü ilan eden muhalifler ülke genelinde birçok kentte büyük çaplı gösteriler düzenlemiştir. 18 Mart günü ise Cuma namazı çıkışı Şam, Halep, Lazkiye, Hama, Humus ve Banyas gibi birçok şehirde büyük gösteriler yaşanmıştır. Olaylara şiddetle müdahale eden polisler tarafından öldürülenler olmuştur. Ertesi gün cenaze törenlerinde yaşanan çatışmalar sonrasında Suriye'de de Arap Baharı'nın kanlı bir şekilde başlamıştır.

Suriye'de uzun yıllardır baskı altında tutulan Sünni siyasal hareketi, Arap Baharı'nın da etkisi ile yeniden ortaya çıkmıştır. Ancak halk hareketinin sıcak çatışmaya dönüşmesi ve sorunun Suriye'yi aşarak bölgesel bir sorun haline gelmesinde çok çeşitli faktörlerin etkisi olmuştur. Suriye rejiminin reform isteklerini dikkate almaması, sivil muhalif gösterilere karşı aşırı şiddet uygulanması Suriye'de yaşanan sürecin hızla silahlı çatışmaya dönüşmesini ve yayılmasını hızlandırmıştır.

Mayıs ve Haziran 2011 aylarında gösteriler daha geniş alanlara yayılırken, bununla doğru orantılı olarak ölüm olayları ve mülteci hareketleri de artmıştır. Muhalif unsurlar tarafından İstanbul'da Ulusal Kurtuluş Konferansı 16 Temmuz 2011 tarihinde düzenlenmiştir. Konferansta diğer muhalif gruplarla ortak hareket etmek ve Esad rejimine karşı birlik olmak çağrısı yapılmıştır.

Suriye'de ortaya çıkan küçük çaplı protestolar, yerini reform talepleri içeren kitlesel halk hareketine bırakmıştır. Suriye'de sivil direnişinin netice vermeyeceği düşüncesi ve rejiminin şiddet uygulamaya devam etmesi sivil direniş sürecinin başarılı olamayacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Rejimin Sünni muhalefeti şiddet yöntemleri ile bastırması sonucu isyan hareketine dönüşmüştür. Bu durum karşısında muhalif unsurlar silahlı direnişe başlama kararı almış, aylar içerisinde büyük-küçük birçok silahlı grup ortaya çıkmıştır. Yabancı radikal örgütlerin ve terör

[39] Atilla Sandıklı, Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, No: 52, Kasım 2012, s. 6.

gruplarının olaylara karışması sorunun gittikçe iyice karışık bir hal almasına sebep olmuştur. Hem sivil hem de askerî muhalif unsurların birliktelik sağlayamaması ve ortak hareket edememesi sonucu rejim güçleri durum üstünlüğü kazanmıştır. Ayrıca rejimin ayrım gözetmeksizin gerçekleştirdiği saldırılar sivil kayıpların artmasına, çatışmaların uzamasına ve insani bir kriz ortamının oluşmasına sebep olmuştur.

Esad iktidarının muhalefet hareketini bastırma niyetiyle sivillere karşı aşırı şiddet uygulaması, özellikle şehirleri havadan bombalanması yüz binlerce Suriyelinin ölmesine ve yaralanmasına, milyonlarcasının ise yaşadığı yeri terk ederek mülteci konumuna düşmesine yol açmıştır. Dış aktörlerin gerek rejim gerekse muhalefet tarafına destek sağlayarak müdahil oldukları silahlı çatışmalar Suriye'de bir nüfuz mücadelesini başlatmıştır.

Ülke dışındaki muhalif grupları tek çatı altında toplayan Suriye muhalefeti tarafından Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur. Bu konsey yerini sonradan daha fazla temsil imkânına sahip "Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu" adlı oluşuma bırakmıştır. Ulusal Koalisyon, muhalif hareketleri tek bir çatı altında birleştirmeyi başarmış olsa da Suriye'nin geleceği için ortak bir siyasi vizyonu ortaya koymamıştır. Sivil muhalefet, mevcut rejimi silahlı güç kullanarak sona erdirmek amacıyla Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) kurmuştur. Rejime bağlı askerî güçlerinin, ÖSO karşısında oldukça başarılı bir mukavemet göstermesi sonucu silahlı çatışma ortamı hızla bir iç savaş durumuna dönüşmüştür.

Muhalefetin, muhalif unsurlar arasında tam bir birlik oluşturamaması ve ÖSO'nun silah kullanmaya erken başlaması uluslararası desteğin sağlanamamasına yol açmıştır. Suriye'nin farklı bölgelerinde etnik ve mezhepsel birçok unsur, ÖSO'dan bağımsız hareket eden çok sayıda farklı silahlı birlikler oluşturmuştur. Bu dağınık ve birbirinden kopuk silahlı grupların, silahlı mücadele aşamasına koordinasyonu sağlamadan ve rejimle savaşmak için gerekli ağır silahları temin etmeden harekete geçilmesi başarısızlığa sebep olmuştur. ÖSO, rejim güçlerine karşı koyabilecek ağır silahlara sahip olmadığından kısa sürede kontrolünü sağladığı bölgeleri korumakta güçlük çekmiştir.

Rejim birlikleri 2011 yaz aylarında Hama, Deyrizor, Humus gibi büyük şehirleri kuşatmış, yaşanan şiddetli çatışmalar ve bombardımanlarda çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş ve kitlesel göç hareketleri meydana gelmiştir. Suriye rejimine karşı uluslararası baskılar artmaya başlamış, Eylül 2011 ayında gerçekleşen BM Genel Kurulu toplantısının önemli gündem maddelerinden birisi de Suriye konusu olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'ne getirilen karar taslakları Çin ve Rusya tarafından veto edilerek Suriye'ye karşı yaptırım kararı alınması engellenmiştir. İnsani amaçlarla bir müdahalenin gerçekleştirilememesi insani krizi derinleştirmiş, sivil kayıpların ve yerinden edilen milyonlarca insanın acı çekmesine neden olmuştur.

3.3.3. BM'nin Suriye'de İstikrarı Sağlama Çabaları

Suriye krizi, iç çatışmaların ötesinde sivil can kayıpları ve yoğun mülteci hareketleri nedeniyle bölgesel ve küresel seviyede etkileri olan bir insani krize dönüşmüştür. Son dönemde yaşanan ciddi insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla silahlı güç kullanımını içeren insani müdahalenin gerçekleştirilmesini savunan devletler olduğu gibi kendi ulusal çıkarları için baskıcı yönetimleri destekleyen devletler de olmuştur.[40] Bu durum ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı Suriye'de, uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu devreye sokmak isteyen devletler ile devlet egemenliğini destekleyen ve müdahaleyi desteklemeyen devletleri karşı karşıya gelmiştir.[41]

BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin, Suriye aleyhindeki karar tasarılarını çoğunlukla veto etmiştir. Bu durum, Suriye rejimine karşı yaptırım uygulanmasını ve Suriye'ye düzenlenebilecek insani müdahale girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. Rusya ve Çin gibi ülkeler geleneksel olarak devlet egemenliğini savunmaktadır. Batılı ülkeler egemenlik ilkesini tanımakla birlikte, devlet tarafından gerçekleştirilen veya önlenmeyen planlı insan hakları ihlallerinin büyük boyutlara ulaşması, bu durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi halinde dış müdahalenin kaçınılmaz olduğu görüşünü savunmaktadır.

---

[40] **A.e.,** s. 1.

[41] Ülkü Halatçı Ulusoy, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", **TAAD**, Yıl:4, Sayı:14, Temmuz 2013, s. 283.

BM İnsan Hakları Konseyi tarafından görevlendirilen Bağımsız Uluslararası Komisyonu'nun hazırladığı raporda, protestoculara karşı rejim güçlerinin orantısız güç kullandığını, keyfi tutuklamaların olduğunu belirtilmiştir. İnsan Hakları Konseyi, 29 Nisan 2011'de almış olduğu bir kararla; "*Esad rejiminin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerinin çok ciddi boyutlara ulaştığını*" ifade etmiştir.[42]

Suriye'deki duruma yönelik olarak Fransa, Almanya, Portekiz ve İngiltere, BM Güvenlik Konseyi'ne 25 Mayıs 2011 tarihinde sundukları karar tasarısında; "*Suriye Hükümeti'nin sivilleri koruma sorumluluğu olduğu*" [43] ifade edilmiştir. Rusya ve Çin, "*1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya ilişkin kararı sonrasında yetki aşımı nedeniyle ortaya çıkan çekincelerini*"[44] dile getirmişlerdir. Bu konunun Suriye'nin içişlerine giren bir konu olduğunu savunmuşlardır.

Fransa, Almanya, Portekiz ve İngiltere tarafından 4 Ekim 2011'de Suriye'de koruma sorumluluğunu devreye sokmak amacıyla bir karar tasarısı sunulmuştur. Taslağın giriş bölümünde, "Suriye hükümetinin kendi halkını koruma konusundaki öncelikli sorumluluğu" vurgulanmıştır. Suriye'nin milli birliği, ülke bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliği temin edilmiş ve krizin barışçıl yollarla çözümü gereği ifade edilmiştir. Taslağın ilk paragrafında, Suriye otoriteleri, devam eden ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri ve sivillere yönelik kuvvet kullanımı nedeniyle şiddetle kınanmıştır. Taslağın 2. paragrafında, çatışma taraflarından şiddeti derhal sona erdirmeleri talep edilmiştir. Taslağın 4. paragrafında, Suriye otoritelerinden, insan hakları ihlallerini sona erdirmeleri ve uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeleri, sivillere yönelik kuvvet kullanma eylemlerine son vermeleri, insani durumu iyileştirmeleri, zorla evlerinden sürülen kişilerin evlerine dönmelerine izin vermeleri ve çatışmaları, siyasi süreçleri harekete geçirerek sonlandırmaları talep edilmiştir. Yine taslağın, 11. paragrafında BM Güvenlik Konseyi'nin, 30 gün içinde, Suriye'nin kararı uygulamasını gözden geçirmesi ve BM Antlaşması'nın 41. maddesinde öngörülen tedbirler de dâhil olmak üzere, seçenekleri

[42] Human Rights Council, "The current human rights situation in the Syrian Arab Republic in the context of recent events", A/HRC/RES/S-16/1, 29 April 2011, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/Documents/Countries/SY/HRC-RES-S-16-1.pdf, 28 Nisan 2016.
[43] Zifcak, **a.g.e.,** p. 16.
[44] A.e.,

değerlendirmesi yer almaktadır. Gerçekleştirilen oylamada Fransa, Bosna-Hersek, Kolombiya, Gabon, Almanya, Nijerya, Portekiz, İngiltere ve ABD olumlu; Hindistan, Brezilya, Lübnan ve Güney Afrika çekimser oy kullanmış; Rusya ve Çin tarafından karar veto edilmiştir.[45]

Arap Birliği, Avrupa Birliği'nin de desteğini alarak hazırladığı barış planını 22 Ocak 2012 tarihinde BM'ye sunmuş, karar tasarısı Rusya ve Çin tarafından ikinci kez veto edilmiştir. BM Genel Kurulu da 2012 yılında soruna yönelik iki defa toplanmış Suriye Hükümeti kınanmıştır. Sonrasında 15 Mayıs 2012 tarihinde üçüncü defa toplanılmış; ancak bu defa daha az devletin desteği ile bir karar alınabilmiştir.[46]

Arap Birliği, Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır. Kofi Annan, BM-Arap Birliği ortak özel temsilcisi olarak BM Genel Kurulu'nun 16 Şubat 2012 tarihinde aldığı 66/253 sayılı karar gereğince özel temsilci olarak atanmıştır. Kofi Annan 10 Mart 2012 tarihinde, Esad ile görüşmüş ve ateşkesin sağlanması için 6 maddelik bir barış planı sunmuştur. *Şam yönetimi, Annan Planı'na 27 Mart 2012 tarihinde olumlu cevap vermiş ve planın uygulanması için 12 Nisan 2012'da ateşkes ilan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, Suriye'ye 250 kişiden oluşan bir gözlemci görevi atama kararı almış ve ilk aşamada 16 Nisan'da 30 gözlemci gönderilmesini onaylamıştır.* Planda yer alan maddeler şunlardır:[47]

- Suriyeli halkın meşru taleplerine cevap verecek şekilde bir siyasi süreç için özel temsilciyle çalışmayı taahhüt etmek ve müzakereler için bir temsilcinin atanmasına onay vermek,
- BM tarafından gözetilecek ateşkesin derhal sağlanması,
- Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahlar kullanmaya son vermesi ve askerlerini geri çekmesi, muhalefetin saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması,

[45] "Security Council, Security Council Fails to Adopt Draft Resolution Condemning Syria's Crackdown on Anti-Government Protestors, Owing to Veto by Russian Federation, China.", 4 Ekim 2011, http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm, 28 Nisan 2016.
[46] Ulusoy, **a.g.e.,** s. 285.
[47] Habertürk, (Çevrimiçi) http://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti, 28 Nisan 2016.

- İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak uygulanmak üzere günde iki saat insani yardım için çatışmaların durdurulması,
- Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması,
- Barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulmasıdır.

BM Güvenlik Konseyi, 21 Nisan 2012'de oybirliği ile aldığı 2042 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla; "*Annan Planı'nı onaylanmış, ateşkesin gözlemlenmesi amacı ile 30 kişilik silahsız askerî bir grup görevlendirildiği, ayrıca kararda, Suriye'de insan hakları ihlalleri gerçekleştirildiği*" ifade edilmiştir.[48] Ateşkes talebinden olumlu bir sonuç alınamamasına ve insan hakları ihlallerinin giderek artmasına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nden daha sonra yaptırım içeren bir karar almak mümkün olmamıştır. Rusya ve Çin'in vetoları nedeniyle konuya ilişkin getirilen karar tasarıları kabul edilmemiştir.

21 Nisan'da alından BM Güvenlik Konseyi'nin 2043 sayılı kararı[49] ile oluşturulan BM Gözlemci Misyonu (United Nations Supervision Mission in Syria-UNMIS) da ateşkesin sağlanması konusunda bir sonuç alınamamıştır. BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto engeli aşılamadığı için Suriye'nin koruma sorumluluğunu yerine getirmesi, vatandaşlarının insan haklarının ihlal etmemesi, insani hukuk kurallarına uyması uyarılarında bulunulması gerekirken, BM içinde bu konuda bir uzlaşıya varılamamıştır.

Esad, bazı siyasi reformlar gerçekleştirmeye çalışmış ancak, insan hakları ihlalleri ve özgürlüklerin kısıtlanması devam etmiştir. Suriye yönetimi, Baas Partisi dışında diğer partilerin de seçimlere girmesine onay veren yeni anayasayı Şubat

[48] Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2042, Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria", 14 April 2012, (Çevrimiçi) https.//www.un.org/news/press/docs/2012/sc10609.docs.htm, 11 Mayıs 2016.
[49] Security Council, "Security Council Establishes UN Supervision Mission in Syria, with 300 Observers to Monitor Cessation of Violence, Implementation of Special Envoy's Plan", 21 April 2012, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2012/sc10618.doc.htm, 11 Mayıs 2016.

2012'de referanduma götürmüştür. Muhalefet boykot ettiği referandum sonucunda Anayasa kabul edilmiştir. Sonrasında yapılan seçimleri Baas Partisi kazanmıştır.[50]

19 Temmuz 2012'de BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yaptırımlar öngören yeni bir karar bir kez daha Rusya ve Çin tarafından veto edilmiş, krizin BM platformunda çözülebilmesinin zor süreç olduğu anlaşılmıştır. Kofi Annan, 31 Ağustos 2012 tarihinde görevinden resmen ayrılmıştır. Annan'ın yerine El-Ahdar İbrahimi atanmış ancak kısa bir süre sonra uluslararası toplumda Suriye krizini çözme konusunda belirgin bir isteksizlik olduğu ve Suriye konusunda başarılı olmasının imkânsıza yakın olduğunu açıklamıştır.

Suriye yönetiminin Guta kentinde 21 Ağustos 2013 tarihinde sivil halka karşı kimyasal silah kullandığına iddia edilmiştir. Konu BM gündemine taşınmış, sivil halka karşı kimyasal silah kullandığını gösteren ikna edici delillerin olduğu belirtilmiştir. BM Genel Kurulu bu raporu temel alarak 2118 sayılı karar tasarısını hazırlamıştır. Krizin başlamasından itibaren üçüncü defa BM Güvenlik Konseyi'ne gelen karar tasarısı, 27 Eylül 2013 tarihinde Suriye'de kimyasal silahların kullanıldığının kesinleşmesinin ardından oybirliği ile kabul edilmiştir.[51]

Suriye kriz öncesinde her ne kadar 1997 tarihli "Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası Hakkındaki Sözleşme"ye taraf değildir. Ancak taraf olmasa da 2118 numaralı BM Güvenlik Konseyi kararına uymuş ve elindeki kimyasal silahların Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü[*] (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons) gözetiminde imha edilmesini kabul etmiştir.

Suriye'de işlenen savaş suçları ve insan hakları ihlallerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) sevk edilmesi için Fransa tarafından hazırlanan karar tasarısını, Rusya ve Çin veto etmiştir. Karar tasarısında; "*Suriye yönetimi ve diğer*

[50] Jeremy M. Sharp, Christopher M. Blanchard, "Armed Conflict in Syria: U.S. and International Response", **CRS Report for US Congress**, RL33487, 19 July, 2012, p. 29.
[51] Ali Onur Tepeciklioğlu, Elem Eyrice Tepeciklioğlu, **"**Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXX, No: 1, 2015, s. 163-193.
[*] Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, Merkezi Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan bir hükümetlerarası organizasyondur. Örgüt, kimyasal silah kullanımı yasaklayan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ni imzalayan ülkelere sözleşmedeki kurallara uymayı ve ülkelerin elindeki kimyasal silahların imhasını teşvik etmektedir.

silahlı grupların işlediği suçlar şiddetli biçimde kınanarak, suçluların UCM'ye sevk edilmesi gerektiği" belirtiliyordu, ancak Rusya temsilcisi karar tasarısını, "*siyasi gerginliği körükleyeceği ve sonuçta askerî müdahaleye yol açacağı nedeniyle*" reddettiklerini ifade etmiştir. [52]

BM Güvenlik Konseyi, Suriye'de müzakerelerin gerçekleştirilmesi ve siyasi geçişin sağlanmasına yönelik bir takvimi içeren 2254 sayılı kararı 18 Aralık 2015 tarihinde oybirliğiyle kabul etmiştir. Alınan karar, 30 Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisi'ni esas alan ve tarafların gerçekleştireceği müzakereler sonunda, icra yetkilerine sahip bir geçiş hükümeti kurulmasına ilişkin takvime göre bir siyasi geçiş süreci öngörmektedir. Ayrıca, Uluslararası Suriye Destek Grubu'nun, 30 Ekim ve 14 Kasım 2015 tarihlerinde Viyana'da gerçekleştirdiği toplantılarda üzerinde mutabakat sağlanan hususları ve siyasi geçiş sürecinde takip edilecek hareket tarzlarını içermektedir. 2254 numaralı kararda[53] özetle şu maddeler yer almaktadır:[54]

- Ocak 2016 ayı başında siyasi geçiş için ateşkesin sağlanması ve resmi müzakerelere başlanması çağrısı yapılacak,
- IŞİD ve El Nusra Cephesi dâhil olmak üzere terörist olarak tanımlanan gruplar bu sürecin dışında tutulacak,
- Terörist gruplara yönelik saldırı ve savunma eylemleri devam edecek,
- BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun, 18 Ocak 2016 tarihine kadar ateşkesin nasıl denetleneceğine ilişkin bilgi verecek,
- Altı ay içinde kapsayıcı, güvenilir ve mezhepsel olmayan bir yönetim oluşturulacak,
- BM gözetimi altında, 18 ay içinde özgür ve adil seçimler yapılacaktır.

[52] Anadolu Ajansı, "Rusya ve Çin'den veto", 22 Mayıs 2014, (Çevrimiçi) http://aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-cinden-veto/157443, 10 Mayıs 2016.
[53] Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks", 18 December 2015, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm, 10 Mayıs 2016.
[54] BBC Türkçe, "BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı", 19 Aralık 2015, (Çevrimiçi) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar, 10 Mayıs 2016.

BM Güvenlik Konseyi 22 Aralık 2015 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 2258 sayılı kararında; "*Uluslararası insani hukuk hükümlerine uyulması çağrısında bulunmuştur. Bu kararda, savaşan tarafların sivillere ve hastaneler de dahil olmak üzere sivil unsurlara yapılan tüm saldırıları kesilmesi ve kuşatma, aç bırakma, insani yardımın ulaştırılmasının engellenmesi gibi yöntemlerin kullanılmaması yükümlülükleri hatırlatan 2139, 2165 ve 2191 sayılı kararlara uyulması gerektiğini*"[55] ifade etmiştir.

Temel amacı ve sorumluluğu uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan BM Güvenlik Konseyi'nin, Suriye krizinde, bu sorumluluğu yerine getirememiştir. Suriye'de yaşanan durumun ve ortaya çıkan sivil kayıpların ciddiyeti Libya'da yaşananların çok daha ötesine geçmiştir. Buna rağmen BM aracılığıyla hareket eden uluslararası toplumun Suriye'de zamanında ve kararlı bir tepki gösterememesinin nedenlerinden birisi Libya'da müdahale öncesinde ve sonrasında yaşanan bazı olumsuzluklar olabilir. Ancak bu durumun müdahale edilmemesine gerekçe olarak öne sürülmesi kabul edilebilir bir husus değildir.

3.3.4. Suriye Krizine Diplomatik Çözüm Arayışları

Suriye için askerî müdahaleden uzaklaştıkça siyasal yapı giderek çökmekte ve çatışma ortamı yükselmektedir. Ancak yine de, uluslararası hukukta Lahey'de 1897 yılında kabul edilmiş olan "Çatışmaların Barışçıl Çözüm Yolu" en doğru çözüm olarak Suriye krizinde de uygulanmaya çalışılmaktadır. [56] Bu kapsamda sorunun müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulması amacıyla birçok faaliyet yürütülmüştür.

Cenevre 1 Konferansı: BM Güvenlik Konseyi daimi üye temsilcileri, Türkiye, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan dışişleri bakanları, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi ve BM Genel Sekreteri'nin katılımı ile 30 Haziran 2012'de gerçekleşmiştir. Konferans 2042 ve 2043 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanmaktaydı. Eski genel sekreter Kofi Annan tarafından ortaya konan altı maddelik barış planı görüşülmüştür.

[55] Bkz. http://unscr.com/en/resolutions/2258, (Çevrimiçi) 14 Haziran 2017.

[56] Peter Malanczuk, **Modern Introduction to International Law**, London and New York, Routledge, 1997, p. 22.

Toplantının sonuç bildirisinde siyasi geçiş döneminin tarafsız bir ortamda sağlanabilmesi için bir geçiş hükümetinin kurulması konusunda anlaşıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu geçiş hükümetinin, rejim ve muhaliflerin üyelerini içerebileceği belirtilmiştir. Suriye'de tüm tarafların ulusal diyalog sürecine katılması, Suriye halkının kararları doğrultusunda ülkenin geleceğine yön verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Anayasanın ve adalet sisteminin gözden geçirilmesi, halk onayına sunulması, barışın sağlanması ve anayasal düzen kurulması, özgür ve çok partili seçimlerin gerçekleştirilmesi, kadınların bu geçiş sürecinde tam anlamıyla temsil edilmesi hususlarının gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Cenevre 2 Konferansı: 22 Ocak 2014 tarihinde yaklaşık kırk ülkenin ve uluslararası kuruluşun temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta Esad rejimi ile Suriye muhalefeti arasında görüşmelerin yapılması, bu görüşmeler sonucunda uzlaşı sağlanarak bir geçiş hükümetinin oluşturulması planlanmıştır. Görüşmelerde somut bir sonuç alınmamasına rağmen, savaşan taraflar ilk kez bir araya getirilmiştir. Ancak sadece rejim ve muhalefet bir araya getirilerek çözüm sağlanması mevcut çatışma ortamının devam ettiği sürece oldukça zor görünmektedir Ateşkesin sağlanmasından sonra tarafların bir araya getirilmesi çözüm sürecinin başarısını artırabilirdi.

Cenevre 2 Zirvesi sonrasında, Rusya ve Çin'in kabul oy vermesiyle BM Güvenlik Konseyi'nde, ülkede yaşanan insani krizin ve artan şiddetin son bulması gerektiğini vurgulayan 2139 sayılı bu karar alınmıştır.[57] Bu karar ülkeye yapılacak insani yardımların güvenli bir şekilde ulaştırılması ile ilgilidir.

Cenevre 3 Konferansı 25 Ocak 2016 tarihinde başlayacaktı ancak Türkiye PYD terör örgütünün toplantıya katılmasına itiraz etmesi nedeniyle gecikmiştir. 2 Şubat 2016 tarihinde Suriyeli muhaliflerin oluşturduğu Yüksek Müzakere Komitesi ancak 2254 sayılı BM'nin kararı doğrultusunda; kuşatmaların sona erdirilmesi, sivillere yönelik bombardımanın durdurulması ve tutukluların serbest bırakılması,

[57] Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2139 (2014) to Ease Aid Delivery to Syrians, Provide Relief from 'Chilling Darkness'", 22 February 2014, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2014/sc11292.doc.htm, 14 Mayıs 2016.

kuşatma altındaki bölgelere* insani yardımların ulaştırılması ön şartlarının yerine getirilmesi halinde toplantıya katılabileceklerini açıklamıştır. 3 Şubat günü BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura yaptığı basın açıklamasında görüşmelerin 25 Şubat 2016 tarihine kadar geçici olarak durdurulduğunu ifade etmiştir.

27 Şubatta yürürlüğe giren kısmi ateşkesin ardından askıya alınan barış görüşmeleri 14 Mart'ta yeniden başlamış ancak bir sonuca ulaşılamamıştır. 13 Nisan'da yeniden başlayan görüşmeler, rejimin Halep'teki saldırıları nedeniyle çıkmaza girmiş ve muhalifler tarafından tekrar askıya alınmıştır.

Suriye'de ateşkesin tesis edilmesi, insani yardımların abluka altındaki bölgelere ulaştırılması ve siyasi geçiş sürecinin hızlandırılması amacıyla, Viyana'da yapılan Uluslararası Suriye Destek Grubu toplantısı yapılmıştır. 17 Mayıs 2016 tarihinde ortak açıklamada Suriye'de abluka altındaki bölgelere insani yardımın yeniden başlatılacağı bildirilmiştir.[58] Karadan yardımların yapılması engellenirse, bu bölgelere havadan gerekli yardımın yapılacağı, bu yardımların ulaştırılmasını engellemeye çalışanlara karşı uluslararası baskının uygulanacağı ifade edilmiştir.

Cenevre müzakereleri, Suriye rejiminin siyasi geçiş sürecini tartışmaktan kaçınması, ulusal birlik hükümeti oluşturulması konusundaki ısrarı, sivillere yönelik saldırı ve kuşatmalarını sürdürmesi nedeniyle çıkmaza girmiştir. İnsani durum konusundaki ilerleme çok yavaş olmakta ve Rejim hala 1 milyondan fazla Suriyeliyi kuşatma altında tutarak aç bırakma politikası izlemektedir. BM zorlukla kuşatma altında bulunan başkent Şam'ın Doğu Guta bölgesi, Madaya beldesi, Zebedani ilçesi ile İdlib'in Fua ve Kafraya, Humus'un Vaer ile Hula beldesine insani yardım gönderebilmiştir.[59]

---

* BM kuşatma altındaki bölgeyi, "Silahlı aktörlerin daimi olarak çember içine aldığı, insani yardımın düzenli olarak sağlanamadığı ve siviller, hastalar ve yaralıların düzenli olarak giriş-çıkış yapamadığı bölge" olarak tanımlamaktadır. "Ulaşılması zor bölge"yi ise, "özel amaçlı erişim müzakereleri de dahil olmak üzere erişimin reddedilmesi veya aktif çatışma, çoklu güvenlik kontrol noktaları veya idarelerin zamanında onay vermemesi gibi sınırlamalar sonucunda, insani yardım programlarına ve insani yardım aktörlerinin erişimine düzenli olarak açık olmayan bölge" olarak tanımlamaktadır.

[58] Anadolu Ajansı, "Suriye'de abluka altındaki bölgelere insani yardım 1 Haziran'da başlayacak", 17 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-abluka-altindaki-bolgelere-insani-yardim-1-haziranda-baslayacak/573895, 15 Haziran 2016.

[59] Anadolu Ajansı, "BM'den Suriye'ye insani yardım", 12 Haziran 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmden-suriyeye-insani-yardim/588524, 15 Haziran 2016.

Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura 9 Haziran 2016 tarihinde düzenlediği basın toplantısında, kuşatma altındaki bölgelerde şimdiye kadar 270 bin kişiye insani yardım ulaştırdıklarını, Suriye görüşmelerinin üçüncü turunun başlaması için şartlar henüz olgunlaşmadığını, ancak 1 Ağustos 2016 tarihinin siyasi geçiş süreci için belirlenen hedef tarih olmaya devam ettiğini ifade etmiştir.[60]

Muhalifler, Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da 22-23 Kasım 2017'de toplanarak yeni ve geniş kapsamlı bir Müzakere Yüksek Komitesi (MYK) oluşturmuştur. Cenevre kentinde 28 Kasım 2017'de başlayan görüşmelerin ilk iki haftası sonunda Esad rejimi heyeti görüşmeleri terk etmiş, BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın çabalarıyla rejim heyeti ile 8'inci tur görüşmeleri yeniden başlamıştır.

Astana Görüşmeleri: Suriye krizinin tarafları rejim ve muhalefet temsilcileri, Kazakistan'ın başkenti Astana'da Rusya, Türkiye ve İran'ın garantörlüğünde 23 Ocak 2017 tarihinde bir araya gelmiştir. Öncelik olarak ateşkesin sağlanması, taraflar arasında diyalogun başlatılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Rusya, Türkiye ve İran tarafından ateşkesin denetlenmesi için üçlü bir mekanizma kurulmasına karar verilmiştir. Astana görüşmelerinin en büyük başarısı Türkiye, İran ve Rusya'nın imzaladığı mutabakat metnine göre, Suriye devletine bağlı güçler ile silahlı gruplar arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu dört noktada çatışmasızlık bölgesi kurulması[*] ve bunun da altı ay boyunca geçerli olması kararıdır. Ancak bu bölgelerde sık sık silahlı çatışmalar ve rejim güçlerinin hava saldırıları devam etmiştir. Bu nedenle üç ülkeden gözlemcilerin, çatışmasızlık bölgesinin sınırlarını teşkil eden güvenlikli bölgelerde oluşturulacak kontrol ve gözlem noktalarında konuşlandırılması kararı alınmıştır. Devam eden görüşmelerde tutuklu ve esirlerin serbest bırakılması ile insani yardımların kesintisiz ulaştırılmasının sağlanması ve miktarının artması konularında ortak mutabakata varılmaya çalışılmaktadır. Son olarak 30 Ocak 2018 tarihinde Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura Soçi'de

[60] Anadolu Ajansı, "BM Özel Temsilcisi de Mistura: Suriye görüşmelerinin yeni turu için şartlar olgunlaşmadı", 6 Haziran 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmden-suriyeye-insani-yardim/588524, 15 Haziran 2016.

[*] İdlib ve çevresi, Humus ilinin kuzeyindeki belli bölgeler, başkent Şam'daki Doğu Guta, Suriye'nin güneyindeki Dera ve Kuneytra şehirleri.

gerçekleştirilen Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nde 150 kişi içerisinden seçilecek 50 kişilik Anayasa Komisyonu'nun kurulması konusunda anlaştığını duyurmuştur.

3.3.5. Suriye'de Koruma Sorumluluğunun Yerine Getirilememesi

Suriye'de, 2011 yılı Mart ayında başlayan halk hareketleri, şiddetli bir iç savaşa dönüşmüş ve halen yoğunluğu azalsa da devam etmektedir. Suriye halkının barışçıl gösterilerine karşı Esad rejiminin şiddete başvurması, sivil kayıpların yaşanması uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir. Ancak, Özgür Suriye Ordusu'nun kurulması ve silahlı çatışmaların başlaması uluslararası toplumun reaksiyonunu azaltmış, ciddi insan hakları ihlalleri ve sivil kayıplar yaşanmasına rağmen koruma sorumluluğu kapsamında Suriye rejimine karşı insani müdahalenin gerçekleştirilmesini engelleyen bir unsur olmuştur. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri askerî bir müdahalenin kötü olan durumu daha da kötüye götüreceğini öne sürerek müdahale konusunda fazla istekli olmamışlardır. [61]

Suriye'de devam eden insan hakları ihlallerinin Suriye Hükümeti tarafından önlenemediği, hatta çoğu zaman bu ihlallerin bizzat Suriye devleti tarafından gerçekleştirildiği, devletin koruma sorumluluğunu yerine getiremediği belirgin bir gerçektir. Bu durumda ulusal sorumluluk yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakmaktadır. Bugüne kadar sarf edilen arabuluculuk faaliyetleri ve çeşitli görüşmelere rağmen BM sorunu barışçıl yollardan çözmeyi başaramamıştır. Suriye'de koruma sorumluluğu kapsamında öncelikle ateşkesin sağlanması, önleme sorumluluğu kapsamında sivillerin korunması ve insani yardım için güvenli koridorların oluşturulması gerekirdi. Bu amaçla Eski Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan tarafından hazırlanan plan uygulamaya konulamamıştır. BM Güvenlik Konseyi de oybirliği ile 2042 sayılı kararla bu planı onaylanmış olmasına rağmen taraflar ilan edilen ateşkes kurallarına uymamıştır.[62]

[61] Simon Adams, "Failure to protect: Syria and the UN Security Council", Global Centre for the Responsibility to Protect, Occasional Paper Series No. 5, 2015, p. 13, (Çevrimiçi) http://www.globalr2p.org/media/files/syriapaper_final.pdf, 15 Haziran 2016.

[62] Jolyon Howorth, "Humanitarian intervention in the post-Cold War era: a provisional balance-sheet in light of Libya, Syria and Mali", p. 24, 21 Mart 2013, (Çevrimiçi) http://www.chile21.cl/wp-content/uploads/2013/03/Jolyon_Howorth_Chile_Paper.pdf, 15 Mart 2016.

Müdahale kararının alınmasında karşımıza çıkan en temel sorun ortada olan meselenin BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin menfaatleriyle çakışıp çakışmaması durumudur. BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasında yaşanan veto probleminin en güncel örneği bütün açıklığı ile Suriye krizinde görülmektedir. BM Antlaşması 39. maddesi gereği uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla 41. Maddede yer alan silahlı kuvvet kullanımı içermeyen tedbirlerin alınması kararı dahi Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Gerekçe olarak 41. madde önlemlerinin yetersiz kalması durumunda 42. madde gereğince askerî müdahalenin gündeme geleceği kaygısıdır.

Çatışma ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı devlet eğer direkt ya da dolaylı olarak daimi konsey üyelerinden bir veya birkaçının ulusal çıkarlarını ilgilendiriyorsa BM'nin müdahale kararı alması mümkün olamamaktadır. BM'nin müdahale kararını almasını etkileyen ikinci etken ise uluslararası toplumu harekete geçirecek lider bir ülkenin, koalisyonun veya uluslararası örgütün sorunun çözümüne yönelik irade göstermesidir. Suriye krizini uluslararası ilişkilerde kriz yönetimi ve barışa giden süreç ile koruma sorumluluğu açısından değerlendirirsek soruna müdahil olan aktörlerin sayısının fazla olması, her birinin çıkarları doğrultusunda farklı politikalar izlemesi insani müdahaleyi geciktiren ve barışın tesis edilmesini zorlaştıran bir sebep olarak görülmektedir.

Suriye'ye komşu olan ülkelerin etnik ve mezhep temelli bu savaştan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmesi anlamına gelmektedir. Bu durumuyla Suriye iç savaşının yayılması ve uzun süre devam etmesi riski artmaktadır. Suriye'deki iç çatışma Esad yönetimindeki Suriye'yi destekleyenlerle muhalif grupları destekleyenler arasında vekâleten savaşa dönüşmüş bulunmaktadır.[63] Bu bölgede çıkarları çakışan çok sayıda aktörlerin bulunması bölgesel ve uluslararası istikrarı tehdit etmektedir.

Suriye'de iç savaş uzadıkça bölgesel ve uluslararası güçlerin rekabeti artmakta, savaşan taraflara mali destek, silah yardımı, hatta Rusya ve İran örneğinde görüldüğü

[63] Geraint Alun Hughes, "Syria and the Perils of Proxy Warfare", **Small Wars & Insurgencies**, Vol.XXV, No: 3, 2014, pp. 522-538.

gibi doğrudan askerî destek vermektedirler. Bu durum savaşın daha da uzamasına, şiddetlenmesine ve tarafların barış masasına daha çok toprak kazanarak güçlü olarak oturmak istemesine yol açmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde tarafların bir uzlaşıya varması ve ilan edilen ateşkeslere tarafların uymasının sağlanması mümkün olamamaktadır. Kalıcı bir ateşkesin sağlanması ve barış görüşmelerinin gerçekleştirilebilmesi için uluslararası askerî bir gücün bölgede bulunması ve çatışan tarafları birbirinden ayırması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.6. Suriye'de İnsani Krizin Boyutları

BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs-OCHA) tarafından Suriye için hazırlanan 2016 yılı İnsani Müdahale Planında yer alan bazı hususlar Suriye'de ve çevre ülkelerde yer alan Suriyelilerin içinde bulunduğu insani durumun ne kadar vahim olduğunu göstermektedir. Bu durum yapılan kısıtlı insani yardımlarla giderilmeye çalışılsa dahi her geçen yıl katlanarak artmakta ve yaşanan insani bir felaketin boyutları büyümektedir.[64] OCHA'nın verilerine göre durum son derece vahim boyutlardadır:

- Suriye'de tahminen 13,5 milyon kişi, 6 milyonu çocuk olmak üzere, insani yardım ve korumaya ihtiyaç duymakta,
- 8,7 milyon kişi şiddetli gıda yetersizliğine maruz kalmakta,
- BM Güvenlik Konseyi 2139, 2165, 2191 kararlarında listelenen erişimi zor bölgelerde yaşayan 4,5 milyon kişi insani yardıma ihtiyaç duymakta,
- Aralarında çocukların ve gençlerin bulunduğu yaklaşık 250 binden fazla kişi hayatını kaybetmiş bulunmakta,
- Nüfusun yüzde 70 yeterli içme suyuna sahip bulunmamakta,
- 6,8 milyonu öncelikli ilçelerde bulunmakla beraber toplamda 8,7 milyon kişinin gıda güvensizliğine maruz kalmakta,

[64] OCHA, "The 2016 Syria Humanitarian Response Plan", December 2015, (Çevrimiçi) https.//www.humanitarianresponse.info/en/operations/whole-of-syria/document/2016-syrian-arab-republic-humanitarian-response-plan, 15 Haziran 2016.

- 2,4 milyon kişi yeterli barınaktan yoksun bulunmakta,
- Ayda 25 bini travma vakaları dahil olmak üzere, 11 milyon kişi sağlık yardımına ihtiyaç duymakta,
- 1,7 milyon yerinden edilmiş kişi kamplarda ve toplu merkezlerde yaşamakta,
- Tahminen 6-59 ay arası 86.000 çocuk şiddetli akut beslenme bozukluğu yaşamakta, 3.160.000 beş yaşın altında çocuk ve hamile ve emziren kadın beslenme bozukluğu riski taşımakta,
- 2 milyon çocuk ve ergenlerin okula gidememekte,
- Her beş Suriyeliden dördü yoksulluk içinde yaşamakta, sınırlı temel kaynaklara erişim sağlayamamakta,
- Krizin başlangıcına göre ortalama yaşam süresi 20 yıl düşmüş bulunmakta,
- Çocukların dörtte birinin ruh sağlığı bozulmuş durumda,
- Engelli 1,5 milyon kişi ile yaklaşık 300.000 hamile ve muhtaç kadın yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Suriye hükümeti, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararları silahlı isyancılara ve onları desteklediğini düşündüğü sivil nüfusa karşı yaptığı saldırılar ile ihlal etmiştir. BM Gözetim Misyonu artan şiddetin ortaya çıkardığı tehlikeli durum sebebiyle 19 Ağustos 2012 tarihinde faaliyetlerini durdurmuştur. Bu durum, insani yardım faaliyetlerinin aksamasına ve sivil kayıpların yükselmesine neden olmuştur.

Suriye krizi ortaya çıkan büyük boyutlara varan sivil kayıpların yanı sıra yerinden edilmiş milyonlarca insanın Suriye içerisinde çok zor şartlar altında yaşaması ve mülteci olarak kitleler halinde komşu ülkelere sığınması insani krizin ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Komşu ülkeler Türkiye, Lübnan ve Ürdün'de beş milyona yakın mülteci sığınmıştır. Özellikle Lübnan gibi küçük bir ülke söz konusu olduğunda ülkenin toplam nüfusunun %25'ini Suriyeli mültecilerin

oluşturduğu dikkate alındığında bir hayli yüksektir. Türkiye'de nüfusa göre gelen 3 milyona yakın mülteci sayısı düşük olsa da Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde yer alan şehirlerde bu oran oldukça yüksektir. Örneğin Kilis'te mültecilerin sayısı şehirde yaşayan halkın sayısının oldukça üzerindedir. Bu durum kamu hizmetleri, işgücü piyasaları ve mültecilerle yaşanan gerilimler gibi sorunlar nedeniyle ev sahibi toplum üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum mültecilerin zaten zor olan yaşam şartlarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır.

Diğer ülkelerin ve uluslararası örgütlerin insani yardımlarının yetersizliği, mültecilerin maddi yükünün ev sahibi ülkelerin üzerine kalmasına neden olmaktadır. Mültecilerin tüm ülkeye dağılması başta güvenlik sorunları olmak üzere, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması, ağır çalışma koşulları, düşük ücretler, çocuk işçiliği, yasa dışı faaliyetlerin artışı gibi birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır. Suriye krizinin çözümünün gecikmesi bu sorunların ve ev sahibi toplumlarda mültecilere karşı gerilimin artmasına yol açmaktadır.

Suriye hükümeti kendi halkına karşı çirkin bir savaş yürütmekte, halkını koruma sorumluluğunu yerine getirmemektedir. BM Güvenlik Konseyi üyeleri Suriye'ye karşı gerek zorlayıcı olmayan gerekse zorlayıcı tedbirleri içeren yaptırım kararları alamamıştır. Suriye'de iç savaş boyunca, uluslararası insancıl hukukun ana prensipleri ihlal edilmiştir. Suriye hükümeti yasadışı kimyasal silah ve misket bombası kullanmış, kasten sivil yerleşim bölgeleri ve hatta hastaneler bombalanmış, sivillere karşı varil bombaları atılmıştır. Suriye hükümeti dâhil çatışmanın tüm tarafları kasten insani yardımları engellemekte, kuşatılmış topluluklara karşı açlığı bir silah olarak kullanmakta, gözaltındakilere işkence, cinsel şiddet gibi insanlığa karşı savaş suçları işlenmeye devam etmektedir. Esad rejimi ve muhaliflerden insanlık suçu işleyenler ve insan hakları ihlalerini savaşta bir araç olarak kullananlar uluslararası toplum tarafından cezalandırılmamışlardır.

3.3.7. Suriyeli Mültecilerin Durumu ve Karşılaşılan Riskler

Suriyeli mülteciler konusu sığındıkları komşu ülkelerin problemi olmaktan çıkarak bölgesel ve uluslararası etkileri olan bir sorun haline gelmiştir. Uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri ve devletler Suriyeli mültecilere yardım konusunu ele

alsalar da yapılan yardımlar oldukça yetersiz kalmıştır. Mültecilerin özellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşma girişimleri Avrupa ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Mültecilerin sınır dışı edilmesi, zor kullanarak ülkeye alınmaması, kötü şartlarda izole edilmiş kamplarda yaşamaya zorlanması gibi yöntemlerle mültecileri kabul etmeme politikası izlemişlerdir. Mülteciler Suriye'ye komşu ülkelerin sorunu kalmaya devam etmiştir.

Kriz derinleştikçe artan mülteci sayısından kaynaklanan sorunlar mültecilerin sığındığı ülkelerin toplumsal yapılarını, ekonomik koşullarını, güvenlik risklerini, bozarak siyasi etkileri ağırlaşmaktadır. Suriyeli mülteciler sığındıkları ülkelerde toplumsal gerilimlere, güvensizliğe ve istikrarsızlığa neden olmaktadır. Siyasal açıdan zaten istikrarsız olan Lübnan için bu durumun etkileri daha fazla olmuştur. Mültecilerin yaşam şartları, yoksulluk ve sağlanan yardımların yetersizliği gibi zorluklar nedeniyle daha da ağırlaşmıştır. Türkiye 30 milyar dolara yakın bir kaynak harcamasına rağmen mülteciler konusunda tam olarak başarı elde edilememiştir.

Suriyeli mültecilerin sığındıkları ülkelerde mülteci kamplarından ziyade ülke geneline yayılmaları barınma, eğitim, iş olanakları, sağlık ve topluma entegrasyon gibi bir çok sorunu beraberinde getirmiştir. Halkın büyük bir kısmı Suriyeli mültecilerin ekonomiye zarar verdiğini, işlerini ellerinden aldıklarını, güvenlik sorunlarına yol açtığını düşünmektedir. Ekonomik ve kültürel olarak bulundukları ülkeye bir zenginlik kattıklarını düşünenlerin oranı düşük seviyelerde kalmaktadır.[65]

UNHCR raporlarına göre Suriyeli mültecilerin %53'ünden fazlası 18 yaş altında, % 75'ten fazlası da özel korumaya muhtaç çocuk ve kadınlardır.[66] Mültecilerin yarısından fazlasının çocuk yaşta olması, mülteci sorununun basit tedbirlerle çözülemeyeceğini göstermektedir. Mülteci kampları haricinde sınırlı olarak bazı eğitim olanakları sağlansa dahi mülteci çocuklarının eğitimi konusu çözüm bekleyen önemli bir sorun alanını teşkil etmektedir.

[65] Oğuzhan Ömer Demir, Yusuf Soyupek, **Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar, Göç Çalışmaları Merkezi**, Global Politika ve Strateji Yayınları, 2015, s. 6.
[66] Teoman Akpınar, "Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, s. 16-29.

Gelen mültecilerden kaynaklanan güvenlik problemleri sadece Suriye'deki çatışmaların etkisinin yansımalarını değil asayiş ve terör olaylarına da yol açması sebebiyle önem arz etmektedir. Batı ülkelerine gerçekleşen yasal olmayan mülteci göçünün önlenememesi, özellikle Türkiye açısından olumsuzluklar taşımaktadır. Batı ülkeleri mültecilere daha çok güvenlik sorunu oluşturdukları düşüncesiyle olumsuz bir önyargı ile yaklaşmaktadırlar.[67]

Suriye'deki istikrarsızlığın uzun süre devam etmesi ve Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerin sayı olarak oldukça fazla olması Türkiye'nin mültecilere yönelik politikasındaki kararlarını oldukça güçleştirmiştir. Mültecilerin kampları terk ederek, başta büyük şehirler olmak üzere tüm ülkeye yayılması problemin boyutunu büyütmüş ve baş edilmesi zor bir hale getirmiştir. Bu durum zamanla, mülteciler ile vatandaşlar arasındaki ilişkileri sosyal ve ekonomik yönden etkileyebilecek çok farklı problemlerin oluşumuna sebep olmuştur.

Suriye krizinin beraberinde getirdiği sınırlardan içeriye ithal edilen terörizm boyutu da önem arz etmektedir. Gerçekleşen bazı terör saldırılarının Suriye'de savaşan gruplarla bağlantılı olması güvenlik risklerini artırmış ve daha fazla tedbir alınmasını gerekli kılmıştır. Suriye'de yaşanan gelişmeler sonrasında PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) ve IŞİD'in sınırlarımıza yakın bölgelerde alan kazanması, sınır güvenliğinin sağlanması ve tampon bölgeler oluşturulması gerekmiştir. Rusya'nın Suriye'de yaşanan çatışmalara müdahil olması, koalisyon güçlerinin IŞİD'e yönelik hava saldırıları ve Türkiye'nin PYD ve IŞİD'e karşı mücadelesini artırması gibi olaylar güvenlik risklerinin artması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmının Suriye'deki silahlı çatışmalar sona erse dahi ülkelerine geri dönmeyecekleri değerlendirilmektedir. Bu sebeple, Türkiye'nin Suriyeli mültecilere ilişkin olarak uzun vadeli politikalar belirlemesi, mültecilerin topluma entegrasyonu için belirlenen politikalar kapsamında eğitim, sağlık, barınma, iş imkânı sağlanması gibi birçok alanda

[67] Scott D. Watson, **The securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats**, London, Routledge, 2009.

uluslararası yardım kuruluşlarının desteğini de alarak uyum programlarının düzenlenmesi gerekmektedir.

3.3.8. Suriye Krizine Çözüm Önerileri

Irak el-Kaidesi, 2012 yılı ortalarından itibaren Suriye'de savaşan el-Kaide bağlantılı gruplar ve özellikle el-Nusra üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Örgütün faaliyet alanını Suriye'ye doğru genişletmek amacıyla örgütün ismi Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak Nisan 2013'te değiştirilmiştir. IŞİD'ın Irak ve Suriye'de Sünni Araplar arasında güçlenmesi, radikal yabancı savaşçıları bünyesine katması, vahşi ve insanlık dışı yöntemler uygulaması sonucu uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir. Bu durum Suriye iç savaşında muhalefete sağlanan dış desteğin azalmasına ve muhalif güçlerin Esad rejimi karşısında zayıflamasına neden olmuştur.

Suriye'deki iç savaş şiddetini azaltmasına rağmen halen devam eden silahlı çatışmalarda milyonlarca Suriyeli kuşatma altındaki bölgelerde hapsolmuş veya çatışma bölgelerinde hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Suriyeli mültecilerin sayılarının milyonları bulması mültecileri kabul eden komşu ülkeleri oldukça zorlamaktadır. Ayrıca, IŞİD terör örgütünün güç kazanması ülke içerisindeki şiddeti artırmış, sonrasında IŞİD'a karşı girişilen operasyonlar ise çatışma ortamını körüklemiştir. Suriye Hükümeti'nin daveti üzerine Rusya, Eylül 2015 ayından itibaren çatışmalara müdahil olmuş, rejim güçlerinin muhalifler karşısında sahada üstünlük kazanmalarını sağlamıştır. Rusya'nın bu hareketi ile tek taraflı müdahalede bulunarak insan haklarını ihlalden sorumlu olan rejimi desteklediği söylenebilir.

ABD, 23 Eylül 2014'den itibaren Suriye'de bulunan IŞİD unsurlarına karşı hava taarruzlarına başlamıştır. Fransa ve İngiltere başta olmak üzere IŞİD'e karşı silahlı gücünü devreye sokarak savaşa katılan koalisyon ülkelerinin sayısında artış yaşanmıştır. Bu durumda BM Güvenlik Konseyi'nin dört üyesi, Rusya rejim tarafında yer almak üzere Suriye'deki savaşta aktif olarak yer almaktadır.

Koruma sorumluluğu kapsamında zorlayıcı yaptırımların ya da insani müdahalenin Suriye'ye de uygulanamayacağı, Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını defalarca kez veto etmeleri açıkça göstermiştir. Rusya ve Çin

Güvenlik Konseyi'nin Libya'da alınan insani amaçlı müdahale kararının NATO tarafından büyük oranda rejim değişikliği için kullanılması bu iki ülke üzerinde rahatsızlık yaratmıştır. Rus ve Çin, Suriye'de benzer duruma müsaade edildiğinde Esad rejiminin devrilmesi için kullanılabileceğini düşünmektedirler.

Suriye'nin durumu sadece ülkenin iç işlerini ilgilendiren bir sorun olmaktan çoktan çıkmış, uluslararası barış ve güvenliği bozan bir sorun haline gelmiştir. Genel Kurul'un aldığı kınama kararlarının ötesinde bir adım atılamamış, koruma sorumluluğunun gerekleri yerine getirilememiştir. Bu nedenle uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu tespitinin resmi olarak BM tarafından yapılması gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumda sorumluluk Kore Savaşında uygulandığı şekli ile "Barış İçin Birlik"[*] kararı doğrultusunda BM Genel Kurulu tarafından yerine getirilebilmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinden, dokuzunun olumlu oyu ile konu Genel Kurul gündemine getirilebilir. Ancak bu husus başka konularda BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin çıkarlarını da tehlikeye düşürecek şekilde kullanılabileceği için tercih edilmemektedir.

Suriye'deki iç savaşta etkisiz kalan BM ülke içinde insani yardım amaçlı başlattığı girişimlerde de istenilen başarıyı elde edememiştir. Esad rejiminin ve muhalif grupların yardım konvoyları da dâhil olmak üzere sivil hedefleri vurmaya devam etmesi uluslararası toplumun Suriye içinde insani amaçlı faaliyette bulunmasını sınırlamıştır. Kalıcı ateşkesin sağlanması, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, evlerine geri dönebilmeleri için güvenli bir koridorun oluşturulması gerekmektedir.

Suriye'ye komşu ülkelerin iç savaştan başta mülteci akını olmak üzere büyük oranda etkilenmişlerdir. Bu nedenle problemlerin çözümü yönünde ciddi çaba

[*] BM Genel Kurulu İç Tüzüğü, 7 Ekim 1950 tarih ve 377 sayılı kararı kapsamında "Barışa karşı bir tehdit olması, barışın bozulması ya da bir saldırı eylemi durumunda Güvenlik Konseyi, daimi üyeleri arasında oybirliği bulunmaması nedeniyle barışın ve uluslararası güvenliğin korunmasındaki temel sorumluluğunu yerine getirmezse, Genel Kurul, barış bozulmuş ya da bir saldırı eylemi olmuşsa, barışı ve uluslararası güvenliği yeniden sağlamak için gerektiğinde silahlı kuvvet kullanılması da kapsam içine girmek üzere, alınacak toplu önlemler konusunda, üyelere gerekli öğütlemelerde bulunmak amacıyla sorunu gecikmeksizin inceleyecektir. Eğer o sırada Genel Kurul toplantı içinde bulunmuyorsa, o konudaki istemi izleyen 24 saat içerisinde, olağanüstü ve ivedi biçimde toplanabilir. Böyle bir olağanüstü ivedi toplantı ya üyelerinin herhangi 7 olumlu oyu ile Güvenlik Konseyi'nin ya da Örgüt üyelerinin çoğunluğunun istemi üzerine yapılır"

harcanmalıdır. Barışın sağlanabilmesi için İran ve Rusya'nın rejime daha fazla yardımda bulunmamaları gerekmektedir. Rejimine yapılan mali ve askerî yardımlar şiddetin artmasına ve mültecilerin geri dönememelerine neden olmaktadır.

Suriye'deki kriz için siyasi çözüm kısa vadede mümkün görülmemektedir. Yerinden edilmiş kişiler ve mülteciler giderek daha muhtaç hale gelmektedir. Uluslararası topluluğun, hayat kurtaran acil ihtiyaçların karşılanması ve mültecilere ev sahipliği yapan ülkeleri desteklemesi insani yardım sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Krizin uzun sürmesi durumuna karşı, hem mülteci nüfusunun hem de onlara ev sahipliği yapan ülkelerin karşılaştıkları güçlüklere karşı dayanıklılıklarının arttırılmasına yönelik orta veya uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir.

Birçok uluslararası aktör ilk yıllarda Suriye krizinden uzak durmaya çalışmıştır. Uluslararası toplum eylemsizliği ana strateji olarak belirlemiştir. Ancak silahlı çatışmaların şiddetlenmesi üzerine başta Rusya, ABD, İran ve Türkiye olmak üzere birçok aktör çatışmaların içine dâhil olmak zorunda kalmıştır. Rejim saflarına ve Suriye muhalefetine katılan yabancı savaşçılar ile cihatçı gruplar, kısa sürede sahada etkinlik kurmayı başarabilmiştir. Özellikle IŞİD'in ortaya çıkışı ve hızla kazandığı alanları genişletmesi, Suriye muhalefetinin dönüşümünde kritik bir rol oynamıştır.[68]

IŞİD'in ortaya çıkışı ve yeterince askeri destek alamayan muhalif unsurlar, Rusya'nın askeri olarak desteklediği rejim karşısında ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle IŞİD'in Irak ve Suriye'de bölgesel olarak yükselişi ile sorun daha fazla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Öncelikle Irak bölgesinde ABD ve merkezi Irak yönetimi IŞİD'e karşı üstünlük kazanmış, sonra Suriye'ye yönelik yine ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon IŞİD'e ağır darbe vurmuştur.

İç savaş Suriye'de çatışan tarafları keskin bir biçimde mezhep ve etnik köken açısından ayrıştırmıştır. Gelecekte ülkenin yeniden yapılandırılması söz konusu olduğunda bu ayrışmanın ortadan kaldırılması gerekecektir. Mevcut silahlı

[68] Can Acun, "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", **SETA Perspektif**, Sayı 53, 2014, s. 1-6.

çatışmaların son durumuna bakıldığında muhalif unsurların, rejimi yenilgiye uğratmaları ve mevcut iktidarın değişimini silahlı güçle sağlayabilmeleri olanaklı gözükmemektedir.

Suriye'de Rusya'nın desteği ile muhaliflere karşı üstünlük sağlayan rejim ile muhalifler arasında gerçekleştirilen görüşmelerde acilen yürürlüğe girmesi gereken iki husus bulunmaktadır. İlki derhal kalıcı bir ateşkesin tesis edilerek, yeniden şekillendirilmiş ve yapılandırılmış bir Suriye devlet ve hükümeti için ilave görüşmelerin gerçekleştirilmesidir. İkinci husus ise Suriye'de savaşan taraflar ile bu taraflara destek sağlayan devletlerin katılımı ile devlet kurumlarının reformlarını, yeni bir hükümetin kurulmasını ve seçimler için planı da içerecek şekilde kapsamlı bir anayasa taslağının ve siyasi düzenlemelerin hayata geçirilmesidir.[69]

Defalarca ilan edilen ateşkese rağmen her seferinde taraflar birbirini suçlayacak şekilde ateşkes ihlal edilmiştir. Ateşkesin kalıcı olarak sürdürülmesini sağlayacak, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir barış anlaşması olmadan silahlı çatışmalar yeniden başlamakta ve görüşmelerin sürdürülmesi olanaksız hale gelmektedir. Cenevre ve Astana görüşmeleri bu nedenle sıklıkla sekteye uğramaktadır. Halen tarafların ellerinde bulunan topraklar esas alınarak bir ateşkes sağlanması durumunda, Suriye kabaca dört bölgeye bölünmüş olacaktır. Bunlar, hükümet tarafından kontrol edilen bölge, Kürtler tarafından kontrol edilen bölge, çeşitli Sünni muhalif gruplar tarafından kontrol edilen bölgeler ve küçük bir oranda IŞİD tarafından kontrol edilen bölge şeklindedir.

Suriye krizi devam ettikçe ve barış sağlanması çıkmaza girdikçe ülkenin hem coğrafi hem de etnik ve mezhepsel olarak bir parçalanmaya gitmesi olası görünmektedir. Suriye'de krize gittikçe daha çok aktörün dışarıdan müdahale etmesi ve komşu ülkelerin iç güvenliğini tehdit eden gelişmelerin artması krizin bölgesel bir güvenlik problemine dönüştüğünü göstermektedir. Rejimin her ne kadar yıpranmış olsa da sahip olduğu askeri güç, Rusya ve İran'ın destekleri ile toparlanma eğilimine

[69] James Dobbins, "Jeffrey Martini, Philip Gordon, Peace Plan for Syria", RAND Corporation, 2015, (Çevrimiçi) http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE182.html, 1 Eylül 2016

girmiş ve gerçekleştirilebilecek insani müdahale açısından büyük bir risk teşkil edecek seviyeye gelmiştir.

Bu nedenle siyasi baskıların artırılarak ateşkesin sağlanması ve barış görüşmelerine tarafların zorlanması en uygun çözüm olarak gözükmektedir. Gerekli yetkiye ve kapasiteye sahip belirli büyüklükte bir uluslararası askerî gücün ateşkesi izleme ve ihlalleri önleme amacıyla bölgede bulunması gerekebilecektir. Bu yöntem izlenmez ise halen sürmekte olan iç savaşın kısa vadede sona erdirilmesi ve Suriye'nin kalıcı olarak bölünmesinin engellenmesi olasılığı çok düşüktür.

Ateşkesin uluslararası gözetimi ve siyasi süreçlerin yerine getirilmesi için BM'nin gözetiminde bir destek misyonunun başlatılması gerekmektedir. Bu destek misyonu, Bosna Hersek modelinde olduğu gibi gönüllü ülkeler arasından oluşturulabilir. Bu destek misyonunun ateşkesin sağlanmasını garanti altına alabilmesi için görev tanımı ve yetkilendirilmesi BM tarafından yeterli seviyede yapılmalıdır. İlerleyen aşamada ateşkesin kalıcı hale gelmesi sonrasında destek misyonu yeniden inşa faaliyetlerini koordine ve takip edecek şekilde 'Barış Uygulama Konseyi' haline dönüştürülebilir. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak biçimde tek devlet yapısının korunması ana hedef olarak belirlense dahi ortaya çıkacak yeni devlet, federasyon veya konfederasyon yapısında olabilecektir.

Suriye sorunu kalıcı barış ve istikrarın sağlanabilmesi için tüm yönleriyle ele alınmalı ve tarafların kabul edebileceği çözümler üretilmelidir. Süreçte rol alan tüm aktörlerin ve uzman danışmanların katılımı ile sorunlar tanımlanmalı ve işbirliğiyle çözüm yolları belirlenmelidir. Bu amaçla her çeşit siyasi, sosyal ve ekonomik sorun değerlendirmeye alınmalı ve uygulanabilir çözümler üretilerek hayata geçirilmelidir.

Kriz de dâhil olmak üzere Suriye'ye uygulanan tek taraflı ekonomik tedbirler ve finansal önlemler gibi birçok itici sebep ile giderek zayıflayan ekonomi, kuraklık ve temel hizmetlerin azalması her geçen yıl insani durumun daha da kötüleşmesine yol açmaktadır. Önemli sınır geçiş noktalarının kapalı olması, şiddet, bürokratik prosedürler, emniyet ve güvenlik endişeleri ile terörist grupların varlığı ve faaliyetleri nedeniyle ihtiyaç sahibi insanlara insani yardımların götürülmesinde zorluklar yaşanmaktadır.

Kuşatma altındaki şehir ve kasabalarda açlıktan ölümler oldukça artmış durumdadır. İnsani yardım faaliyetlerinin şiddet ortamının arttığı, daha tehlikeli ve yardımların ulaştırılmasını zorlayıcı bir ortamda yürütülmesi gerekmektedir. Suriye'deki krize uluslararası siyasi baskılarla çözüm bulunması mevcut şartlar göz önüne alındığında çok mümkün görülmemektedir. İnsani krizin artık yönetilemez boyutlara ulaşması güç kullanımını gerektiren insani müdahale seçeneğini içeren bir çözüm bulunmasını zorlamaktadır.

Suriye krizinin başladığı 2011 yılından bugüne BM Güvenlik Konseyi ve uluslararası toplum Suriye'deki silahlı çatışmaların derinleşmesini, sivil kayıpları, yoğun ve ağır insan hakları ihlallerini izlemekle yetinmektedir. BM Güvenlik Konseyi Suriye krizine müdahale kabiliyetini ve Suriye halkına karşı taşıdığı sorumlulukları yerine getirememiştir.

Geçici olarak silahlı çatışmalara ara verilmesi şeklinde bir ateşkesin sağlanması çabaları Suriye'de yaşanan iç savaşın sona erdirilmesini sağlamaktan oldukça uzaktır. Barışın sağlanabilmesi yolunda ilerlemeyi sürdürmek için yoğun diplomatik çabaların artırılması gerekecektir. En temel hak olan yaşama hakkının sağlanamadığı ve korunamadığı Suriye krizinde BM'nin rolü tekrar sorgulanmalıdır. Bu açıdan bakılacak olursa BM'nin kurumsal yapısında ve işleyişinde yapılacak değişikliklere açık olmak gerekmektedir.

Koruma sorumluluğu kavramında yer alan eşit önemdeki üç yükümlülük ise önleme, tepki verme ve yeniden inşa etme yükümlülükleridir. Koruma sorumluluğu, bugün ulaşılan aşamada özellikle tepki verme yükümlülüğü açısından Suriye örneği dikkate alındığında amacına ulaşamamıştır. Ülkelerin ulusal çıkarlarının insani değerlerden daha öne çıktığını görülmektedir. Müdahale söz konusu olduğu hallerde bile yükümlülükler sona ermemekte, sorunun yaşandığı bölgenin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir.

Suriye krizinden alınan ders olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin gözetiminde ve koruma sorumluluğu prensibini uygulamak amacıyla insani operasyonlar yapabilecek kabiliyette acil müdahale gücü oluşturulabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; böyle bir gücün herhangi bir bölgesel örgüt yerine, BM'nin altında oluşturulmasıdır.

Bu gücün oluşturulamaması durumunda ise, mevcut uygulamalarda olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi durumunda bölgesel örgütlere başvurmak gerekecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA ÇATIŞMA YÖNETİMİNİN ANALİZİ VE SİVİL-ASKER İŞBİRLİĞİNİN KOORDİNASYONU USULLERİ

Koruma sorumluluğu sadece önlemeyi ve müdahale etmeyi değil, yeniden inşa faaliyetlerini de içermektedir. Bu yönüyle koruma sorumluluğunun safhaları ile çatışma yönetiminin safhaları büyük oranda örtüşmektedir. Bu safhaların birbirine paralel süreçler halinde yönetilmeleri halinde insani krizlerin önlenmesi, müdahale edilmesi ve sonrasındaki yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başarısının artırılması mümkün olabilecektir. Bu bölümde koruma sorumluluğu kapsamında çatışma yönetimi ve sivil-asker işbirliğinin koordinasyonuna yönelik tespitler önceki iki bölümde incelenen insani müdahale örneklerinden elde edilen sonuçlar ışığı altında ele alınacaktır.

4.1. Koruma Sorumluluğu Kavramı ve Çatışma Yönetimi İlişkisi

Koruma sorumluluğu yaşanan insani krizlerin çözümüne yönelik olarak üç temel sorumluluk olarak; "önleyici sorumluluk" (responsibility to prevent), "tepki verme sorumluluğu" (responsibility to react) ve "yeniden inşa sorumluluğunu" (responsibility to rebuild) bünyesinde barındırmaktadır. Bu üç unsur ICISS raporunda açık şekilde birbirinden ayrı olarak belirtilmiş iken insani müdahale kavramı sadece tepki verme sorumluluğunu içermektedir.[1] Bu yönüyle koruma sorumluluğu çok daha kapsamlı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önleme Sorumluluğu

Üç temel sorumluluktan en önemlisi ilk aşamayı oluşturan insani krizlerin ve iç çatışmaların engellenmesine yönelik olan önleme sorumluluğudur. ICISS raporunda önleme sorumluluğunun, koruma sorumluluğunun en önemli boyutu olduğu açıkça belirtilmiştir. Koruma sorumluluğu kavramının, önleme sorumluluğu ile birlikte

[1] Pattison, **a.g.e.,** s.13.

düşünülmesi ve müdahaleden önce önlemeye ilişkin seçeneklerin tüketilmesi gerektiği, bu sorumluluğun da öncelikle egemen devletlere ait olduğu vurgulanmıştır.

Devletlerin bütün vatandaşlarına eşit olanaklar sağlaması ve adil davranması toplumsal çatışmaların önlenmesi bakımından sağlam bir temel oluşturacaktır. Bu amaçla devletlerin, hesap verebilir demokratik bir yönetimi esas alması, insan haklarının korunması, hukukun, sosyal refahın ve ekonomik gelişmenin sağlanması gibi hususları gerçekleştirmesi gerekmektedir.[2] Etkili bir korumanın sağlanabilmesi açısından, iç çatışmaların sebeplerinin kökenine inilmesi ve bunları doğuran nedenlerin ortadan kaldırılması gerektiğinden söz edilmektedir.

Devlet içi çatışmaların önlenmesi sadece ulusal bir sorun olmayıp, uluslararası barış ve istikrarı bozucu etkileri nedeni ile önleme konusundaki başarısızlığın uluslararası çapta sonuçları olmaktadır. Önleme konusunda başarılı olmak için, kalkınma yardımı, potansiyel nitelikteki çatışmaların çözümüne yönelik yardımlar, bölgesel barış girişimlerine destek sağlanması, insan haklarının korunması ve hukuk devletinin sağlanmasına ilişkin çalışmalar, arabuluculuk ve diğer uzlaşma faaliyetleri şeklinde uluslararası toplumun güçlü desteğine sıklıkla ihtiyaç vardır.

Çatışmaların etkili bir şekilde önlenmesi kapsamında; kırılgan duruma ilişkin erken uyarı sisteminin, etkili önlemlerin alınabilmesini sağlayıcı etkin bir önleyici mekanizmanın oluşturulması ve gönüllü siyasi iradenin ortaya konulması gereklidir.[3] Erken uyarı sistemi için çok sayıda güvenilir kaynağın bulunması, neler olup bittiğinin doğru ve çok çabuk bir şekilde analize tabi tutulması gereklidir. Bu kaynaklar içinde; elçilikler, istihbarat servisleri, BM güçleri, hükümet dışı kuruluşlar, ulusal ve uluslararası insan hakları grupları, Kızılay ve Kızıl Haç Komiteleri, medya ve üniversiteler, dini gruplar dâhil olmak üzere çok sayıda aktör görev alabilir.

Önleme sorumluluğu alanında BM'nin ve devletlerin, BM Antlaşmasının 55. maddesi uyarınca; ekonomik, sosyal ve insan hakları alanlarında yapması gereken sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların gereği olarak devlet içi çatışmaların ana nedenlerinin önlemesi konusunda; politik ihtiyaçların ve demokratik

[2] Evans, The Responsibility to Protect, s. 19.
[3] **A.e.,** s. 20.

eksikliklerin giderilmesi, hukuk devletinin desteklenmesi, iktidarın paylaşımı, farklı topluluklar arasında güvenin inşa edilmesi, basın özgürlüğü ve sivil toplumun geliştirilmesi gibi önleyici stratejilerin devletler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Koruma sorumluluğunu yerine getirmeyen bir devlete karşı uluslararası politik ve diplomatik önleme yöntemleri içerisinde; BM Genel Sekreterinin doğrudan içinde yer alacağı, gerçeğin araştırılması görevi, dostluk grupları, saygın kişilerden oluşan komisyonlar, diyalog ve arabuluculuk faaliyetleri, sorunun çözümüne ilişkin çalışma gruplarının kurulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerden olumsuz sonuç alınması halinde, politik yaptırımlar, diplomatik izolasyonlar, uluslararası organizasyonlardaki üyeliklerin askıya alınması, hedef kişilere yönelik seyahat kısıtlamaları, mal varlıklarının dondurulması dâhil çeşitli önlemler alınabilmektedir.[4]

Uluslararası yasal yaptırımlara başvurulması ya da tehdidi önleme sorumluluğunun önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Makedonya örneğinde uygulandığı gibi güç kullanma tehdidi içerecek şekilde BM güçlerinin önleyici konuşlandırılması, silahlı müdahaleye ihtiyaç duyulmadan sonuç elde edilmesini sağlamıştır.

Çatışmaları önleyici etkili tedbirlerin alınması farklı aktörlerin birlikte çalışmasına ve yerel unsurlarla tutarlı bir strateji oluşturulmasına bağlıdır. Aktörler olarak; devletler, BM temsilcileri, uluslararası ve bölgesel örgütler, uluslararası finans kurumları, sivil toplum kuruluşları, dini gruplar, medya, bilim ve eğitim topluluklarının önemli rolleri bulunmaktadır. Atılacak tüm bu adımlar uluslararası toplum açısından yaşanan çatışmalara karşı tepki verme zorunluluğundan, iç çatışmaların kökenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çatışmanın önlenmesi kültürüne doğru geçişe ilişkin yeni bir fikri değişimi göstermektedir.

[4] **A.e.,** s. 24.

Tepki Verme Sorumluluğu

Önleyici tedbirlerin çatışmanın çözümü konusunda başarısız olması veya bir devletin çözüm konusunda isteksiz veya yetersiz olması halinde uluslararası toplum müdahalede bulunmaya ihtiyaç duyabilir. Uluslararası düzenin, barış ve istikrarın sağlanabilmesi için bütün devletleri ilgilendiren etnik temizlik, soykırım, katliam gibi büyük çaptaki şiddet ve tehditlere karşı BM düzeni içindeki devletlerin tepki verme sorumluluğu bulunmaktadır. Bu müdahale zorlayıcı nitelikteki politik, ekonomik, askeri ve yargısal içerikte önlemlerin aşama aşama uygulanmasını, istisnai durumlarda son çare olarak askeri müdahalenin gerçekleştirilmesini içerebilir.

Yaptırımların siviller üzerindeki etkilerinin azaltılması ve karar vericiler üzerindeki etkilerinin artırılması için; askeri, ekonomik, politik/diplomatik olmak üzere üç farklı alana odaklanılması gerekmektedir. Askeri alandaki ambargolar silah ve yedek parça satışına, askeri işbirliği ve eğitimin sonlandırılmasına yönelik olarak uygulanabilmektedir. Ekonomik alanda, terörist grupların, isyancı hareketlerin, yönetici kadronun maddi varlıklarına yönelik finansal yaptırımlar, gelir getiren petrol, elmas, uyuşturucu gibi aktivitelere sınırlamalar getirilmesi şeklinde tedbirler alınabilmektedir. Politik ve diplomatik alanda; diplomatik temsilcilerin sınır dışı edilmesi, seyahat sınırlamaları, uluslararası ve bölgesel organizasyonlardan çıkarılma şeklinde önlemler getirilebilmektedir.

ICISS Raporunda bir hükümetin yoğun bir şekilde kendi vatandaşlarının temel düzeydeki yaşam hakkı, kişi güvenliği ve özgürlüğü gibi haklarını ihlal ederse, devlet egemenliğinin göz ardı edilebileceği belirtilmektedir.[5] Bu durumda ise BM sisteminin temel ilkeleri arasında yer alan devlet egemenliğinin zafiyete uğrayacağı ve güçlü devletlerin tek taraflı müdahalelerinin yolunu açacağı tartışmaları ortaya çıkmaktadır.[6]

Tepki verme sorumluluğunun istisnai karakterini belirleyen kitlesel ölçekte yaşanan can kayıpları ve yoğun insan hakları ihlalleridir. Bu durumda soykırım,

[5] Thomas G.Weiss, **Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modem World**, Polity Press, 2007, s. 98.
[6] David Chandler, "The Responsibility to Protect? Imposing the Liberal Peace", **International Peacekeeping**, Vol. XI/1, 2004, s. 73.

büyük çaplı etnik temizlik veya kitlesel ölümler gibi çok büyük oranda can kayıplarının meydana gelmesi, öldürmenin dışında; zorla göç ettirme, yaygın terör ve sistematik tecavüz olaylarının devletin kastıyla gerçekleşmesi, önleme konusunda devletin ilgisizliği veya yeteneksizliği durumunda ilgili devletin koruma sorumluluğunu yerine getirememesi sonucu askeri müdahale zorunlu hale gelebilir.[7]

Tepki verme sorumluluğu boyutunun, soykırım[*], savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçların önlenmesi kapsamında ele alındığında uluslararası hukuka uygun olduğu söylenebilir. Bir eylemin insanlığa karşı suç oluşturabilmesi için içermesi gereken genel ilkeler; "*yaygın ve sistematik bir saldırı olması; sivillere yönelik olması; siyasi, ırksal, etnik veya dini temele dayalı olması*"[8] şeklinde sıralanabilir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 7. maddesinde insanlığa karşı suçlar herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen aşağıdaki fiilleri kapsamaktadır;[9]

- *"Öldürme,"*
- *"Toplu yok etme,"*
- *"Köleleştirme,"*
- *"Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli,"*
- *"Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme,"*
- *"İşkence,"*

[7] Evans, The Responsibility to Protect, s. XII.

[*] 1948 tarihli Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi uyarınca Soykırım fiili sözleşmenin 2. Maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: "Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur. a) Gruba mensup olanların öldürülmesi; b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek; d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek."

[8] Ezeli Azarkan, Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.52 Sayı 3, 2003, s.285.

[9] Selami Kuran, v.d., **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2011, s.118-119

- *"Irza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri,"*
- *"Herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafta atıf yapılan herhangi bir eylemle veya mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm,"*
- *"Irk ayrımcılığı (Apartheid) suçu,"*
- *"Kasıtlı olarak ciddi acıya, bedensel, zihinsel veya fiziksel hasara sebep olan diğer insanlık dışı eylemler."*

İnsani müdahale veya yeniden tanımlandığı şekliyle koruma sorumluluğu ilkesinin karşılaştığı en önemli tartışma askeri müdahale kararının alınması ve gerçekleştirilmesi aşamalarında yaşanmaktadır. Özelikle askeri müdahalenin yasallığının ve meşruiyetinin sağlanması koşulu Güvenlik Konseyi tarafından müdahale kararının alınmasına bağlı olması nedeniyle bazen müdahale bazen ise müdahalesizlikle sonuçlanmaktadır. Bosna Hersek, Kosova, Libya gibi insani müdahale örneklerine baktığımızda ciddi ve onarılamaz zararlar meydana gelmesi ya da meydana gelmesi olasılığının çok yakın olması durumunda askeri müdahaleler yapılabilmektedir. Ruanda ve Suriye örneklerinde ise insani krizin çok derinleşmesine ve sivil kayıpların inanılmaz boyutlarına rağmen müdahalenin gerçekleştirilemediğini görmekteyiz. Önleme sorumluluğu çerçevesinde ICISS tarafından müdahale kararına esas olacak kriterler olarak; haklı nedenler eşiği, doğru amaçlar, son çare, orantılılık, mantıklı beklentiler ve doğru karar makamı olmak üzere altı kriter belirlenmiştir.

Son aşamada müdahalenin gerçekleştirilmesine karar verilmesi durumunda müdahalenin meşru ve hukuki sınırlar içerisinde kalabilmesi için şu prensiplere sıkı sıkıya riayet edilmesi gerekmektedir:[10]

[10] Evans, The Responsibility to Protect, s. 67.

- *“Operasyonun politik hedefleri açık bir şekilde belirlenmelidir. Şüpheye yer vermeyecek şekilde operasyonun kimin tarafından idare edileceği, kaynaklar ve angajman kuralları belirlenmelidir.”*
- *“Müdahale politik olarak kontrol edilmelidir. Komuta zinciri ve yeterli kaynaklar sağlanmalıdır.”*
- *“İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü hızlı bir şekilde, mümkün olan yaygınlıkta sağlanmalıdır. Amaç burada devleti zayıflatmak değildir. Müdahalenin sınırları ölçüsünde amaçlara aşama aşama ulaşılmalıdır.”*
- *“Operasyon, bütün boyutlarıyla sivilleri koruyacak maksimum garantileri kapsamalıdır.”*
- *“Uluslararası insancıl hukuka sıkıca bağlı kalınması sağlanmalıdır.”*
- *"Koruma amaçlı güç kullanımı hiçbir zaman diğer görevlerin üzerinde olmamalı, öncelik taşımamalı, askeri ve sivil otorite ve organizasyonlar arasında en ileri derecede işbirliği olmalıdır.”*

Kuvvet kullanılmasının gerektirdiği durumlarda, sivillere mümkün olduğunca az zarar verilmeli, yaptırımlarda hedef olarak lider ya da yönetim kadrosu alınmalı, kuvvet kullanımı yoğun insan hakları ihlallerinden sorumlu olan güvenlik veya milis güçlerine karşı olmalıdır.

Yeniden İnşa Sorumluluğu

Koruma sorumluluğu sadece önlemeyi ve müdahale etmeyi değil, güvenlik ve istikrar ortamının sağlanması, barışın kalıcı hale getirilmesi, yardımların ulaştırılması amacıyla yeniden inşa safhasını da içermelidir. Yeniden inşa, devletin kapasite ve otoritesinin çökmesi durumunda, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetimin geliştirilmesi, sürekli barışın sağlanması konusunda gerçek bir yardımın üstlenilmesidir. Uluslararası temsilciler yerel yetkililerle birlikte, kamu güvenliğinin ve düzenin yeniden sağlanması konusunda, yetkileri dâhilinde inşa sorumluluğunu yerine getirmelidirler.

Yeniden inşa faaliyetleri, müdahale edilen devletin çatışma sonrasında dağılmasını önlemek ve özellikle toplumun tekrar bir arada yaşamasın sağlamak üzere politik seçenek olarak, çatışma yönetiminde askerî müdahalelerin son aşaması veya çatışma sonrası politikaların bir parçası olarak tartışılmaktadır.[11] Bosna ve Kosova örneklerinde, dışarıdan dayatılan Yugoslavya sonrası barışın çerçevesi ve oluşturulan devlet yapısı tartışmalıdır. Bosna'da insani müdahale insan kayıplarını önlemiş ve oluşan şiddet koşullarının bölgede yayılması durdurulmuştur. Ancak aradan geçen uzun zaman rağmen, barış anlaşması sonrasında dikte ettirilen parçalı devlet düzeni gelişememiş, bir sorunsal olarak varlığını devam ettirmektedir. Uluslararası müdahaleye ve müdahale sonrası konuşlandırılan askeri gücün varlığına rağmen güvenlik ve istikrarın tam olarak sağlanamadığı Kosova'da daha az sayıda azınlık yaşamaktadır.

Barış sürecinde yapılan mali yardımlar ve sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdikleri çok sayıda yardım çalışmalarına rağmen, müdahale sonrasında müdahale edilen devletlerin toplumsal, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ulaştıkları seviyeler beklentiler ile örtüşmemektedir. Müdahale öncesi dönemle karşılaştırıldığında dahi ülkede yaşanan değişim hemen her alanda genel bir geriye gidişi göstermektedir. Silahlı çatışmaların sonucu ekonominin çöküşü, işsizlik ve nüfus kaybı uzun vadede ülkelerdeki barış inşası faaliyetlerin engelleyecek koşulları karşımıza çıkmaktadır.[12]

Askerî müdahalenin tasarlanması halinde, müdahale sırasında acil ihtiyaçların ve sonrası dönemde ise kalıcı ihtiyaçların tespit edilmesi çok önemlidir. Tekrar askerî müdahalede bulunmak zorunda kalınmaması için müdahale sonrası döneme ilişkin yeniden yapılanma faaliyetleri önceden planlanmalı, vakit geçirmeden uygulamaya konulmalı ve sonuçları kontrol edilerek gerekli düzeltici işlemlerin yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

Çatışma sonrası yeniden inşa programları yalnızca savaştan etkilenen ülkelere kısa vadeli yardımlar sağlamayı değil, aynı zamanda bu toplumlarda kalıcı barışı

[11] Hippler, **a.g.e.,** s. 8.
[12] **A.e.,** s. 113.

sağlamayı amaçlamalıdır. Geçmişte gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde çatışma sonrası dönemde şu dört safhanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir: acil yardım safhası, iyileştirme safhası, reform ve modernleştirme safhası ve barışı güçlendirme safhasıdır.

4.2. Çatışma ve Silahlı Çatışma Durumlarının Tespiti

Çatışma "*siyasi, etnik, ekonomik, kültürel veya ideolojik bir hedefe ulaşmak için örgütlü gruplar tarafından iç veya dış potansiyel ya da fiili tehditlere karşı verilen şiddet durumu ve yoğunluk düzeyi farklı olan gizli, açık veya şiddet tehdidi içeren bir mücadeleden oluşan geçici ya da uzun dönemli bir süreç*"[13] olarak tanımlanabilir. Çatışmanın, silahlı çatışma durumuna doğru evirilmesinin nedenlerinin doğru olarak tespiti için tarihsel, sosyal, dinsel ve mezhepsel nedenler ile tarafların siyasi motivasyonları ve amaçlarının doğru olarak belirlenmesi gerekmektedir. Çatışmanın sona erdirilmesi ve kalıcı bir barış ortamının sağlanabilmesi için tespit edilen bu nedenlerin ortadan kaldırılması atılması gereken önemli bir adımdır.

Çatışma kavramı, toplumsal yaşamın doğal bir sonucu olarak birçok alanda taraflar arasında gerilimin yükseldiği, şiddetin varlığı ve yoğunluğuna göre çatışmanın türlerinin değiştiği bir gerginlik durumudur. Taraflardan birisinin, başka bir kişi veya grubun gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde ortaya çıkan mağduriyet veya mahrumiyet algısı oluşmasından kaynaklanan bir karşı karşıya gelme durumudur.[14] Askerî doktrinde çatışma sözcüğü, "*çatışmanın özel niteliğinin belirtildiği, etnik çatışma, kültürel çatışma, menfaat çatışması gibi karşılıklı bir gerginlik durumunu tanımlayan anlamı dışında tek olarak kullanıldığı durumda silahlı çatışma hâlini*" [15] ifade etmektedir. Silahlı çatışmalar temel olarak dört şekilde sınıflandırılabilir:[16]

- *"Devletler arasında yaşanan silahlı çatışmalar"*

[13] Akyeşilmen, a.g.e, s. 26.
[14] Sefer Yılmaz, "Silahlı Örgütler Üzerinde Çatışma Yönetimi: Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme", **Yönetim ve Ekonomi**, C.XX, Sayı:1, 2013, s. 327-340.
[15] Ali Bilgin Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", **Avrasya Terim Dergisi**, C.I, Sayı 2, 2013, s. 114-129.
[16] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, IV. Kitap, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000, s. 137.

- *"Taraflardan birisinin uluslararası bir örgüt olduğu silahlı çatışmalar"*
- *"Bir devletin hükümet kuvvetleri ile hükümete karşı gelen silahlı gruplar arasında yaşanan silahlı çatışmalar"*
- *"Bir devlet içerisinde, değişik silahlı gruplar arasında yaşanan iç savaş olarak nitelendirilen silahlı çatışmalar."*

İç savaş şiddet unsurunun daha yoğun yaşandığı bir durumdur. İç savaşı silahlı çatışmadan ayıran temel unsurlar, yoğun bir askerî kuvvetin geniş bir coğrafi alanda kullanılması, kuvvet kullanılırken ağır silahlara başvurulması ve buna dayalı olarak sivil halka etkileri olan bir şiddetin ortaya çıkmasıdır. Uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalar veya savaş durumu iki ya da daha fazla devlet arasında çıkan çatışmalardır. Devlet içerisinde yaşanan silahlı çatışmalar doğrudan sıcak çatışmayı ifade ederken iç savaş tüm ülkeyi ilgilendiren daha genel bir kavramdır.

Devleti idare eden mevcut hükümet ile o devletin vatandaşları arasında, silahlı kuvvetlerin harekete geçmesini gerektirecek seviyede bir şiddetin ya da silahlı isyanın varlığı silahlı çatışma olarak değerlendirilmektedir.[17] Devlet içi silahlı çatışmalar uluslararası hukukta, "*çatışmanın ölçeği ve yoğunluğuna göre başkaldırı (rebellion), ayaklanma (insurgency) ve savaşan taraflılık (belligerency) olarak üç aşamaya*"[18] ayrılmaktadır. Bu aşamalarda yer alan kişilere de farklı statüler tanınmaktadır. Başkaldırı en düşük şiddet seviyesi ile devletin iç işi olarak kabul edilmektedir. Ayaklanma devletin kurulu düzenine karşı düzensiz askerî güçler tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olarak ayaklananlara savaş tutsağı muamelesi yapılması gerekmektedir. Ayaklananların gerçekleştirdikleri eylemler ve sonucunda ortaya çıkan neticelerden meşru iktidarın uluslararası alanda sorumluluğu bulunmamaktadır. Savaşan taraflılık statüsü ise bir savaş durumunun varlığının kabul edilmesi, ayaklanan kuvvetlerin bir komuta altında savaş hukukuna göre savaşması, ülkenin belirli bir bölümünü yönetmesi gibi şartların oluşması gerekmektedir.

[17] Yusuf Şeker, "Silahlı Çatışma Hukuku", **Askerî Adalet Dergisi**, Sayı 116, 2003, s. 45.
[18] Fatma Taşdemir, **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s.72

Devlet içi silahlı çatışmalar, "*kurulu hükümet ile o hükümete tabi topluluklar arasında, ulusal ülke içinde, silahlı kuvvet kullanılmasını içeren ve silahlı bir isyan veya iç savaş boyutuna ulaşmış bir silahlı çatışma durumu*"[19] olarak tanımlanmaktadır. Bir iç silahlı çatışmanın varlığına karar verilirken temel kıstas şiddet düzeyidir. Şiddet düzeyinin belirlenmesindeki belirsizlikler nedeni ile günümüzde "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" kavramı önem kazanmıştır. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar, diğer devletlerin çatışmaya müdahil olmasıyla uluslararası nitelikte silahlı çatışmaya dönüşebilir veya uluslararası barış ortamını tehdit eder hale gelebilir.

İncelediğimiz 1990 sonrası gerçekleşen silahlı çatışmaların çok büyük bir oranda ülkeler arasında değil, bir ülke içerisinde gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle insani müdahale gerektirecek silahlı çatışmaları uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar olarak nitelendirebiliriz. Bu çatışmaların neredeyse tamamında siyasi ve askerî bir strateji olarak sivillerin doğrudan hedef alındığı ve can kayıplarının %90'ının sivillerden olduğu görülmektedir.[20]

Yine bu çatışmalarda, ana tetikleyici unsur olarak dini ve etnik ayrıma dayalı farklı gruplar arasında gerçekleşen çatışmalar öne çıkmaktadır. Özellikle etnik çatışmalar, bir ya da birden fazla etnik grubun, diğer etnik gruplara veya bu grupların baskın konumda bulunduğu devlet otoritesine karşı geniş ölçekli başkaldırışı ifade etmektedir. Burada geçen etnik grup kavramı ise "*kan bağından ziyade, ortak soy, ortak tarihsel geçmiş veya ortak dil ve kültür gibi temellerde bir araya gelen ya da örgütlenen bireyler topluluğunu*"[21] işaret etmektedir. Büyük oranda da bu etnik çatışmalar uzun bir geçmişi olan tarihsel düşmanlığa dayanmaktadır.

Uluslararası nitelikte olmayan devlet içi çatışmalar çoğunlukla çatışan tarafların ötesine taşarak bir iç sorun olmadan hızla bölgesel bir çatışma düzeyine tırmanabilir. İç çatışmanın başka bir devlete veya belli bir bölgeye sıçraması, çatışan taraflara çeşitli uluslararası destekler nedeniyle daha da yayılma eğilimine girmesi

[19] Sadi Çaycı, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 51.
[20] Taşdemir, **a.g.e.,** s. 1.
[21] Muzaffer Ercan Yılmaz, "Intra-State Conflicts in the Post-Cold War Era", **International Journal on World Peace**, Vol.XXIV, No. 4, 2005, pp. 13-29.

söz konusu olmaktadır. Bu gibi karmaşık bir çatışma ortamında dışarıdan bir müdahale olmadan insani krizin çözüme ulaşma şansıda çok az olmaktadır. [22]

Karmaşık ve çok nedenli olan devlet içi bir çatışmanın, tarafların birbirine karşı güç kullanarak çözümlenebileceği başarılı bir çözümü yoktur. Buradaki önemli soru, çatışmanın nasıl yönetileceğidir. Çatışmanın, kurumlar üzerinden mi, siyasi araçlarla mı, yoksa şiddet uygulanarak mı yönetileceği çatışmanın boyutu ve kapsamını ve çatışmanın nasıl yönetileceğini belirleyen en önemli etken olacaktır. Güç kullanılarak taraflar arasındaki sorunlar kısa süreli olarak baskı altına alınabilir ancak bu durum karşılıklı düşmanlığın artmasına neden olmaktadır. Uygun ortam oluştuğunda çatışmanın temelinde yatan unsurlar daha da güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkmaktadır. Devlet içi çatışmalarda baskı ve silahlı gücü esas almanın silahlı çatışmaların yayılmasına, çatışmaların asıl nedenlerinin göz ardı edilmesine, uzlaşıya yönelik girişimlerin silahların gölgesinde kalmasına neden olduğu söylenebilir.[23]

Silahlı bir çatışmada göz önünde tutulması gereken en önemli ilke sivil ve savaşan ayrımının yapılmasıdır. Savaşan taraflar için gereksiz yere acı veren veya kullanımı yasaklanan silahların kullanılmaması, ele geçirilen savaşanlara karşı uyulması gereken bazı kurallar vardır. Sivillerin korumasına ilişkin kuralların kapsamı çok daha geniştir. Çatışmalar sırasında sivillerin hedef alınarak öldürülmesi hem insancıl hukuka hem de insan haklarına aykırıdır. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri kapsamında sivil halka saldırıda bulunulması ağır ihlal sayılmaktadır. Çatışmalarda sivillerin korunmasında, sivillerin hedef olarak alınmasının yasaklanması tek başına yeterli olmaz, insan hayatının sürdürülmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlarının giderilmesinin engellenmemesi de gereklidir.

4.3. Çatışma ve Kriz Yönetimi Kapsamında Silahlı Müdahalenin Koşulları

Çatışma, kriz ve savaş durumunun sebeplerini ortaya koyan 1990 öncesi araştırmaların genellikle devletler arasında yaşanan kriz durumları üzerine yoğunlaşmışlardır. Nitekim insani boyutları da dikkate alınarak bir ülkeyi iç savaşa

[22] **A.e.,** s. 90.
[23] **A.e.,** s. 104.

götüren ülke içi krizlerin derinlemesine incelenmesi ancak Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra daha sık gündeme gelmektedir. Bu dönemde yoğun olarak görülen devlet içi çatışmaların arka plan nedenlerinin çok sayıda ve karmaşık bir yapıya sahip oldukları söylenebilir.

Bu karmaşık yapıyı anlamadaki yetersizlik, çatışma yönetiminin aşamalarında çatışmaların yetersiz veya hatalı analiz edilmelerine, sonuç olarak barış ve yeniden yapılandırma faaliyetlerine yönelik çözüm sürecinin başarısız olmasına neden olabilmektedir. Devlet içi çatışma ve krizlerin uygun biçimde yönetilememesi şiddetin artmasına, çatışmanın askerileşerek silahlı çatışmaya dönüşmesi sivil kayıpların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durumun yansıması olarak devlet içi gerçekleşen çatışmaların bölgesel ve uluslararası güvenliğe doğrudan etkileri sonucu uluslararası askerî bir müdahalenin gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır.

Kriz yönetimi, her krizde uygulanacak standart yöntemleri tanımlamanın güç olduğu süreçleri içermektedir. İnsani müdahalelerde yaşanan kriz ve çatışma yönetimine ilişkin güçlüklerin ve eksik hususların da incelemesi gerekmektedir. Bu şekilde gelecekte karşılaşılacak müdahale koşullarına göre tarafların yönlendirilmesi, arabulucu ve karar alıcıların doğru kararları vermelerinin sağlanması, öngörülerinin geliştirilmesi ve gerçekçi kararların alınması açısından fayda sağlayacaktır. Gerçekleştirilen çatışma ve kriz yönetimine ilişkin alınan kararlar, yapılan çalışma ve görüşmelerin kayıtları, hazırlanan taslak metinler kronolojik ve detaylı bir biçimde kayıt altına alınmalıdır. Mevcut çalışmalarda krizin oluşum aşamaları ve oluşturan nedenlerin arka planına, harekete geçiren ve tetikleyen olaylar hakkında bilgi eksiklikleri çatışma yönetiminin en zor yönünü oluşturmaktadır.

İnsan haklarının ağır ihlali veya soykırım durumunda müdahalenin esaslarını düzenleyen ve belirleyen genel kabul görmüş hukuki kurallar bulunmamaktadır. Bu durum, benzer koşullar altında benzer tepkiler verilmesini engelleyen başka bir önemli eksikliktir. Soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında her bir çatışma durumu kendi koşulları altında somut olayların ve gerçekleştrilen faaliyetlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi eğilimi bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada görülen durum, çatışmaların uyuşmazlık safhasından itibaren benzer

eğilimler göstererek zamanında müdahale edilememesi halinde şiddet yoğunluğunun hızla artarak çatışmayı silahlı çatışma veya iç savaş aşamasına getirdiğidir. Bu nedenle çatışmaya erken seviyede bir çözüm getirilmesi çatışma yönetimi sürecinin başarısını yükseltecek en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

BM yapısı içerisinde benzer özellikler taşıyan çatışma durumlarında dahi, benzer şekilde hareket edilmemektedir. Bu durumun nedeni olarak, devletler kendi çıkarı neyi gerektiriyor ise o yönde karar verme eğiliminde bulunmaktadırlar. Hukuki anlamda insani müdahale kararını verecek BM Güvenlik Konseyi'nde karar alma mekanizmasının yeterli işlerlik seviyesine erişememesine yol açmaktadır. Kofi Annan, 2000 yılında bu sorunu en açık şekliyle şu şekilde dile getirmiştir: "*Devletler arasındaki savaşların sıklığı azalmıştır. Ne var ki son on yılda iç savaşlar 5 milyonu aşkın can almış, bunun bir kaç katı insanı mülteci konumuna getirmiştir. Güvenliği artık belirli bir bölgenin savunulmasından çok insanların korunması olarak anlamaktayız. Çatışma tehdidi her aşamada engellenmelidir. Çatışma, yoksul ülkelerde, özellikle kötü yönetilenlerde ve etnik ya da dini topluluklar arasında derin uçurumlar bulunanlarda daha sık yaşanmaktadır. Bunu önlemenin en iyi yolu, insan hakları, azınlık hakları ve tüm grupların dengeli bir biçimde temsil edildiği siyasal düzenlemelerle desteklenmiş sağlıklı ve dengeli ekonomik kalkınmadır. Savunmasızların korunması; Uluslararası hukuk ve insan hakları hukukunun uygulanması için daha iyi yollar geliştirmeli, kitlesel ihlallerin cezasız kalmamasını sağlamalıyız. Müdahale ikileminin çözülmesi; Ulusal egemenlik, kendi vatandaşlarının haklarını ve yaşamlarını bilinçli biçimde ihlal edenler için bir kalkan olarak kullanılmamalıdır. Kitlesel cinayetler karşısında BM Güvenlik Konseyi'nce onaylanacak silahlı müdahale seçeneğinden vazgeçilemez.*"[24]

Bu haklı eleştiriler ve yaşanan vahim insani krizler karşısında, BM Genel Kurulu 2005 yılında "*Uluslararası toplum, BM Antlaşması Bölüm VI ve Bölüm VIII'e göre, BM yoluyla, insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumak amacıyla gerekli diplomatik, insancıl ve diğer barışçı yollara başvurma yükümlülüğüne sahiptir. Eğer barışçı yöntemler yetersiz kalırsa ve*

[24] Kofi Annan, "21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler Raporu", (Çevrimiçi) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/milen_raporu.pdf, 17 Haziran 2016

ulusal otoriteler açıkça kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumayı başaramıyorsa, her somut olayda tek tek değerlendirerek ve uygun olan ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde, BM Güvenlik Konseyi yoluyla, zamanında ve kararlı bir şekilde ortak eylemde bulunmaya hazırız"[25] şeklinde bir karar alınmıştır. Fakat günümüzde Suriye, Myanmar gibi sivil kayıpların ve ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelere karşı insani müdahalede bulunulmaması insani müdahale süreçlerinde hala bir takım sıkıntılı alanların bulunduğunu göstermektedir.

Söz konusu iç çatışmalara müdahale edilmesi konusunda uluslararası örgütlerin tam olarak hazırlıklı olduğu, yeterli kaynaklara sahip oldukları söylenemez. BM ile diğer uluslararası veya bölgesel örgütler, barış ve güvenlik ortamının bozulmasında en büyük tehdit olarak devletler arasında gerçekleşen çatışmaları görmekte ve bu çatışmaları engellemek amacıyla hareket etmektedir. Diğer taraftan, iç çatışmalar genellikle ülke sınırları içerisinde meydana gelmekte, etkileri çatışmanın ilk safhalarında diğer devletler tarafından hissedilmemektedir. Bu durum konunun yanlış bir algı ile öncelikle "devletlerin egemenlik hakkından kaynaklanan bir iç hukuk sorunu olarak" değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle devlet içi silahlı çatışmaların şiddeti ciddi boyutlara tırmanmadıkça uluslararası toplum ve devletler müdahalede bulunma konusunda gönülsüz davranmaktadır. Güçlü ülkeler, kendi çıkarlarını doğrudan tehdit edilmediği veya insani krizin kendi kamuoylarında baskı unsuru haline gelmediği sürece, maddi yükümlülükler ve asker kayıplardan kaçınmak endişesi ile devlet içi silahlı çatışmalardan uzak durmayı tercih etmektedir.

İnsani müdahale veya yeniden tanımlanan şekliyle koruma sorumluluğu kavramı öncelikle insanların korunmasını gerektiren zorunlu hallerde tepki verme sorumluluğunun devreye girmesini gerektirmektedir. Güvenlik Konseyi'nin aldığı zorlayıcı olmayan tedbirler çatışma durumunun kontrol altına alınmasını veya sorunun çözülmesini sağlayamaz ise bu durumda uluslararası örgütler ve devletlerin zorlayıcı tedbirleri devreye sokmaları gerekecektir. Güvenlik Konseyi'nin hızlı bir

[25] UN General Assembly, "2005 World Summit Outcome", p. 30, 24 October 2005, (Çevrimiçi) http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan021752.pdf,7 Haziran 2016.

biçimde son çare olarak müdahale yönünde karar alması gerekmektedir. Bu tür zorlayıcı önlemler "politik, ekonomik, askerî veya hukuki önlemleri" içermektedir.

Ancak müdahale kararının verilmesi ve uygulanması durumu söz konusu olduğunda akla pek çok soru gelmektedir. Bu sorular "Müdahaleyi gerektirecek aşırı durum tam olarak neyi ifade etmektedir? Askerî bir müdahale hangi koşullarda kabul edilebilir? Müdahalenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi kararının alınması veya nasıl yapılacağını belirlemek için ne gibi koşullar veya sınırlamalar olmalıdır? Müdahale kararı kim tarafından alınacak? Karar alınamaması durumunda nasıl bir çözüm tarzı uygulanabilir?" şeklinde kısaca özetlenebilir. Bu soruların cevaplarına ilişkin geniş bir literatür bulunmasına ve BM çatısı altında gerçekleştirilen yoğun çabalara ve alınan kararlara rağmen temel konularda görüş birliği oluşturulamamıştır. Çatışma ve kriz yönetimi kapsamında askerî müdahalenin gerçekleştirilmesine yönelik karar alınabilmesi amacıyla çeşitli ölçütler ortaya konularak, bu konuda karar vermekte kullanılabilir. Bu amaçla kullanılabilecek ölçütler altı başlık altında ele alınabilir.

4.3.1. Haklı Nedenler Eşiği

İnsan haklarını ve insanları korumak maksadıyla gerçekleştirilecek askerî bir müdahaleye kararının alınabilmesi için insanlara ciddi ve telafi edilemez zararlar verilmesi veya verilme ihtimalinin açık bir şekilde ispatlanması gerekir. Devletin veya yönetimde baskın grupların bilinçli eylemleri, ihmal veya kusurları sonucunda çatışmanın başlayarak devletin parçalanması ya da devletin başarısız devlet haline gelmesi durumunda ortaya çıkan;

- Soykırım amaçlı olsun veya olmasın büyük çapta can kayıpları,
- Öldürerek, zorla sınır dışı ederek, terör eylemleri ile gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmesi muhtemel geniş çapta etnik temizlik,
- Tecavüz, gıda, ilaç ve benzeri temel ihtiyaçlara ulaşımın engellenmesi, keyfi tutuklamalar benzeri ağır insan hakları ihlalleri gibi müdahaleyi gerektiren suçların varlığı konusunda yeterli kanıtların ortaya konulması gerekmektedir.

Hem askerî müdahaleye çok istisnai durumlarda başvurulması gibi kavramsal nedenlerden, hem de müdahalenin en gerekli olduğu hallerde yapılması zorunluluğu nedeniyle haklı nedenler eşiğinin yüksek ve sağlam tutulması gerekir. Ancak bu durumun geç müdahale edilmesine ve insani krizin boyutlarının artırılmasına müsade edilemez. Meşru bir müdahale için geniş çaplı bir katliam veya etnik temizlik olasılığı konusunda açık kanıtlar bulunması durumunda bir önlem olarak yapılan askerî eylemin meşru olabileceği değerlendirilmiştir. Uluslararası toplumun harekete geçmek için soykırımın gerçekleşmesini beklemesi gibi bir durum insani açıdan kabul edilemez.

Haklı nedenler eşik kriterleri sadece Bosna ve Ruanda'da gerçekleşen soykırım veya katliamlardaki insani kayıpları değil, aynı zamanda devletin çöktüğü, silahlı çatışmalar ile birlikte nüfusun kitle halinde açlık ile karşı karşıya aldığı Somali'de yaşanan duruma müdahale edilmesini kapsayacak kadar geniş bir şekilde ifade edilmelidir. Ancak bu eşik kriterleri ağır nitelikte olmayan insan hakları ihlallerinin önlenmesi, meşru olarak seçilmiş hükümetlerin devrilmesi veya devletlerin tek taraflı müdahalede bulunması gibi durumları kapsamamaktadır. Bu durumlar politik, ekonomik veya askerî yaptırımlar dâhil olmak üzere dışarıdan bir eylem gerektiriyor olsa da bunlar insanları korumak amacıyla yapılacak bir askerî müdahaleyi haklı gösterecek olaylar olarak kabul edilmemektedir.

4.3.2. Doğru Amaçlar

Müdahalede bulunan devlet/devletlerin öncelikli amacı, insani krizi durdurmak ve sivil kayıpları ortadan kaldırmak olmalıdır. Müdahalede yer alan hiç bir devletin müdahaleden doğrudan çıkarının bulunmaması arzu edilse de, gerçekte bu durum her zaman mümkün olmayabilmektedir. Ancak bu konuda tarafsızlığı sağlamanın bazı yolları bulunmaktadır. Öncelikle askerî müdahalenin tek bir devlet tarafından değil, devletler topluluğu ya da çok taraflı olarak bölgesel veya uluslararası örgütler tarafından yapılması uygun olacaktır. Müdahale ile ulaşılmak istenen amaçların çatışan taraflara açık bir biçimde ifade edilmesi, müdahaleden şüphe duymamalarının sağlanması gerekmektedir. Bölgedeki komşu ülkelerin görüşleri alınarak müdahale kararını desteklemeleri özellikle mülteci konumundaki insanlarının durumlarının

iyileştirilmesi açısından önemlidir. Tarafsız bir müdahale için tüm bu yollar denense de askerî bir müdahalenin maliyeti ve katılan silahlı gücün karşılaşacağı riskler göz önünde bulundurulmalıdır. Müdahalede bulunan devletlerin bu müdahaleden çıkarı olması durumunu veya kendi kamuoyunun siyasi açıdan desteğini sağlamayı gerekli kılabileceği hususları müdahalenin amacını belirlerken göz ardı edilmemelidir.

4.3.3. Son Çare

İnsani krizlerin önlenmesi veya silahlı çatışmaların barışçı yollarla çözülmesi öncelikle askerî güç kullanımı içermeyen tüm seçeneklerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Sonrasında, askerî eylemler haricinde alınan diğer tedbirlerin başarılı olamayacağına dair mantıklı sebepler bulunduğu hallerde silahlı müdahale kabul görebilir. Tepki verme sorumluluğu kapsamında ancak zorlama yöntemleri veya askerî güç kullanımı yoluyla koruma sorumluluğu tam olarak yerine getirilebilecek ise kabul edilebilir. Silahlı müdahale seçeneğinin uygulamaya konulması olası tüm diğer seçeneklerin gerçekten uygulanmış ve başarısız olması anlamına gelmemektedir. Çatışmaların şiddetlenmesi ve sivil kayıpların sayısının artması gibi sebeplerden dolayı çoğunlukla bu sürecin tamamlanması için yeterli vakit olmamaktadır. İnsani krizin daha vahim hale gelmemesi için krizin önlenmesi veya barışçı yollarla çözülmesi yöntemlerine başvurulsa bile bunun işe yaramayacağına dair kuvvetli inancın bulunması, müdahalenin bir an önce yapılması gerektiğine dair mantıklı nedenler doğrultusunda müdahaleye doğrudan da karar verilebilir.

4.3.4. Orantılılık

İnsani müdahale kapsamında planlanan askerî müdahalenin yoğunluğu, verilecek yetkiler ve süresi bakımından insanların korunabilmesi için gereken amaçlara ulaşmak için mümkün olan en uygun seviyeyi esas almalıdır. Gerçekleştirilen silahlı eylemlerin büyüklüğü tespit edilen amaçlar ve çatışmaların şiddeti ile orantılı olmalıdır. Saldırıları önlemek veya caydırmak için yeterli seviyede askerî güç kullanılmasından başka hiçbir çare kalmamalıdır. Güç kullanımının meşru olabilmesi için askerî güç kullanılırken yetki sınırlarını aşmamalı ve karşı tarafa gerektiğinden fazla güç uygulanmamalı, aşırı zararlar verilmemelidir.

4.3.5. Mantıklı Beklentiler

İnsani müdahale sonucunda "iç çatışmaların neden olduğu ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin önlenmesini" durumunun hedeflenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilecek müdahalenin sivil kayıpları engellemesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi, çekilen acıların durdurulması beklentileri bulunmaktadır. Müdahale ile çatışmaların önlenmesinin ve bahse konu beklentilerin ortadan kaldırılmasının makul ölçüde bir başarı şansı olmalıdır. Müdahalenin sonuçlarının hiç bir şey yapmama durumunda karşılaşılacak sonuçlarından daha kötü olma ihtimali bulunmamalıdır. Askerî müdahale sonucu makul oranda bir başarı ihtimali var ise ve müdahalenin gerçekleştirilmesinin boyutları daha büyük uluslararası bir çatışmayı harekete geçirme riski yoksa kabul edilebilir. Müdahale sonucunda çatışmaların sona erdirilmesi, tarafların silahlarını bırakması, güvenlik ve istikrarın sağlanması için gerekli askeri tedbirlerin alınması hedeflenmelidir.

4.3.6. Doğru Karar Makamı

İnsani amaçlar doğrultusunda insani bir krizi engellemek amacını içeren silahlı bir müdahale yetkisi konusunda başvurulacak ilk makam BM Güvenlik Konseyi'dir. Bu yetkinin alınması müdahalenin meşruluğu ve uluslararası hukuka uygunluğu bakımından şarttır. BM Güvenlik Konseyi'nin insani koruma amaçlı askerî müdahale kararı alamaması durumunda ne yapılacağı hususu tartışmalı bir konudur. İnsani krizin boyutlarının ve müdahale edilmesi durumunun son çare olmasının belirgin olması durumda BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmekte isteksiz kalması veya veto nedeniyle karar alamadığı hallerde BM nezdinde iki çözüm yöntemi mevcuttur. Bunlardan birincisi BM Genel Kurulu'nun konuyu "Barış İçin Bir Araya Gelmek" ilkesi çerçevesinde 1950'de Kore, 1956'da Mısır ve 1960'da Kongo operasyonlarında uygulandığı şekliyle "Acil Özel Oturum" adı altında görüşmesidir. Bu yöntem Ruanda ve Kosova'da BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmek amacıyla çoğunluk tavsiyesinin alınması ile daha hızlı karar çıkarılmasında kullanılmıştır. Diğer yöntem ise uluslararası örgütlerinin BM Antlaşması'nın VIII. bölümü uyarınca kendi yetki alanları içerisinde müdahaleyi başlatacakları ve müteakiben BM Güvenlik Konseyi onayını alacakları yöntemdir. Bu duruma örnek

olarak Batı Afrika'nın 1990'ların başında Liberya'ya, 1997'de Sierra Leone müdahaleleri verilebilir.

BM Güvenlik Konseyi'nin kararı olmadan oluşturulan koalisyonlar, devlet veya devletler tarafından yapılan müdahaleler hukuki olarak meşru kabul edilmemektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı geçmiş kararlardan, insani müdahale konusunda sergilediği istikrarsız performanstan, daimi üyelerin veto yetkisine sahip olması ve temsil niteliğine sahip olmayan üyelerin görüşlerinin dikkate alınmamasından genel bir hoşnutsuzluk bulunmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin, askerî müdahale kararının alınmasına yönelik koşulları belirlemesi ile ne zaman, nerede, nasıl ve kimin tarafından yapılacağı konusunda politik ve hukuki bir uzlaşıya varılması gerekmektedir. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'de olduğu gibi açıkça bir müdahalede bulunulmasını gerektiren bir durumda dahi kendisine düşen koruma sorumluluğunu yerine getirememesi BM'nin ve BM Güvenlik Konseyi'nin yapısında gerekli reformların gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir. Aksi takdirde BM'nin insan haklarının korunması konusundaki konumu ve inanılırlığı açısından kalıcı ve ciddi olumsuz sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir.

4.4. İnsani Müdahale Şartlarının Oluşumu

Genel olarak insani müdahale şartlarının belirlenmesi ve müdahale kararının alınması aşamalarına ilişkin tartışmalar; "müdahaleleri doğrudan uluslararası hukuka aykırı bulanlar" ile "insani müdahale olgusunun kayıtsız kabulünü savunanlar" üzerinden devam etmektedir. Bu durum başta insani müdahalenin tanımı olmak üzere, uluslararası düzeyde genel kabul görmüş insani müdahalelere yönelik belirli bir standardın olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu durum, insani müdahalenin gerçekleştirilmesi koşullarının ülkelerin keyfi değerlendirmelerine ve ulusal çıkarına uygun olarak belirlemesine neden olmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek potansiyel insani müdahalelerin meşruiyeti konusunda da tartışmaları alevlendirmektedir.

Genel olarak baktığımızda insani müdahale kararının alınmasındaki "*kritik eşiğin soykırım, etnik temizlik veya benzeri bir ağır insan hakları ihlali durumunda aşılmış olacağı ve ancak böyle bir durumda silahlı müdahalenin meşru görülebileceği*" [26] anlayışı kabul görmektedir. Ancak müdahale kararının alınması ve müdahalenin nasıl yapılacağı belirsiz kalmaktadır. Ülkelerin siyasi iradeleri doğrultusunda uzlaşıya varılmadan ya müdahale edilememekte ya da müdahale zamanında ve doğru biçimde yapılamamaktadır. Özellikle müdahale kararının alınması esnasında barışın sağlanması, devlet mekanizmasının oluşturulması ve yeniden inşa faaliyetlerinin nasıl yapılacağı konuları tamamen belirsizliğini korumaktadır.

BM ve bölgesel örgütler, müdahalede bulunma kararının alınmasında büyük devletlerin istekli olmaları durumunda harekete geçmektedirler. Önemli olan siyasi iradenin kararlılığı ve sorumluluk almasıdır. İnsani müdahalenin gerçekleştirilebilmesi adına devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda keyfi kararlar almalarının önlenmesi adına müdahale şartlarının belirli kriterlere bağlanması önem arz etmektedir.

4.4.1. Yaygın İnsan Hakları İhlallerinin Gerçekleşiyor Olması

İnsani müdahalelerin bir kuvvet kullanma yöntemi olarak temel karakteri insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla gerçekleştirilmesidir. İnsani amaçlarla müdahalenin gerçekleşebilmesi için ilk şart bir devletin kendi egemenlik sınırları içerisinde "*geniş çaplı şiddet eylemlerinin ve beraberinde yaygın insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair bir kanı*"[27] oluşması gerekir. Genel düşünce öldürme, işkence, kölelik, tecavüz, zorla göç ettirme gibi temel insan haklarının ihlal edildiği durumların müdahale şartlarını oluşturabileceğidir.[28]

Yaygın insan hakları ihlallerinin neler olduğunun belirlenmesine ve ihlallerin yaygın olarak gerçekleştiğine dair kriterlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kriterler kısaca; "*Yaygın insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair somut kanıtlar*

[26] Altman, **a.g.e.,** p. 98.
[27] Peter Hilpold, "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", **European Journal of International Law**, Vol.XII, No:3, 2001, p. 455.
[28] Murphy, Humanitarian Intervention, p. 12.

olmalıdır. Uluslararası toplum bunu bir gerçek olarak kabullenmiş olmalıdır. Kanıtlar yalnızca yorum niteliği taşımamalı belgelere dayandırılabilmelidir. Kanıtlar mutlaka objektif kaynaklardan alınmış olmalı ve yine objektif otoriteler tarafından değerlendirilmelidir. İnsan hakları ihlalleri geniş bir alana yayılmış olmalıdır." [29] şeklinde belirlenebilir.

Belirli bireylere veya küçük bir politik gruba karşı gerçekleştirilen eylemler insani müdahaleye gerekçe oluşturamazlar. Bu durum bireylerin haklarının korunmayacağı veya saygı duyulmayacağı anlamına gelmemektedir.[30] Sonuçta can kayıplarına neden olabilecek askerî bir müdahalenin yapılabilmesi için yaygın şiddet olaylarının gerçekleşiyor olması şartının aranması normaldir.

4.4.2.Eylemin İnsan Hakları İhlallerini Engellemek İçin Gerçekleştirilmesi

İnsani müdahalenin ana hedefi, bu eylemin insan hakları ihlallerin önlenmesi amacıyla gerçekleştirilmesidir. Bu kapsamda hem müdahale kararının alaınmasında hem de müdahalede bulunan gücün amacı, "*hedef devletin kendi vatandaşlarına veya azınlıklara yönelik şiddet eylemlerine son vermek"* [31] olmalıdır.

Müdahalede bulunan devlet veya devletlerin insan hakları ihlallerin gerçekleştiğine ilişkin karar verme konusunda bir yetkisi yoktur. Bu yetki BM Güvenlik Konseyi'nde bulunmaktadır. Bu tespitin yapılmasında en önemli husus karar verecek devletlerin amaçlarının gerçekten insancıl olup olmadığıdır. Devletlerin müdahalelerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla yapılmasını istemeleri halinde bu bir insani müdahale olmayacaktır.

Bu ölçütün amaç yerine araç olarak kullanılabileceğine ilişkin bazı görüşler bulunmaktadır. Bir devletten veya devletlerden yalnızca insancıl amaçlar beklemek fazla iyimser bir bakış açısı olacaktır. Bu nedenle temel düşüncenin insancıl gerekçeler olması yeterli sayılmalıdır. Ancak devletlerin amaçları ve çıkarları

---

[29] Richard A Magnan, **An Examination of the Legal Authority for the 1999 NATO Air Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia**, Foreign Service Institute, March, 2000, p. 28.
[30] John J. Merriam, "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol. XXXIII, No. 1, Winter 2001, s. 130.
[31] A.P.V. Rogers, "Humanitarian Intervention and International Law", **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Vol.XXVII, No.3, 2004, p. 736.

doğrultusunda insani müdahaleleri bir araç olarak kullanabilecekleri değerlendirmesi bu kavramın kötüye kullanılabileceği endişesini göstermektedir.[32] Bir müdahalenin insani müdahale olup olmadığı değerlendirilirken esas alınacak en önemli kriter eylemin insan hakları ihlallerini engellemek ana düşüncesinin olmasıdır.[33]

4.4.3. Müdahalenin Devlet/Devletler Tarafından Gerçekleştirilmesi

İnsani müdahalenin bir diğer şartı müdahalenin bir uluslararası örgüt ya da bir veya birkaç devlet tarafından gerçekleştirilmesidir. Bu belirleme, "*uluslararası toplum tarafından tanınmayan grupların veya hükümet dışı çeşitli oluşumların bu tarz eylemlerini"*[34] insani müdahale tanımının dışında bırakmaktadır. Ayrıca devletler veya uluslararası bir örgüt tarafından müdahalenin yapılması hukuki meşruiyet açısından her zaman tercih edilecektir. Bu durumda müdahaleye dâhil olacak devletlerin müdahaleye yaklaşımları ön plana çıkmaktadır. Askeri operasyon için herhangi bir çekincelerinin veya görevlendirdikleri askeri birliklerin kısıtlamalarının olup olmaması harekâtın başarısını etkileyebilecek hususlardır. Birlikler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun sağlanması, silahlı çatışmalar esnasında dost birliklerin zarar görmemesi için gerekli tedbirlerin alınması uygun olacaktır.

4.4.4. Kuvvet Kullanma Tehdidi ve Kuvvet Kullanımının Son Çare Olması

İnsani müdahale, genel olarak belli bir askerî birim tarafından sınırların ötesine geçilerek kuvvet kullanılmasını içerir. Müdahale eden bu askerî birimler, "*insan haklarını tehdit eden yerel şiddet eylemlerini bastırmak, eğer varsa mültecilerin geri dönüşünü sağlamak ve huzuru yeniden tesis etmekle*" [35] yükümlüdürler.

İnsani müdahale kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak sınırların ötesine geçmeden de yapılabilir. Bu durumda gerektiğinde kuvvet kullanmaktan

[32] Murphy, **a.g.e.,** p. 15.
[33] Tonny Brems Knudsen, "Humanitarian Intervention Revisited: Post-Cold War Responses to Classical Problems", Ed. by., Michael Dugh, **The United NationS. Peace and Force,** London, Frank Cass Pres, 1997, p. 149.
[34] Murphy, **a.g.e.,** p. 12.
[35] Ernst B. Haas, **Beware the Slippery Slope: Notes Toward the Definition of Justifiable Intervention**, Berkeley, Institute of International Studies, 1993, p. 17–19.

çekinilmeyeceği açık bir şekilde müdahalede bulunulan devlete bildirilmelidir. Gerektiğinde kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasının zorlayıcı bir tedbir olabileceğini düşünmektedir.[36]

İnsani müdahale uygulamalarına bakıldığında sadece politik veya ekonomik yaptırımlarla sonuç alınabilmiş bir insani müdahale örneği bulunmamaktadır. Ancak günümüz uygulamalarına baktığımızda kuvvet kullanma tehdidinin kısa vadede bir sonuç vermediği insani durumun gittikçe kötüleşmesi nedeniyle doğrudan kuvvet kullanımının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Doğrudan kuvvet kullanıldığı durumlarda ise insani müdahalenin şartlarının yanı sıra müdahalenin meşruiyeti konusunda da derin tartışmalar yaşanmaktadır.

4.5. İnsani Müdahalenin Meşruiyeti İçin Öngörülen Temel Kriterler

İnsan hakları ihlallerinin sonuçlarının ulusal sınırları aşarak uluslararası barış ve istikrara zarar vereceğini ileri sürmek suretiyle insani müdahalenin BM Antlaşması'na uygunluğunu, dolayısıyla hukukiliğini ve gerekliliğini vurgulayanlar olduğu gibi, tam tersine müdahaleci bir insan hakları politikasının uluslararası istikrarı ve düzeni zedeleyeceğini düşünenler de bulunmaktadır. Bu nedenle insani müdahalenin meşruiyetinin sağlanmasına yönelik olarak devletler tarafından genel kabul görecek bazı kriterlerin ortaya konulmasında fayda bulunmaktadır.

4.5.1. Barışçıl Yöntemlerin Tüketilmiş Olması

İnsani müdahalede askerî gücün çatışma ortamında görevlendirilmesi aşamasına geçilebilmesi için, müdahaleyi gerektiren şartların engellenebilmesi amacıyla diğer tüm barışçıl yöntemlerin tüketilmiş ancak bir sonuç alınamamış olmalıdır. Barışçıl yöntemler sınırlı olmamakla birlikte "*diplomasi, ekonomik veya diplomatik yaptırımlar, politik baskı, insani yardım organizasyonlarının devreye sokulması*" [37] olarak sayılabilir.

[36] Murphy, Humanitarian Intervention, p. 13.
[37] Amitav Acharya, "Redefining the Dilemmas of Humanitarian Intervention", **Australian Journal of International Affairs**, Vol.LVI, No.3, 2002, s. 374.

Zorlayıcı olmayan tedbirlerin uygulanması ve tüketilmiş olmasının bir diğer anlamı da meşru bir müdahale gerçekleştirildiğinin gösterilmesidir. İnsani krize müdahale etmek isteyen devlet veya devletler, insani müdahale gerçekleştirilmeden önce alınacak zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı tedbirlere ilişkin tekliflerini BM Güvenlik Konseyi gündemine getireceklerdir.

Yapılacak değerlendirmelere göre karar taslakları hazırlanacak, müzakere edilecek ve Konsey'in karar vermesini bekleyeceklerdir. Meşruiyet açısından esas olan barışçıl yöntemlerin tüketilmesi sonrasında askeri güç kullanımını içeren müdahale için BM Güvenlik Konseyi kararının bulunmasıdır.

4.5.2. Uluslararası Toplumdan Yardım Talep Edilmesi

Devlet içi insani krizin yaşanmasında silahlı çatışmalar farklı etkiler sonucu ortaya çıkıyor olabilir. Bunlardan birincisi bir tarafın siyasi, etnik, dini veya mezhep ayrımları gibi sebeplerle harekete geçerek karşıt tarafın haklarını ihlal etmesi veya şiddet eylemlerinde bulunmasıdır. İlgili devlet bu ihlalleri önlemek amacıyla çeşitli tedbirler alabilir ancak farklı sebeplerle önleme konusunda yetersiz kalıyor olabilir. Bu durumda "*devlet uluslararası toplumdan yardım talep eder ve uluslararası örgütlerden biri veya devlet/devletler bu resmi çağrıya karşılık vererek müdahalede bulunurlarsa bu insani müdahale olmaktan çıkacaktır*"[38] değerlendirmesi yapılabilir. Bir devletin çağrısı üzerine gerçekleştirilecek bir müdahale ilgili devletin rızası doğrultusunda gerçekleşmesi sebebiyle insani müdahale olarak nitelendirilemez. Bu müdahale BM'nin sıklıkla başvurduğu barışı destekleme harekâtı kapsamında değerlendirilmelidir.

İnsani krizin ortaya çıkmasındaki bir diğer sebep ise doğrudan bir devletin veya devletin desteklediği bir grubun insan haklarını ihlal ederek şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesi durumudur. Bu durumda ise mağdur olan tarafın uluslararası toplumdan yardım istemesi halinde eylemleri gerçekleştiren failin bizzat devlet olması veya bu eylemleri desteklemesi söz konusu olduğu için ilgili devletin uluslararsı antlaşma ve sözleşmelerden kaynaklanan çeşitli yükümlülüklerini yerine

[38] Murphy, Humanitarian Intervention, p. 18.

getirmediği tespiti yapılabilir. Bu tespit doğrultusunda bu devletin rızası olmadan müdahale kararının alınması gerekecektir.

4.5.3. Müdahalenin Sınırlı Olması

Müdahalenin sınırlı olması hususu üç açıdan ele alınmalıdır: "*İlki müdahalenin zaman bakımından sınırlı olması; ikincisi yer bakımından sınırlı olması; üçüncüsü ise kullanılan kuvvetin büyüklüğü açısından sınırlı olmasıdır*."[39]

Müdahalenin zaman bakımından sınırlı olması, müdahale amacına ulaştığı noktada sona ermesi gerektiği anlamına gelmektedir. Müdahalenin kısa sürede tamamlanması esas alınmalı, müdahale amacının sağlandığı durumda ise müdahale eden güç geri çekilmelidir. Müdahale gücünün uzunca süre o ülkede kalması müdahale hakkında şüphelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. İnsani kriz söyleminin müdahaleye gerekçe olarak kullanıldığı düşüncesi oluşacaktır.[40] Geri çekilme durumunun silahlı çatışmanın yeniden başlamasına, barışın tesisi ve yeniden inşa faaliyetlerini olumsuz olarak etkilememesine dikkat edilmelidir.

Müdahalenin yer bakımından sınırlı olması, "*yalnızca şiddet olaylarının yaygınlaştığı bölgelere yönelmesi anlamında olup genellikle bu tür ihlaller etnik, dini veya politik nedenlerle gerçekleştirildiği için yaşanan insani kriz de ülkenin belli bir bölgesinde*"[41] gerçekleştirilmesidir. Tüm ülkeye yayılan bir müdahalenin o ülkenin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı bir eylem olarak algılanma olasılığı yüksektir. Kuvvet kullanımının sınırlı olması silahlı çatışmayı yatıştırmaya yetecek boyutta silahlı güç olmalıdır.[42] Bunun için kullanılan silahların kapasitesi ve niteliği önemli olacaktır. İnsani müdahalede sivillere zarar verecek silahların kullanılması veya yoğun hava bombardımanlarının yapılmaması gerekmektedir.

Askeri gücün kullanımının sivil kayıplara yol açması, ülkenin altyapısının hasar görmemesi veya çok yüksek maddi hasar meydana verilmemesi gerekmektedir. Müdahale sonrası yeniden inşa faaliyetlerinin yürütülmesi müdahale esnasında her

---

[39] Bjorn Moller, "Kosovo and Just War Tradition", **Paper for the Commission on Internal Conflicts**, August 2000, p. 4.
[40] Merriam, **a.g.e.,** p. 133-135.
[41] **A.e.,**
[42] Magnan, **a.g.e.,** p. 29.

türlü altyapının fazla hasar görmemesi gerekmektedir. Ülkeye ölçüsüz biçimde zarar verilmesi, sivillerin yaşamlarını zorlaştıracak, ekonomik sıkıntılara yol açacak, kamu hizmetlerinin ve insani yardımların ulaştırılmasına engel olacaktır.

4.5.4. Çok Taraflılık

Müdahale kararının tek taraflı müdahale olacak şekilde bir devlet tarafından alınmış olması uygun bir yöntem olarak kabul edilmemektedir.[43] Böyle bir durumda o devletin çıkarlarının insani krizin engellenmesi amacından daha önemli bir rol oynaması ihtimali olabilecektir. Çok sayıda devletin müdahale kararının yanında yer alması, desteklemesi ve müdahaleye bizzat katılması meşruiyet açısından da önem taşımaktadır. Bu devletlerin tümünün çıkarlarının bir konuda çakışması ihtimalinin oldukça düşük olacağından[44] insani müdahalenin devlet egemenliğine karşı kötüye kullanılabileceği iddialarının da önüne geçilmiş olacaktır.

Uluslararası toplumun genel görüşünün ve düşüncesinin müdahale süreçlerine yansıtılması elde edilen sonuçların başarısını ve kabulünü artıracaktır. Koruma sorumluluğu kavramının getirdiği tepki verme ve yeniden inşa sorumluluklarının devletler tarafından paylaşılması kavramın geleceği açısından da önem taşımaktadır. Libya müdahalesinde karşılaşıldığı gibi müdahale amacının kötüye kullanıldığı iddiaları gibi bir durumla karşılaşılmaması için insani bir krizi engellemek hedefi ile bir araya gelebilecek çok sayıda devletin müdahalede bulunması bu müdahalenin amacını doğrulayan bir durum olacaktır.

4.5.5. Kuvvet Kullanımının BM Güvenlik Konseyi Kararı İle Gerçekleştirilmesi

Bir müdahalenin, hukuki açıdan meşru olabilmesi için BM Antlaşması'nda yer alan yetkili otorite olan Güvenlik Konseyi tarafından müdahale kararının alınmış olması gerekmektedir. [45] Kuvvet kullanma yasağı ve devletlerin egemenlik haklarına müdahale edilmemesine ilişkin ilkeler ve istisnaları Birinci Bölümde detaylı olarak

[43] Haas, **a.g.e.,** p. 33.
[44] Barry M. Benjamin, "Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities", **Fordham International Law Journal**, 1992, p. 149-150.
[45] Vera G.Debbas,"The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance", **European Journal of International Law**, Vol.XI, No: 2, 2000, p. 378.

ifade edilmiştir. İnsani krizlerle daha çok devlet içi çatışmalarda karşılaşılması nedeni ile bu amaçla yapılacak müdahalelerin meşru savunma ile ilişkilendirilmesi mümkün olamaz. Uluslararası barış ve güvenliğin ihlali durumu ile ilişkilendirilmesi halinde ise müdahale ancak bir BM Güvenlik Konseyi kararıyla yetkilendirmesi ile meşruiyet kazanabilecektir. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi 1990'lar boyunca eskiye göre daha aktif insani müdahale kararları almış olsa dahi BM Antlaşması'nın kendisine yüklediği görevleri yerine getirmek üzere harekete geçmek ve askerî güç oluşturmak için gerekli insan gücü ve donanıma hala sahip değildir.[46]

Suriye'de olduğu gibi müdahaleye ilişkin şartların oluştuğunun tespit edilmesi ancak müdahale kararının alınamaması durumu BM Güvenlik Konseyi karar alma mekanizmasının yetersizliğini göstermektedir. BM Güvenlik Konseyi beş üye daimi olmak üzere on beş üyeden oluşmaktadır. Konsey'den karar çıkabilmesi için bu beş üyenin de sahip oldukları veto yetkisini kullanmamaları gerekmektedir. Bu beş üyenin çıkarlarının her zaman birbiriyle kesişmesi beklenemez. Bazı ülkelerin devamlı olarak bir konuda veto yetkisini kullanması karar alma mekanizmasını kilitleyebilmektedir.

Yetkilendirme yapılmasında gecikme yaşanması durumunda insani krizin derinleşmemesi için gerektiğinde güç kullanma tehdidi dahil tüm tedbirlerin alınması için hazırlıklı olunması gerekmektedir. Bu fikre göre BM Güvenlik Konseyi karar mekanizmasının sağlıklı işlediği düşünülse dahi insani krizlere müdahale için ciddi bir askerî gücün oluşturulması, intikali, desteklenmesi zaman alacaktır. Bu durum da krizin büyümesine ve daha fazla can kaybına yol açabilecektir. Ancak, insani krizler bir anda ortaya çıkmamaktadır. Krize yol açacak çok sayıda kriz emaresi bulunmaktadır. Şayet bu emareler uluslararası toplum tarafından doğru şekilde değerlendirilse bu krizler ortaya çıkmadan çok önce anlaşılabilir ve erken safha da alınabilecek tedbirlerle çatışma yatıştırılmaya çalışılabilir. Bu nedenle müdahalede geç kalınmaması için BM nezdinde kriz izleme ve değerlendirme birimlerinin insani krizleri yakından takip etmesi ve raporlaması gerekmektedir.

[46] Chesterman, **a.g.e.,** p. 122.

4.6. Çatışma Yönetimi Safhaları

Eski BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, çatışma yönetimini engelleyici diplomasi, barış yapma, barışı koruma ve barışı kurma şeklinde süreci kategorilere ayırmıştır. Bu çalışmada çatışma yönetimi dört safhada tanımlanmıştır. Çatışmayı engelleme safhası önleyici diplomasiyi; çatışmayı yatıştırma safhası zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı tedbirleri, müdahale etmeyi ve ateşkesin sağlanmasını; çatışmayı çözme safhası müzakereler ile barış anlaşmasını; son olarak çatışmayı dönüştürme safhası ise anayasal ve yasal reformları, yapısal değişimleri, toplumsal dönüşüm ve sosyal adaletin sağlanmasını yoluyla gerçek barışın sağlanmasını ifade etmektedir. Bu safhalarda icra edilen faaliyetlerin çoğu iç içe geçmiş durumda ve birbirinden keskin çizgilerle ayırmak her zaman mümkün değildir.

Çatışma yönetimi safhaları farklı aktörlerin, farklı sorumluluklar ve stratejiler uyguladıkları ancak birbirleri ile son derece uyum içerisinde olunması gereken süreçlerdir. Çatışma yönetiminin bir safhasında ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin hem çatışma yönetiminin diğer safhalarında hem de çatışma sonrası süreçlerde büyük etkileri olmaktadır.[47] Çatışma yönetiminde başarılı olunabilmesi için tarafların çatışmayı ortak bir sorun olarak görmesi, barışın sağlanmasına istekli olmaları veya mecbur kalındığı durumlarda askerî bir müdahale ile barışa zorlanmaları gerekmektedir. Silahlı çatışmanın sona erme şekli çatışma sonrası sürecin başarısını doğrudan etkilemektedir.

4.6.1. Çatışmayı Önleme

Çatışmayı önleme, taraflar arasında anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmemesini, taraflar arasında var olan uyuşmazlıkların çatışmayı tırmandırmamasını veya çıkmış olan çatışmanın yayılmasını engellemek üzere tedbirler alınmasını kapsamaktadır. Çatışmanın önlenmesi adına özel temsilci atanması, arabuluculuk faaliyetlerinin icra edilmesi, taraflar arasında müzakerelerin

[47] Diehl, **a.g.e.,** p. 199.

gerçekleştirilmesi, silahlı çatışmaların engellenmesi için geçici barış gücü konuşlandırılması gibi çeşitli faaliyet alanlarını içermektedir.

BM'nin kurulması sonrasında devletler, uluslararası anlaşmazlıkları silahlı çatışmaya dönüşmeden barışçıl yollarla çözüm yöntemlerini daha sık kullanmaya başlamıştır. Bu yöntemler, BM Antlaşması'nın Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi başlıklı VI. bölümü ve 33. maddesinin ilk fıkrasında: "*Devam etmesi durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdırlar*" şeklinde ifade edilmektedir. İkinci fıkrası ise, "*BM Güvenlik Konseyi, gerekli gördüğünde, taraflara aralarındaki uyuşmazlığa bu gibi yollarla çözmeye çağırır*" şeklinde açık ve net bir şekilde BM Güvenlik Konseyi'nin uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesinde rol oynamasını öngörmektedir. [48] Ayrıca çatışmalara barışçıl yollarla erken müdahale edilmesi politik olarak daha zorlu, masraflı ve tehlikeli olan barış gücü ve insani müdahale operasyonlarına göre tercih sebebi olmaktadır.

Eski BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali, Genel Kurul'a 1992 yılında sunduğu Barış İçin Bir Gündem adlı raporun bir bölümünü önleyici diplomasi yaklaşımına ayırmıştır. Rapora göre önleyici diplomasi kavramı "*devlet içi çatışmalar veya iki devlet arasındaki politik uzlaşmazlıkların silahlı çatışmaya doğru tırmanmasını önlemeyi amaçlayan kurumları ve alınacak tedbirleri*" [49] içine almaktadır. Raporda önleyici diplomasi; "*çatışması olası taraflar arasında uyuşmazlıkların çıkmasını, taraflar arasında var olan uyuşmazlıkların çatışmaya doğru tırmanmasını ve başlayan çatışmaların yayılmasını engellemeye dönük faaliyetlerin icra edildiği diplomasi çeşidi*"[50] şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca önleyici diplomasinin en arzu edilen özelliği olarak, "*taraflar arasındaki tansiyonun çatışmaya dönüşmesini*

[48] Özçelik, **a.g.e.,** s. 41-65,
[49] Boutros Boutros-Ghali, "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peace making and Peace-Keeping", A report of these cretary-general pursuant to the statement adopted by the summit meeting of the Security Council on 31 January 1992, 17 June 1992, (Çevrimiçi) http://www.un-documents.net/a47-277.htm, 13 Eylül 2016.
[50] A.e.,

engelleyen ya da çatışma çıkmış ise bu çatışmayı sınırlandıran, çabuk hareket ederek altta yatan sebepleri çözen ve uyuşmazlığa barışçıl çözüm yoluna kavuşturan yönü"[51] vurgulanmaktadır.

Önleyici diplomasi, uluslar ya da ulus içindeki sosyal gruplar arasındaki uzlaşmazlıkların barışçıl çözümünü teşvik eden yöntemler bütünüdür. Uluslararası önleyici diplomasi "*şiddet içeren çatışmaların çözümüne yönelik alternatifleri güçlendiren faaliyet, norm ve kurumları tasarlayan bir sistem*"[52] olarak ifade edilmektedir. İç savaş ve devlet içi çatışma durumlarında uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi hükümet dışı aktörlerin önleyici diplomasi içindeki rolleri önem kazanmaktadır. Çatışmanın taraflarının çatışmanın önlenmesi ve barışçıl çözüm bulma yöntemlerinden elde edecekleri kazanımlar, alternatif çözüm tarzlarının neler olduğu, ne tür teşvik ya da yaptırım seçeneklerinin olduğunun kalıcı bir barış ve güvenlik ortamının sağlanması açısından açıklıkla belirlenmesi gerekmektedir.

Çatışmayı engelleme özellikle azınlıkları ve diğer sosyal grupları mevcut sisteme entegre etmeyi amaçlar. Bu durum devletin ya da çoğunlukta olan grupların ellerindeki gücü kaybetmek istememeleri nedeniyle fazlaca tercih etmedikleri bir seçenektir. Genellikle azınlık gruplar sorunlarının çözümü için çatışmayı görünmez çatışma seviyesinden görünür çatışma seviyesine yükseltme eğilimi içindedirler. Ancak çatışmada şiddetin başlaması ve şiddet içeren bir çatışmaya dönüştüğü andan itibaren tarafların çözüm için bir araya gelmesi kolay olmamaktadır. Özellikle devlet içi çatışma sürecinde temel çatışmayı önleme yaklaşımı olarak önleyici diplomasi yöntemi kullanılabilir. Böylece çatışmayı önleme, tarafların çıkarlarını temel alan bir çatışma yönetimi süreci olarak şiddet içeren çatışma tırmanmadan çatışmayı çözmeye odaklanmaktadır.[53]

---

[51] **A.e.,**

[52] Kalypso Nicolaidis, "International Preventive Action: Developing a Strategic Framework", **In Vigilance and Vengeance: NGOs Preventing EthnicConflict in Divided Societies**, Ed. By. Robert I.Rotberg, Washington D.C, Brookings Institution Pres., 1996, p. 24.

[53] Denis J. Sandole, **Conflict resolution theory and practice: Integration and application**, Manchester, Manchester University Press,1993, pp. 78-84.

Uyuşmazlığın veya çatışmanın başlangıç aşamasında, zamanında ve kararlı bir şekilde cevap verilmesi ve gerekli adımların atılması, sivil toplum kuruluşlarının sağladığı yardımlar, uluslararası kuruluşlar ve devletlerin sağladığı ekonomik destekler gibi pozitif yaptırımların kullanması, çatışmanın yayılmasını önleyen diğer faktörlerdir. Çatışan tarafların statüsünün iyileştirilmesi yönünde çabalar, idari yapı ve yönetim içinde etkilerinin arttırılması, kendi ana dillerinde öğrenim ve yayın hakkı, ekonomik faaliyetlere katılım gibi sosyal ve ekonomik haklardan daha fazla yararlanması çatışmanın çözümünde önleyici diplomasiyi destekleyici ek yöntemlerdir.

Çatışmayı önleme aşamasında, karşılıklı uzlaşının sağlanmasında medyanın, eğitim sisteminin ve yerel yönetimlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Doğru bilgilerin çatışan taraflara ulaştırılması, taraflar arasında bulunan güvensizlik, korku ve endişe seviyesini azaltacaktır. Gerçekleştirilecek görüşmelerde güvenilir kişilerin veya topluluk temsilcilerinin geniş olarak katılımının sağlanması kalıcı bir barış ortamının oluşturulması açısından gerekli bir husustur. Uzun vadede, çatışmaya dâhil olan tarafları çatışma çözümü çalışmaları kapsamında eğitime tabi tutmak barışın geleceği açısından önemlidir.

4.6.2. Çatışmayı Yatıştırma

Çatışmayı yatıştırma, çatışmanın nedenlerinin ortadan kaldırılmasından ziyade doğrudan mevcut şiddeti sonlandırmaya veya azaltmaya yönelik tüm strateji ve faaliyetleri içermektedir. Bu safha, hızlı sonuç almaya odaklı, sınırlı ölçüde ve gerekli oranda kuvvet kullanımını içeren, silahlı çatışmanın ortadan kaldırarak barışın tesisi için gerekli ortamın hazırlanmasını içermektedir. Barışın tesisi bu safhada, adil bir çözümün belirlenmesinden ziyade şiddetin ortadan kaldırılması durumu için kullanılmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde BM, uluslararası nitelikte olmayan çatışmaların çözümü konusunda daha az masraflı ve silahlı güç kullanımına büyük kısıtlamalar getirilen barışı koruma ve barış inşası görevlerine yönelik barış gücü konuşlandırması yapmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise iç çatışmaların artması bu çatışmaların çözümü konusunda ilk olarak uluslararası toplum ve uluslararası

örgütlerin görevlendirdiği arabulucular vasıtasıyla önleyici diplomasi yöntemini ön plana çıkarmaktadır. Çatışmanın önlenmesi konusunda başarısız kalınması durumunda BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi doğrultusunda öncelikle zorlayıcı olmayan tedbirlerin uygulanması, yetersiz kalınması durumunda zorlayıcı yöntemlere başvurulması gündeme gelmektedir.

İlk etapta askerî, diplomatik ve ekonomik yaptırımların uygulanması müdahale öncesinde sıklıkla kullanılmaktadır. Güç kullanma potansiyelini içeren önleyici konuşlandırma yöntemi saldırgan tarafı eylemlerinden vazgeçirmek ve çatışmaların önlenmesini amacıyla bir araç olarak kullanılabilmektedir. Zorlayıcı olmayan yöntemlerle çatışmanın önlenememesi durumunda zorlayıcı tedbirlerle amaca ulaşmak için BM Antlaşması VII. bölümde belirtilen gerekli tedbirler alınabilir ve çok uluslu bir güçle müdahalede bulunulabilir.

Uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları çatışmaların temel nedenlerinin çözümüne yönelik olarak yerel örgütler ile işbirliği yaparak farklı alternatif yöntemlerin uygulanabilmesini sağlamaktadırlar. Önleyici diplomasinin gerekli olduğu kriz dönemlerinde en önemli nokta bu farklı yöntemlerin tüm taraflarla koordine edilmesidir.[54] Çatışma önleme taktikleri olarak sivil toplum kuruluşlarının da önemli rol oynadığı yeni yöntemler kullanılabilir. Buna benzer şekilde, sivil toplum kuruluşları kriz dönemlerinde tansiyonu düşürecek yeni yöntemler bulmalı ya da var olan barışın sağlanması metotlarından farklı ve yenilikçi yöntemler sunmalıdır.

Eski Genel Sekreter Boutros-Ghali'nin Haziran 1992 tarihli 'Barış için Gündem' adlı raporunda çatışan taraflar arasına yerleştirilen önleyici konuşlanma konsepti ilk olarak kullanılmıştır. Raporda devlet-içi kriz durumlarında da askerî personel tarafından insancıl yardım verilmesi amacıyla ya da hükümet ve çatışan tarafları ilgilendiren güvenlik ortamının sağlanması konularında konuşlandırma yapılabileceği belirtilmektedir.[55] Önleyici konuşlanmanın ana fikri, geçmiş uygulamalara nispeten daha küçük bir BM askerî gücünü muhtemel çatışma

[54] Nicolaidis, **a.g.e.,** s. 25.
[55] **A.e.,** s. 52.

bölgesine göndererek, saldırgan taraflara daha geniş bir uluslararası topluluğu karşısında bulacağı mesajını vermektir. Önleyici konuşlandırma yetkisine sahip olan ilk BM görevi, Makedonya BM Önleyici Barış Gücü Kuvveti (UNPREDEP) operasyonu olmuş ve başarılı bir sonuç elde edilmiştir.[56]

Önleyici konuşlandırma kararını alacak yetkili organ yine BM Güvenlik Konseyi'dir. Ancak BM Antlaşması VI. bölümde tam olarak önleyici konuşlandırma konusunda düzenleme yer almamaktadır. Önleyici konuşlandırma durumunda çatışmanın taraflarının konuşlandırılan güce onay vermesi ve düşmanca harekette bulunmaması gerekmektedir. Ruanda örneğinde barış gücüne karşı gerçekleştirilen saldırılar sonucu bu gücün sayısında azatlıma gidilmiş ve karşılaşılan sonuçlar çok daha kötü olmuştur. Önleyici konuşlanmayı gerçekleştiren gücün kendisini gerektiğinde koruyabilecek silahlara ve yetkiye sahip olması önem arz etmektedir.

Önleyici konuşlandırmanın başarıya ulaşabilmesi için çatışmanın başlangıç aşamasında, şiddet seviyesinin yükselmeden önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Önleyici konuşlandırma sırasında barış gücünün temel hedefi tarafların birbirlerine karşı şiddet uygulamasını caydırmaktır. Bu nedenle "*çatışmanın sınırlandırılması, çevrelenmesi ya da ortaya çıkmış bir uyuşmazlık durumunun silahlı çatışma durumuna dönüşmesinin önlenmesi*"[57] gerekmektedir. Ayrıca, önleyici konuşlandırmanın diğer görevleri şunlardır:

- Önleyici konuşlandırmanın gerçekleştirildiği bölgede ve bu bölgeye yakın topraklarda güven ve istikrarı azaltacak her çeşit gelişmeyi gözlemleme, izleme ve rapor etme,
- Şiddet riski altında bulunan azınlıkların korunması, düzen ve yasalara uyması konusunda yerel otoritelere yardım sağlama,
- Gıda, su, enerji gibi temel hizmetlerin sağlanmasının devam ettirilmesi konusunda yerel otoritelere destek sağlama,

[56] Özçelik, a.g.e., s. 41.
[57] Gareth Evans, **Cooperating For Peace: The Global Agenda for the 1990s and a Beyond**, Australia, Allen&Unwin, 1993, p. 83.

- İnsani yardımların ulaştırılması amacıyla yerel otoriteler, BM organları veya diğer sivil toplum örgütlerine yardım etmektir.

Genellikle devlet içi silahlı çatışmalara karşı uluslararası toplum tarafından verilen reaksiyon çok geç ya da çok yetersiz olabilmektedir. İç savaş ve devlet içi çatışmalara geç kalmadan müdahale edebilmek için çatışmanın başladığı andan itibaren önleyici diplomasiden, önleyici konuşlanmaya kadar bir dizi faaliyetin birbiri ile koordineli olarak icra edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla BM organları ve uluslararası örgütlerin çatışmalara müdahale etme konusunda hızlı reaksiyon kapasiteleri geliştirilmeli ve belirli kriterlerin yerine getirilmesi halinde otomatik olarak harekete geçilmelidir.

Çatışmaların temel ve köklü nedenlerinin tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması amacıyla uluslararası örgütler gittikçe artan bir şekilde yerel örgütlerle işbirliğine gitmek ve farklı yöntemleri uygulamak zorundadır. Şiddet seviyesinin hızla yükselme ihtimalinin bulunduğu çatışma durumlarında zorlayıcı tedbirlerin de hızlı bir biçimde alınması gerekmektedir. Bu gibi durumlarda insani müdahale amaçlı olarak konuşlandırılan askerî güçlerin sayısının, sahip olduğu silahların kapasitesinin ve verilen yetkiler yönünden yeterli derecede güçlü olması gereklidir. İnsani müdahalede amaç iç çatışmayı yatıştırmak ve ortadan kaldırmak, insani yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını sağlamak ve siyasi görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli ortamın oluşturulmasıdır. Bu tedbir ile birlikte kapsamlı diplomatik görüşmelere çatışan tarafların, diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin aktif olarak katılımı gereklidir.

Yaşanan iç savaşa karşı en zor meselelerden birisi belki de şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik bir strateji oluşturma konusudur. Bugün geldiğimiz noktada henüz silahlı çatışmalar karşısında sivil halkın korunması amacıyla insani müdahale kapsamında nasıl bir uluslararası müdahale olabileceği veyahut böyle bir müdahalenin imkân dâhilinde olup olmadığı halen tartışılan bir konudur. Bu konuda atılan önemli pek çok adıma ve gerçekleştirilen insani müdahale örneklerine rağmen her olay kendi içerisinde değerlendirilmekte kesin ve belirli bir tepki mekanizması BM nezdinde henüz oluşturulamamıştır. Çatışmanın yatıştırılması safhasında

çatışmaya neden olan sebepler tam olarak incelenmediği ve çözüme ilişkin adımlar atılamadığı için şiddetin yeniden ortaya çıkma olasılığı fazladır.

BM Güvenlik Konseyinin realist bakış açısı ile oluşturulmuş yapısı, veto yetkisinin Suriye örneğinde olduğu gibi insani sonuçları açısından vahim durumlarla karşılaşıldığı hallerde dahi insani müdahale kararı alınamaması, ülkelerin kendi ulusal çıkarlarına göre veto yetkisini kullanılması sonucu müdahale gerçekleştirilememektedir. Silahlı çatışmanın ve insani felaketin boyutu giderek büyümekte, bölgesel ve uluslararası barış ve güvenlik ortamını bozacak niteliğe bürünmektedir. Böyle bir durumda sorunun kendiliğinden çözülmesi, tarafların diplomatik yöntemlerle masaya oturması zorlaşmaktadır.

Libya'da halka karşı uygulanan şiddet ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu karar doğrultusunda ABD ve müttefiklerin öncülüğünde gerçekleştirilebilmiştir. Bir müdahalenin gerçekleşebilmesi için, askerî gücün oluşturulması ve desteklenebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle küçük ve orta ölçekli devletler koruma sorumluluğu vazifesini gerçekleştirmeyi BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin sorumluluğuna bırakmaktadırlar.

Uluslararası alanda insani bir müdahaleye liderlik yapabilecek devletler gönüllü olmadığı bir durumda beklenen müdahale gerçekleşmemekte ya da büyük acılara sebep olacak şekilde gecikmektedir. Uluslararası silahlı müdahalelerde yer alacak devletlerin bu süreçte yaşayacakları maddi yükümlülükleri, asker kayıplarını ve kamuoyu baskısını üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Bu yüzden devletler kendi menfaatlerini doğrudan ilgilendirmeyen, müdahale edilmesi yönünde kamuoyu baskısının oluşmadığı insani krizlerde risk almak konusunda temkinli davranmaktadırlar.

4.6.3. Çatışmayı Çözme

Çatışmayı çözme, orta-vadeli stratejilerin geliştirildiği safhadır. Çatışmayı çözme aşamasında, öncelikle çatışmanın neden ortaya çıktığı belirlenmeye çalışılır. Çatışmayı çözmede temel amaç çatışan tarafları memnun edecek bir çözüm bulmak

için ortak çıkarlara odaklanmaktır. Karşılıklı işbirliği düşüncesi çözüm sürecini kolaylaştıracaktır. Çatışmayı çözme sürecinde ateşkesin gerçekleştirilmesi ve barışın sağlanmasına yönelik faaliyetler yakın koordinasyon gerektirmektedir.

Bu safhada çatışmanın esas nedenlerinin ortaya konulması, bu nedenleri ortadan kaldıracak adımların atılması, tarafların talep ve istekleri üzerinde uzlaşıya varılması gerekmektedir. Çözüm metotlarının geliştirilmesi için kalıcı bir ateşkesin sağlanması, arabuluculuk faaliyetleri icra edilerek taraflar arasında güvenin tesis edilerek barış masasına oturtulması önem arz etmektedir. Çatışan tarafların üzerinde uzlaşacağı bir barış planının oluşturulması, onaylanması ve tarafların barış planına uymaları nihai hedef olarak kabul edilmelidir.

Çatışmaya erken safhada şiddet yaygınlaşmadan öncelikle zorlayıcı olmayan yöntemlerle, başarılı olunamaması durumunda ise hızla zorlayıcı yöntemlere geçiş yaparak müdahale edilmesi sivil kayıpların önlenmesi açısından devlet içi çatışmaların çözümünde en uygun yol olarak öne çıkmaktadır. BM sistemi içerisinde koruma sorumluluğu kavramı üç temel sorumluluk olarak; "önleyici sorumluluk" (responsibility to prevent), "tepki verme sorumluluğu" (responsibility to react) ve "yeniden inşa sorumluluğunu" (responsibility to rebuild) bünyesinde barındırmaktadır. Çatışmayı çözme safhası tepki verme sorumluluğu ile yeniden inşa sorumluluğu arasındaki geçiş safhasını kapsamaktadır.

Çatışmayı çözme ile çatışmayı yatıştırma arasındaki en büyük farklılık çatışmayı yatıştırma aşamasında istenmeyen çatışma durumunun mümkün olan en çabuk biçimde sona erdirilmesi istenirken çatışmayı çözme aşamasında çatışmanın nedenlerinin tespit edilerek çatışma durumunun bir daha tekrarlanmayacak şekilde çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Devlet içi çatışmaların ortaya çıkmasının sebepleri incelendiğinde çok farklı nedenlerin bulunduğu, bu nedenlerin çoğunlukla etnik, dini ve siyasi ayrımcılıkla desteklenerek karşılıklı düşmanlık boyutuna vardığı, dışarıdan bir müdahale olmadan tarafların çatışma çözümü gerçekleştirmelerinin zor olduğu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İç savaş yaşanan ülkelerde çatışmanın şiddeti tarafların birbirine üstünlük sağlamak ve daha fazla hak elde etmek istemeleri nedeniyle

sürekli olarak bir yükseliş eğilimi göstermektedir. Şiddetin arttığı bir ortamda çatışma çözümü giderek zorlaşmakta ve bir etkinin diğer birbiri ile etkileşim içerisinde yer aldığı çok bilinmeyenli bir denklem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çatışmayı çözme sürecinin sonunda yeniden inşa faaliyetleri ile barışın sağlanması çabalarının somut hale getirildiği yerel, bölgesel ve uluslararası nitelikteki çabalar barış ortamının sağlanmasında belirgin bir rol oynamaktadır.[58] Özellikle taraflara arasındaki siyasi sorunların tanımlanmasında karşılıklı müzakereler, uzlaşı bulma yöntemleri devreye girerken, güvenlik sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik atılacak adımlar çözüm bulma yöntemlerini değiştirmekte ve süreci de zorlaştırmaktadır.[59]

İç savaşların yaşandığı ülkeler farklı etnik ve dini unsurları barındıran devletler arasından çıkmaktadır. Bu durumun nedeni devletin baskın bir grubun siyasal yapılanması altında yönetilmesi, sosyal hayatın baskı altına alınması, rejimin üstünlüğünün devamı için totaliter bir yapıya dönüşmesi ve diğer gruplara karşı şiddet uygulama yoluna gitmesidir. Sonuçta doğal olarak azınlık veya baskı altındaki gruplar mevcut rejime karşı reaksiyon göstermekte ve uygun bir ortam bulduğunda ise şiddet içeren toplumsal bir patlama gerçekleşmektedir.

Silahlı çatışmaya taraf grupların sayısının artması, komşu devletlerin veya bölgesel güçlerin çatışmaya katılması, çatışmanın boyutu ve şiddetini artırmaktadır. Bu durum çatışmanın sonlandırılmasını ve barışın gerçekleştirilmesini o oranda zorlaştırmaktadır. Çatışan grupların sayısının fazla olması iç savaşın yaşandığı ülkenin savaş sonrasında üniter yapısını korumasını zorlaştırmaktadır. Taraflar çatışma sonrasında olası sınır değişikliklerine yönelik olarak asimile etme, göçe zorlama ve en korkuncu etnik-dini soykırım uygulama gibi şiddet eylemlerini gerçekleştirmektedir.

Çatışmanın sonlandırılması durumunda dahi taraflar arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılması, kalıcı ve istikrarlı bir barış ortamının oluşturulması ve

[58] Salem Aweiss, "Educating for Peace: Visions and Reality. Palestine – Israel", **Journal of Politics**, Economics & Culture, Vol.VIII, No: 2, 2001, pp. 41-45.
[59] Nazife Selcen, Pınar Akgül, "Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi", s. 97, (Çevrimiçi) http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000176329/5000158591, 1 Mart 2017.

sürdürülmesi, yerinden edilmiş sivillerin geri dönüşünün sağlanması, savaşan tarafların silahlarını bırakmaları ve topluma kazandırılmaları, devlet mekanizmasının ve barışın inşa edilmesi gibi oldukça zor bir sürecin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sürecin işletilmesi için öncelikle ateşkesin sağlanması, askerî bir gücün güvenlik ortamını sağlaması, devletlerin, uluslararası örgütlerin ve sivil toplum örgütlerinin koordineli bir şekilde acil temel ihtiyaçlar için gerekli insan gücü ve ekonomik kaynakları sağlamaları gerekmektedir.

Tarafların çıkarlarını istedikleri oranda gerçekleştirebilecekleri bir çözümü barış masasına getirmek ve tarafların menfaatlerini tam olarak karşılamak büyük bir diplomasi çabasını gerektirmektedir. Bu nedenle taraflar birbirlerine karşı üstünlük sağlamadan barış masasına oturmak istememektedir. Karşı tarafa maksimum oranda zarar vermek, kendilerine tehdit olamayacak hale getirmek amacıyla şiddetin dozunu artırmakta, özellikle çatışan taraflar karşı tarafta yer alan sivil halka karşı yerinden etme, göçe zorlama, tutuklama, işkence yapma ve hedef gözetmeksizin öldürme gibi insancıl hukuka aykırı faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bunun temelinde yatan düşünce ise müdahale edilen bir ülkede istikrar tesis edilemediği durumda yeniden ortaya çıkan çatışmaların iç savaşa varan derinleşen etkiler gösterebilmekte oluşudur.[60]

Çatışmayı çözme yalnızca devlet adamları ve askerlerin görevi değildir. Sivil toplum örgütlerinin de barışın tesisini sağlamak için sürece katılımı sağlanmalıdır. Bu çerçevede çatışma yönetimi konusunda gerekli eğitimleri almış tecrübeli aktörlerin, sorunların çözümünde ve barışı sağlama çalışmalarında tüm paydaşlar arasında eşgüdümü sağlamaları gerekmektedir. Barışın sağlanması ve sürdürülebilir hale gelmesi çatışmaya sebep olan sorunların çözümleri üzerinde uzlaşıya varılmasıyla şekillenmektedir. Özellikle alt ve üst kimlik çeşitliliğinden kaynaklanan çatışmaların devletler, uluslararası örgütler, kamuoyu ve STK'ların desteği ile çözüme kavuşturulması en ideal yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik yapıdaki bozulma, işsizlik oranlarının artışı ve işlerini kaybeden insanların çokluğu gibi ekonomik etkiler bulunmaktadır. Halkın uzun yıllardır polis

[60] **A.e.,** s. 102.

ve güvenlik güçlerinin baskısı altında olması, çoğunluğu siyasi suçlu insanların tutuklanarak işkence ve şiddet görmesine neden olmaktadır. Şeffaflığın ve demokrasinin olmadığı yönetimlere karşı tepkiler gibi siyasi etkiler, etnik veya dini ayrımcılık, sosyal statü farklılıkları, gruplar arasında yaşanmış tarihsel düşmanlıklar gibi sosyal etkiler çatışmanın ortaya çıkmasındaki dinamikleri oluşturabilmektedir. Bu kadar farklı etkilerin bir araya gelerek ortaya çıkardığı çatışma ortamının dönüştürülmesi ve barış inşasına yönelik faaliyetlerin yönetilmesi doğal olarak bir o kadar karmaşık ve zorluklarla dolu olmaktadır.

4.6.4. Çatışmayı Dönüştürme (Ulus/Barış İnşası)

Çatışma yönetimi safhalarında uygulanan stratejiler sonucunda nihai olarak ulaşmak istenen hedef çatışmayı dönüştürme yani barış inşası safhasının başarılı bir şekilde tamamlanmasıdır. Çatışmayı dönüştürme safhasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşüm hedeflenmeli, yapısal değişiklikler gerçekleştirilerek toplumsal barışın sağlanması gerekmektedir. Şiddetin tamamen ortadan kaldırıp yerine toplumsal adaletin tesis edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle çatışmayı dönüştürme safhası uzun vadeli etkileri olan yapısal değişim odaklı ve barışa yönelik çalışmaların planlandığı ve gerçekleştirildiği sivil-asker işbirliğinin en fazla koordinasyonu gerektirdiği safhadır. Barışın sağlanması sonrası taraflar arasındaki sorunların yapıcı bir çözüme kavuşturulduğu geniş kapsamlı ister ulus inşası ister barış inşası olarak isimlendirilsin yeniden inşa faaliyetlerinin gerçekleştirildiği dönemi içermektedir.

1990'lı yıllarından başlarından itibaren gerçekleştirilen uluslararası askerî müdahaleler sonrası Ulus İnşası kavramı daha sık kullanılmaya başlamıştır. Uluslararası toplum Somali, Bosna, Afganistan ve Irak örneklerinde, devlet yapısının zayıflaması ve toplumun parçalanmasının şiddet içeren silahlı çatışmaları harekete geçirebileceğini ve sorunların kolaylıkla çözülmez bir duruma gelebileceğini göstermiştir. Bu çerçevede ulus inşası, "*devletin dağılmasını ve toplumsal parçalanmayı önleyici siyasi bir seçenek, askerî müdahalenin bir parçası veya*

çatışma sonrası barışın sağlanmasına ilişkin politikaların bir unsuru olarak"[61] tartışılmaktadır.

Bosna ve Kosova örneklerinde, dışarıdan dayatılan Yugoslavya sonrası barış çerçevesi tartışmalıdır. İnsani müdahale silahlı çatışmalar ve sivil kayıplar durdurulmuş ve çatışmaların bölgeye yayılmasına engel olunmuştur. Ancak geçen yıllara rağmen, toplumlar arasındaki güven tam olarak sağlanamamış ve devlet düzeni gelişememiştir. Uluslararası müdahale sonrası güvenlik ve istikrar ortamının değişkenlik gösterdiği Kosova'da daha da az azınlık yaşamaktadır. BM'nin sağladığı siyasi destek, mali yardımlar ve çok sayıda sivil örgütün gerçekleştirdiği çalışmalara rağmen, Bosna-Hersek'te toplumsal, politik ve ekonomik yapılar beklentileri karşılamaktan hayli uzaktır. Ülkede yaşanan ekonomik ve sosyal değişimin yetersizliği, yeniden tasarlanan devletin yapısından kaynaklanan sıkıntılar, işsizlik ve nüfus azalması gibi sorunlar uzun vadede bölgedeki ulus inşasını başarısızlığa sürükleyebilecek süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır.[62] Bu örnekler incelenerek çatışmayı dönüştürme safhasında atılacak adımların belirlenmesi gerekmektedir.

Çatışma sonrası yeniden inşa programları yalnızca savaştan etkilenen ülkelere kısa vadeli yardımlar sağlamayı değil, aynı zamanda bu toplumlarda kalıcı barışı sağlamayı amaçlamaktadır. Geçmişte gerçekleştirilen örnek insani müdahaleler incelendiğinde çatışma sonrası dönemde çatışmayı dönüştürme safhaları olarak dört safha üzerinde uzlaşı sağlanmaktadır: acil yardım safhası, iyileştirme safhası, reform ve modernleştirme safhası ve barışı güçlendirme safhasıdır.

Acil Yardım Safhası, çatışmanın sona ermesinin hemen ardından birçok yeniden inşa programı insanların acil temel ihtiyaçlarının ivedilikle karşılanması üzerinde durmaktadır. Acil yardımın sağlanmasına odaklanılması, şiddet mağduru toplumlarda insanlar için müdahale sonrası sağlanan güvenlik ortamında, temel ihtiyaçlarının sağlanarak tarafların düşmanlıklarının yeniden başlamasını engellemek amacını taşımaktadır. Şiddetli istikrarsızlıkların yaşandığı ve insanların refahının ve yaşam şartlarının ciddi ölçüde etkilendiği durumlarda, insani müdahale amaçlı olarak

[61] Jochen Hippler, **Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?**, Çev. Algan Sezgintüredi, Burhan Şayli, İstanbul, Versus Kitap, 2007, s. 8.
[62] **A.e.,** s. 113.

uluslararası aktörler barışı koruma güçleri sevk ederek askerî müdahalede bulunabilmektedir. Aynı zamanda uluslararası insani yardım kuruluşları ve sivil toplum örgütleri su, yemek, sığınak ve benzeri zaruri ihtiyaçları karşılamak için acil yardım programları uygulamaktadır. Çatışma sonrası dönemde ise savaş mağduru toplumlarda bireyler hayatta kalma veya yaşama mücadelesi verdiklerinden dolayı acil yardımlar yine dış yardım kuruluşları tarafından planlanmak ve icra edilmek durumunda kalmaktadır.

İyileştirme Safhası, Savaş sonrası dönemde toplumun iyileştirme süreci tıpkı acil yardımlarda olduğu gibi eş zamanlı olarak planlanmalı ve gerçekleştirilmelidir. Devlet yönetimi, güvenliğin sağlanması, eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi yanı sıra zarar gören sağlık tesisleri, yollar ve okullar gibi sosyal altyapının fiziksel olarak yeniden inşa edilmesi bu safhada uygulanmaktadır. Ancak belirsiz ve istikrarsız bir ortamda bu planlamaların yapılması ve gerçekleştirilmesi zor olmaktadır. Yeniden inşa projeleri genellikle dış kaynaklı teknik, mali, lojistik ve personel desteği ile gerçekleştirilmektedir. Bu aşamada sivil-asker işbirliği kapsamında projelerde çalışan kişilerin güvenliğinin sağlanması ve gerçekleştirilecek projelerin askerî imkânlarla desteklenmesi için koordineli şekilde yapılması önemli olmaktadır.

Reform ve Modernleştirme Safhası, Toplumda yer alan grupların veya yerel halkın yeniden inşa sürecine uyum sağlayabilmeleri amacıyla bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ortaya konulan bilgilendirme ve uyum programları esas olarak inşa ve kalkınma süreci ile ilişkili olan sistemleri, prosedürleri, örgütsel yapıları, insani kapasiteleri, bilgi yönetimini, uygulanacak yöntemleri ve örgütsel bağları içermektedir. Başlıca programlar olarak parlamentonun seçilmesi, hükümetin kurulması, güvenlik sektörü reformu, kamu yönetiminin yeniden oluşturulması, güvenlik güçlerinin sivilleştirilmesi ve yargı sisteminin yeniden düzenlenmesi girişimleri bu dönemde yapılmaktadır.

Barışı Güçlendirme Safhası, Barışın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla geçiş süreci girişimlerini güçlendirmekle ilgilenmektedir. Bu safha genellikle bireylerin normalleşerek katılımcı şekilde toplumdaki yerini alması, ülke yönetimini

yeniden düzenlenerek istikrar ortamının oluşturulması aşamalarını içeren en uzun dönemdir. Uluslararası aktörlerle yerel topluluklar arasında artan işbirliği, sorumlulukların devredilmesi, yerel kurumların güçlendirilmesi ve işlevlerin yerli halka aktarılması gibi hususları kapsamaktadır. Aynı zamanda, önceki safhalarda uygulanan geçici güvenlik tedbirleri ve sosyal önlemler ortadan kaldırılmaktadır. Bu süreçte yerel halk ve çatışan gruplar sosyal kalkınma programları geliştirerek ve bu programlara katılarak, çatışan çıkarlarını ve görüşlerini uzlaştırabilecek yolları öğrenmeyi amaçlamaktadır.[63]

4.7. Çatışmayı Dönüştürme Faaliyetleri

Çatışmayı dönüştürme faaliyetleri olarak geleneksel barışı destekleme operasyonlarına ek olarak egemen devletin sorumluluğu olarak kabul edilen; güvenlik, adalet ve uzlaşı, sosyal ve ekonomik refah, yönetim ve siyasi katılım gibi hususlar kapsanacaktır. Bu kapsamda; siyasal sistem ve devlet mekanizmasının oluşturulması, ekonomik yapının oluşturulması, Ordunun teşkil edilmesi ve savaşanların terhis edilmesi, hukuk ve adalet sisteminin oluşturulması, Tazminat ve mali yardım programlarının uygulanması alanlarında faaliyetlerin neler olabileceği ve nasıl koordine edileceği hususları incelenmiştir.

4.7.1. Siyasal Sistem ve Devlet Mekanizmasının Oluşturulması

İç savaş durumunda devam eden çatışmaların sona erdirilmesi kadar çatışma sonrası dönemde siyasal sistemin ve devletin nasıl yeniden tasarlanacağı hususu da önemli bir sorundur. Hali hazırda iç savaş yaşanan devlet yapısının, halkın veya yönetimden hoşnut olmayan grupların taleplerine göre oluşturulmadığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, halkın bir kısmının devletinin mevcut yapısından memnun olmaması, kendilerinin yeterince temsil edilmediği düşüncesi çatışmanın temel nedenlerinden birisini teşkil etmektedir. Siyasal istikrarın geçerli olmadığı baskıcı bir rejimin varlığı, toplumsal grupların mevcut hükümetin yönetimine rıza göstermediği bir devlet yapısında taraflar arasındaki çatışmalar kendisine uygun bir ortam bulmaktadır. Bu nedenle, belli bir grubun taleplerini şiddet içeren bir biçimde

[63] Alpaslan Özerdem, Barış İnşası Kuram ve Uygulamaları, Ankara, Nobel Kitap, 2013, s. 133.

göstermesi devlet yapısı ve kurumlarının tasarlanmasında çözülmesi gereken bir problemin varlığına işaret etmektedir.

Devlet yönetiminde yer alan ve baskı ile toplumsal grupları bir arada tutan genellikle darbelerle iktidara gelmiş ve uzun süre devletin başında yer alan devlet başkanının görevden ayrılması, iç ya da dış etkilerden dolayı devlet otoritesinin zayıflaması durumunda çıkar grupları hızla harekete geçmekte ve çatışma ortamı meydana gelmektedir.

Çatışma sonrası yeniden inşa faaliyetlerinin yönetim ve katılım boyutu, devletin ilişkilerini yürütecek yasal ve etkin siyasi ve idari sistemlerin oluşturulmasına duyulan ihtiyaç ile ilgilidir. Oluşturulacak yeni hükümetin, geniş tabanlı siyasi, sosyal ve ekonomik alanlar başta olmak üzere çeşitli önlemler almasını, sivil toplum kuruluşlarının kamu politikalarının oluşumuna katılımını ve desteklemesini gerektirmektedir. Özgür ve adil seçimlerin tesis edilmesi, sivil toplum örgütlerine danışmanlık ve maddi destek sağlanması, bağımsız ve erişilebilir medyanın desteklenmesi gibi hususların inşa programlarında taahhüt edilmesi uygun olacaktır.[64]

İstikrarsız veya başarısız devletleri yöneten totaliter rejimler yıkılarak yerine demokratik yönetimlerin kurulması umutla karşılanmaktadır. Ancak yönetim değişikliğinin gerçekleşme aşamasında veya gerçekleştikten bir süre sonra anlaşmazlık ve çatışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle etnik ve dini yönden çok taraflı yapıların bulunduğu toplumlarda, demokrasinin tesis edilmesi ve halkın taleplerine cevap verecek nitelikte bir sistemin kurulması mümkün olabilse de yeniden oluşturulan devletin toplumsal grupların bütün beklenti ve taleplerini karşılanması mümkün olmamaktadır. Eski Yugoslavya Cumhuriyeti gibi geçmiş örneklere bakıldığında bu tip devletlerin iç istikrarı uzun süre korumadığı ve devlet yapısının sürdürülebilirliğini sağlayamadığı görülmektedir. Bu durum devlet yönetimindeki egemen grubun diğer gruplar üzerinde baskı oluşturmasına ve devlet mekanizmasının çöküntüye uğramasına sebep olarak hızlı bir şekilde silahlı çatışmalara veya iç savaşın başlamasına yol açmaktadır.

[64] **A.e.,** s. 131.

Müdahale sonrası devletin sağlam ve muhtemel iç tehditlere karşı dayanıklı olarak tasarlanması için farklı etnik, dini ve mezhepsel grupların siyasi öncelik ve isteklerine göre ülke yönetiminde rollerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Ancak geçmişten gelen istikrarsız devlet ve toplum yapısı, gruplar arasında yer alan tarihsel düşmanlıklar bu önceliklerin ve statülerin belirlenmesinde birçok uzlaşmazlığı ortaya çıkarmaktadır. Dışarıdan bir destek olmadan bu sürecin atlatılması oldukça zor olmaktadır. Görünüşte çatışan tarafların anlaştığı şeklinde bir uzlaşı sağlanmasına rağmen kırılgan bir yapının oluşmasına neden olmaktadır.

Günümüzde etnik, dini ve mezhepsel ayrışmalar etkili olmakta ve sömürge döneminden kalma yapısal bozukluklar ve ulus-inşası eksiklikleri görülmektedir. Radikal İslami akımların El-Kaide, IŞİD, Selefi örgütler, Hizbullah gibi gruplar vasıtası ile hızla yayılması bu bölgelerde ayrı bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu farklılık ve yapısal bozukluklar içerisinde bir ulus bilincine sahip uzun süre bir arada yaşayabilecek üniter bir devlet tasarlamak zor bir süreçtir. Tüm grupların sürece etkin bir şekilde katılmaları ve devlet kurgusu hakkında uzlaşmalarının sağlanabilmesi için uluslararası örgütler, bölgesel devletler ve sivil toplum kuruluşlarından ciddi bir iradenin ortaya konulması, siyasi ve maddi destek sağlanması gerekmektedir.

Barış inşa sürecinde öncelikle ele alınması gereken temel husus devletin anayasal yapısının belirlenmesidir. Ülke içerisinde var olan grupların talep ve önceliklerinin hazırlanacak yeni anayasada yer alması ve halk tarafından kabul görmesi, yeni bir çatışmaya yol açmayacak biçimde hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Çok parçalı ve demografik olarak birbiri içerisinde dağılmış grupların bulunduğu bir yapıda federatif bir yönetimin oluşturulması da çoğu zaman uygun bir yöntem olmamaktadır. Federal yönetim içerisinde yer alan bir devlet içerisindeki azınlık gruplarının baskı görmesi, göçe zorlanması, siyasal ve ekonomik haklardan mahrum bırakılması gibi istenmeyen etkilerin ortaya çıkması olası bir durum olarak görülmektedir. Federal yapıya geçmeden önce Bosna Hersek örneğinde görüldüğü gibi baskın gruplar bulundukları bölgeyi mümkün oldukça homojen hale getirmeye çalışmaktadır. Azınlıktaki grubu/grupları yok etmeye veya zorunlu olarak göç

etmeye zorlamaktadırlar. Bu durum gruplar arasındaki var olan düşmanlıkları artırmakta ve barış sürecinin sağlanmasını uzatmasına neden olmaktadır.

Hazırlanacak anayasada, temel insan hakları, bireysel ve grup haklarının korunmasının garanti altına alınması gereklidir. İfade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, kadın ve çocuk hakları ile siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarının korunacağı, işkence, kötü muamele ve insan onurunu zedeleyici uygulamaların yasaklanması gibi temel hususlar hazırlanacak anayasa ve yasalarda yer almalıdır.

Devlet yapısı ve anayasal sistem belirlense dahi demokratik bir düzenin tesis edilmesi, geniş katılımlı ve tüm gruplar tarafından sonuçlarının kabul edildiği meşru seçimlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Seçimler sonucu oluşturulacak parlamentoda grupların temsil oranlarının tespit edilmesi, yönetimde yer alacak kişilerin ve yetkilerinin belirlenmesi, geçmiş yönetimde yer alan kişilerin yeni yönetimde yer alıp almayacağı gibi hassas konuların üzerinde uzlaşıya varılması önemli hususlardır. Hukuk sistemi, suçluların yargılanması, milislerin silahsızlandırılması, polis gücü ve ordunun teşkil edilmesi, ekonomi, eğitim, sosyal haklar gibi birçok alanda uzlaşıya varmak barış sürecinin sağlıklı işlemesi açısından gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İzlenecek en uygun yöntem geçici bir uzlaşı hükümetinin kurulması, serbest ve adil bir seçimin icra edilmesi, seçilen meclisin anayasa taslağını oluşturması ve halkoyuna sunması, anayasanın kabul edilmesinden sonra kalıcı meclis için çok partili şekilde seçimlerin yenilenerek hükümetin kurulmasının sağlanması olacaktır. Tüm aşamalarda taraflara uluslararası yönlendirme ve destek sağlanması başarı ihtimalini artıracak bir unsur olacaktır.

4.7.2. Ekonomik Yapının Oluşturulması

Halkın sosyal ve ekonomik refahını sağlamak, sürdürmek ve geliştirmek yeniden inşa faaliyetlerinde önemli bir odaktır. İnşa sürecinin ilk safhasında hayatta kalanlara ve geri dönen mültecilere acil yardımın ulaştırılması, temel hizmetlerin yeniden sağlanması, uygulanabilir bir ekonomik altyapının hazırlanması, kapsamlı ve sürdürülebilir bir kalkınma programının başlatılmasını içeren başlıca sosyal ve

ekonomik ihtiyaçları destekleyecek önlemler yeniden inşa projelerinin temelini oluşturmaktadır.[65]

Uzun süreli ve yıkıcı etkileri olan bir iç savaşta, on binlerce insan ölmekte, yüz binlerce insan ya ülke içerisinde yerinden edilmekte ya da çok zor koşullar altında başka ülkelere mülteci olarak sığınmaktadır. İnsani müdahalenin erken safhada gerçekleşmesi durumunda dahi silahlı çatışmaların etkilerinden dolayı geride çok büyük bir yıkım ortaya çıkmakta, ekonomik faaliyetler ve ticaret sınırlanmakta, altyapı çökmekte, barınma ihtiyacı, açlık ve yoksulluk artmaktadır. Barışın inşa edilmesi aşamasında ve sonrasında ülke büyük miktarlara ulaşan dış ekonomik desteğe ihtiyaç duymakta, kalkınmanın sağlanması ve güçlü bir ekonomik yapının kurulması gerekmektedir.

İç savaş yaşayan devletler savaş öncesi dönemde de siyasi açıdan istikrarsız, yolsuzlukların yaşandığı, verimsiz ve zayıf bir ekonomiye sahip, yatırım güvenliği ve güvencesi olmayan, sıkıntılı bir hukuk sisteminin bulunması gibi pek çok olumsuz değerlendirme ölçütü ile sorunlu ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durumun üzerine iç savaşın yıkıcı etkisi de eklenince ülkenin durumu daha vahim hale gelmekte, toparlanmanın sağlanabilmesi için çok daha uzun yılların geçmesi gerekmektedir.

Ekonomik anlamda acil temel ihtiyaç maddelerinin erişimini kolaylaştıracak tedbirlerin alınmalıdır. Uluslararası yardım kuruluşlarının yardımları dâhil olmak üzere ihtiyaç sahiplerine gerekli sübvansiyonlar yapılarak ulaştırılmalıdır. İnsanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminin desteklendiği bir ekonomik yapı içerisinde ihtiyaçlara uygun ekonomik koşullar altında erişimin sağlanması insanların refah ve mutluluğu artacaktır.

Ekonominin yeniden düzenlenmesi aşamasında, yapısal dönüşüm politikalarının belirlenmesi, gerekli dış ve iç desteklerin planlanması, küresel ekonomi ile bütünleşmeyi hedefleyen bir yol haritasının oluşturulması, dış ticaret ve ekonomik uyum politikalarının ortaya konulması gerekmektedir. Özel sektöre

[65] **A.e.,** s. 129.

sermaye desteği, vergi avantajı, genç nüfusun işgücüne katılımının sağlanmasının teşvik edilmesi gibi kolaylıkların sağlanması ekonomik toparlanmayı hızlandıracaktır. Ancak döviz rezervleri tükenmiş, dış borcu yüksek, işsizlik ve ekonomik çöküntü içerisindeki bir ülkede ekonomik gelişmeyi sağlamak kolay olmayacaktır. Bu alanda gelişmiş devletlerin ve uluslararası örgütlerin sermaye ve teknik desteğine mutlaka ihtiyaç duyulacaktır. Tüm bu destek ve planlamalar yapılsa dahi uzun dönemli istikrarlı bir süreç devam etmediği müddetçe, ekonomik kalkınmanın sağlanması mümkün değildir. Sağlanan barış ve istikrar ortamının devamlılığı, siyasi krizlerin sıklıkla veya uzun süre yaşanmaması gerekmektedir.

Ekonomi politikalarının belirlenmesinde, üretim ve altyapının sağlanmasına odaklanılarak başlanmalıdır. Dışarıdan yatırım amaçlı sermaye girişlerini artırmak amacıyla kolaylaştırıcı ve teşvik edici tedbirler uygulamaya konulmalıdır. Finans sektörünün yeniden işler hale getirilmesi, sermaye yeterliliğine kavuşturulması, kredi verebilir ve ekonomiyi destekleyebilir hale getirilmesi sağlanmalıdır. Üretimin artırılması, ticaretin canlandırılması, tarım ve hayvancılığı teşvik edici desteklerin harekete geçirilmesi kısa vadede en azından temel ihtiyaç maddelerine duyulan talebi karşılayacaktır.

Savaş döneminde zaten yeterli olmayan finansman, fiziksel ve beşeri sermaye kaynaklarının tahrip olması başlı başına bir sorundur. Dışarıdan maddi destek sağlansa dahi uygun alanlarda meslek edindirme ve işgücü eğitimlerinin verilmesi gereklidir. Başka ülkelere sığınmış olan vasıflı ve uzman kişiler geri dönmeleri için ikna edilmeli ve desteklenmelidirler. Tüm bireyler sürdürülebilir bir kalkınma için sahip oldukları yetenekleri kullanmalarının ve ülkenin gelişmesinde yapıcı rol oynamalarının sağlanması gerekmektedir.

Ülke genelinde siyasal istikrar ve ekonomik rahatlama tesis edilip, gerekli tedbirler kararlılıkla uygulanamazsa sosyal problemler giderek daha fazla büyüyecektir. Bu durumda yeni uyuşmazlık ve çatışmaların çıkma ihtimalini artıracaktır. Barış inşa sürecinde ekonominin yeniden yapılandırılması ve canlandırılması en sıkıntılı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yaşam

koşullarının iyileştirilmesi için sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, gibi hizmet yönü ağır basan kalkınma konularının planlanması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayınladığı rehberde kurumsal reform sürecinin sağlıklı olarak işletilmesinde gerçekleştirilecek faaliyetler olarak şu hususlar gösterilmektedir:[66]

- Etnik gruplar, milis güçler ya da kabileler arasındaki çatışmaların durdurulması,
- Kurumsal kültürün değiştirilmesi için uygun biçimsel ve anlamsal değişiklilere gidilmesi,
- Geçmişteki ihlalleri çağrıştıran üniforma ve bayrak gibi sembollerin değiştirilmesi,
- Kamu görevlilerinin çalıştıkları kurum için farkındalık yaratmalarına izin verilmesi, Ayrıca kurumun sembollerinin ve değerlerinin tanımlanması süreçlerine katılmaları sağlanması, Bunlar dışında lojman ve okul gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli altyapının meydana getirilmesi,
- Etkin bir sivil denetim mekanizmasının meydana getirilmesi (Bu amaçla anayasal, parlamenter ve toplumsal çeşitli düzeylerde yapılar oluşturulmalı),
- Kötü yönetimin önüne geçecek şekilde disiplin ve şikâyet kanallarının kurulması,
- Atama sistemi reforma tabi kılınması (liyakat esasına dayanan, her grubun temsil edilebildiği, adil, profesyonel ve yürütme organının sınırlı etkide bulunabildiği bir yapı kurulmalı),

[66] United Nations, UN Development Programme Bureau for Crisis Prevention and Recovery Justice and Security Sector Reform, Vetting Public Employees in Post-conflict Settings. Operational Guidelines, New York, 2006, p. 23.

- Kuvvetler ayrılığı ilkesi hayata geçirilmeli, özellikle yargının bağımsız kılınması sağlanmalı, polis ve savcılık mekanizmasına bağımsızlık kazandırılmalı,

- Kamu görevlilerinin meslek birlikleri aracılığıyla etkin biçimde temsiline izin verilmesidir.

4.7.3. Ordunun Teşkil Edilmesi ve Savaşanların Terhis Edilmesi

İnsani müdahale sonrası güvenlik ortamının sağlanması, sivillerin şiddetten korunmasından, devlet bütünlüğünün sürdürülmesine kadar kamu güvenliğinin sağlanmasını içeren konuları ifade etmektedir. Aslında güvenlik ortamının sağlanması diğer yeniden inşa projelerinin amaçlarına başarılı bir şekilde ulaşmaları için gerekli zemini hazırlamaktadır. Tarafları barış anlaşmasının koşullarına uymaya zorlamak, silahlı güçleri silahsızlandırmak ve düzenli bir ordunun teşkil edilmesi, geçici kamu düzenini sağlamak için polis gücünü oluşturmak acil güvenlik önlemlerinden bazılarıdır.[67]

İç savaş esnasında savaşan taraflar arasında ordunun yer alması diğer gruplar açısından savaş sonrası dönemde orduya kuşku içerisinde yaklaşılmasına yol açmaktadır. İç savaş sonrası ilk olarak ele alınması gerekli olan, güvenlik ve istikrarın tesisinin sağlanabilmesi için tarafların katılımı ile ordunun teşkil edilmesi ve savaşanların terhis edilmesi hususudur.

Libya'da görüldüğü gibi düzenli bir ordunun kurulamadığı bir durum karmaşa ortamına neden olabilmektedir. Her grup kendi silahlı gücünü herhangi bir olumsuzluk karşısında kullanmak üzere muhafaza etmek arzusu taşımaktadır. Öncelikle kurulacak yeni ordunun yönetim kademesi, insan gücünün yapısı, yetki ve sorumlulukları gibi temel konularda tarafların uzlaşıya varması gerekmektedir. Sonraki aşamada orduya katılmayacak silahlı unsurların terhis edilmesi, gerektiğinde meslek edinmelerinin sağlanması ve topluma kazandırılmaları için tedbir alınması uygun olacaktır.

[67] Özerdem, **a.g.e.,** s.128

Silahlı çatışma ortamlarında yeni ortaya çıkan ve barış döneminde de ülkenin karşı karşıya kalacağı güvenlik sorunlarından birisi Libya ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi ülkede bulunan yabancı ve paralı savaşçıların durumudur. Cihat amacı ile gelenlerin bir kısmı barışın sağlanması sonrasında ülkeden ayrılsa da bazılarının kalması durumunda, bu kişilerin rehabilitasyonu için ayrı bir çalışmanın yapılması gerekli olacaktır.

Çatışma sonrası iç güvenlik ve terör sorunları ile karşılaşılmaması için güvenlik güçlerinin eğitilmesi ve sayısal olarak yeterli seviyeye ulaştırılması gerekmektedir. Küçük asayiş olaylarının dahi tırmanarak şiddet olaylarına dönüşmesi potansiyelinin olduğu bir ortamda güvenliğin sağlanması vazgeçilmez bir husus olarak görülmelidir.

Silahlı çatışmaların sona ermesiyle birlikte barışçı yollardan yürütülen çatışma yönetimi uygulamalarına kısaca "Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme-STB" (Disarmament, Demobilization and Reintegration- DDR) denilmektedir. STB bir ülkedeki silahlı çatışmalar sonrasında uzun dönemli bir barış için yeterli güvenlik ve asgari ihtiyaçları karşılayan bir ortamın yaratılması ve sürdürülmesini sağlayan mekanizmalardan birisidir.

Tek başına ateşkesin sağlanmasını veya barış anlaşmasının imzalanmasını barışın garantisi olarak kabul etmek mümkün değildir. Silahlı çatışmaların sona ermesi, her şeyin birden bire çözüme kavuşturulacağı anlamına gelmemektedir. Çatışma sonrası ortaya çıkan istenmeyen birçok durum, çatışmaların devam ettiği dönemde olduğundan daha ciddi boyutlarda topluma yönelik güvenlik tehdidi haline gelebilmektedir.[68] Libya müdahalesi sonrası alevlenen çatışmalar bu duruma açıkça örnek olarak verilebilir. Çatışmaların sona ermesi ve barış sürecine geçiş aşamasında silahlı grup üyelerine silahlarını bıraktırma, tasfiye ve topluma uyum faaliyetlerinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi güvenlik ortamı ve istikrarın devamı açısından

[68] Robert Muggah, "No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-conflict Contexts, The Round Table", **The Commonwealth Journal of International Affairs**, Vol. XCIV, 2005, p.239

kritik bir öneme sahip bir konudur.[69] Bu faaliyetlerin herhangi bir aşmasında meydana gelebilecek bir sorun, barış sürecinin tehlikeye düşmesine sebep olabilecektir.

STB programları, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çatışmalar sonrasında yoğun olarak gündeme gelmiştir. Günümüze kadar büyük çoğunluğu Afrika ülkelerinde olmak üzere altmıştan fazla STB programı uygulamaya konulmuştur. Bir milyondan fazla silahlı milis bu programlara alınmıştır.[70] Bu konuda ortaya konulan modeller, her ülkenin veya çatışmanın kendine özgü yapısı kapsamında yeniden tasarlanmaktadır. Bu nedenle geçmişte yaşanan STB programlarına ilişkin tecrübelerden yararlanılması, programlarındaki başarı ve başarısızlık faktörlerinin incelenerek hatalı yaklaşımlarda bulunulmaması sürecin başarısı açısından son derece önemlidir.[71]

BM silah bıraktırmayı, "*bireylerin ve silahlı grupların sahip oldukları hafif silahların, mühimmatın, patlayıcıların ve ağır silahların toplanması, kayıt altına alınması ve imha edilmesi*"[72] olarak tanımlamaktadır. Silahların teslim alınması için taraflar arasında karşılıklı güvenin sağlanması gerekmektedir. Her silahın tesliminde, silahın türü, seri numarası, teslim edenin kimlik bilgileri, görevi, teslim alınan yer ve tarih gibi bilgiler yazılı olarak kayıt edilir. Silahların teslim alınması ve depolanması sırasında yeterli güvenlik tedbirlerinin alınması önemli bir husustur.

Tasfiye süreci, kritik bir aşama olarak silahlı unsurların gerekli yargı safhasından geçirilerek topluma uyumlarının sağlanmasıdır. Bu sürecin başarısız olması barış ortamının devamını olumsuz etkileme riski taşımaktadır. Tasfiye programları uluslararası örgütler veya devletler tarafından sağlanacak destekler yardımı ile oluşturulan tarafsız komisyonlar tarafından yürütülebilir.

---

[69] Mark Knight, Alpaslan Özerdem, "Guns, Camps and Cash: Disarmament, Demobilization and Reinsertion of Former Combatantsin Transitions from War to Peace", **Journal of Peace Research**, Vol. XLI, No: 4, 2004, p. 499.
[70] Muggah, **a.g.e.,** p. 3.
[71] **A.e.,** p. 500.
[72] UNDDR, "United Nations Disarmament, Demobilization Reintegration Resource Center", (Çevrimiçi) http://unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx, 8 Ekim 2017.

STB programının son aşaması, tasfiye edilen bireylerin sağlanacak istihdam destekleri ile yaşamlarını devam ettirebilecek seviyede bir gelir elde edecekleri ve toplumla bir arada yaşamaya başlayacakları bütünleştirme safhasıdır. Bütünleştirme safhasının başarıya ulaşabilmesi için hem tasfiye edilen silahlı grup üyelerinin normal yaşama dönmeyi arzu etmeleri hem de toplumun onları kabullenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Ruanda örneğinde görüldüğü gibi çeşitli rehabilitasyon programlarının sivil toplum örgütleri tarafından uygulanmaya konulması sürecin başarısını artırmaktadır.

4.7.4. Hukuk ve Adalet Sisteminin Oluşturulması

İnsancıl hukuk, silahlı çatışma durumunda sivillerin korunmasını ve insan haklarına saygı gösterilmesini amaçlamaktadır. Sadece savaş hukuku kuralları göz önünde bulundurulursa insan haklarının çiğnendiği birçok durumda insancıl hukukun birçok kuralı hayata geçirilmeyecektir.[73] Hâlbuki savaşan taraflar yerleşik teamüllere, insan hakları prensiplerine ve kamu vicdanının gereklerine uymak zorundadırlar. Bu şekilde iç savaş veya uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların insancıl hukuk sınırları içerisinde kalması sağlanmaya çalışılmaktadır.[74] İnsancıl hukuk sınırları içerisinde kalmayan eylemler cezai sorumluluk getirdiğinden faillerinin işledikleri suçlardan dolayı yargılanması gerekmektedir.

İnsanlığa karşı işlenen suçlar, savaş veya silahlı çatışma döneminde sivil halka veya belirli bir gruba yönelik olarak uygulanan yaşam hakkı, kişi haysiyeti ve dokunulmazlığını hiçe sayan kasıtlı eylemlerdir. İnsanlığa karşı suçları adi suçlardan ayırmak gerekmektedir. İnsan öldürme, köleleştirme, işkence ve tecavüz gibi eylemler ulusal ceza hukuku sisteminde suç olarak tanımlansa da, bu suçlar bir sivil topluluğa yönelik olarak kasıtlı, geniş çaplı ve sistematik bir şekilde uygulandığında insanlığa karşı suç halini almaktadır.

Savaş sırasında yıpranan ve güven kaybına uğrayan hukuk ve adalet sistemine yeniden güven sağlanabilmesi için yeniden teşkil edilmesi gerekmektedir. Açılacak davalar, mahkeme süreçleri, kurulacak hakikat komisyonları, istenecek tazminatlar,

[73] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003, s. 530.
[74] Yasin Aslan, **Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014, s. 146.

verilecek cezalar ve çıkarılacak aflar gibi hususların tarafsız olarak gerçekleştirilmesi; geçmiş hasarın telafi edilmesi, intikam duygularının yatıştırılması ve devlete olan güvenin yeniden sağlanması bakımından büyük öneme sahiptir.

Çatışma sonrasında hukuk düzenin oluşturulması ve adaletin sağlanması konusunda dört farklı aşamanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İlk aşama anayasal düzenin sağlanması, demokrasi ve istikrara doğru bir geçiş döneminin başlamasıdır. İkinci aşama, geçiş dönemi adaletinin sağlanması amacıyla serbest seçimler sonucu oluşturulacak yeni hükümetin adalet sisteminin tesis edilmesidir. Üçüncü aşama, eski rejimin ve saldırgan tarafların gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri esas alınarak sorumluların tespit edilmesi ve yargılanmasıdır. Son aşama da atılacak adımlar ise mevcut hukuk düzenini yorumlayıcı ve düzeltici bir içeriğe sahip olmalıdır.[75]

Geçiş dönemi adaletinin temel amacı demokrasiyi ve toplumsal barışı hayata geçirebilmektir. Ancak bu amaca ulaşabilmek için öncelikle eski rejimin kurumlarının yeniden ele alınarak çatışma sonrası dönemin ihtiyaçlarına göre yapılandırılması gereklidir. Adaletin sağlanmadığı, gerçeklerle yüzleşmeyen ve toplumsal uzlaşının sağlanamadığı bir toplumda demokrasinin ve barışın kalıcı olarak sağlanması çok zordur.

Adalet ve uzlaşının sağlanması, geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin cezalandırılması, güvenlik ve istikrarın sağlanması için gerekli kurumların kurulması, anlaşmazlıkların çözümü için mekanizmalar oluşturulması adına tarafsız ve hesap sorulabilir yasal bir sistemin kurulması gerekmektedir. Bu faaliyet alanı içerisinde eski savaşçıların cezalandırılması veya mağdurlar ile uzlaştırılması için yasal ve bazen de geleneksel adalet sistemini kullanarak çeşitli önlemler alınması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yasaların uygulanması bakımından, medeni hukukun oluşturulması, mahkeme kurumlarının yeniden düzenlenmesi, kural ve eylemlerin hukuka uygun hale getirilmesi, hukuk uzmanlarının eğitilmesi ve istihdam edilmesi başlıca proje alanlarından bazılarıdır. Toplumsal uzlaşıya ilişkin olarak ise gerçeği bulma komisyonlarının ve uluslararası adalet divanının kurulması, insanlık dışı

[75] Kim Hunjoon, **Expansion of Transitional Measures a Comparative Analysis of Its Causes**, Minnesota, University of Minnesota, 2008, p. 5.

eylemlerin soruşturulması, vatandaşların uzlaşı konusunda eğitilmesi, uygun şartlar altında mültecilerin kendi ülkelerine geri dönmelerinin ve normal yaşama dönmelerinin sağlanması hususlarının gerçekleştirilmesini içermektedir.[76]

Bu mekanizmanın işletilmesi her şeyden önce kabul gören, yetkili ve meşru bir yargısal altyapının tesis edilmesiyle mümkün olacaktır. İç savaş sonrasında yargılama mekanizmasının kullanımında iki farklı yöntemin izlenebilmektedir. İlki insancıl hukukun uygulanması adına Yugoslavya ve Ruanda'da yaşanan soykırım sonucu kurulan ad hoc mahkemelerdir. İkincisi ise uluslararası hukuk ile yerel hukukun bir arada uygulanmasını öngören yerel mahkemelerdir. Ayrıca 1998 yılında 160 devletin katılımıyla toplanan Birleşmiş Milletler Konferansı sonucunda kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde kişi sorumluluğu ilkesi esasları doğrultusunda gerçek kişiler yargılanabilir. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yapabilmesi için ülkenin mahkemenin yargı yetkisini kabul etmesi veya BM Güvenlik Konseyi'nin mahkemeye başvurması gerekmektedir.

BM tarafından geçiş dönemi adaleti tanımda da hukuk devleti ile birlikte ifade edildiği görülmektedir. Bu nedenle çatışma döneminde yaşanmış olan insan hakları ihlallerinin hesabının verilmesi, adaletin sağlanabilmesi ve uzlaşmanın gerçekleşebilmesi amacına yönelik her çeşit çalışmayı geçiş dönemi adaletine ile birlikte değerlendirmektedir.[77]

BM'nin 2006 yılında yayımladığı "Çatışma Sonrası Devletlerde Hukuk Devleti Araçları" raporunda söz konusu yargılamaların amacına ulaşabilmesi için yapılacak kovuşturmalarda esas alınacak prensipler bulunmaktadır. Bu rapora göre: [78]

- Yapılacak olan kovuşturmalar, yargılama amaçların kolaylıkla anlaşıldığı, hesap verebilir, güçlü bir politik uzlaşmanın sağlanması ile gerçekleştirilmelidir.

[76] Özerdem, **a.g.e,** s. 129.
[77] United Nations Security Council, "The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies", Report of the Secretary-General, 12 October 2011, (Çevrimiçi) https://www.un.org/ruleoflaw/files/S_2011_634EN.pdf, 11 Eylül 2017.
[78] Office of the United Nations High Commisioner for Human Rights, "Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives", New York and Geneva, 2006, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawProsecutionsen.pdf, 11 Eylül 2017.

- Farklı çıkarların, oluşabilecek şüphelerin, sınırlı kaynakların ve uzun bir dava sürecinin meydana getireceği zorlukların da dikkate alınması gerekmektedir.
- Kovuşturma ve soruşturmalar için yeterli kapasitenin oluşturulması, yargılamalar için gerekli teknik desteğin sağlanması gerekmektedir.
- Mağdurlar belirlenmeli, kovuşturmaya katılımları ve tanıklıkları sağlamalıdır.

Yargılamalarda uygulanacak olan hukuk kurallarının belirli ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Bunun yanında yargılama sürecine de güçlü bir uluslararası ve toplumsal desteğin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Amaçlanan adaletin sağlanabilmesi için yargısal altyapının meydana getirilmesi, yargı mensuplarının eğitilmesi ve alınacak kararların tarafsızlığının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İç savaştan yeni çıkan bir ülkenin insan hakları ihlallerini gerçekleştirenleri iç hukuk çerçevesinde yargılamak amacıyla yeterli bir yargı sistemini tek başına hızla tesis etmesi muhtemel görünmemektedir. Yargı faaliyetlerinde görev alacak savcı ve hâkimlerin yeterliliği, tarafsızlığı ve bağımsızlığının sağlanması, bu mahkemenin halkının gözündeki meşruiyeti, yargılamanın hangi kanunlara göre yapılacağı gibi çözüme kavuşturulması gereken birçok husus bulunmaktadır. Yargı ve hukuk sisteminin yeniden düzenlenmesi konusunda da ülkelerin dış desteğe ihtiyacı bulunmaktadır.

Ağır insan hakları ihlalleri ve öldürme olaylarına katılmayan silahlı kişilere yönelik bir af ilanı toplumsal barış ve uzlaşı ortamının sağlanması için gerekli olabilir. Ancak ağır suçluların tespit edilerek gerekli cezaları almalarının sağlanması da bir o kadar önemlidir. Bu türden suçlar, iç hukuk kapsamında affedilse ya da görmezden gelinse dahi uluslararası hukuk çerçevesinde yargılamanın yapılması mümkündür. Mahkemelerin hukuka uygun olarak yargılama yapması, yargılamalar sırasında kullanabilecek sağlam delillerin varlığına bağlıdır. Bu nedenle çatışma devam ederken işlenen suçlar ile ilgili olarak yeterli seviyede delillerin toplanması ve şahitlerin belirlenmesi önemlidir.

Savaş sırasında işlenen suçlarda devlet sorumluluğunun bulunması durumunda bu sorumluluğun tespiti ve sorumluların cezalandırılmasında BM Güvenlik Konseyi kararı ile yetkilendirilmek şartı Uluslararası Adalet Divanı yargısı ve ile mümkündür.

4.7.5. Tazminat ve Mali Yardım Programlarının Uygulanması

Tazminat ve mali yardım programları, toplumun çatışmada uğradıkları zararların karşılanması, hayatlarını devam ettirebilmeleri için mali yardım almaları noktasında önemli birer araçtır. Mağdurların rehabilite edilmeleri, topluma kazandırılmaları, silahlı grupların silahsızlandırılması ve topluma uyum sağlamaları amacıyla çeşitli programlar geliştirilmelidir. Bu hususu gerçekleştirirken bireysel veya belli bir grubu hedefleyen doğrudan mali tazminatlar uygulamaya konulabileceği gibi meslek kazandırma, barınak sağlama, sağlık ve eğitim imkânlarına ilişkin sosyal yardımlar gerçekleştirilebilir.

Mağdurlara yardım edilmesi anlayışını esas alan bir yöntemin uygulanmasına yönelik olarak BM tarafından belirlenen kılavuz ilkelerde tazminat ve sosyal programlarının bileşenlerini şu şekilde sayılmaktadır:[79]

- **Onarma:** "*Mağdurların, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk tarafından ciddi ihlal sayılan durumların yaşanmasından önceki durumlarına yeniden ulaştırılmasını kapsamaktadır. Bireylerin insan hakları, kimlik, aile hayatı ve vatandaşlık haklarından eşit olarak yararlanması, yaşadığı yere geri dönmesi, işinin ve mallarının mülkiyetinin iadesi gibi hususlar bu kapsam içinde değerlendirilebilir*."

- **Telafi:** "*Çatışma sonrası ortaya çıkan bireylerin ölçülebilir maddi zararlarının belli oranlar dâhilinde karşılanmasını ifade etmektedir*."

- **Rehabilitasyon:** "*Tıbbi ve psikolojik bakım ile hukuksal ve sosyal hizmetler vasıtasıyla mağdurların topluma yeniden kazandırılmasını kapsamaktadır*."

- **Memnuniyetin Sağlanması:** "*İnsan hakları ihlallerinin durdurulmasından, suçluların belirlenmesi, yargılamaların gerçekleştirilmesi, idari yaptırımlar,*

[79] A.e.

kayıpların bulunması, resmi özür, anma törenleri ve insan hakları eğitimine kadar uzanan geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır."

- **Tekrarlanmama Garantisi:** "*Yaşanan ihlallerin bir daha gerçekleşmemesi adına ordu ve güvenlik güçlerinin teşkil edilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması, insan hakları görevlilerinin korunması, insan hakları eğitimi, kamu hizmetlerine uluslararası standartlarının kazandırılması, medyanın, sanayinin ve sosyal hizmetlerin hukuki güvencelerle donatılmasını ifade etmektedir.*"

Geçmişin kötü hatıralarının ve düşmanlıklarının geleceğe taşınmaması, geçmiş ile gelecek arasında kurulacak olan bağlantının geçmişte yaşanan olaylarla hesaplaşarak kurulması ancak sosyal adalet merkezli bir yaklaşımla mümkün olabilir. Yeniden inşa faaliyetlerinin başarısını belirleyecek olan bu yaklaşım, toplumsal barışın, istikrarın ve uzlaşının toplum genelinde kabul görecek bir nitelik göstermelidir. Çünkü barış sürecinin başarısını ağır sarsıntılar sonrasında toplum vicdanının ne ölçüde tatmin edilebildiği hususu belirleyecektir.[80]

4.8. İnsani Müdahale ve Barış İnşasında Karşılaşılan Sorunlu Alanlar

BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasında yaşanan tıkanmalar ortak bir kanaate ulaşılana kadar problemleri çözümsüz bırakmaktadır. İnsani müdahale harekâtı için yapılan yetkilendirmelerde net bir görev sınırı çizilmemekte ve süre olarak belirsizlik ortaya çıkmaktadır. İnsani müdahaleler Soğuk Savaş sonrası dönemde sayıca artmış ve nitelik olarak ise farklılaşmıştır. Müdahale esnasında ve barış sürecinde müdahale eden güçlerin karşı karşıya kaldıkları ciddi bazı sıkıntılar vardır.

4.8.1. Askerî ve Sivil Uzman Personel Yetersizliği

BM'nin barışı koruma kapsamında gerçekleştirdiği operasyonlar iki farklı döneme ayrılarak değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş döneminde geleneksel barışı

[80] Serdar Gülener, "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.VIII, Sayı 32, 2012, s. 43-76.

koruma ilkeleri, askerî gücün konuşlanması için tarafların rızasının bulunması, barış gücünün tarafsızlığı ve bir saldırı karşısında askerlerinin kendini savunması dışında silaha başvurmamaları gibi birçok sınırlamaya tabi bulunmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise BM kapsamında yapılan operasyonlar çoğunlukla insani müdahale temelinde ilgili devletin rızası alınmadan gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İnsani müdahale sonrasında barış sürecinde artan bir biçimde sivil unsurlarla işbirliğine gidilmesi ve BM'nin yeniden inşa faaliyetlerinde sivil görevleri de içerecek şekilde yapılanmaya başlamasına yol açmaktadır.

BM organlarının mevcut kapasitesi ile Arap Baharı sonrasında artma eğilimi gösteren devlet içi çatışmaların çözümüne yönelik icra edilmesi gereken faaliyetler arasında giderek artan bir fark göze çarpmaktadır. Bu durum karşısında ortaya çıkan en ciddi sorunlardan birisi, ihtiyaç duyulan nitelikli sivil personel ihtiyacının nasıl karşılanacağı sorunudur. Ayrıca askerî kapasitesi yüksek batılı ülkelerin BM'nin onayladığı müdahale güçlerine katılım konusunda isteksiz davranmaları bir başka sorundur. Dolayısıyla güçlü devletlerin BM barış güçlerini personel açısından destekleme konusunda isteksiz davranmaları, barış güçlerinin gelişmekte olan ülke personelinden oluşması sonucunu doğurmaktadır.

Askerî personel sıkıntısının dışında, insani müdahale harekâtlarında askerleri tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte deneyimli ve yeterli uzman sıkıntısı bulunmaktadır. Ateşkes ve barışın yeniden tesis edilmesi, yeniden inşa faaliyetlerinde çok sayıda sivil uzman personele ihtiyaç duyulmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerindeki etnik ve dini çatışmalar artış gösterdiği için yakın gelecekte bu ihtiyacın daha da artacağı bir gerçektir.

Gelişmiş ülkelerin askerî personeli teknolojiyi iyi kullanan, yüksek seviyeli bir askerî eğitim almış durumdadır. Gelişmekte olan ülkelerden gelen askeri personel bu yönden yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, müdahalelerin başarısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İletişim ve anlayış farklılıkları personel arası sorunlara yol açabilmektedir. Eğitim yönüyle barış güçlerinin belirli bir niteliğe ulaştırılması amacıyla öneriler getirilse de bu sorun aşılabilmiş değildir. Benzer sorun, müdahaleye destek sağlayan sivil uzman personel açısından da ortaya

çıkabilmektedir. Bu alanda uzman bir birim oluşturularak ihtiyaçların belirlenmesi ve yapılacak faaliyetlerin planlanması gerekmektedir.

4.8.2. Mali Destek ve Finansman Sıkıntısı

Sayıları artan ve kapsamları genişleyen BM operasyonlarının mali yönden finansmanının sağlanması bir diğer sorunlu alanı oluşturmaktadır. BM antlaşmasına göre üye devletler, ekonomik güçleri ölçüsünce BM harcamalarını ve bu operasyonların maliyetlerini karşılamakla sorumludurlar. Devletlerin bu sorumluluğu karşılamakta gönülsüz davranmaları BM'nin hareket alanını kısıtlamaktadır.

Dolayısıyla bir taraftan artış eğilimi gösteren BM operasyonlarının harcamaları, diğer taraftan üye devletlerin katılım paylarını ödememeleri gittikçe büyüyen bir bütçe açığına neden olmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalara rağmen bütçe açığının kapatılmasına yönelik bir düzenleme yapılamamıştır. Ekonomik krizlerin arttığı son dönemde bu durum BM harekâtlarının geleceğini ve yaptıkları görevleri tehdit eden ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

4.8.3. Eğitim ve Kültür Farklılıkları, İletişim Sorunları

İnsani müdahale güçlerine katılan personel farklı ülkelerden ve farklı eğitim düzeylerinden geldiklerinden olaylara yaklaşım tarzlarında ciddi farklılıklar olabilmektedir. Genellikle gelişmiş ülkelerden gelen personel, batılı değerlerin ve insan haklarını korumanın önemli olduğu bir kültürel değerlere ve teknoloji destekli bir eğitimden geçmişine sahip iken, diğer ülkelerden gelen personel bu bakımdan daha zayıf kalabilmektedir. Bu husus, müdahale esnasında ve müdahale sonrasında gerçekleştirilecek çatışma yönetimi faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Özellikle asker ve sivil personel arasında daha belirgin olan bu farklılıklar daha büyük sorunlara yol açabilmektedir. Asker ve sivil personel farklı kültür ve eğitim düzeylerinden geldikleri için, soruna ve çözüm yollarına yaklaşımları, ortaya koydukları çabalar açısından farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, sorunların analizi ve çözümü konusunda farklı alternatiflerin ortaya çıkmasına sebep olsa da, sivil-asker ekip çalışması kapsamında ciddi sıkıntılar ortaya koyabilmektedir. Bu sıkıntıların engellenebilmesi için görev alanlarının, sorumlulukların belirli olması ve

müdahaleye katılacak sivil ve asker tüm personelin ön eğitime tabi tutularak birlikte çalışabilir duruma gelmelerinin sağlanması önem arz etmektedir.

İletişim sorunu genellikle üç şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk sorun, farklı ülkelerden gelen sivil veya asker personelin anadilleri farklı olduğundan, aralarında ciddi iletişim sorunları yaşanabilmektedir. Ortak iletişimin sağlanması için çoğunlukla İngilizce dili kullanılmaya çalışılsa da yeterli olmadığı durumlar ortaya çıkabilmekte, personel arasında arzu edilen iletişim seviyesi sağlanamamaktadır. Bu durum, ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelen personelin birlikte çalışmasına ve birlik duygusunun gelişmesine engel teşkil etmektedir. Personel kendi dilini konuşan kişilerle daha çok iletişime girmekte ve diğer personele daha az iletişimde bulunabilmektedir.

İkinci sorun, askerî operasyonlarda dil problemi zaman zaman koordinasyon sıkıntılarına yol açmakta ve operasyona katılan birliklerin harekât yeteneklerini kısıtlayabilmektedir.

İletişim konusundaki üçüncü sorun ise, askerî güçlerinin çatışma bölgelerinde ve sivil uzmanların kendi faaliyet alanlarında yerel halk ile yaşadığı dil farklılığından kaynaklanan iletişim güçlüğüdür. Nihayetinde müdahalenin ve yeniden inşa faaliyetlerinin başarısı, çatışan grupların ve büyük oranda yerel halkın yapacağı işbirliğine bağlıdır. Bu işbirliğinin sağlanması ise güçlü bir iletişimin gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu iletişimin sağlanabilmesi için yerel dili iyi bilen tarafsızlığına şüphe duyulmayacak, çatışan taraflarca kabul gören yerel çevirmen ve danışmanların, istihbarat faaliyetleri, yönetim ve koordinasyon alanlarında görevlendirilmesi faydalı olabilecektir.

4.8.4. Askerî Gücün Aşırı Kullanımı

İnsani müdahaleler devletin ve çatışan tarafların rızası olmadan gerçekleşmekte, bu nedenle güç kullanımı kaçınılmaz olmaktadır. Silahlı çatışmalarda artan oranda güç kullanımı çok sayıda sivilin ölümüne, yaralanmasına ve yerinden edilerek mülteci durumuna düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle askerî müdahalenin barış ve güvenlik ortamını tesis etmeye yönelik faaliyetler

olmaktan çıkıp, savaş görünümüne bürünmesinin engellenmesi gerekmektedir. Müdahalenin çatışmaları tırmandırarak daha fazla sivilin yaşamını kaybetmesine neden olmaması beklenmektedir.

BM sistemi büyük çaplı askerî operasyonları komuta ve kontrol edebilecek bir yeteneğe sahip değildir. Bu nedenle askerî olarak müdahaleye geniş katkılar sunan büyük devletler müdahalenin şeklini ve kuvvet kullanımını belirlemektedirler. Özellikle bir tarafa karşı yoğun güç kullanımı ister istemez müdahale güçlerinin tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Askerî güç kullanımına maruz kalan taraf kendisini mağdur olarak görmekte, müdahale güçlerine karşı düşmanca hareketlerde bulunmakta ve diğer tarafın yanında yer almakla suçlamaktadır.

Askerî operasyonlarda sivil kayıpların yaşanması uluslararası kamuoyunun hassas olduğu konular arasında yer almaktadır. Askerî hedefler ortadan kaldırılırken sivillerin zarar görmemesine çok büyük bir önem verilmemelidir. Libya müdahalesinde bu hususa büyük oranda riayet edildiği görülmüştür.

4.8.5. Barış İnşa Süreçlerine Yönelik Eleştiriler

Barış İnşa süreçlerine yönelik eleştiriler, yardımların politik ve askerî amaçlara alet edilmesi, savaş ekonomisiyle ilişkisi, çatışmaların uzaması ve şiddetlenmesine sebep olması, acil insanî durumların sürekli hâle gelmesi, savaş dönemlerinde tarafsızlık ilkesinin göz ardı edilmesi gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Uluslararası sivil toplum örgütlerinin ulus inşasında oynayabilecekleri rollere yönelik eleştiriler ise;

- Taraflı yardımlarla göç hareketlerinin manipüle edilmesi ve bu suretle politik unsurların zayıflatılması veya güçlendirilmesi,
- Yiyecek yardımının çatışan taraflara yönlendirilmesi,
- Yardım malzemelerinin askerlere verilmek üzere veya silah alımı için gasp edilmesi veya çalınması,
- Sivil toplum kuruluşlarının kontrolündeki mülteci kamplarının taraflara gizleme sağlaması,

- Bilgi toplama faaliyetleri sayesinde hükümetlerin ve kamuoyunun yanlış yönde etkilenebilmesi olarak ifade edilebilir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Doğu-Batı çatışması, devletler arasındaki ilişkileri kutuplaştırarak istikrarı sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası çözülmeyle birlikte bölgesel ve devlet içi çatışmaların sayısı da artmıştır. Bu duruma paralel olarak BM operasyonlarında yaşanan artış sonucu BM'nin ve devletlerin bu operasyonları destekleyecek yeterli kapasiteye sahip olmadığı görülmüştür.

Ulus inşasında dış güçlerin oynadığı en önemli rol barış ve güvenlik ortamının sağlanmasında silahlı kuvvetlerce gerçekleştirilmektedir. Yeniden inşa faaliyetlerinde sivil unsurların payının artırılması için gerekli şartların oluşturması gerekmektedir. Ancak çok uluslu askeri güçler ile sivil unsurlar arasındaki işbirliğini gerçekleştirebilecek iletişim ve etkileşim ortamı yeterince sağlayamamaktadır.

Barış inşası, ateşkes ve barışın sağlanmasından, anlaşmazlığın nedenlerine yönelik uzlaşma çabalarına, insani yardım sağlamadan, siyasi, ekonomik, idari birçok alanda yeniden yapılanmaya kadar geniş kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Barış inşası uzun zaman alan, uzman personel gerektiren, maddi finasman ihtiyacı olan uluslararası toplumun mutlaka içerisinde olması gereken bir faaliyettir.[81]

4.9. Sivil-Asker İşbirliği Faaliyetlerinin Koordinasyonu

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile dünya üzerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) faaliyet gösterdiği alanlar daha da genişlemiştir. Günümüzde STK'lar silahlı çatışma potansiyeli yüksek olan veya çatışmaların yaşandığı bölgelerde farklı alanlarda görev almaktadırlar. Daha önce çoğunlukla Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatı'nın (International Committee of the Red Cross-ICRC) görev aldığı çatışma bölgeleri, artık değişik organizasyon yapısına ve fonksiyonlara sahip çok sayıda STK tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Devlet içi silahlı çatışmaların şiddetinin ve çatışma bölgelerinde görev yapan sivil personel sayısının artması neticesinde STK'larının güvenliğinin sağlanması ve icra ettikleri faaliyetlerin askerî birliklerle koordinasyonu insani müdahale operasyonları için önemli bir husus haline gelmiştir.

[81] Öner, **a.g.e.,** s. 1-22.

Özellikle 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan silahlı çatışmalar kapsamında görev alan BM'ye bağlı çalışan sivil unsurların ve STK'ların korunması, yardım konvoylarına refakat edilmesi, sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin desteklenmesi için askerî harekât planlarına gerekli girdilerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. BM tarafından bu sürece paralel olarak, barış ve güvenlik ortamının sağlanmasının insani yardım faaliyetlerinden bağımsız olamayacağını ortaya koyan, ayrıca önleyici diplomasi, barış yapma ve barışı koruma faaliyetlerine sivil unsurların katılımını vurgulayan 'Agenda for Peace' adlı rapor yayımlanmıştır.[82] Zamanla sivil-asker işbirliği uygulamaları kendisine daha fazla uygulama alanı bulmuş, bilhassa Kosova müdahalesi, yeni geliştirilen konseptin uygulanması için elverişli bir alan olmuştur.[83]

Çatışma bölgelerinin, yerel halkın etkilendiği veya doğrudan hedef alındığı yaşam alanları ile iç içe geçmesi, sadece askerî yöntemlerle çatışma yönetiminin aşamalarının yerine getirilemeyeceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Arabuluculuk faaliyetlerinden, ateşkes ve barış görüşmelerine, çatışma bölgelerindeki sivillere temel ihtiyaçların ulaştırılmasından, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlardaki yeniden inşa çalışmalarına kadar çok farklı alanlarda STK'lar, askerî birliklerle işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Sivil-Asker işbirliği uygulamalarında profesyonel bir anlayışın oluşturulması, görev alacak askerlerin ve sivillerin bu konulara yönelik eğitilmesi, bilgi ve tecrübe seviyesinin artırılması, koordinasyon usullerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu sayede askerlerin yükünün azaltılması, halkın korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması, halkın müzahir hale getirilmesi ve sivillerin uzmanlığından daha fazla istifade edilmesi amaçlanmaktadır.

Hükümet dışı sivil toplum kuruluşlarını ifade etmek için İngilizcede Non-Governmental Organization-NGO tabiri kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, "BM'nin amaçlarını ilke edinmiş, kâr amacı gütmeyen, üyelerinin katkı sağladığı bağımsız mali kaynaklara sahip, gerçek veya tüzel kişilerce oluşturulan, uluslararası kuruluşlar ya da devletler tarafından kurulmamış, devlet politikalarından bağımsız

[82] An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking, and Peace-keeping. (1992). http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 21 Mart 2015).
[83] Raj Rana, "Contemporary challenges in the civil-military relationship: Complementary or incompatibility?", **IRRC September**, Vol. LXXXVI, No: 855, 2004, pp. 565-591.

karar mekanizmasına sahip, idari bir yapı altında tam zamanlı çalışan personeli olan, insanlığın yararına politikalar gerçekleştirmeyi hedefleyen sosyal kuruluşlardır."

Günümüzde silahlı kuvvetler, BM'nin sivil unsurları ile STK'lar çatışmanın önlenmesi safhasında, çatışma ortamında ve çatışma sonrası dönemde bir arada bulunmaktadır. Çatışma yönetimi faaliyetlerinde uluslararası sivil kuruluşlara yer vermediği takdirde geçmiş insani müdahaleler sonrasında barışın sağlanması ve yeniden yapılanma faaliyetlerinde askerî gücün tek başına yetersiz kaldığı görülmektedir. Kurumsal kültürlerinin ve amaçlarının farklı olmasından dolayı aralarındaki işbirliğinin başarılı bir şekilde sağlanması için gerekli olan temel esasların ve koordinasyon usullerinin belirgin bir şekilde ortaya konulması beklenmektedir. Bu amaçla öncelikle günümüz çatışma yönetimi faaliyetlerinde sivil-asker işbirliğinin tam olarak anlaşılması için, askerî güç ile STK'lar ve uluslararası kuruluşların amaçlarının ve faaliyetlerinin incelenmesi, insani müdahale harekâtlarında uygulanabilir sonuçların elde edilmesi gerekmektedir.

Operasyon alanında sivil unsurlar ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkilerin en dikkat çeken yönü birbirinden bağımsız aktörler olmalarına rağmen ortak faaliyet alanlarında başarı elde edebilmeleri için işbirliği içerisinde çalışmaları ve birbirlerini tamamlamaları gereksinimidir. İki aktör arasında birçok alanda temel farklılıklar bulunmaktadır. Silahlı kuvvetler hiyerarşik yapıda, talimat ve kurallara sıkıca bağlı, büyük oranda kaynak sıkıntısı olmayan, hızlı hareket edebilen, resmi statüsü bulunan ve belirli bir vazifeyi yerine getiren bir organizasyonlardır. STK'lar ise; bağımsız hareket edebilen, duruma göre değişebilen esnek görev tanımları olan, gönüllü ve idealist insanlardan oluşan, kaynakları fazla olmayan, resmî statüsü bulunmayan hükümet dışı organizasyonlardır.

STK'lar yakın dönemde yavaş ancak büyük bir değişim süreci göstermiş, profesyonelleşme, bürokratik bir yapıya geçme, askerî ve politik kurumlar ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla çeşitli adımlar atmışlardır. Bu gelişmelere rağmen, insani amaçlarla faaliyetlerde bulunan bu iki aktör arasında en büyük fark, olaylara yaklaşım tarzı ve anlayışlarında ortaya çıkmaktadır. Silahlı kuvvetler, faaliyetlerini her zaman kendilerine verilmiş olan belirli bir askerî vazife doğrultusunda

gerçekleştirmek için çaba göstermektedir. Bu sebeple STK'lar gibi tarafsız, esnek ve bağımsız şekilde hareket edememektedirler.

Çatışma bölgelerinde insani yardım ve yeniden inşa faaliyetlerinde bulunan bu iki aktör arasındaki ilişki düzeyi ne olursa olsun, barış ve istikrarın kalıcı hale gelmesi açısından gerçekleştirdikleri faaliyetler birbirini etkilemektedir. Bu yüzden aynı çatışma bölgesinde görev alan bu aktörlerin birbirlerinin faaliyetlerini anlamaları, destek sağlamaları, aralarında iletişim ve işbirliğinin sağlanması önem arz etmektedir.[84] Günümüzde yaşanan silahlı çatışma ve savaşlarda, askerî birlikler ile harekât alanında farklı amaçlarla bulunan sivil aktörler arasında koordinasyon ve irtibatı sağlayacak sivil ve askerî birimlerin kurması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

4.9.1. İnsani Yardımların Uluslararası Hukuktaki Yeri

İnsani yardım faaliyetleri; kriz, silahlı çatışma ve savaş bölgelerinde çoğunlukla ilk olarak BM unsurları, uluslararası yardım organizasyonları ile STK'lar tarafından icra edilmektedir. Bu kuruluşlar bu faaliyetleri sadece insani amaçlarla ve uluslararası insani hukuka uygun şekilde yapmaktadırlar.

Devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası toplum; silahlı çatışma bölgelerinde bulunan sivil halkı ve insani yardım kuruluşlarını korumak maksadıyla uluslararası hukukun uygulanmasını sağlamakla yükümlülüğündedirler. Devletler, bu maksatla yapılan anlaşmalarla, savaşın insanileştirilmesi adına sivillerin korunmasını, savaş esirlerine uygun muameleyi, bağımsız ve tarafsız yardım kuruluşlarının çatışmalardan etkilenen sivil halka ulaşması gibi hususlarını güvence altına almaya çalışmıştır.

12 Ağustos 1949 tarihinde imzalanan, Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi onuncu maddesinde: "*İşbu sözleşme hükümleri, Beynelmilel Kızılhaç Komitesi'nin ve tarafsız diğer her hangi bir insani kuruluşun,*

[84] A.e.

çatışan tarafların onayı ile sivil şahısları himaye ve bunlara yardım için girişecekleri insani faaliyetlere bir engel teşkil etmez"[85] hükmü yer almaktadır.

Cenevre Sözleşmelerine ek olarak 8 Haziran 1977 tarihinde yapılan Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 2 Numaralı Protokol'ün 18. maddesinde ise tarafsız yardım toplulukları ve yardım hareketleri hakkında hükümler bulunmaktadır.

4.9.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Çatışmalarda Görülen Sivil Aktörler

Yirminci yüzyılın sonundan itibaren, bazı ülkelerde meydana gelen çatışmalara, askerî ve barış operasyonları şeklinde uluslararası müdahalelerde bulunulmuştur. Çatışmaların değişen doğası ve uluslararası ortamda bu olayların acısını azaltma ile ilgili istekteki artış, değişik aktörler ve uyguladıkları yöntemler arasında daha büyük bir işbirliği ve koordinasyon ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu savaş ve çatışma ortamında görülen insani yardım faaliyeti yürüten aktörler; sivil aktörler, politik aktörler ve silahlı kuvvetler olarak üç grupta sınıflandırılmaktadır:

- İnsani yardım faaliyetinde çalışan sivil aktörler; BM yardım kuruluşları, Uluslararası Kızıl Haç, Kızılay gibi organizasyonlar ile farklı alanlarda görev alan STK'ların karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Politik aktörler; devletler, BM, AB gibi uluslararası örgütler ve diğer devlet kurumları olmaktadır. Bu politik aktörler, askerî ve insani faaliyetlerin şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

- Askerî aktörler; ulusal, bölgesel, BM şemsiyesi altında veya bölgesel güvenlik kuruluşları emri altında görev yapan silahlı kuvvetler mensupları ile koalisyon güçlerini içermektedir.

[85] Bkz. https://www.icrc.org/en/download/file/35023/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf, (Çevrimiçi) 03 Ocak 2017.

Günümüz çatışmaları Soğuk Savaş öncesi döneme ait çatışmalara göre daha karmaşık bir hâl almıştır. Dinî, etnik, milliyetçi, ekonomik ve siyasi nedenler gibi motivasyon kaynaklarına sahip olan hükümet güçleri, terör örgütleri, aşiretler, kabileler, bireyler vb. aktörler savaş bitse de çatışma ortamını sürdürmek istemektedir. Devlet dışı aktörlerin çatışmalarda yer alması, çatışmaların sona erdirilmesini güçleştirmektedir. Bu çatışmaların çözümü için gerçekleştirilecek faaliyetlerde siyasi aktörler, sivil örgütler ile silahlı kuvvetlerin beraber çalışma gereksinimleri çatışmalarının bu karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır.

Çatışma yönetimi faaliyetlerinde silahlı kuvvetlere açık hedefler verilmesi, diğer organizasyonlar ile bu hedeflere uygun amaçlar doğrultusunda eşgüdüm ve işbirliğinin sağlaması gerekmektedir. Çatışmanın yatıştırılması ve çözümü safhasında yapılacak olan planlamalarda, görev alan sivil unsurların fikirlerinin alınması faydalı olacaktır. Çatışma sonrası ortamda, değişik özelliklere sahip ulusal ve uluslararası aktörler arasında koordinasyon bir ihtiyaç hâline gelmektedir. Bu esnada yapılacak veya daha önceden yapılmış olan kısa, orta ve uzun vadeli planlarda, güvenlik, siyaset, insani yardım, insan hakları, geliştirme, barışın tesisi, hukuk düzenin oluşturulması gibi konuların üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir.

4.9.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Savaş ve Çatışma Ortamlarındaki Güvenlik Stratejileri

Çatışma bölgelerinde değişik programlar yürüten sivil kurum ve kuruluşlar, Soğuk Savaş döneminde güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasında, tarafsız davranma, yardım etmeye çalıştıkları devlet ve toplum tarafından kabul edilme hususlarına dayalı bir strateji takip etmişlerdir. İnsani yardım faaliyetlerinde bulunan kişilerin geçmişte barış operasyonlarda kendilerini koruyan yansızlık ve tarafsızlıkları ile günümüzde oluşan silahlı çatışma ortamda kendilerini korumaları mümkün olamamaktadır. Yeni çatışma ortamında, çatışan tarafların sivil halkı doğrudan hedef aldığı bir ortamda, insani yardım sağlayan personele karşı da gösterilen şiddet hareketleri ve saldırılar birçok can kaybına neden olmaktadır.

Sivil görevlilerin ve yardım kuruluşu temsilcilerin çatışan tarafların hedefi hâline gelmesi üzerine yapılan çalışmalarda güvenliklerinin sağlanması amacıyla

yeni bir arayışa gidilmiştir. Bu kapsamda, çatışan taraflarca kabul görme, gerekli korunma tedbirlerinin alınması ve saldırıların caydırılması şeklinde ifade edilen birbirleri ile yakından ilişkili bir güvenlik stratejisi ortaya konulmuştur. Bu yeni stratejide; güvenliğin, çatışan taraflarla pozitif ilişkiler geliştirerek tesis edilmeye çalışılması kabul görme; güvenlik tehditlerine karşı hassas tarafların azaltılmasını sağlamak maksadıyla koruyucu tedbirler alınması ve hareket tarzları belirlenmesi korunma tedbirleri; yaptırım ve gerektiğinde silah kullanımını içeren karşı tehdit bildiriminde bulunulması caydırma kısmını oluşturmaktadır.[86]

Askerî müdahaleler, insani amaçlarla yapılsa bile silahlı çatışma veya savaş anlamına gelmektedir. Bosna, Kosova gibi örneklerde görüleceği gibi çok uluslu silahlı kuvvetlerin yapmış olduğu yardım faaliyetleri ve yardım faaliyetlerini destekleme görevleri zorunluluklardan kaynaklanmıştır. Çatışma ortamında bulunan asker veya sivil aktörler tarafından gerçekleştirilen insani yardımlar sonrasında taraf tutma iddiası ile bir şekilde karşı karşıya kalmaktadır.

1990'lı yıllarda çatışmaların yönetiminde ve çözümünde, politik, askerî ve sivil çabaların daha sıkı bir entegrasyonu dikkat çekmiştir. Bu yıllardan itibaren çok uluslu askerî güçlere insani yardım faaliyetlerinde bulunma görevleri verilmeğe başlanmıştır. Bu eğilimin bir neticesi olarak, Bosna ve Somali'de icra edilen yardım faaliyetlerinin tarafsızlığı ve bağımsızlığı çatışmadaki tarafların gözünde sorgulanmaya başlamıştır. Zamanla çatışmanın bir tarafı olarak görülmeye başlanan barış kuvvetlerinin lojistik vasıtalarını veya eskort güçlerini kullanan STK'ların tarafsızlıkları da aynı şekilde sorgulanmış ve yardım konvoylarına saldırılar düzenlenmiştir. Bu ilişkinin düzenlenmesi hususu bilhassa yansızlık, tarafsızlık ve bağımsızlık prensiplerine önem veren hükümet dışı kuruluşlar için büyük önem arz etmektedir.

Çok uluslu silahlı güçlerin çatışma bölgesindeki görevleri, çatışmanın çözümünü kolaylaştırmak maksadıyla güvenlik ve düzenin kurulması ve muhafazası

[86] David C. Martin, "Covering the Pentagon for Television: A Reporter's Perspective", **Defense Beat: The Dilemmas of Defense Coverage,** Ed. by. L.B.Thompson, New York, Lexington Books, 1991, pp. 4-7.

olarak değerlendirmelidir. Uluslararası krizlerde ve çatışma alanlarında tarafsızlık, yansızlık ve bağımsızlık ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olarak çalışan STK'ların çatışma bölgelerindeki amacı ise çatışmaları çözmek değil, insan onurunu korumak ve hayat kurtarmaktır. STK'ların çalışmalarının politik veya askerî hedef ve düşüncelerle bir arada düşünülmemesine dikkat edilmelidir.

Ayrıca günümüzde çatışma bölgelerinde görev yapan askerî birlikler ile sivil aktörlerin faaliyetleri ve rolleri arasındaki ayrım giderek azalmaktadır. Askerî faaliyetlere ek olarak sağlık, eğitim, altyapı inşaatları, insani yardımların ulaştırılması gibi çok geniş bir yelpazede destek faaliyetleri bulunmaktadır. Silahlı kuvvetler bunları yaparak askerî müdahalenin yanı sıra insani amaçlarla da hareket ettiğini göstermektedir. Silahlı kuvvetlerin sivillerin güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra günümüzün karmaşık çatışma ortamlarında, bu tip faaliyetlere de artan oranda personel ve kaynak ayırması gerekeceği değerlendirilmemektedir.

4.9.4. İnsani Müdahalelerde Sivil-Asker İşbirliğinin Gerçekleştirilmesi

Sivil asker ilişkileri, Balkanlarda yapılan askerî müdahalelerden bu yana birbirlerini tamamlayıcı şekilde gelişmiştir.[87] 1999 yılında, NATO Hava Kuvvetleri Sırbistan ve Kosova'daki hedefleri bombalarken, NATO askerleri Arnavutluk ve Makedonya'da mülteci kampları inşa etmişlerdir. Bu örnekte görüldüğü gibi, silahlı kuvvetlerin geleneksel insani yardım alanına girmesi, Kosova'ya gitmek için Sırp yönetimi ile görüşen tarafsız STK'lar için zorluklara ve sıkıntılara neden olmuştur.[88]

İnsani tabirinin, askerî harekât ile birlikte kullanılması STK'lar tarafından da kısmen eleştirilmektedir. Terimin bu şekilde kullanılmasının, insani amaçların temelinde olan tarafsızlığı tehdit ettiğini, askerî müdahalelerde güç kullanımını yasallaştıran bir ifade olarak kullanılmasına sebep olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle daha az tepki çekecek koruma sorumluluğu kavramının kullanılmasının uygun olduğunu savunmaktadırlar.

---

[87] Michael Pugh, "The Challenge of Civil-Military Relations in International Peace Operations", **Disasters**, Vol. XXV, lssue: 4, December 2001, pp. 345-357.

[88] Pierre Krahenbuhl, "Conflict in Balkans: Human Tragedies and the Challenge to Independent Humanitarian Action", **International Review of the Red Cross**, No. 837, 2000, pp. 11-29.

Silahlı çatışmanın sona erdirilmesi, barışın sağlanması ve yeniden inşa faaliyetlerini görev olarak almış silahlı kuvvetler için silahlı çatışmaların önlenmesi ve güvenliğin sağlanması hariç diğer görevler harekât harici asli görevler hâline gelmiştir. Sivil halka yardım sağlama ve diğer sivil aktörler tarafından yapılan insani yardım ve yeniden yapılandırma faaliyetlerini desteklemek amacıyla silahlı kuvvetler yeniden yapılanmaktadır. Bu şekilde, güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik yapılması gereken işlerin icrasına ek olarak, silahlı kuvvetlerden çatışma sonrası dönemde yerel otoriteler ve sivil unsurlar tarafından yapılan politik ve yeniden inşa çalışmalarının bir parçası olmaları beklenmektedir. Bunun yanı sıra BM'nin, siyasi ve askerî uluslararası örgütlerin ve STK'ların da sivil-asker işbirliği kapasitelerini geliştirmelerini gerekmektedir. Bu sürece ayak uyduramayan sivil aktörler kendilerini zamanla, insani yardım faaliyetleri sürecinin dışında bulabilmektedir.

Ulusal ve bölgesel seviyelerde, silahlı kuvvetlerin kapasitelerinin birleştirilmesi ve gelecekteki askerî müdahalelerde başarının arttırılması için çeşitli çabalar mevcuttur. Çatışmalara katılmış olan silahlı kuvvetler, çatıştığı yerleşim birimlerinde ihtiyaç duyulduğu hızla barışı koruma veya insani yardım faaliyetine geçiş yapabilmektedir. Silahlı kuvvetler, çatışma bölgelerinde verdikleri mücadelenin sivil yönden desteklenebilmesi için sivil fonksiyonları ve uzmanları bünyelerinde barındırmak zorunda kalmaktadır. Bu sivil uzmanların insani yardım, yeniden inşa veya politika süreçlerindeki önemleri artmaktadır. Bu durumda önceden askerî yapı içine iliştirilmiş olan sivil veya asker uzmanlar sayesinde silahlı kuvvetler, görev yaptığı bölgedeki STK'lar ve yerel sivil yönetim için politika üretmekte, reformlar planlamakta, altyapı ve yardım faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlayabilmektedir. Bu kişiler silahlı kuvvetlerin danışmanlığını yaptığı gibi, insani yardım, yeniden inşa ve özel sektör faaliyetlerini icra edenlere de danışmanlık yapmaktadır. Bu danışmanlık neticesinde insani yardım faaliyetlerinin başarılı olma şansı artmaktadır.

1990'lı yıllardaki gelişmeler insani müdahalelerde çoğunlukla yer alan NATO'daki sivil-asker işbirliği sürecini etkilemiştir. NATO'ya üye ülkelerin silahlı kuvvetlerinde, silahlı kuvvetlerin sivil faaliyetlerle uğraştığı çatışma dışı fonksiyonları veya sivil otoriteler, STK'lar ve uluslararası insani yardım kuruluşları tarafından yürütülen görevlere silahlı kuvvetlerin dâhil edilmesi mekanizmasına

genel olarak Sivil-Asker İşbirliği olarak isimlendirilmektedir. Sivil-asker işbirliği faaliyetleri uygulamada; harekât öncesi, harekât esnasında ve harekât sonrası görev ve faaliyetler olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır:

Harekât öncesi dönemde yürütülen faaliyetler; planlama, tavsiyelerde bulunma ve eğitsel faaliyetleri kapsamaktadır. Kuvvet kullanımı içermeyen veya kuvvet kullanma tehdidini içeren tedbirlerin yerine getirilmesine yönelik faaliyetler planlanarak icra edilmektedir.

Askerî açıdan sivil-asker işbirliğinin en önemli faaliyeti; harekât bölgesinde, askerî birliklerin konuya ilişkin planlamaların yapılması ve uygulanmasında etkinlik sağlamaktır. Bu görevlere resmî ve gayri resmi ilişkiler de dâhil olup, söz konusu ilişkilerin tesis edilmesi ve sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun için irtibat sağlanan ve irtibat sağlanacak olan mevcut sivil organizasyonlarla ilgili olarak sürekli güncel değerlendirmeler yapılmalı ve işbirliği bağlantıları güçlendirilmelidir. Bu kapsamda operasyon sırasında icra edilecek görevler; irtibat sağlanması, bilgi teatisi, anlaşmalar yapılması, koordinasyon, değerlendirmeler ve sivil-asker işbirliği faaliyetlerinin icrasıdır.

Harekât sonrası safha, geçiş safhası olarak da tanımlanmaktadır. Geçiş safhası, askerî harekâtın sonuçlandırılması süreci olup, askerî kesimin icra ettiği görevler ne kadar az olursa, geçiş süreci o kadar kolay olmaktadır. Askerî operasyonların tamamlandığı ve sivil organizasyonların daha aktif bir rol aldığı geçiş döneminde, sivil-asker işbirliği; koordinasyon, yeniden konuşlanma veya görevlerin transferinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu safhadaki sivil-asker işbirliği faaliyetleri, bu görevlerin sivil yaşamı kesintiye uğratmayacak şekilde sonuçlandırılması amacı taşımaktadır.

4.9.5. Sivil Asker İşbirliği Modelleri

Silahlı çatışmalar başlamadan önce sorunlu bölgelerde, bazı ulusal ve uluslararası insani yardım faaliyetleri yapılmaktadır. Bu faaliyetlere uluslararası yardım kuruluşları ve STK'lar katılmaktadır. Bu yüzden sorunlu bölgedeki olayların tırmanması neticesinde ortaya çıkan insani müdahalelerde silahlı kuvvetler bölgeye

ulaştığı zaman sivil unsurlarla ile karşılaşmaktadır.[89] Çoğu zaman silahlı çatışmaların ortasında kalan bu sivil unsurların güvenliğinin sağlanması, yardım konvoylarına eskort edilmesi, yardımların dağıtılması ve gerektiğinde çatışmanın şiddetine göre sivillerin tahliye edilmeleri silahlı kuvvetlerin sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir.

Sivil-asker işbirliği için geçmiş uygulama örnekleri dikkate alındığında; karar verme süreci, silahlı kuvvetler ile sivil unsurlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun şekli, işbirliği kararının alındığı seviye ve yerel halkın konumu gibi faktörlere bağlı olacak şekilde dört farklı model karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; bağımsız, kolektif, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya şeklinde uygulanabilen sivil-asker işbirliği modelleridir.

Bağımsız modelde, silahlı kuvvetler ile sivil unsurların karşılıklı olarak amaçlarını yerine getirebilmek için bağımsız olarak hareket ettikleri, sadece gerektiğinde kısa süreli bir araya gelmelerini içermektedir. Bu model, tamamlayıcı yaklaşım şeklinde de tanımlanabilmektedir. Bu modelde, silahlı kuvvetler ve sivil unsurlar birbirinden bağımsız bir şekilde bölgenin istikrarı için çalışmaktadır. Karşılıklı anlayış ve saygı her iki aktör arasında bulunmakta, durum gerektirdiğinde bazı özel amaçlara ulaşmak için işbirliği yapılmaktadır. Doğal felaketlerden sonra yapılan yardım görevlerinde, geleneksel barışı koruma operasyonlarında veya kısa süreli güvenlik riski az olan askerî müdahalelerde uygulanabilmektedir.

Silahlı kuvvetlerce oluşturulan sivil-asker işbirliği timlerinin görev önceliği askerî hedeflere ulaşılmasıdır. Bununla birlikte bu timler, ihtiyaç hâlinde sivil amaçlar veya sivil unsurların desteklenmesi için çalışmaktadır. Her iki aktörün kendi karar verme süreci bulunmakta, özel durumlarda birlikte çalışılmaktadır. Bunun dışında her iki aktör kendi önceliklerine göre belirlediği hedefleri tamamlamaya çalışmaktadır. Bu modelin en büyük sakıncası işbirliğinin sınırlı olması ve yeterli koordinasyonun sağlanmamasından kaynaklanan mahzurların bulunmasıdır. Bu

[89] Lisa Witzig Davidson, Margaret D. Hayes, James J. Landon, **Humanitarian and Peace Operations: NGOs and the Military in the Interagency Process,** Washington, NDU Press Book, December 1996, pp.5-6.

nedenle güvenlik risklerinin fazla olduğu durumlarda kullanılmaması uygun olacaktır.

Kolektif modelde, silahlı kuvvetler ve sivil aktörler bir arada görev yapmaktadır. Askerî ve sivil aktörler, çatışma yönetiminde daha çok da çatışmanın çözümü aşamasında beraber kullanılmaktadır. Ortak olarak belirlenen bir amaç için çalışan aktörler, çözüm için gerekli olan hususların nasıl yapılacağı üzerinde de anlaşmışlardır. Bu modelde aktörler arasında ast-üst ilişkisi bulunmamakta, planlar karşılıklı işbirliği ve fikir alışverişi ile yapılmaktadır. İşbirliğinin amacı; çatışma yönetimi safhalarına ilişkin faaliyetleri eşgüdüm içerisinde gerçekleştirmek ve müdahale edilen ülkenin halkının çıkarlarını yükseltmek maksadıyla yeni hükümete ihtiyaç duyulan alanlarda gerekli desteği sağlamaktır. Askerî birlikler acil insani yardım faaliyetlerini sağlamakta daha sonra çatışma ortamının durumuna göre sivil aktörler devam etmekte, aynı zamanda sivil aktörlerin güvenlikleri de askerî birliklerce sağlanmaktadır.

Bu model neticesinde sivil-asker aktörler arasındaki fark bulanıklaştığı için STK'lar arasında kolektif modele karşı olanlar bulunmaktadır. Karşı olan STK'lar, askerî görevlerin icrası ile kendilerinin ilişkilendirileceği korkusu taşımaktadır. STK'lar tarafsızlıklarını korumak ve silahlı gücün kullanımından kaynaklanan insani değere dayalı sorunlardan kaçınmak maksadıyla silahlı kuvvetler ile doğrudan işbirliği yapmaya isteksiz davranabilmektedir. Bununla birlikte, silahlı çatışmaların şiddetinin az olduğu krizin başlangıç safhasında kolektif işbirliğinin sağlanması daha kolay olabilmektedir.

Aşağıdan Yukarıya modelde, silahlı kuvvetler tarafından yürütülen sivil-asker işbirliği faaliyetleri daha çok sivil aktörleri desteklemekte kullanılmaktadır. Silahlı kuvvetler bu modelde destekleyici rol üstlenmekte, insani faaliyetlerin yürütülmesi hakkındaki kararlar sivil aktörlere ait bulunmaktadır. Bu yaklaşım barış yapmanın, çözümleri dayatmak manasına gelmediği, daha çok fırsatların yaratılması manasına geldiği fikrinden kaynaklanmaktadır.

Sivil-asker işbirliği ve insani yardım maksatlı askerî operasyonlarının, bazı ülkeler tarafından yaptıkları müdahaleleri yasallaştırma aracı olarak kullanılması söz

konusu olabilmektedir. Sivil aktörlerin ön planda olmasının bir nedeni de insani yardım misyonunun, siyasi veya askerî amaçlarla kullanılması izleniminin önüne geçilmek istenmesidir. Barışı yapma ve uzun vadeli yeniden inşa programlarında STK'lar başta olmak üzere sivil aktörler bu metodu tercih etmektedir. Bu modele göre sivil-asker işbirliği faaliyetleri irtibat ve destek faaliyetleri ile sınırlı kalmaktadır. Bu anlayış günümüz silahlı kuvvetlerinin, bilhassa NATO ülkelerinin, sivil-asker işbirliği anlayışına uymamaktadır. Sivil liderliğin önemine vurgu yapan bu modelde, askerlere fiziki koruma veya lojistik imkânlar haricinde herhangi bir görev verilmemektedir. Sivil-asker işbirliği faaliyetleri, kriz bölgesindeki güvenlik risklerinin azaltılması ve sivil hareketlerin kontrolü ile istikrarın sağlanmasını amaçlayan stratejilerin bir aracı olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdan Aşağıya modelde; askerler, sivil aktörler ve bazı hükümet dışı kuruluşlar, çözümü oluşturabilmek maksadıyla yerel halkın desteğini de alacak şekilde müşterek hareket etmektedir. Bu tip model, insani müdahale harekâtlarında yerel halkın çatışmalardan en az oranda etkilenmesi ve insani yardımların koordineli bir şekilde ulaştırılmasında etkili olmaktadır. Ancak bu modelin sağlıklı işleyebilmesi için konusunda uzman asker ve sivil personele, kültürel farklılıklar ve iletişimin sağlanması için eğitim imkânlarına ve çok geniş mali kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Harekâtın başarıya ulaşması, barışın sağlanması ve yeniden inşa faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine etki edebilecek önemli çevre faktör yerel halk desteğinin sağlanmasıdır. Harekât bölgesinde bulunan yerel halk dost, düşman veya tarafsız olabilmektedir. Yerel halkın yapılan harekâtı destekleyici tutumu, harekâtı olumlu olarak direkt etkilemektedir. Yerel halkın desteği aynı zamanda, sivil-asker işbirliği faaliyetleri için de olumlu bir ortam yaratmaktadır. Düşmanca tutum izleyen yerel halk, askerî birliklerin harekâtını tehdit etmektedir. Yerel halkın sergilediği düşmanca tutum, harekâtı icra eden gücün ülkelerindeki kamuoyu desteğini de doğrudan etkilemektedir. Askerî müdahalenin hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmak ve barışın devamlılığını sağlamak için, askerî ve sivil aktörler ile yerel halk arasındaki etkileşimi içeren tüm faaliyetler koordineli olarak planlanmakta ve icra edilmektedir.

4.9.6. Sivil - Asker İşbirliğinin Uygulama Alanları

Soğuk Savaş sonrası dönemde, bilhassa insani yardım faaliyetlerinde, aşağıdaki hususlarda sivil-asker işbirliği görülmektedir:

- Sivil aktörlerin güvenliğinin sağlanması
- İnsani yardım konvoylarının korunması amacıyla askerî eskort kullanımı
- Yardım malzemesinin dağıtımında ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırmada askerî lojistik imkânlarının kullanımı
- Çatışma sonrası barışın sağlanması ve yeniden inşa faaliyetlerinde Sivil-Asker işbirliğidir.

4.8.6.1. Sivil Aktörlerin Güvenliğinin Sağlanması

Günümüz çatışmalarında, sivillerin doğrudan hedef alınmasına paralel olarak insani yardım kuruluşları da artık hedef hâline gelmektedir. Yeni çalışma ortamında insanı yardım kuruluşlarının daha önceden kullandıkları tarafsızlık ilkesi gibi temel korunma yöntemleri çoğunlukla işe yaramamaktadır. Bu nedenle, insani yardım operasyonlarında askerî gücü kullanarak sivil aktörlere karşı girişilebilecek tehditlere karşı zorlama tedbirlerine başvurmak gerekmektedir.

Her ne kadar silahlı kuvvetlerin bazı faaliyetleri güvenlik açısından sivil aktörlerin bölgede bulunmalarını tehlikeye düşürse de, sivil personelin güvenliğinin sağlanması söz konusu olduğunda başvurulacak kurum silahlı kuvvetlerdir. Güvenlik hususunda harekât bölgesinden tahliyeden, kaçırılma olaylarına müdahale, sıhhi destek sağlamaktan doğrudan saldırılara karşı tedbir alınması gibi hususlara kadar silahlı kuvvetlerin sağlayabileceği önemli destekler bulunmaktadır. Güvenliğin her iki tarafın faaliyetlerinin icrasında önem arz ettiği günümüzde yapılacak olan işbirliği ve koordinasyon her iki tarafa güvenlik açısından katkılar sağlayacaktır.

Silahlı çatışma veya çatışma sonrası dönemde insani yardım ve yeniden inşa faaliyetlerinde görev alan sivil aktörler için güvenlik riskleri büyük bir endişe kaynağıdır. Alanda çalışan personel, sık sık askerî ulaştırma ve koruma olanaklarını

kullanmak istemektedir. Bu nedenle sivil unsurlar, çok uluslu ve yerel askerî güçlerle yardımın ulaştırılması ve dağıtımı için gerekli olan lojistik hususları görüşmek ve güvenliğin sağlanması konularında iletişimde bulunmak ve mutabakata varmak zorundadır.

4.9.6.2. Askerî Eskort Kullanımı

Sivil aktörler, insani yardımın askerî amaçlarla kullanıldığı algısını engellemek maksadıyla, yardım konvoylarının askerî eskortlar eşliğinde gönderilmesine genellikle sıcak bakmamaktadır. Bununla birlikte, personel ve malzemenin güvenliğinin tehdit edildiği durumlarda, askerî eskortlardan faydalanmak bir zorunluluk haline gelmektedir.

Askerî veya silahlı eskortların kullanımı, güvenlik açısından değişen riskli durumlara karşı verilen bir cevap olarak değerlendirilmektedir. İnsani yardımın ulaştırılmasının desteklenmesi maksadıyla askerî birliklerin kullanılması ve hatta bazen bu yardımın direkt olarak askerlerce yapılmasına yönelik bir eğilim, NATO ve diğer askerî organizasyonlarda ortaya çıkmaya başlamıştır.

İnsani yardım kuruluşlarının tarafsızlık ve yansızlıklarının, silahlı eskort kullanımı ile tehlikeye atılabileceği bir çok durum bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı durumlarda silahlı eskort kullanımı, kuşatma altındaki yerlere insani yardım ulaştırılmasında tek yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşatmalarda, bir taraf diğer tarafa gelen yardım malzemelerinin akışını engelleyebilmektedir. Bosna-Hersek'te meydana gelen çatışmalar esnasında, insani yardım kuruluşları, ihtiyaç sahibi kişilere yardımlarını, etraftaki silahlı gruplar nedeniyle ulaştıramamıştır. Askerî eskortların ve bu eskortların uyguladığı güç kullanımı ile yardımlar yerine ulaştırabilmiştir.[90]

Askerî eskort kullanılmasındaki ana amaç, potansiyel saldırganlara karşı sağladığı caydırıcılıktır. Zırhlı araçların kullanıldığı eskortlar, fiziki güvenliği sağlamasının yanı sıra psikolojik bir güvenlik hissi vermektedir. Bu eskortlar, bir saldırı anında konvoyun kendi kendini savunmasına yardımcı olmaktadır.

[90] Cutts, **a.g.e.,** pp.14-17.

BM bünyesinde olsa dahi, dışarıdan gelen silahlı kuvvetler ile yapılan işbirliği, yerel aktörlerin insani yardım kuruluşlarını, dışarıdan gelen bu silahlı kuvvetin politik ve askerî hedefleri ile bağdaştırmasına neden olabilmektedir. Askerî eskortların kullanılması neticesinde ortaya çıkan mahzurlardan en önemlisi bu algı sonrasında insani yardım personelinin güvenliğinin tehlikeye atılabilmesidir. Bir diğer mahzur ise askerî güce olan bağımlılık, bu güç olmadan hareket edilememesine neden olmakta, askerî gücün bölgeyi terk etmesi durumunda güvenlik riskleri daha da ağırlaşabilmektedir.

4.9.6.3. Yardım Faaliyetlerinde Askerî Lojistik İmkânların Kullanımı

İnsani yardım malzemelerinin taşınması için gerekli olan lojistik imkânlara birçok STK sahip bulunmamaktadır. Bu imkânları ayarlama kabiliyetine sahip olan STK'lar için ise uzun zaman gerekmektedir. Bu nedenle yardım malzemesi ve personelinin bölgeye taşınması, gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan zaman zarfında oluşan boşluğu doldurmak maksadıyla askerî lojistik imkânları kullanılabilmektedir. Bu lojistik imkânlar ihtiyaçlar doğrultusunda hava, deniz ve kara taşıma ulaştırmasını içermektedir.

Askerî araç ve lojistik imkânların kullanılması için verilebilecek olan diğer bir örnek barınma, eğitim, sağlık, adalet vb. alanlarda altyapı tesislerinin onarımı ve yapımıdır. Bilindiği gibi altyapı tamirleri, yardım faaliyetinin yürütüldüğü toplumda iyi niyetin oluşmasını sağlayan unsurlardan biridir. Bu tamir ve yapım işlerinde askerî imar timlerinin ve imkânların kullanılmasının sağlayacağı faydanın önemi tartışılmaz bir gerçek olarak değerlendirilmektedir.

Askerî güç lojistik altyapısı ve imkânları dahilinde riskli bölgelerde bizzat insani yardımların dağıtımında görev almaktadır. Kosova ve Ruanda'da yaşanan bu tarz örnekler, silahlı gücün insani yardım kuruluşlarının devreye girinceye kadar yaşanacak boşluğun doldurulması açısından önem arz etmektedir.

4.9.6.4. Sivil-Asker İşbirliğinin Sağlanmasında Koordinasyon

Çatışmalar esnasında veya sonrasında yapılan uluslararası yardım operasyonları tip, boyut ve amaç açısından farklılıklar göstermektedir. Genel olarak,

yukarıda bahsedilen politik, askerî ve insani yardım aktörleri bu operasyonun parçası olmaktadır. Sivil unsurlar ile silahlı kuvvetler arasında kurulacak olan etkili bir işbirliği için tarafların amaçlarının ve vizyonlarının açık bir şekilde anlaşılması, karşılıklı iletişimin sağlanması gerekmektedir. İnsani yardım operasyonlarında görev alan silahlı kuvvetler personelinin, sivil yardım kuruluşlarının insani amaçlar, yansızlık ve tarafsızlık konularındaki hassasiyetini anlamaları ve bu konularda gerekli desteği sağlamaları önemlidir.

Ortak sorumluluk sahalarının ve karşılıklı destek faaliyetlerinin belirlenmesi, sivil aktörler ile silahlı kuvvetler arasındaki koordinasyonun gelişmesine yardımcı olacaktır. Ortak toplantıların düzenlenmesi, haberleşme vasıtaları ile kurulacak olan iletişim kanalları ilişkilerin gelişmesine yardımcı olabilecek diğer bir unsurdur. Sivil aktörler tarafından, çatışma bölgelerinde gerek kendi aralarında gerekse yerel yönetim, silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri gibi unsurlarla koordinasyonun sağlanması ve bilgi paylaşımı için ayrı bir sivil kuruluş kurmaları uygun bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla Afganistan'da hizmet eden Afganistan Hükümet Dışı Kuruluşlar Güvenlik Ofisi (Afghanistan NGO Security Office-ANSO) başarılı işbirliği uygulamalarının hayata geçirilmesini sağlamıştır. İyi bir koordinasyonun sağlanması maksadıyla yapılacak olan diğer hususlar; düzenli aralıklarla yapılacak olan kurumlar arası toplantılar, irtibat elemanları tahsis edilmesi, askerî karargâhlarda bir 'Sivil-Asker Harekât Merkezi' kurulmasıdır.

4.9.6.5. Sivil - Asker Harekât Merkezi ve Sivil Güvenlik Ofisi Kurulması

Silahlı kuvvetlerin kriz bölgesindeki temel görevleri; güvenliğin sağlanması, yardım kuruluşlarının çalışması için ortamın uygun hâle getirilmesi ve gerektiğinde bizzat yardım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir. Güvenlik ortamını sağlayan silahlı kuvvetler, sivil aktörlere ulaştırma, haberleşme, altyapı inşası, sağlık, eğitim olanakları gibi birçok hususta yardımcı olmaktadır.

Silahlı kuvvetler ile hükümet dışı kuruluşlar arasındaki işbirliğinin daha verimli hâle getirilmesi için bir Sivil-Asker Harekât Merkezi kurulabilmektedir. Bu tip bir merkez ilk kez, 1991 yılında Irak'tan Türkiye sınırına kaçan Kürt mülteciler için yapılan, "Operation Provide Comfort" adlı insani yardım faaliyetinde

kurulmuştur. Merkez kurulduktan sonra her iki tarafın kurumsal kültürlerinin ve amaçlarının farklı olmasından kaynaklanan sorunlar çözülmüş ve beraber çalışılmıştır. Bu faaliyetten sonra silahlı kuvvetler ile sivil aktörler arasında işbirliğini sağlamak maksadıyla benzer merkezler kurulmuştur. Çatışma ve yardım bölgelerinde silahlı kuvvetler bünyesinde kurulan bu tip bir merkezin; tüm harekât bölgesinde yapılacak olan askerî desteği izlemek ve güvenlik ortamının sağlanması için silahlı kuvvetlerin STK'lar, BM ve uluslararası yardım kuruluşlarının lojistik, güvenlik ve teknik yardım isteklerini koordine etmek ve cevaplandırmak görevleri bulunmaktadır.

Kurulacak olan bu merkez, aynı zamanda silahlı kuvvetler ve insani yardım faaliyeti gösteren kuruluşlara ait politikaların anlaşılmasını ve gelecekte gerçekleştirilecek ortak faaliyetlerin usul ve esaslarının belirlenmesini sağlamada etkili bir araç olmaktadır. İşbirliğinin sağlanması neticesinde çok sayıda sivil aktörün faaliyet gösterdiği silahlı çatışma bölgelerinde icra edilecek faaliyetlerin en uygun biçimde planlaması yapılabilmektedir.

Yapılan askerî durum değerlendirmelerinin, sivil aktörler ile uygun gizlilik seviyelerinde paylaşılması, güvenlik risklerinin azaltılması amacıyla ortak bir platform oluşturulması bu yeni strateji kapsamında önem kazanmıştır. Günümüz harekât ortamında sivil unsurlar hedef olarak alınmakta, güvenliğin sağlanması için gerekli askerî reaksiyonun yeterli seviyede ve zamanında gösterilmesi gerekmektedir. Sivil unsurların kendi güvenliklerini tehlikeye düşürecek davranışlar kaçınmaları istenmeyen güvenlik risklerinin ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Gerek insani müdahalede bulunulan ülkeye ilişkin uyum eğitiminin gerekse güvenlik durumundaki değişimlere uygun eğitimlerin verilmesi maksadıyla personel, para ve zaman ayrılamaması, birçok sivil yardım kuruluşu personeli için güvenlik zafiyeti ve riski oluşturmaktadır. Bu nedenle güvenlik kültürü yetersiz olan sivil personele bu konuda danışmanlık yapılması ve tavsiyelerde bulunulması için Sivil Güvenlik Ofisi kurulması insani yardım faaliyetlerinin başarısı ve devamı açısından önemlidir.

Güvenlik sorunları nedeniyle yardım bölgesindeki faaliyetlerin durdurulması, ertelenmesi veya iptal edilmesi karşısında en fazla zararı insani yardıma muhtaç yerel halk çekmektedir. Sivil ve askerî aktörlerle bilgi akışını sağlayacak, gerekli tedbirlerin alınmasında danışmanlık yapacak, eğitim verecek ve gerekli yerel mercilerle koordinasyon sağlayacak, bağımsız bir koordinasyon kuruluşunun görev alması ve askerî gücün bünyesinde sivil-asker harekât merkezinin kurulması büyük fayda sağlayacaktır. Bağımsız bir Sivil Güvenlik Ofisi'nin kurulması ile insani yardım kuruluşları için; askerî birimlerle koordinasyon sağlamak, ortak stratejiler ve politikalar geliştirmek, temel kuralları belirlemek, bu kuralları güncellemek ve etkinlikleri ile uygunluklarını gözlemlemek açısından büyük fırsatlar ortaya çıkarabilecektir.

Bu ofisin BM unsurları, askerî birlikler, sivil aktörler, yerel polis, toplumun değişik kesimlerindeki yerel birimler ve insani yardım faaliyetinden faydalanan halk gibi geniş bir yelpazede birçok kesimin bu kuruluşun güvenilirliği ile ilgili kuşkuları olmamalıdır. Bu inanılırlığı sağlamak için BM gözetiminde şeffaflık, politik tarafsızlık ve operasyonel bağımsızlık da bu ofisin faaliyetlerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Güvenlik risklerinin artması halinde askerî uzmanlarla birlikte gereken tahliye planlarının yapılmasına danışmanlık etmek ve bu planların uygulanması gereken durumlarda tahliye için gereken koordinasyonu sağlamak da bu ofisin kritik görevleri arasında yer almaktadır.

İnsani müdahale harekâtlarında asker veya sivil uzman personel seçiminde; güvenlik hususlarında tecrübeli ve insani yardım faaliyetlerinde daha önce görev almış olma, sivil aktörlerin çatışma ve çatışma sonrası oynadıkları rolü anlama, iyi seviyede İngilizce veya yerel dili bilme, iyi planlama, haberleşme ve ilişki kurma özelliklerinin aranması faydalı olacaktır.

Çatışma ortamında bulunan değişik gruplar arasında işbirliğinin sağlanması maksadıyla, her aktörün faaliyetlerini yürütürken uyguladığı temel kuralları bilmek ve kurum kültürlerinin temel özelliklerini tanımak gerekmektedir. Çatışmaların kompleksliği arttığında ve sivil-asker ilişkileri önem kazandığında, bu kurumların kültürleri arasındaki çatışma daha açık bir hâl almaktadır. Bunun için hükümet dışı

kuruluşlar ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkiler planlama, haberleşme, faaliyet alanında yapılacak işbirliği, koordinasyon ve eğitim hususlarına verilecek önem ile geliştirilmelidir. Artık günümüzde hükümet dışı kuruluşların olmadığı çatışma ortamlarının bulunmaması nedeniyle, silahlı kuvvetler bunları planlarına dâhil etmelidir. Hükümet dışı kuruluşlar da muhtaç insanlar için düşündükleri yardımları ulaştırabilmek için silahlı kuvvetlerin imkânlarından yararlanmayı kurumsal kültürlerine uygun şekilde düşünmelidir.

Silahlı kuvvetler ile hükümet dışı kuruluşlar arasındaki tartışmaların merkezine her zaman, yardıma muhtaç olan insanların ihtiyaçları yerleştirilmelidir. Soğuk Savaş döneminde, gerek silahlı kuvvetler gerekse hükümet dışı kuruluşlar tarafında sivil-asker ilişkilerinde izlenen stratejilerde önemli değişiklikler olmuştur. İşbirliğinin sağlanması için gösterilecek olan çaba; kriz, çatışma ve savaş alanındaki yardıma muhtaç insanların hayatları için önem taşımaktadır. Karşılıklı diyalogdan kaçınarak, sanki karşı taraf yokmuş gibi davranarak çözümlere ulaşılmaması sonucunda bu insanlar acı çekecektir. Bu insanlara yardım etmek maksadıyla her iki taraf çözüm için çaba sarf etmelidir. İnsani yardım faaliyetlerinde çalışırken her iki tarafta ne yaptıklarını ortak bir dilde birbirlerine anlatmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

İnsani müdahale kavramı uluslararası hukukun ve kamuoyunun gündemine yoğun olarak son yıllarda girmiş olsa da, kavrama ilişkin tartışmaların temelleri çok daha eskilere gitmektedir. İkinci Dünya Savaşı esnasında, sivillerin doğrudan hedef alınması ve sivil kayıpların büyük boyutlara ulaşması, savaş sonrasında kurulan BM'nin insan haklarının korunması konusuna özel bir önem vermesine yol açmıştır. Ancak egemen bir devlete karşı insani amaçlarla silahlı bir müdahalede bulunulmasına ilişkin hiçbir hüküm BM Antlaşması'nda doğrudan yer almamıştır.

BM Antlaşması'nın uluslararası güvenliğe yönelik temel yaklaşımı devletlerin güvenliğinin sağlanması şeklinde ifade edilmiş ve uygulanmıştır. Soğuk Savaş esnasında BM, devletler arası sorunlarda güç kullanılmamasını tavsiye etmiştir. İnsan haklarına aykırı davranan ülkelere yönelik olarak diplomatik ve ekonomik araçlarla tedbirler alma tercihini kullanmıştır. BM'nin silahlı güç kullanılmasına onay vermesi genellikle devletlerin arasındaki çatışmalarda veya iç savaş yaşanan kimi yerlerde sadece barışı koruma görevleri çerçevesinde oldukça kısıtlı olarak gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler, uluslararası barış ve güvenlik ortamının yeniden algılanmasına yönelik girişimleri hızlandırmıştır. 1990'lı yıllarda uluslararası kamuoyunun sıklıkla gündemine gelen insani amaçlarla gerçekleştirilen uluslararası müdahaleler, iki temel gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, insan haklarının korunması kavramının uluslararası medya, sivil toplum kuruluşları ve iletişim ortamının gelişmesi ile uluslararası toplum açısından öneminin artmasıdır. Diğeri ise Soğuk Savaş sonrası farklı bölgelerinde insani krizlere neden olan çoğunlukla etnik ve dini temelli devlet içi çatışmaların çok daha sıklıkla yaşanmasıdır.

1990 sonrasında yaşanan insani krizler ve iç savaşlar sonucu, BM organlarında gerçekleşen tartışmalarda, geleneksel güvenlik anlayışı insanların güvenliğinin sağlanması ve temel insan haklarının güvence altına alınmasını gerektirecek şekilde bir değişime uğramıştır. Özellikle 1991 Irak, 1993 Somali, 1994 Ruanda, 1995 Bosna Hersek ve 1999 Kosova krizleri insani müdahale kavramının geleceğine yön veren

tecrübeler olmuştur. Yaşanan bu krizler sonrasında elde edilen sonuçlar insani müdahale kavramının kapsamı ve uygulamalarında da değişikliklere sebep olmuştur.

İnsani müdahale kavramı uluslararası hukuk kuralları, devlet egemenliği kavramı ve uluslararası siyaset ile yakından ilişkili olması nedeniyle günümüzde uluslararası sistemin en tartışmalı ve önemli konularından birisini oluşturmaktadır. Ancak, insani müdahale, insan hakları ihlallerini önleme amaçlı bir güç kullanma yöntemi olarak, hukuki ve siyasi anlamda gelişimini tamamlayabilmiş bir kavram haline henüz gelebilmiş değildir.

İnsani müdahale kararlarının gerekçelerinde ilgili ülkeler açısından siyasi çıkarlar ve öncelikler ön planda bulunmaktadır. Bu öncelikler müdahale kararının alınıp alınmayacağını, katılımcılarını, uygulama şeklini ve süresini, müdahale sonrası gerçekleştirilecek faaliyetleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Öncelikle ciddi insani krizler karşısında uluslararası sistemin sessiz kalmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Uluslararası barış ve güvenliği koruma görevi bulunan BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararı alamaması insani felaketlerin yaşandığı ülkelerde insancıl hukukun ağır şekilde ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Bu siyasi irade eksikliği Somali, Bosna, Ruanda, Kosova ve son olarak Suriye krizlerinde büyük acılar yaşanarak ve sivil kayıplar verilerek vahim bir şekilde yaşanmıştır. Farklı siyasi nedenlere dayanarak gerçekleştirilse de insani müdahaleler büyük oranda insancıl amaçlara hizmet etmektedir ve günümüz insani krizlerinin çözümünde gereklidir.

İnsani müdahale kavramının geçerli bir norm haline gelmesinin karşısında üç temel sorunsal bulunmaktadır. İlki uluslararası hukuk ve BM Antlaşması'ndan kaynaklanan devletlerin egemenlik hakkı ve müdahalenin yasaklanması durumudur. İkincisi uluslararası ilişkiler kapsamında devletlerin siyasi çıkarlarına göre hareket etmesi sonucu yetkili otorite olan BM Güvenlik Konseyi'nin insani müdahale kararını geç alması veya alamamasıdır. Son olarak insani müdahalenin uygulanacağı şartların ve müdahale sonrası gerçekleştirilecek faaliyetlerin belirlenmesinde karşılaşılan anlaşmazlıklar ve güçlüklerdir.

İnsani müdahaleye ilişkin tartışmalar, BM Antlaşması ve uluslararası hukuk kapsamında ele alındığında birçok kuralın müdahalede kararının alınmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Bu kurallardan en önemli olanları devlet egemenliği, iç işlerine karışma yasağı, güç kullanma ve güç kullanma tehdidinde bulunma yasağı gibi BM Antlaşması'nın temel ilkeleridir. İnsani müdahalede bulunulmasına yönelik BM Antlaşması'nda pozitif bir hukuk kuralı yer almamaktadır. Ancak insani müdahaleyi destekleyecek tarzda evrensel düzeyde insan haklarının ve insan onurunun korunması, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması gibi ilkeler bulunmaktadır. Bu durum insani müdahale konusunda farklı görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur.

İnsani gerekçelerle askerî güç kullanılarak gerçekleştirilen insani müdahaleye doğrudan karşı çıkanlar, bu itirazlarını siyasi ve hukuki çerçevede ifade etmektedirler. Siyasi olarak karşı çıkanlar, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olsa dahi gerçekleştirilecek bir askerî müdahalenin, o devletin BM Antlaşması'ndan kaynaklanan egemenlik, iç işlerine karışmama ve güç kullanma yasağı gibi temel haklarının ihlali anlamına geldiğini öne sürmektedirler. Özellikle güç kullanma yasağı ilkesinin etkisiz kılınmasının, uluslararası düzeni tahrip edeceği ve güçlü devletlerin güçsüz devletlere müdahalelerinin önünün açılacağını savunmaktadırlar.

İnsani müdahaleye hukuki olarak karşı çıkanlar, BM Antlaşması'nda kuvvet kullanma yasağına yönelik istisna durumlar arasında insan hakları ihlallerinin yer almadığını ve BM Güvenlik Konseyi'nin bu amaçla karar alma yetkisinin bulunmadığını öne sürmektedirler. İnsani gerekçeli dahi olsa askerî müdahaleleri hukuki olarak yasadışı olarak nitelendirmektedirler. BM'nin temel amacı onlara göre uluslararası düzeni korumaktır, insan hakları ihlallerini her devletin kendi yetki alanına giren sorunlar olarak tanımlamaktadırlar.

İnsani müdahaleyi hukuki açıdan yasal bulmayan ancak ahlaki açıdan meşru bulanlar ise müdahale yasağının çiğnenmesini haklı bulmamakla birlikte, ciddi insan hakları ihlallerinin bulunduğu durumlarda ve her durum için ayrı değerlendirme yapılacak şekilde askerî müdahale kararının alınması gerektiğini ifade etmektedirler. İnsani müdahalenin yasal olmasa da insanların korunması adına ahlaki açıdan meşru

olduğunu dile getirmektedirler. İnsani müdahale konusunda BM tarafından hukuki genel bir düzenlemeye gidilmesine karşı çıkmakta, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan müdahalenin gerçekleştirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

İnsani müdahaleden yana olanlar koruma sorumluluğu kavramının kabul görmesi ile insani amaçlarla gerçekleştirilen müdahalelerin istisna bir durum olmaktan çıkarak bir kural haline geldiğini savunmaktadırlar. İnsani müdahalenin kötü amaçlı kullanımın önlenmesi, müdahalenin amacına uygun gerçekleştirilmesi ve başarılı olabilmesi için ICISS raporunda belirlenen koruma sorumluluğu kriterleri doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. İnsani müdahale için hukuki bir düzenlemeye gidilmesinin, müdahale kararının belirli koşullara bağlanmasının uygun olacağını ifade etmektedirler.

Yaşanan insani krizlere yönelik olarak devletler arasında müdahaleye yönelik görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ve bazı durumlarda arzu edilen müdahalenin zamanında yapılamamasına veya hiç gerçekleştirilememesine yol açmaktadır. Bu durum zamanla insani krizin derinleşmesine, sivil kayıpların artmasına, mülteci sorununa ve güvenlik risklerinin yükselmesine, dolayısıyla bölgesel ve uluslararası güvenlik ortamının bozulmasına yol açarak sorunun çözümünün gittikçe daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmaktadır. BM çatısı altında insani krizlerin önlenmesi, insani müdahale kararının alınması, koşulları, kimin tarafından ve nasıl gerçekleştirileceğine dair yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır.

Özellikle geniş çaplı insan hakları ihlallerinin yaşandığı iç çatışmalar karşısında BM, bir tarafta devlet egemenliği ve iç işlerine karışmama gibi kurucu anlaşmanın hükümlerine uymak zorunda olması, diğer tarafta ise ciddi boyutlara ulaşan insan hakları ihlallerinin engellenmesi gerekliliğinden kaynaklanan bir ikileme düşmektedir. Bu durum Irak, Somali, Bosna Hersek, Kosova, Afganistan, Libya ve Suriye gibi son dönem çatışmalara karşı gerçekleştirilen uluslararası müdahalelerde yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Devletler ortaklaşa hareket etmedikleri takdirde, bu çatışmaların çözümlenebilmesi, uluslararası barış ve güvenlik ortamına tehdit olmasının engellenebilmesi olası değildir.

İnsani müdahalenin hukuki anlamda yasallığı konusunda geçmiş örneklere bakıldığında her bir olayın kendine has bir yapısının bulunduğu, birbiriyle uyumlu olmayan BM Güvenlik Konseyi kararlarının bulunduğu, hatta bazı durumlarda hiç karar alınamadığı görülmektedir. Koruma sorumluluğu doktrininin gelişimi ve insan haklarının korunmasına yönelik hükümlerin uluslararası kamuoyu nezdinde gösterdiği gelişmelerin insani müdahaleyi destekleyici tarzda bir ortamı desteklediği söylenebilir. Ancak hangi koşullar altında müdahalede bulunulacağı ve müdahalenin yasallığı konusunda henüz uluslararası hukukta üzerinde uzlaşmaya varılmış bir kuralın oluştuğu söylenemez.

Günümüz koşullarında devlet güvenliği anlayışının tek başına insanları korumada yeterli olmadığı sonucuna varan insani müdahale taraftarları, insan güvenliği kavramını ortaya atmışlardır. İnsan güvenliği temelinde, insani müdahale anlayışının tanımlanması ile birlikte sadece devletler arasındaki gerginlik ve çatışmaların değil, aynı zamanda devlet içerisinde yaşanan kitlesel katliamlar, yoğun insan hakları ihlalleri ve zorunlu nüfus hareketlerinin de uluslararası güvenlik ve istikrarı tehdit ettiğine sıklıkla vurgu yapılmıştır. İnsan güvenliği, güvenlik, temel haklar ve bu hakların korunması gibi birbirlerini karşılıklı olarak destekleme amacı olan olguları anlatmakta ve uluslararası toplumun sorumluluğunda bireylerin haklarının korunmasına odaklanmaktadır.

İnsani müdahaleyi diğer müdahale veya kuvvet kullanma yöntemlerinden ayıran en temel özellik insancıl amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesidir. İnsancıl nedenlerle müdahale edilebilmesi için öncelikle bir devletin kendi egemenlik sınırları içinde geniş çaplı şiddet eylemlerinin ve beraberinde geniş çaplı insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair ortak bir kanı oluşması gerekmektedir. Ancak şiddet eylemleri ve insan hakları ihlallerinin kapsamına ve müdahaleyi gerektirecek eşik değerlerin neler olduğuna ilişkin olarak görüş birliği bulunmamaktadır.

Meşru bir insani müdahalenin gerçekleştirilebilmesi adına bazı şartların yerine getirilmesi önem arz etmektedir. BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda müdahale eden uluslararası gücün amacı, hedef devletin vatandaşlarına veya yine bu devletin topraklarında yaşayan azınlıklara karşı uygulanan şiddet eylemlerinin sona

erdirilmesi olmalıdır. Buna göre devlet egemenliğinin ihlal edilerek gerçekleştirilecek bir müdahalenin meşru addedilebilmesi için;

- Yaşanan insan hakkı ihlallerinin nitelik ve nicelik boyutları itibariyle oldukça ağır olması,
- İç çatışmanın bölgesel istikrarsızlığa neden olması ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil etmesi,
- Kuvvet kullanımına, diplomatik yolların tüketilmesinden sonra son çare olarak BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda başvurulması,
- Müdahale edenin kimliği açısından bakıldığında, tek başına hareket eden bir devletten ziyade bir devletler topluluğunun önderliğinde gerçekleşmesi,
- Müdahalenin boyutu, süresi ve şiddetinin, müdahaleye neden olan silahlı çatışma ile orantılı olması,
- Uluslararası toplumun benzer krizlere karşı benzer yaklaşımın sergilenmesi,
- Müdahalenin insancıl sonuçlar doğurması gerekmektedir.

İnsani müdahale karar eşiğinin belirlenmesi kapsamında silahlı müdahaleye esas teşkil edecek temel bir ölçüt belirlenmelidir. Bu ölçüt için soykırım, kitlesel katliamlar ve etnik temizlik gibi ağır insan hakları ihlalleri durumunda müdahale eşiğinin aşılmış olacağı ancak böyle bir durumda silahlı müdahalenin meşru görülebileceği anlayışı genel kabul görmektedir. Genellikle insani müdahale amacıyla harekete geçilmesi gerektiğinde müdahalenin hangi şartlarda ve nasıl yapılacağı belirsiz kalmakta, ya hiç müdahale edilememekte ya da müdahale doğru zamanda ve doğru biçimde yapılamamaktadır. İnsani müdahalenin meşruiyeti için temel esas BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararı almasıdır. BM Güvenlik Konseyi veya bölgesel örgütler ise ancak büyük devletlerin istekli olmaları ve uzlaşıya varmaları halinde harekete geçebilmektedirler. Bu noktada önemli olan

devletlerin kendi çıkarlarından ziyade insani amaçları gözetmeleri, siyasi iradelerinin kararlılığı ve ortak bir karara vararak sorumluluk almasıdır.

BM Güvenlik Konseyi'nin etkin önlem konusunda uzlaşıya varamaması, çoğu kez insani müdahalenin meşrulaştırılması talebiyle bağlantılı olarak mevcut BM sisteminin eleştirilmesi ve tartışılmasına yol açmaktadır. Bu tartışmalar ışığında öncelikle BM ve uluslararası toplumun insani müdahale için sınırları belirlenmiş hukuki bir zemin oluşturulması gerekmektedir. Hangi hususların bir ülkenin iç meselesi kapsamında değerlendirilebileceği, nelerin uluslararası müdahaleyi gerektirdiği ve insani müdahale yönündeki sivil ve askeri eylemlerin neler olabileceğine ilişkin hususların gerçekleştirilecek çalışmalar ile ortaya konularak insani müdahale uygulamalarına yönelik meşru bir altyapının oluşturulması gerekmektedir.

BM yönetiminden gelen insan hakları ihlallerine karşı kayıtsız kalınamayacağı ve devlet egemenliği ilkesinin sınırsız olmadığına yönelik yorumlar ışığı altında koruma sorumluluğu kavramına doğru yeni bir süreç başlatılmıştır. Koruma sorumluluğu kavramının temelini egemenliğin devletlere vatandaşlarını korunma sorumluluğunu yüklediğini öne süren sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımı oluşturmaktadır. İnsani müdahaleler, devletin egemenliğinin sınırsız nitelik taşımadığını ve iç işlerine karışılabileceğini göstermektedir.

Bu noktada ortaya konan koruma sorumluluğu kavramı ise karşımıza bir ikilem çıkmaktadır. Egemenlik, bir taraftan aşınmakta ve önemini yitirmekte, diğer bir taraftan ise yokluğu durumunda, bir devlete haksız müdahale nedeni oluşturacak kadar da önem arz etmektedir. Bu durum, egemenlik kavramının aslında içerik değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Egemen devlet barışı, huzuru ve insan haklarına saygıyı koruyabilen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin içişlerine karışmak anlamına gelen insani müdahalenin gündeme getirmesi ile birlikte, "devletlerin egemenliği" ve "içişlerine karışmama" ilkelerinin de yeniden tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Koruma sorumluluğu ilkesinin ortaya çıkışının ana nedeni bazı devletlerin egemenlik olgusunun beraberinde getirdiği, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik gibi uluslararası hukukun

ağır ihlallerini önleme konusundaki yükümlülüklerini yerine getirememiş olmaları ya da insan hakları ihlallerinde başrol oynamalarıdır. Bu durumda yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete karşı uluslararası toplum tarafından sadece mağdur durumdaki kişilerin yani bireylerin haklarının korunması amacıyla müdahalede bulunulması söz konusu olmuştur.

Bu çerçevede, "Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu" ("International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS") tarafından 2001 yılında "Koruma Sorumluluğu Raporu" yayımlanmıştır. Rapor ile koruma sorumluluğu kavramı tanımlanmış ve genel hatları ortaya konulmuştur. Sivillerin öldürüldüğü, katliam, soykırım ya da insanlığa karşı suçlara uluslararası düzeyde nasıl karşılık verilmesi gerektiği, özellikle kuvvet kullanma bağlamında son derece karmaşık bir konu halini almaktadır.

ICISS komisyonu ilk olarak müdahale etmeme ilkesini ortaya koymuş, bu ilkenin ihlal edildiği her durumda, müdahalenin haklı olması gerektiğini belirtmiştir. Komisyon ayrıca, müdahalede bulunmanın hukuki anlamda meşruiyetinin sağlanmasını BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesine bağlı kılmıştır. "Koruma Sorumluluğu Raporu", 2005 yılında "BM Dünya Zirvesi"nde son halini alarak oylamaya sunulmuş ve devletler tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. "2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi"nde, ağır insan hakları ihlalleri durumunda, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası toplum adına göreve hazır olduğu belirtilmiştir.

Koruma sorumluluğu doktrini ile birlikte devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamadığı ve insan hakları ihlallerinin inlenemediği durumlarda ise BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda uluslararası toplum tarafından müdahalede bulunulmasının önü açılmaya çalışılmıştır. Koruma sorumluluğu kavramı ile elde edilen en önemli sonuç, devletler açısından yaşamsal önemde olsa da devlet egemenliğinin asla çiğnenemez bir ilke olmadığı, uluslararası toplumun geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik veya soykırım karşısında harekete geçmemek için başvurabileceği bir gerekçe oluşturamayacağı hususunun açıkça belirtilmesidir.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramların uluslararası toplumun en geniş ölçekte temsilini sağlayan BM bünyesinde destek görmesi bu kavramların geleceğine yönelik en olumlu gelişmedir. Koruma sorumluluğu yaşanan insani krizlerin çözümüne yönelik olarak üç temel sorumluluk olarak; önleyici sorumluluk, tepki verme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğunu bünyesinde barındırmaktadır.

Önleme sorumluluğu, koruma sorumluluğunun en önemli boyutudur. Devletlerin bütün vatandaşlarına eşit olanaklar sağlaması ve adil davranması toplumsal çatışmaların önlenmesi bakımından sağlam bir temel oluşturacaktır. Devlet içi çatışmaların önlenmesi sadece ulusal bir sorun olmayıp, uluslararası barış ve istikrarı bozucu etkileri nedeni ile önleme konusundaki başarısızlığın uluslararası çapta sonuçları olmaktadır. Koruma sorumluluğunu yerine getirmeyen bir devlete karşı uluslararası politik ve diplomatik önleme yöntemleri içerisinde; BM Genel Sekreterinin doğrudan içinde yer alacağı, gerçeğin araştırılması görevi, dost gruplar, saygın kişilerden oluşan komisyonlar, diyalog ve arabuluculuk faaliyetleri, sorunun çözümüne ilişkin çalışma gruplarının kurulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Bu faaliyetlerden olumsuz sonuç alınması halinde, politik yaptırımlar, diplomatik izolasyonlar, uluslararası organizasyonlardaki üyeliklerin askıya alınması, hedef kişilere yönelik seyahat kısıtlamaları, mal varlıklarının dondurulması dâhil çeşitli önlemler alınmalıdır.

Tepki verme sorumluluğunun istisnai karakterini belirleyen kitlesel ölçekte yaşanan can kayıpları ve yoğun insan hakları ihlalleridir. Önleyici tedbirlerin çatışmanın çözümü konusunda başarısız olması veya ilgili devletin çözüm konusunda isteksiz veya yetersiz olması halinde uluslararası toplum müdahalede bulunmaya ihtiyaç duyabilir. Uluslararası düzenin, barış ve istikrarın sağlanabilmesi için bütün devletleri ilgilendiren etnik temizlik, soykırım, katliam gibi büyük çaptaki şiddet ve tehditlere karşı BM düzeni içindeki devletlerin tepki verme sorumluluğu bulunmaktadır. Bu müdahale zorlayıcı nitelikteki politik, ekonomik, askeri ve yargısal içerikte önlemlerin aşama aşama uygulanmasını, istisnai durumlarda ise son çare olarak askeri müdahalenin gerçekleştirilmesini içermelidir.

Koruma sorumluluğu sadece önlemeyi ve müdahale etmeyi değil, güvenlik ve istikrar ortamının sağlanması, barışın kalıcı hale getirilmesi, yardımların ulaştırılması amacıyla yeniden inşa safhasını da içermelidir. Yeniden inşa, devletin kapasite ve otoritesinin çökmesi durumunda, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetimin geliştirilmesi, sürekli barışın sağlanması konusunda gerçek bir yardımın üstlenilmesidir. Uluslararası sivil ve askeri temsilciler yerel yetkililerle birlikte, kamu güvenliğinin ve düzenin yeniden sağlanması konusunda, yetkileri dâhilinde yeniden inşa sorumluluğunu yerine getirmelidirler.

Gerçekleştirilmiş çeşitli insani müdahaleler göz önüne alındığında ise, her bir müdahalenin başlatılmasından sonlandırılmasına kadar icra edilen süreçlerde kendisine özgü özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu durum insani müdahale süreçlerinde uluslararası kabul gören normların oluşturulmasında bir takım zorluklar ortaya çıkarmaktadır. İnsani müdahale kararının verilmesi, kuvvet oluşturulması, uygulama esaslarının belirlenmesi, verilen yetki ve sorumluluk çerçevesinde icra edilmesi, müdahale öncesi ve sonrasında devlet inşası ve yeniden imar faaliyetlerinde özellikle sivil kurum ve kuruluşlarla gerekli koordinasyonun sağlanması hususlarının her birisinin dikkatlice tanımlanması ve tasarlanması gerekmektedir.

Ruanda örneği uluslararası toplumun ciddi insani krizlerdeki ahlaki sorumluluğunun, hem de soykırıma müdahale edilmemesi nedeniyle utanç verici bir şekilde apaçık ortaya çıktığı durumdur. Dolayısıyla hiçbir devlet, Ruanda'da yaşanan soykırımı önlemek ya da durdurmak için uluslararası toplumun eyleme geçmemesini ne devlet egemenliği ne de kuvvet kullanma yasağı ilkesine dayanarak haklılaştırmamıştır. Ruanda örneğinden hareketle artık, BM Güvenlik Konseyi'nin insani aciliyet durumlarında, insan hakları ihlallerinin içinde gerçekleştiği devletin izni olmaksızın askeri müdahaleye izin verme yetkisinin olup olmadığı tartışmasının koruma sorumluluğu kavramının 2005 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilmesi sonucunda geride kaldığını söyleyebiliriz.

BM'nin Bosna Savaşı'nda uzun süre son derece etkisiz ve pasif kaldığı kabul edilmelidir. Etkili kararlar alınamamış ya da alınmak istenmemiştir. İlk olarak Yugoslavya'ya silah sevkiyatının durdurulması Bosnalı Müslüman halkı olumsuz

etkilemiş, iyi silahlanmış bulunan Sırplar karşısında meşru müdafaa hakları engellenmiştir. Savaşın ilk yıllarında Bosna ile ilgili olarak barışı koruma güçlerinin ve insani yardımın yeterli olacağı düşünülmüştür. Ancak yaşanan gelişmeler ve sivil halka karşı uygulanan şiddet ortamı doğrultusunda BM daha hızlı hareket ederek gerekli tedbirleri alabilirdi. Uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu ve yeniden tesis edilmesi gerektiği konusunda hem fikir olunamamıştır.

BM Güvenlik Konseyi, uçuşa yasaklı bölge ilan edilmesi, Srebrenitsa başta olmak üzere güvenli bölgeler ilan edilmesi gibi birçok karar almıştır. UNPROFOR'a konvoyları korumakla sınırlı bir güç kullanma yetkisi verilmiş, ne çatışmaları önlemek ne de sivil halkı korumak için silah kullanma yetkisi verilmemiştir. Güvenli bölgelerde yaşanan katliam sonrasında güvenli bölgelere yapılan saldırıların caydırılması için nefsi müdafaa şeklinde güç kullanımına ilişkin olarak UNPROFOR'un yetkileri genişletilmiştir. Sonrasında alınan kararla bir yandan UNPROFOR'un asker sayısı arttırılarak güce başvurma yetkisi onaylanmış, diğer yandan da üye ülkelere hava gücü kullanma konusunda yetki verilmiştir. Bu durum savaşın seyrini değiştiren etken olmuştur. Görüldüğü gibi başlangıçta çatışma durumu, askeri ihtiyaçlar ve verilmesi gereken yetkiler iyi bir şekilde planlanmamıştır. Alınan kararlarla düzeltilmeye çalışılsa da sivil kayıpların sayısının artmasına ve katliamlara engel olunamamıştır. Bu yönden ders alınarak müdahale süreçlerinde planlamadan, kuvvet oluşturmaya, yetkilendirmeden gücün uygulanmasına kadar her aşamada iyileştirme yapma ihtiyacı bulunmaktadır.

Kosova müdahalesi insani amaçlarla kuvvet kullanmanın meşruiyetine ilişkin sınırların test edildiği önemli bir örnektir. İlk kez NATO şemsiyesi altında bir grup devlet, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın, bir egemen devlete, doğrudan insani gerekçeleri ileri sürerek askeri müdahalede bulunmuştur. Kosova'ya müdahale edilmesindeki temel sorun mevcut durumun askeri müdahaleyi gerektirecek bir insani aciliyet taşıyıp taşımaması konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde uzlaşı sağlanamamasıydı. Rusya, insani krizin barışçıl yollarla çözülmesi için hala umut olduğu ve askeri bir müdahalenin insani krizi daha da kötüleştirerek tüm bölge için daha kötü sonuçlar doğurabileceği endişesini öne sürmekteydi. NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin hukuki olmamakla birlikte

ahlaki olarak meşru kabul edilmesi yeni bir müdahale normunun ortaya çıktığı biçiminde yorumlanabilir. Ancak BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın insani gerekçelerle yapılan bu müdahale ahlaki olarak haklılaştırılırken, bunun özel bir durum olduğu, örnek oluşturmaması gerektiğine özellikle vurgu yapılmaktadır.

Bosna ve Kosova örneklerinde, insani müdahale sonrasında kabul edilen barışın çerçevesi halen tartışmalı bir konudur. Müdahale kan dökülmesini durmuş ancak geçen on yıllara rağmen, iki entiteden oluşan karmaşık devlet düzeni tam anlamıyla gelişememiştir. Halen Bosna-Hersek'teki toplumsal, politik ve ekonomik yapılar da beklentileri karşılayamamaktadır. Uluslararası müdahaleye rağmen istikrarın ve güvenliğin tam olarak sağlanamadığı Kosova'da artık daha az azınlık yaşamaktadır.

Libya müdahalesine bakıldığında, kesin ifadelerle koruma sorumluluğuna atıfta bulunulmasa da, 2011 yılında BM'nin yetkilendirdiği NATO komutası altında geç kalınmadan bir insani müdahale gerçekleştirilmiştir. Ancak müdahalenin kapsamının sivillerin korunması görevinden kısa zamanda yön değiştirerek rejim değişikliğinin sağlanmasına doğru yöneldiğine dair özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Rusya ve Çin'den çeşitli eleştiriler gelmiştir. Libya Hükümeti'ne bağlı askeri birliklere yönelik doğrudan güç kullanılması ve hava harekâtında az da olsa sivillerin zarar görmesi nedeniyle Libya müdahalesine bazı eleştiriler getirilmiştir. Yine de müdahalenin zamanında yapılması çok sayıda sivil kaybın önlenmesi ve silahlı çatışmaların derinleşmeden sona erdirilmesini sağlamıştır.

Libya krizinde ortaya çıkan eksiklikler nedeniyle, koruma sorumluluğunu geliştirmek amacıyla "Koruma Sırasında Sorumluluk" kavramını gündeme gelmiştir. Zamanında, ortak ve etkili bir müdahale için usul ve esasların ortaya konulmasını iddia eden yeni anlayışa göre, koruma sorumluluğu yerine getirilirken daha fazla kontrol ve şeffaflık olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Libya'da müdahale sonrasında barışın sağlanması ve çatışmanın çözümünün gerçekleştirilerek yeniden inşa faaliyetlerine geçilmesi aşamalarında henüz istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Silahlı gruplar ve birbirini tanımayan idari yapılar, radikal dini

akımların güçlenmesi, petrol gelirlerinin paylaşılamaması gibi siyasi, ekonomik ve askeri birçok sorun çözüme kavuşturulmayı beklemektedir.

2011 yılında Suriye'de gösterilerin başlaması ve sonrasında rejim güçleri ile muhalifler arasında şiddet yoğunluğu gittikçe yükselen bir iç savaş karşısında sivillerin korunması amacıyla Suriye'ye karşı insani müdahale düzenlenmesi gerektiği iddiası Güvenlik Konseyi gündemine gelmiştir. Ancak, Libya'da gerçekleşen müdahalenin rejim değişikliği ile sonuçlanması ve Suriye'nin şartlarının farklı olması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nde koruma sorumluluğunu devreye sokma ve askerî müdahale konusunda görüş birliği sağlanamamıştır.

Suriye'de ilk tedbir olarak BM tarafından çatışan taraflara ateşkes çağrısı yapılmış ve "Annan Planı" uygulamaya konulmuştur. BM Güvenlik Konseyi 2042 sayılı kararı oybirliği ile onaylamış olmasına rağmen, taraflar ateşkes kurallarına uymamış ve Annan Planı uygulanamamıştır. ABD, Avrupa Birliği ve Arap Birliği'nin, Esad rejimine uyguladığı yaptırımlar da etkili olmamıştır. Bu Suriye hükümetinin halkına karşı koruma sorumluluğunu yerine getirmemesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğunun ikinci unsuru olan harekete geçme sorumluluğunun devreye sokulması gerekmektedir. Ancak BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Çin ve özellikle Rusya'nın bölgesel çıkarları doğrultusunda verdikleri çok sayıda veto sebebiyle bu sorumluluk henüz uygulanabilmiş değildir.

Suriye krizinde karşılaşılan sivil kayıplara ilişkin rakamların, çatışmalar sonucu yerlerinden edilen insanların, yaygın insan hakları ihlallerinin, soykırıma varabilecek şiddet ve kitlesel ölümlerin boyutu büyük bir insani trajediye işaret etmektedir. Sivillerin doğrudan hedef alınması, kimyasal silahların ve yasaklanmış bombaların kullanılması, zorla göç ettirme, keyfi tutuklamalar, temel ihtiyaçlara ulaşımın kısıtlanması, tecavüz gibi birçok ağır insanlığa karşı suçlar işlenmiştir. 2005 tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Kararı'nda, bu suçların ortaya çıkması, tepki verme sorumluluğu açısından eşik değerler olarak belirlenmiştir.

Suriye iç savaşında müdahale yönünde bir karara ulaşılamaması Suriye'de ve bölgede ciddi kayıplara ve sorunlara neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi barış ve güvenliği sağlamak görevini yerine getirmekte başarısız olmuştur. Aynı zamanda

BM Suriye'de katledilen sivil halka karşı koruma sorumluluğu kapsamında yer alan yükümlülüğünü de yerine getirememiştir. İnsani değerler yerine ulusal çıkarlar üzerinden yapılan politikalar etkili olmuştur. Koruma sorumluluğu kapsamında Suriye'deki insani krize karşı gösterilen uluslararası tepki ve eylemlerin yetersizliği sebebiyle BM ve özellikle BM Güvenlik Konseyi yaygın biçimde eleştirilmektedir.

Suriye'ye karşı koruma sorumluluğu çerçevesinde insani bir müdahale gerçekleştirilememesinin en büyük pay Rusya ve ABD'nin izlediği politikalardır. Rusya açık bir biçimde Esad rejimine askerî ve politik destek verirken, ABD muhalif güçleri askerî eğitim ve silah yardımı sağlayarak destekleme yoluna gitmiştir. Bu şekilde silahlanan ve destek gören taraflar birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla iç savaşın alevlenmesine, başta IŞİD, El Nusra gibi radikal dini örgütlerin güçlenmesine ve krizin sivillere daha fazla acı verecek şekilde uzamasına sebep olmuştur.

Suriye halkının demokrasi, özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü, evrensel demokratik değerlere yönelik taleplerinin karşılanmaması, bunun yanında bu taleplerde bulunan halka silah kullanılması ve silah kullanılarak yaygın şiddet eylemlerini bastırma girişimleri ülkeyi daha derin bunalıma sürüklemiştir. Rejim, söz konusu olayları bastırmak için orantısız bir şiddet uygulamış, hatta zaman zaman kullanılması yasak olan kimyasal silahları dahi kullanmaktan çekinmemiştir.

Suriye'de yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalar bölgesel ve uluslararası barış ve güvenlik açısından tehdit teşkil etmektedir. Etnik ve mezhepsel ayrışma bölge geneline yayılma eğilimi göstermektedir. Son dönemde milyonlarca mülteciye ev sahipliği yapmanın yanı sıra Türkiye sınırına yakın bölgelerdeki terör unsurları ülkemizin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Türkiye, uluslararası sözleşmelerin verdiği hak ve yetkiler gereğince aldığı Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı sınır ötesi operasyonları ile gerekli önlemleri hassasiyetle uygulamak zorunda kalmıştır.

Ülke, bölge ve dünya güvenliği için Suriye'de hür ve demokratik bir barışçıl sistemin en kısa sürede tesisi ve sürekliliği sağlanmalıdır. Bu kapsamda Suriye'nin ulusal birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması için insani müdahalede bulunulması girişimleri desteklenmelidir. Koruma sorumluluğunun, yeniden inşa

sorumluluğu kapsamında ise Suriye'de evrensel düzeyde değerlerin yerleşmesi barış, istikrar ve refahın sağlanması, ancak demokratik ve bilimsel düşünceyi esas alan devlet ve toplum yapısının kurulması ile gerçekleştirilebilecektir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ele alınan müdahale örneklerinden hareketle insani müdahale konusunda temel sorunun etik ya da hukuki olmaktan ziyade siyasi bir sorun olduğu söylenebilir. Müdahale eden ülkeler bir yandan insani gerekçeleri öne sürerken, diğer yandan kendi kamuoylarının desteği almak için müdahalenin aynı zamanda ulusal çıkarlarına uygun olduğunu dile getirmektedirler. Müdahale etmeyi istemediklerinde ise ulusal çıkarlarının ve askerlerinin hayatlarının daha önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu seçicilik ve söylem farkı her devlet için söz konusudur. İçinde bulundukları ulusal ve uluslararası şartlar neyi gerektiriyorsa, devletlerin ona göre davrandıklarını ve söylemlerini de buna göre belirledikleri söylenebilir.

Uluslararası toplumun insani müdahaleye bakışı incelendiğinde ciddi bir insani krizin yaşandığı durumda BM Güvenlik Konseyi'nin askerî müdahaleye yetki vermesi konusunda temel bir uzlaşma olduğu görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı karar geniş bir destek bulmuştur. Ayrıca geçmişte Ruanda ve Bosna'da, günümüzde Suriye'de yaşanan soykırıma varan kitlesel katliamların yaşandığı durumlarda zamanında müdahale edilmemesi uluslararası toplum tarafından yoğun olarak eleştirilmiştir. Uluslararası toplumun üzerinde durduğu en önemli nokta askerî müdahale öncesinde barışçıl tüm seçeneklerin yerine getirilmesi, bu konuda başarısız olunması veya başarı ihtimalinin bulunmaması durumunda müdahalenin gerçekleştirilmesi olmaktadır.

BM çatısı altında insani müdahaleye yönelik kalıcı hukuki bir düzenlemeye gidilmesi konusunda uzlaşıya varılmasının mevcut politik ortamda oldukça güç olacağı söylenebilir. Ancak, koruma sorumluluğuna yönelik BM Genel Kurulu tarafından kabul gören temel ölçütler bulunmaktadır. İnsani krizlerin her birinin kendine özgü koşullarının bulunması nedeniyle bu ölçütlerin her durum için ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerine verilen veto yetkisi, insani müdahale konusunda eşitsizliklere yol açan, daimi üyelerin kendi

çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri olağanüstü bir yetkidir. Suriye örneği, insani krizlere karşı geliştirilen uluslararası tepkilerin koruma sorumluluğu ilkelerinden ziyade devletlerin çıkarları tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Uluslararası hukuk açısından, bir insani müdahalenin gerçekleştirilmesi için BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi gerekli olmakla birlikte, Kosova müdahalesinde yaşandığı gibi ciddi bir insani kriz durumu ile karşılaşıldığında devletlerin veya uluslararası örgütlerin tek taraflı müdahalelere başvurduğu görülmektedir. Bu durumda yapılan insani müdahale hukuki değil ancak insanların hayatlarının korunması açısından meşru olarak nitelendirilebilmektedir.

Suriye krizine ilişkin bir insani müdahalenin gerekliliği üzerine yoğun şekilde tartışmalar olmasına rağmen bugüne kadar uygulanabilmiş değildir. Bu durum Rusya ve Çin'in karar tasarılarını veto etmesi nedeniyle askerî müdahale için yasal bir yetkilendirmenin sağlanamaması, Suriye'ye özgü koşullar ve devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri gibi nedenlerle açıklanabilir. Yasallık koşulu sağlanamasa da, Kosova'da olduğu gibi müdahaleye meşruiyet sağlayan yaygın insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek insani müdahale uygulanabilmesi mümkündür.

Suriye krizinin geldiği son duruma bakıldığında, uluslararası toplumun kitlesel ölümlerin yaşandığı bu gibi olaylarda hızlı bir şekilde harekete geçmesini sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Koruma sorumluluğu henüz bu ihtiyacı karşılayacak olgunluğa erişmemiş olsa da uluslararası toplumun söz konusu ihtiyacı karşılamaya yönelik bir arayış içerisinde olduğunun en önemli göstergesidir. Koruma sorumluluğunun iç çatışmalarda yaşanan insan haklarına aykırı eylemlerin engellenmesi ve mevcut sorunların kalıcı şekilde çözümü için BM çatısı altında başvurulan hukuki bir uzlaşma yolu olarak görülmeye başlanması uluslararası barışın korunmasına katkı sağlayacaktır.

Koruma sorumluluğu kavramının geleceğini belirleyebilecek en güncel örnekler Libya ve Suriye krizleri karşısında BM'nin ve uluslararası kamuoyunun sergilediği birbirine zıt iki tavırdır. Libya'da Kaddafi rejiminin kitlesel katliamlara başlayabileceği yönündeki endişeler doğrultusunda sivillerin korunması adına

koruma sorumluluğu kapsamında kısa sürede insani müdahale gerçekleştirilmiştir. Koruma sorumluluğu, BM tarafından insanların korunması temelinde ortaya konulmuş ve uygulanması için ICISS raporunda yer alan neredeyse tüm şartlar oluşmuş olmasına rağmen Suriye krizine karşı uluslararası müdahale gerçekleştirilmemiştir. Bu durum koruma sorumluluğunun ilkesel olarak da tutarsız bir doktrin haline gelmesine neden olmaktadır. Bundan sonra gerçekleşecek benzer krizler için de başarısız bir örnek teşkil etmesi söz konusu olabilecektir.

Koruma sorumluluğunun doktrininin gerekli durumlarda uygulama alanı bulması için karar alıcılar üzerinde uluslararası kamuoyunun baskısı olumlu bir etki oluşturacaktır. Özellikle evrensel insan haklarının korunmasına önem veren gelişmiş ülkelerin halklarının ve sivil toplum örgütlerinin uluslararası hukukun ihlali niteliğindeki ağır suçların engellenmesi ve önlenmesi konusunda kendi hükümetleri üzerinde baskı kurmaları gerekmektedir.

BM Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'ndan aldığı yetkilerle en meşru yetkili organdır. Bu yüzden karar almasında yaşanan zafiyet ve temsil kabiliyeti açısından getirilen eleştirilere rağmen hukuki olarak koruma sorumluluğu doktrinin güçlendirilmesi ve BM Güvenlik Konseyi üyelerinin uluslararası toplum tarafından insan haklarının korunmasına yönelik kararlar alması yönünde zorlanması en uygun yol olarak gözükmektedir. Önemli olan uluslararası hukukun ağır ihlalini oluşturan insani krizlerin etkin bir şekilde önlenmesi, gerektiğinde müdahale edilmesi ve tekrarlanmaması için kalıcı bir barışın inşa edilmesi amacıyla uluslararası hukuk açısından geçerli koruma sorumluluğu normunun tüm devletler tarafından genel kabul görmesinin sağlanmasıdır.

Bu nedenle uzun zamandır BM gündeminde olan BM Güvenlik Konseyi'nin yapısına ve karar alma sürecine ilişkin bir reforma ihtiyaç vardır. Aksi takdirde daimi üyelerin bu tür bir hayati konularda karar alamaması, BM Güvenlik Konseyi'nin başarısızlığı olarak görülecektir. Konsey'in önemi ve otoritesinde azalmaya sebep olacaktır. Bu konunun hukuki bir zemine oturtulması için başta BM Genel Sekreteri olmak üzere, BM'nin ilgili organları, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları

tarafından uluslararası toplumun, BM Genel Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine getirmeleri gerekmektedir.

İnsani müdahalenin veya daha genel haliyle koruma sorumluluğu uluslararası hukuk ve insan haklarının ağır ihlallerini önlemeye yönelik zorlayıcı olmayan veya zorlayıcı tedbirleri ve belirli koşullar altında askerî müdahalede bulunulmasını içeriyorsa, bu yöntemlerin hukuki geçerliliğini sağlamanın en iyi yolu BM Antlaşması'na bu yönde bir hüküm konulması olabilir. Müdahalenin yapılmasına karar verilmesinde iki seçenek uygulanabilir. İlki BM Güvenlik Konseyi'nde, insani müdahale konusuna ilişkin olarak daimi üyelerin veto yetkisi kaldırılabilir. İkinci olarak karara daha geniş bir meşruiyet kazandırabilmek adına BM Genel Kurulu'na bu konuda bir karar verme yetkisi tanınabilir. Uzun süredir BM gündeminde olan ancak sonuçlandırılamayan BM reformu çalışmaları kapsamında bu konunun da ele alınması uygun bir çözüm yöntemi olabilecektir.

BM Güvenlik Konseyi'nde karar alınamaması koruma sorumluluğu normunun uluslararası hukuktaki gelişimine engel olmaktadır. Bu sorunu aşmak için soykırım ve kitlesel katliamlar karşısında daimi üyelerin veto yetkilerinin kısıtlanması kısa vadede uygulanabilecek bir yöntemdir. Diğer bir yöntem olarak BM Genel Kurulu'nun alacağı Barış İçin Birlik (Uniting For Peace) kararı doğrultusunda müdahalenin hem BM çatısı altında yapılması hem de müdahalenin hukuki meşruiyeti sağlanması olacaktır.

Tezin önceki bölümlerinde incelenen örnek krizler dikkate alındığında soykırım, katliam ve diğer kitlesel şiddet eylemlerinin kendiliğinden ortaya çıkmadıkları, etnik ve/veya dini temelleri bulunan, birbiriyle etkileşime giren siyasi, ideolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki sorunların tetikleyici bir olay sonrasında silahlı çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. Her bir krizde bu sorunların tarihsel geçmişinin bulunduğu, belirli bir zaman aralığında çatışmanın oluşumuna yönelik hazırlık döneminin yaşandığı görülmektedir. Birinci hipotez olan "Ülke içerisinde farklı aktörler arasındaki uyuşmazlıklar kamu düzeni içerisinde çözümlenemediğinde taraflardan en az birinin hasmına karşı askeri şiddete başvurma olasılığı yüksektir." hipotezinin yaşanan müdahale örneklerinde görüldüğü üzere

doğrulandığı tarafların ve özellikle güçlü olan tarafın mevcut sorunları kendi lehine çözümleyebilmek için çatışma ve sonrasında hızla silahlı çatışmaya dönüştürme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Krizin belirtilerinin tespit edilmesi halinde, önleme sorumluluğunun yerine getirilebilmesi amacıyla ağır insan hakları ve uluslararası hukuk ihlallerine yol açabilecek çatışma nedenlerinin giderilmesi gerekmektedir. Ancak incelenen krizlerin hepsinde ortak olan nokta soykırım, kitlesel katliamlar gibi şiddet eylemlerinin devleti yöneten rejim tarafından gerçekleştirilmesi veya doğrudan desteklenmesidir. Böyle bir durumda uluslararası toplumun önleme sorumluluğunu yerine getirilmesi zorlaşmakta, kaybedilen zaman krizin daha da derinleşmesine, sonuç olarak da sivil kayıpların önemli boyutlara varmasına ve insani müdahalenin gerçekleştirilmesi ihtiyacının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum ikinci hipotez olan "Uyuşmazlık, Çatışma ve Kriz Yönetimine ilişkin süreçler başarı ile sonuçlandırılamadığı takdirde askeri şiddet ve kuvvet kullanmaya, insani müdahaleye ihtiyaç duyulur." hipotezini doğrulamaktadır. İnsani krizin derinleşmesi ve insan kayıplarının ciddi oranda artması karşısında tepki verme sorumluluğu aşamasının devreye girmesi gerekmektedir. Kuvvet kullanmayı gerektirmeyen ekonomik, siyasi, askerî zorlayıcı yöntemlerden sonuç alınamaması halinde ise kaçınılmaz olarak kuvvet kullanımını içeren insani müdahalede bulunulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

İncelenen örnek müdahalelerden alınacak derslerle insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları geliştirilebilir. Gelecekte yaşanacak iç çatışmalar karşısında kriz ve çatışma yönetimi usulleri uygulanarak müdahale konusunda daha etkin bir hale getirilebilir. İnsani krizlerde barış ve istikrarın sağlanması sürecinde askeri müdahale durumu ortaya çıksa dahi sadece askeri gücün faaliyetleri yeterli olmayacak, yeniden yapılanma ve devlet inşası faaliyetlerinde mutlaka sivil unsurlarında katılımı ile daha kapsamlı bir yaklaşıma gereksinim duyulacaktır.

Birçok durumda önleme sorumluluğu kapsamında silahlı müdahaleye başvurmadan önce zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı barışçıl yöntemlerin uygulanmasını ve sonuçlarını beklemek gerekebilir. Ancak insan haklarına yönelen

yoğun bir tehdidin varlığı, sivil kayıpların hızla artması ve müdahalede geç kalınmasının durumun vahametini daha da arttırma riskinin bulunması halinde diğer yöntemlerin tüketilmesini beklemek, insani müdahaleye girişmenin bir önkoşulu olarak görülmemelidir. Bu yüzden iki seçenek arasında uygun bir dengeyi yakalamak üzere her örneğin kendi özel koşullarında değerlendirmesi gerekmektedir.

İnsani müdahale ile ilgili bir başka sorunlu alan da dışarıdan müdahale ve kuvvet kullanmanın daha fazla ölüme ve yıkıma sebep olması riskinin bulunmasıdır. Bu riskin azaltılması için müdahalenin sebeplerinin ve elde edilmesi arzulanan sonuçlarının çatışan taraflara ve özellikle yerel halka iyi bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bu noktada asıl amaç silahlı çatışmaların kalıcı şekilde durdurulması, barış ve güvenlik ortamının tesis edilmesidir. Meydana gelen çatışmaların nedenlerinin belirlenerek çözüm önerilerinin belirlenmesi uygun olacaktır.

İç çatışmaların yaşandığı ve ciddi insani kayıpların yaşandığı bir soruna erken safhada müdahale edilmemesi daha büyük bir insani krize neden olmaktadır. İnsanların katledilmesine karşı eylemsizlik için hiçbir bahane söz konusu olamaz. İnsani müdahaleye karşı yaşanabilecek asker kayıpları, iç kamuoyu tepkileri, maliyet ve askeri harekâtın riskleri gibi hususlar nedeniyle devletlerin askeri müdahaleye sıcak bakmaması yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Zorunlu olarak alınan bir müdahale kararında askeri kayıpları azaltmak amacıyla ülkelerin sadece hava harekâtını tercih etmeye başladıkları görülmektedir. Ancak çatışan tarafların ayrılması ve fiziksel şiddetin önlenmesi gelmektedir. Tarafların sıcak çatışma içinde bulunmaları halinde, tarafsız bir gücün araya girerek bir tampon bölge oluşturması ve bu sayede en azından fiziksel şiddeti önlemesi, barışa giden yolda atılabilecek bir ilk adım niteliğindedir. Çünkü fiziksel şiddet önlenmeden, anlaşmazlık konularının ele alınması ve sorunların altta yatan nedenleri üzerine yapıcı girişimlerde bulunulması imkânsızdır.

Koruma sorumluluğunun uygulanması bakımından son aşama askerî müdahalenin ardından yerine getirilmesi gereken yeniden inşa sorumluluğudur. Çatışma yönetiminin de çatışmanın çözümü safhasını oluşturan yeniden inşa sürecinde, çatışmalara neden olan sorunların alınacak önlemlerle ortadan

kaldırılması, devlet düzenin ve otoritesinin yeniden sağlanması gerekmektedir. Yeniden inşa sürecinde kalıcı ateşkesin ilanı, halka acil yardımların ulaştırılması, yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin dönüşünün gerçekleştirilmesi, hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların kalıcı biçimde istikrar ve düzene kavuşturulması, toplumsal barışın güçlendirilmesi gerekmektedir. İncelenen müdahale örnekleri sonrası gerçekleştirilen yeniden inşa süreçlerinin başarılı olması müdahale sonrası çatışmanın çözümlenmesi, barış ve istikrarın sağlanması açılarından üçüncü hipotez olan "Sivillerin insani müdahale süreçlerine katılımı ve sivil-asker koordinasyonun sağlanması çatışma ve kriz yönetimi, çatışma sonrası barış inşası ve yeniden imar faaliyetlerinde müdahalenin başarısını artırmaktadır." hipotezini doğrulamaktadır.

Ayrıca eş zamanlı olarak silahlı milislerin silahsızlandırılması, topluma kazandırılması, suçluların cezalandırılması, güvenlik ve istikrarın sağlanması için tarafsız ordu ve polis gücünün oluşturulması önem arz etmektedir. Siyasi olarak tüm tarafların katılımı ile anayasanın hazırlanması, halk onayına sunulması, serbest seçimlerin gerçekleştirilerek yeni yönetimin ve tarafların temsilinin sağlandığı parlamentonun oluşturulması gerekmektedir. Tüm bu yeniden faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde müdahale eden askerî gücün, BM sağladığı sivil unsurların ve sivil toplum kuruluşlarının eş güdüm içerisinde hareket etmeleri ve yeni kurulan hükümete gereken reformların hayata geçirilmesinde yeterli desteği sağlamaları barışın devamı ve yeniden inşa faaliyetlerinin başarısı açısından kilit rol oynamaktadır.

BM güçleri sadece taraflar arasındaki şiddeti engellemekle kalmayarak, barış sürecini başlatmak, yeniden inşa faaliyetlerinde görev almaktadırlar. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyet alanlarına yönelik çabalardan bazıları şunları kapsamaktadır:

- Yerel seçimlerin adil ve düzenli bir biçimde yapılmasını gözetlemek, Eğer yerel otoriteler bunu başaramıyorlarsa, bizzat kendisi seçimleri düzenlemek ve yürütmek.
- Çatışma içerisindeki taraflardan silah toplamak veya teslim edilen silahları muhafaza ederek yeniden çatışma bölgelerine dönüşünü

engellemek. Yine bu çerçevede, çatışma bölgelerine ülke dışından silah akışını bloke etmek, silah ve diğer savaş malzemesi ticaretini önlemek.

- Gönderilen insani yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlamak, insani yardım ekiplerine yapılabilecek saldırı ve sabotajları engellemek.
- Merkezi otorite tesis edilene kadar yerel güvenliği sağlamak ve devlet fonksiyonlarının yeniden oluşturulmasına yardımcı olmak.
- Barış sürecine katkı sağlayan uluslararası sivil toplum örgütleri ve arabulucu konumundaki birey ya da birey gruplarının güvenliklerini sağlamak, çalışmalarına yardımcı olmak.
- Çatışmalar sonucu tahrip olan ekonomik ve sosyal altyapının yeniden tesis edilmesine yardımcı olmak. Ayrıca bu amaçla dışarıdan gönderilen ekonomik yardım paketlerinin güvenli bir biçimde yerlerine ulaşmasını sağlamak.

Yeniden inşa faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için koruma sorumluluğunun diğer aşamalarında olduğundan daha geniş ölçüde mali desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Yeniden inşa sürecine kaynak sağlama potansiyeli olan devletler genellikle gelişmiş devletler olmaktadır. Ancak önleme ve müdahale aşamalarında da büyük çaplı kaynak harcayan bu devletler büyük boyutlu mali destek gerektiren son aşamada isteksiz davranabilmektedirler. Bu sorunun aşılabilmesi için BM nezdinde koruma sorumluluğu amacıyla kullanılmak üzere devletlerin ekonomilerini etkilemeyecek şekilde ve tüm devletlerin katılımı ile bir fon oluşturulması uygun bir yöntem olabilecektir.

Önleme, müdahale ve yeniden inşa aşamalarında görevlendirilecek asker ve sivil personelin ihtiyaç duyacakları alanlarda, ön eğitime tabi tutulmaları bu aşamaların başarılı bir şekilde icra edilmesi açısından önemli bir husustur. Asker ve sivil personelin gerek kendi arasında gerekse yerel halk ile iletişimin sağlanması, kültürel farklılıklardan kaynaklanan sıkıntıların aşılması için tarafsız yerel çevirmen ve danışmanların kullanılması uygun bir yöntem olacaktır.

İnsani müdahale operasyonlarında askerî güçleri tamamlayıcı nitelikte görev yapabilecek tecrübeli ve yeterli sivil uzmanların bulunması gerekmektedir. Özellikle barışın tesisi ve yeniden inşa süreçlerinde; "çok sayıda uyuşmazlık uzmanına, bilgi ve beceri sahibi arabuluculara, psikologlara, sağlık personeline, gelişme ve finans alanlarında uzman ekonomistlere, deneyimli yöneticilere ve adalet personeline" ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu alanda çalışmayı tercih edenlerin büyük bir çoğunluğu yine ekonomik koşulları iyi olmayan gelişmekte olan ülkelerden gelmektedir. Çatışma bölgelerinde çalışma durumundan kaynaklanan güvenlik risklerinin azaltılması, BM'nin sunduğu ekonomik koşulların iyileştirilmesi gibi tedbirler alınarak yeterli tecrübe ve bilgi birikimine sahip personelin görevlendirilmesi uygun bir çözüm yöntemi olacaktır.

Çatışmanın çözümünde uygulama alanında başarının sağlanması için bölgesel, yerel sivil örgütler ve halkla yeterli bir iletişim ve koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Bölgenin kendine özgü kültürel ve etnik yapısı ile koşullarının dikkate alınması, çatışmanın tarafları ile sağlıklı bir iletişimin sağlanması, sivil unsurlar ile işbirliğinin yapılması müdahalenin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Harekâta katılacak güçlerin görev tanımlarının net ve yeterli olması, kuvvet kullanımının ölçülü ve amaçla orantılı tutulması, sivil halkın korunması için azami gayret gösterilmesi gereklidir.

Günümüzde çatışma bölgelerinde görev yapan askerî birlikler ile sivil aktörlerin faaliyetleri ve rolleri arasındaki ayrım giderek azalmaktadır. Askerî faaliyetlere ek olarak sağlık, eğitim, altyapı inşaatları, insani yardımların ulaştırılması gibi çok geniş bir yelpazede destek faaliyetleri bulunmaktadır.

Sivil-asker işbirliği için geçmiş uygulama örnekleri dikkate alındığında; karar verme süreci, silahlı kuvvetler ile sivil unsurlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun şekli, işbirliği kararının alındığı seviye ve yerel halkın konumu gibi faktörlere bağlı olacak şekilde dört farklı model karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; bağımsız, kolektif, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya şeklinde uygulanabilen sivil-asker işbirliği modelleridir. Yukarıdan aşağıya model insani müdahale harekâtlarında uygulanabilecek en uygun model olarak görülmektedir. Bu modelde

askerler, sivil aktörler ve bazı hükümet dışı kuruluşlar, çözümü oluşturabilmek maksadıyla yerel halkın desteğini de alacak şekilde müşterek hareket etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, insani müdahale harekatlarında bilhassa insani yardım faaliyetlerinde sivil-asker işbirliği: sivil aktörlerin güvenliğinin sağlanması, insani yardım konvoylarının korunması amacıyla askerî eskort kullanımı, yardım malzemesinin dağıtımında ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırmada askerî lojistik imkânlarının kullanımı, çatışma sonrası barışın sağlanması ve yeniden inşa alanlarında görülmektedir.

Özellikle dördüncü bölümde detaylı olarak ele alınan koruma sorumluluğu altında yer alan önleme, tepki verme ve yeniden inşa sorumlulukları ile çatışma ve kriz yönetimi süreçleri olan çatışmayı önleme, yatıştırma, çözme ve dönüştürme aşamalarının BM gözetiminde paralel süreçler olarak yürütülmelidir. Bu durum, gerçekleştirilecek insani müdahalenin başarı ile icra edilmesine çok büyük bir katkı sağlayacaktır.

Müdahaleye karar verilmesinden, gerçekleştirilmesine, müdahale sonrası yeniden inşa faaliyetlerinden, müdahalenin sonlandırılmasına kadar tüm aşamaların birlikte düşünülmesi insani müdahale kavramından koruma sorumluluğu kavramına hukuki bir geçişin sağlanması ile mümkün olacaktır. BM çatısı altında koruma sorumluluğuna ilişkin olarak gerçekleştirilen çalışmaların henüz hukuki bir norm haline geldiğini söylemek zor olsa da mevcut insani müdahale uygulamaları ile çatışma ve kriz yönetimine ilişkin koordinasyon içerisinde yürütülecek faaliyetler koruma sorumluluğu sürecinin gelişimini destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Raporlar

Adams, Simon: "Failure to protect: Syria and the UN Security Council", Global Centre for the Responsibility to Protect, Occasional Paper Series No. 5, 2015, p. 13, (Çevrimiçi) http://www.globalr2p.org/media/files/syriapaper_final.pdf, 15 Haziran 2016.

Annan, Kofi: "21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler Raporu", (Çevrimiçi) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/milen_raporu.pdf 17 Haziran 2016

Annan, Kofi: "We the Peoples. The Role of United Nations in the 21. Century", New York, United Nations, 2001, p. 48, (Çevrimiçi) www.un.org/millenium/sg/report, 1 Mart 2016.

Aras, Ümit Yaşar: "İnsan Hakları Temelinde Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları", Sosyal Bilimler Enst., Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 4.

Cady, Duane L.: "Pacifist Perspectives on Humanitarian Intervention", Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism, y.y., Rowman & Littlefield Publishers,1996.

Cutts, Mark: "The Humanitarian Operation in Bosnia and Herzegovina, 1992-95: Dilemmas in Negotiating Humanitarian Access", Cenova, UNHCR Working Paper No. 8, 1999.

Demir, Oğuzhan Ömer, Yusuf Soyupek: "Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar", Göç Çalışmaları Merkezi, Global Politika ve Strateji Yayınları, 2015.

Dessler, David: "How to Sort Causes in the Study of Environmental Change and Violent Conflict," Environment, Poverty, Conflict, Ed. by. Nina Graeger, Dan Smith, PRIO Report 2/94, Oslo, International Peace Research Institute, 1994.

Dobbins, James, Jeffrey Martini, Philip Gordon: "Peace Plan for Syria", RAND Corporation, 2015, (Çevrimiçi) http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE182.html, 1 Eylül 2016

Eriksson, John: "The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience", Synthesis Report 1996, p.44, (Çevrimiçi) http://www.oecd.org/

derec/sweden/ 50189495. pdf, 30 Temmuz 2015.

Evans, Gareth et. al.: "The Responsibility to Protect", Report of the ICISS, Ottawa, International Development Research Centre, 2001. (Çevrimiçi), http://responsibilitytoprotect.org/ ICISS%20 Report.pdf, 1 Mart 2016

Evans, Gareth: "The Responsibility To Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All", Washington D.C, Brookings Institution Press, 2008.

Ghali, Boutros: "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peace making and Peace-Keeping", A report of these cretary-general pursuant to the statement adopted by the summit meeting of the Security Council on 31 January 1992, 17 June 1992, (Çevrimiçi) http://www.un-documents.net/a47-277.htm, 13 Eylül 2016.

Howorth, Jolyon: "Humanitarian intervention in the post-Cold War era: a provisional balance-sheet in light of Libya, Syria and Mali", 21 Mart 2013, (Çevrimiçi) http://www.chile21.cl/wp-content/uploads/2013/03/ Jolyon_Howorth_Chile_Paper.pdf, 15 Mart 2016.

Knigge, Michael: "AB'nin Libya'ya askerî müdahalesi kapıda", Deutsche Welle Türkçe, (Çevrimiçi) http://www.dw.com/tr/ abnin-libyaya-askerî-mudahalesi-kapıda/a-19041794, 10 Nisan 2016.

Magnan, Richard A.: "An Examination of the Legal Authority for the 1999 NATO Air Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", Foreign Service Institute, 2000.

Mason, Simon, Sandra Rychard: "Conflict Analysis Tools", Swiss Agency for Development and Cooperation, Conflict Prevention and Transformation Division, (Çevrimiçi) http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/ Detail/?id=15416, 18 Nisan 2016.

Moller, Bjorn: "Kosovo and Just War Tradition", Paper for the Commission on Internal Conflicts, 2000.

Pesic, Vesna: "Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis", Unıted States Instıtute of Peace, (Çevrimiçi) www.usip.org/sites/default/files/pw8.pdf, 1 Mart 2016.

Selcen, Nazife, Pınar Akgül: "Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi", s. 97, (Çevrimiçi) http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/ article/view/5000176329/5000158591, 1 Mart 2017.

Sharp, Jeremy M., Christopher M. Blanchard: "Armed Conflict in Syria: U.S. and International Response", CRS Report for US Congress, RL33487, 19 July 2012. (Çevrimiçi) https://www.everycrsreport.com/files/20120712_RL33487_7eeec59a699d44be29548919207f56e7957534d7.pdf, 28 Mart 2016.

Siver, Stanford: "A Process Oriented View of Conflict resolution", 2005, s. 11 (Çevrimiçi) http://stanfordsiver.net/wp-content/themes/twentyten/pdf/ConflictResolution.pdf, 1 Ocak 2016.

Smith, Ben: "Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya," House of Commons briefing papers, SN/IA/5916, 25 Mart 2011, http://www.parliament.uk/briefingpapers/commons/lib/research/briefings/snia-05916.pdf, 28 Mart 2016.

Thakur, Ramesh: "R2P, Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures", e-International Relations, 2011, (Çevrimiçi) http://www.e-ir.info/2011/09/07/r2p-libya-and-international-politics-as-the-struggle-for-competing-normative-architectures/, 17 Mayıs 2017.

Türkeş, Mustafa, Şadan İnan Rüma, Sait Akşit: "Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi", Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, 2012, s. 13. (Çevrimiçi) http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/ar-3.pdf, 14 Eylül 2016.

Ülger, İrfan Kaya: "Balkanlarda Barış ve Güvenliğin Tesisinde AB'nin Rolü", (Çevrimiçi) http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-178-2014090911guvenlik-8.pdf, 1 Kasım 2016.

Whitaker, Beth Elise: "Changing Priorities in Refugee Protection: The Rwandan Repatriation from Tanzania", Washington DC, George Washington University, 2002. (Çevrimiçi) www.unhcr.org/3c7528ea4.pdf, 22 Mayıs 2015.

White, Dean: "An African Holocaust", History Today, 2014, (Çevrimiçi) https://www.historytoday.com/dean-white/african-holocaust-rwanda-1994, 18 Ağustos 2015.

Yaşar, Nebahat Tanrıverdi: "Birleşmiş Milletler'in Libya Krizine Yaklaşımı", ORSAM, No: 201, 18 Ağustos 2015.

Kitaplar

Akıllıoğlu, Tekin: **İnsan Hakları, Ankara**, Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995.

Akıllıoğlu, Tekin: **İnsan Hakları-I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, Ankara, İmaj Yayınları, 1995.

Aknes, Age: "The United Nations and Intra-State Conflicts", Ed. by. Marianne Heiberg, **Subduing Sovereignt**, London, Printer Publishers, 1994.

Akpınar, Pınar: "Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi", Ed. by. Nezir Akyeşilmen, **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, Ankara, Odtü Yayınları, 2013.

Akyeşilmen, Nezir: "Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz", **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, Ankara, Odtü Yayınları, 2013.

Alkan, Necmettin: "Yugoslavya'nın Dağılması", Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, C.II, Ankara, Çağdas Balkanlar, Vadi Yayınları, 2007.

Altman, Andrew, Christopher H. Wellman: **A Liberal Theory of International Justice**, New York, Oxford University Press, 2009.

Aslan, Yasin: **Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014.

Babuna, Aydın: "Tarih Boyunca Boşnaklar: Kimlik ve Soykırım", **Uluslararası Suçlar Bosna-Hersek Örneği**, Ed. by. Sevin Elekdağ, Erhan Türbedar, Ankara, ASAM-İKSAREN Yayınları, 2008.

Başak, Cengiz: **Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar**, Ankara, Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003.

Başeren, Sertaç Hami: **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Bebiroğlu, Murat: "İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri", **İnsan Hakları**, İstanbul, HyeTert, 2000.

Bora, Tanıl: **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek**, İstanbul, Birikim Yayınları, Nisan 1999.

Bowen, John R.: "The Myth of Global Ethnic Conflict", **Globalization and the Challenges of a New Century**, Ed. by. Patrick

O'Meara, et. al., Indiana Un. Press, 2000.

Bozkurt, Enver: **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003.

Bozkurt, Enver: **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, 2. bs., Ankara, Asil Yayınevi, 1999.

Brecher, Michael: **Crises in Word Politics Theory and Reality**, Pergamon Press, Oxford, 1993.

Buchanan, Allen: "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, Ed. by., J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane, New York, Cambridge University Press, 2003.

Burton, John W.: Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence, and Crime and Their Prevention, Manchester, Manchester University Press, 1997.

Chesterman, Simon: **Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Cohen, Lenerd: **Broken Bonds. Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition**, San Francisco, Boulder and Oxford, Westview Press, 1995.

Crawford, Neta C.: **Argument and Change in World PoliticS. Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention**, Cambridge, Cambridge Un. Press, 2004.

Çaycı, Sadi: **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.

Çeçen, Anıl: "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", **İnsan Hakları Yıllığı 1981-1982**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1983.

Dağ, Ahmet Emin: **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, Mayıs 2004.

Dağı, İhsan D.: **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2000.

Dağı, İhsan D., Necati Polat: **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004.

Davidson, Lisa Witzig, Margaret D. Hayes, **Humanitarian and Peace Operations: NGOs and the Military in the Interagency Process**, Washington,

James J. Landon: NDU Press Book, December 1996.

Denk, Erdem: **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları,** Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.

Deutsch, Morton, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus: **The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice**, San Francisco, Jossey Bass, 2000.

Donnelly, Jack: **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995.

Duncan, W. Raymond, Barbara Jancar-Webster, Bob Switky: **World Politics in the 21st Century**, London, Pearson, 2004.

Ergül, Nihal: "Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler'in Rolü ve Uygulamaları", **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Ed. by. Atilla Sandıklı, İstanbul, BİLGESAM, 2012.

Evans, Gareth: **Cooperating For Peace: The Global Agenda for the 1990s and a Beyond**, Australia, Allen&Unwin, 1993.

Fetherston, A.B.: **Towards a Theory of United Nations Peacekeeping**, New York, St.Martin's, 1994.

Forsythe, David P.: **Human Rights in International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Gemalmaz, M. Semih: **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2007.

George, Alexander L.: "Strategies for Crisis Management", Alexander L. George (ed.), **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, Westview Press, Boulder, 1991.

George, Alexander L.: "Coercive Diplomacy," **The Use of Force: Military Power and International Politics**, Robert Art and Waltz, Kenneth N. (editors). 6th American edition. Boulder: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, pp. 70-76.

Georgiev, Andrei, Emil Tzenkov: "The Trouble Balkans", **Redifining Europe New Patterns of Conflict and Cooperation**, Ed by. Hugh Miall, London-New York, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publisher, 1994.

Gözler, Kemal: **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2004.

Gözlügöl, Sait Vakkas: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi**, Ankara, Hilmi Usta Matbaacılık, 1999.

Griffiths, Martin Terry Callaghan: **International Relations: The Key Concepts**, London and New York, Routledge, 2004.

Gülmez, Mesut: **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara, TODAİE, 2001.

Haas, Ernst B.: **Beware the Slippery Slope: Notes Toward the Definition of Justifiable Intervention**, Berkeley, Institute of International Studies, 1993.

Haines, Steven: "Military Intervention and International Law", **Issues in International Relations**, Ed. by. Trevor C. Salmon, London, Routledge, 2000.

Hakyemez, Yusuf Şevki: **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

Hatemi, Hüseyin: **Hukuk Devleti Öğretisi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1989.

Hathaway, James C.: **The Rights of Refugees Under International Law**, New York, Cambridge University Press, 2005.

Hehir, Aidan: **Humanitarian Intervention: An Introduction**, New York, Palgrave Macmillan, 2010.

Heinze, Eric A.: **Waging Humanitarian War: the Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention,** Albany, State University of New York Press, 2009.

Held, David: "Ulus Devletin Çöküşü", Çev. Abdullah Yılmaz, **Yeni Zamanlar**, Ed. by. Stuart Hall ve Martin Jacques, İstanbul, Ayrıntı, 1995.

Hippler, Jochen: **Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?**, Çev. Algan Sezgintüredi, Burhan Şayli, İstanbul, Versus Kitap, 2007.

Holbrooke, Richard: **Bir Savaşı Bitirmek**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999.

Holzgrefe, J.L.: "The Humanitarian Intervention Debate", **Humanitarian Intervention. Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed. by. J.L. Holzgrefe, Robert

O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Hughes, Cheryl: "Human Rights, State Sovereignty, and World Community", , **Globalism and the Obsolescence of the State**, Ed. by., Yeager Hudson, NY, The Edwin Mellen Press, 1999.

Hunjoon, Kim: **Expansion of Transitional Measures a Comparative Analysis of Its Causes**, Minnesota, University of Minnesota, 2008.

İnat, Kemal, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman: **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2007.

Kaboğlu, İbrahim: **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Yapısı Üzerine Bir Deneme**, İstanbul, Afa, 1993.

Kapani, Münci: **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

Keskin, Funda: **Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi:4, 1998.

Keskin, Funda: **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Bileşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.

Kleflher, Jann K.: "The Scope of the Crimes Triggering the Responsibility to Protect", **Responsibility to Protect, From Principle to Practice**, Ed. by. Julia Hoffmann, André Nollkaemper, Pallas Publication-Amsterdam University Press, 2012.

Knudsen, Tonny Brems: "Humanitarian Intervention Revisited: Post-Cold War Responses to Classical Problems", **The United Nations. Peace and Force**, Ed. by., Michael Dugh, London, Frank Cass Pres, 1997.

Kratochwil, Friedrich: "Sovereignty as Dominium: Is There a Right of Humanitarian Intervention?", **Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention**, Ed. by. G. M. Lyons, M. Mastanduno, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1995.

Kriesberg, Louis: **Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution**, Oxford, Rowman and Littlefield, 1998.

Kuperman, Alan J.: **The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide**

in Rwanda, Washington DC, Brookings Institution Press, 2001.

Kut, Şule: "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", **Türk Dış Politikasının Analizi,** Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

Lemarchand, Rene: "The Rwanda Genocide," **Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views**, Ed. by., T. Samuel, W. Parson, I. Charney, New York and London, Garland Publishing, 1997.

Malanczuk, Peter: **Modern Introduction to International Law**, London and New York, Routledge,1997.

Mann, Michael: **The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Martin, David C.: "Covering the Pentagon for Television: A Reporter's Perspective", **Defense Beat: The Dilemmas of Defense Coverage**, Ed. by. L.B.Thompson, New York, Lexington Books, 1991.

Mengiler, Özgür: **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Ankara, Platin Yayınları, 2005.

Mercier, Michelle: **Crimes without Punishment Humanitarian Action in Former Yugoslavia**, London, Pluto Pres, 1992.

Morgenthau, Hans J.: **Uluslararası Politika Cilt 2: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.

Mumcu, Ahmet: **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ankara, Savaş Yayınları, 1994.

Murphy, Sean D.: "Humanitarian Intervention", **Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity**, Ed. by. Dinah L. Shelton, Vol.I, w.place, Thomson Gale, 2005.

Murphy, Sean D.: **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order**, Philedelphia, University of Philedelphia Press, 1996.

Newbury, Catharine: **The Cohesion of Oppression: Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1860-1960**, New York, Columbia University Press, 1988.

Nicolaidis, Kalypso: "International Preventive Action: Developing a Strategic Framework", **In Vigilance and Vengeance: NGOs Preventing Ethnic Conflict in Divided Societies**, Ed. By. Robert I.Rotberg, Washington D.C, Brookings Institution Press, 1996.

Öktem, Niyazi: **Felsefe Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, İstanbul, Der Yayınları, 1999.

Öktem, Niyazi: **Özgürlük Sorunu**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1977.

Özdek, Yasemin: **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Ankara, Öteki Yayınevi, 2000.

Özerdem, Alpaslan: **Barış İnşası Kuram ve Uygulamaları**, Ankara, Nobel Kitap, 2013.

Pattison, James: **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?**, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004.

Sandıklı, Atilla, Ali Semin: **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, İstanbul, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, No: 52, Kasım 2012.

Sandole, Dennis J.: **Conflict resolution theory and practice: Integration and application**, Manchester, Manchester University Press,1993.

Scheffer, David J.: "Challenges Confronting Collective Security: Humanitarian Intervention", **Post- Gulf War Challenges To the UN Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention**, Washington, United States Institute, 1992.

Selver, Mustafa: **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Sercan Rençber, **İnsancıl Müdahale ve Koruma sorumluluğu**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.

Seybolt, Taylor B.: **Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure**, Oxford, Oxford University Press, 2008.

Smith, Rhona K.: **International Human Rights**, 4th Edt., New York, Oxford University Press, 2010.

Snow, Donald, M. Eugene Brown: **The Contours of Power: An Introduction to Contemporary International Relations**, New York, St. Martin's Press, 1996.

Soysal, İsmail, Sule Kut: **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek: Olaylar-Belgeler 1990-1996**, İstanbul, ISIS Yayınevi, 1997.

Taşdemir, Fatma: **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009.

Taşkan, Yusuf Ziya: **İnsan Hakları - Temel Bilgiler ve Belgeler**, Tokat, Ders Notu, 2000.

Tekin, Segâh: **İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Nisan 2011.

Tesón, Fernando R.: **Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality**, London, Transnational Publishers, 2005.

Türkan, Hüseyin: **Yirminci Yüzyılda Soykırımlar ve Katliamlar**, İstanbul, UHİM, 2012.

Türkmen, Füsun: **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006.

Tütüncü, Ayşe Nur: **İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006.

Ünal, Şeref: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Ankara, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:89, 2001.

Verwey, Wil D.: 'Humanitarian Intervention in the 1990s and Beyond: An International Law Perspective', **World Orders in the Making**, Ed. by. Jan Nederveen Pieterse, London, Macmillan Press Ltd, 1998.

Watson, Scott D.: **The securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats**, London, Routledge, 2009.

Weiss Thomas G.: **Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modem World**, Polity Press, 2007.

Welsh, Jenifer M.: **Humanitarian Intervention and International**

Relations, New York, Oxford University Press, 2004.

Wheeler, Nicholas J.: "The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society", **Humanitarian Intervention and International Relations**, Ed. by. Jennifer M. Welsh, Oxford, Oxford University Press, 2004.

Wheeler, Nicholas J.: **Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society**, New York, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Yılmaz, Muzaffer Ercan: **Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları**, Ankara, Nobel Yayınları, 2005.

Akademik Makaleler

Abiew, Francis Kofi: "The Evolution of The Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention", **Netherlands International Law Review**, Vol. XLVII, 2000, pp. 81-85.

Acharya, Amitav: "Redefining the Dilemmas of Humanitarian Intervention", **Australian Journal of International Affairs**, Vol.LVI, No.3, 2002, s. 373-381.

Acun, Can: "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", **SETA Perspektif**, Sayı 53, 2014, s. 1-6.

Adaoğlu, Hacer Soykan: **Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler**, İÜHFM, C. LXVI, Sayı 1, 2008, s. 3-22.

Akbulut, İlhan: "İnsan Hakları", **Türk İdare Dergisi**, Yıl:71, Sayı:425, 1999, s. 1-21.

Akpınar, Teoman: "Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, s. 16-29.

Aksu, Muharrem, Faruk Turhan: "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C.IV, Sayı 2, 2012, s. 69-80.

Altınbaş, Deniz: "Fransa'nın Ruanda Soykırımı", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2006, s. 60-61.

Altundeğer, Nurettin, Selim Çın: "Bir Başarısızlığın Anatomisi: Suriye Krizi ve Birleşmiş Milletler", **Journal of Business, Economics and Political Science**, Vol.V, No:9, April 2016, s. 55-78.

Arıboğan, Deniz Ülke: "Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunları", **Avrasya Dosyası**, C.VIII, Sayı 1, 2002, s. 129-146.

Arsava Füsun, "Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 34, Ekim 2011, s. 1-17.

Arsava, A.Füsun: "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XV, Sayı 1, 2011, s. 101-124.

Aweiss, Salem: "Educating for Peace: Visions and Reality. Palestine-Israel", **Journal of Politics, Economics & Culture**, Vol.VIII, No: 2, 2001, pp. 41-45.

Ayoob, Mohammed: "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", **The International Journal of Human Rights**, vol.VI, No:1, Spring 2002, pp. 81-102.

Azarkan, Ezeli: "Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın bağımsızlık mücadeleleri ve Yugoslavya'nın dağılışı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.VIII Sayı 2, 2011, s. 52-91.

Azarkan, Ezeli: "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.LII Sayı 3, 2003, s.275-297.

Batır, Kerem: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.IX, Sayı1, 2011, s. 179-198.

Bellamy, Alex J., Paul D. Williams: "The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and Resposibility to Protect", **International Affairs**, Vol.LXXXVII, No:4, 2011, pp. 825-850

Benjamin, Barry M.: "Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities", **Fordham International Law Journal**, 1992, pp. 119-158.

Bergsmo, Morten: "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments," **Human Rights Law Journal**, Vol.XV, 1994, pp. 405-410.

Birdişli, Fikret: "Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol.III, Sayı 11, 2010, s. 172-182.

Bozkurt, Enver: "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi", **Stradigma Dergisi**, 2003, Sayı 1, s. 1-22.

Bozkurt, Giray Saynur: "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış 2010, s. 51-95.

Bray, John: "Bosnia: CHF's Municipal and Economic Development Initiative project - a case study in local and regional peacebuilding", **International Alert**, 2006, pp.251-265.

Caniklioğlu, Meltem D.: "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.IX, Sayı 2, 2007, s. 29-98.

Chandler, David: "The Responsibility to Protect? Imposing the Liberal Peace", **International Peacekeeping**, Vol.XI/1, 2004, pp. 59-81.

Corten, Oliver: "Humanitarian Intervention: A Controversial Right", **UNESCO Courier**, July-August 1999, pp. 51-83.

Coşkun, A. Vahap: "İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm", **Kamu Hukuku Arşivi**, C.II, Sayı 1-3, 1999, s. 133-140.

Coşkun, A. Vahap: "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Kapsamı ve Kültürel Rölativizm Üzerine Düşünceler", **Türk İdare Dergisi**, Yıl:72, Sayı:427, 2000, s. 187-202.

Cronogue, Graham: "Responsibility to Protect: Syria The Law, Politics, and Future of Humanitarian Intervention Post—Libya", **International Humanitarian Legal Studies**, Vol.III, Issue: 1, 2012, pp. 124-159.

Çağıran, Mehmet Emin: "BM Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askerî Müdahale Kararı", **Ortadoğu Analiz**, C.III, Sayı 28, Nisan 2011, s. 42-48.

Çoban, Ebru: "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği", **Uluslararası İlişkiler**, C.V, Sayı 17, 2008, s. 47-72.

Dalar, Mehmet: "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, s. 91-123.

Debbas, Vera G.: "The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance", **European Journal of International Law**, Vol.XI, No: 2, 2000, pp. 361-383.

Demirdöğen, Ülkü Demirtürk: Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996), **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 11, 2006, s. 236-257.

Demirel, Naim: Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 8, 2016 Güz, s. 111-132.

Demirel, Naim: Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu, **FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Bahar 2013, s. 152-172.

Dervişoğlu, Suat: "İnsan Haklarının Korunması Açısından İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 466, Mart 2010, s. 95-120.

Diehl, Paul F.: "Just a Phase?: Integrating Conflict Dynamics Over Time", **Conflict Management and Peace Science**, Vol.XXIII, 2006, pp. 199-210.

Donelly, Jack: "Genocide and Humanitarian Intervention", **Journal of Human Rights**, Vol.I, No:1, pp. 93-109.

Dunne, Tim, Jess Gifkins: "Libya and State of Intervention", **Australian Journal of International Affairs**, Vol.CXV, No:2, 2011, pp. 515-529.

Duran, Hasan: "Birleşmiş Milletler ve Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.IV, Sayı 2, 2001, s. 131-142.

Duran, Hasan: "Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C.VI, Sayı 1, 2001, s. 87-94.

Efegil, Ertan: "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları**, C.V, Sayı 8, 2008, s. 103-122

Ekici, Ekrem: "Hobbes ve Rousseau: Toplumsal sözleşme kuramı.",

Kaygı Dergisi, 2006, s. 78-89.

Ekmekçi, İdil Su: "John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine", **TBB Dergisi**, 2013, s. 205-214.

Ereker, Fulya A.: "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.I, Sayı 3, 2004,s.1-36.

Fildiş, Ayse Tekdal: "The Troubles in Syria: Spawned by French Divide and Rule", **Middle East Policy**, vol. XVIII, no.4, Winter 2011, pp. 129-139.

Fildiş, Ayşe Tekdal: "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, C. 5 - S. 52, Nisan 2013, s. 55-62.

Fischer, Martina: "Young people build the future: income generation in eastern Bosnia", **International Alert**, 2006, pp. 254-265.

Fixdal, Mona, Dan Smith: "Humanitarian Intervention and Just War", **Mershon International Studies Review**, Vol. XLII, No:2, 1998, pp. 283-312.

Focarelli, Carlo: "The Responsibility to Protect Doctrine and Humanitarian Intervention: Too Many Ambiguities for a Working Doctrine", Journal **of Conflict and Security Law**, Vol.XIII, No:2, 2008, pp. 191-213.

Forges, Alison des: **Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda**, New York, Human Rights Watch and International Federation of Human Rights, 1999, pp. 613–618.

Friedman, Francine: "The Muslim Slavs of Bosnia and Herzegovina Islam as National Identity", **Nationalities Papers**, Vol.XXVIII, No:1, 2000, pp. 165-180.

Gemalmaz, M. Semih: "Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları", **İnsan Hakları Yıllığı 1985-1986**, C.VII, Ankara, TODAİE Yayınları, 1987, s. 55-68.

Goldstein Joshua S., Jon Pevehouse: "Reciprocity, Bullying, and International Cooperation: Time-series Analysis of the Bosnia", **The American Political Science Review**, Vol.XCI, No. 3, 1997, pp. 515-529.

Gülener, Serdar: "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı Bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.VIII, Sayı 32, 2012, s. 43-76.

Gürkan, Hasan: Modernleşme Sürecinde Afrika'nın İki Büyük Krizi: Ruanda ve Darfur meseleleri üzerine bir inceleme, **TurkishStudies**, Vol.IX, Issue 4, 2014, s. 469-491

Güzelipek, Yiğit Anıl: "Uluslararası Toplum ve Ruanda'da Normalleşme Çabaları", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, C.15, S.2, s. 189-205.

Hafızoğulları, Zeki: "İnsan Hakkı Olarak Kişilik Hakkı ve Kişilik Hakkının Korunması", **AÜHFD**, C.46, No.14,1997, s. 1-18.

Haigh, Stefan Paul: "Globalization and Sovereign State Reconsidered", **First Oceanic International Studies**, Canberra, Avustralian National University, 14-16 July 2004, pp. 1-32.

Hamad, A.Ahmad: The Reconceptualization of Conflict Management, Peace, Conflict and Development, **An Interdisciplinary Journal**, Vol.VII, 2005, pp. 1-31.

Harbom, Lotta, Peter Wallensteen: "Armed Conflict and Its International Dimensions, 1946-2004", **Journal of Peace Research**, 2005, pp. 623-635.

Hilpold, Peter: "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", **European Journal of International Law**, Vol.XII, No:3, 2001, p. 437-567.

Himes, Kenneth R.: "The Morality of Humanitarian Intervention", Thelogical Studies, C.55, 1994, pp. 82-105.

Hughes, Geraint Alun: "Syria and the Perils of Proxy Warfare", **Small Wars & Insurgencies**, Vol.XXV, No: 3, 2014, pp. 522-538.

Ignatieff, Michael: "Intervention and State Failure", **Dissent**, Winter 2002, pp. 114-123.

Jubilut, Liliana L.: "Has the 'Responsibility to Protect' Been a Real Change in Humanitarian Intervention? An Analysis from the Crisis in Libya", **International Community Law Review**, Vol.XIV, Issue: 4, 2012, pp. 329-330.

Kekilli, Emrah: "Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti", **SETA Analiz**, Sayı: 142, Şubat 2016.

Keskin, Funda: "Darfur: Koruma Yükümlüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", **Uluslararası İlişkiler,** C.VI. 6, Sayı 21, Bahar 2009, s. 67-88.

Keskin, Funda: "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", **Uluslararası İlişkiler**, C.III, Sayı 12,

Kış 2006–2007, s. 49-70.

Knight, Mark, Alpaslan Özerdem: "Guns, Camps and Cash: Disarmament, Demobilization and Reinsertion of Former Combatantsin Transitions from War to Peace", **Journal of Peace Research**, Vol. XLI, No: 4, 2004, p. 499-516.

Krahenbuhl, Pierre: "Conflict in Balkans: Human Tragedies and the Challenge to Independent Humanitarian Action", **International Review of the Red Cross**, No. 837, 2000, pp. 11-29.

Latif, Dilek: "Etnik Çatışma Sonrası Barış İnşası Ne Kadar Mümkün? Dayton Sonrası Bosna ve Hersek", **Kıbrıs Yazıları**, Sayı 3, Yaz-Güz 2006, s. 91-123.

Lepgold, Joseph: "NATO's Post-Cold War Collective Action Problem", **International Security**, Vol.XXIII, Number 1, Summer 1998, pp. 78-106

Lewy, Guenter: "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Vol.XXXVII, 1993, pp. 621-632.

Makinda, Samuel: "The United Nations and State Sovereignty: Mechanisms for Managing International Security", **Australian Journal of Political Science**, 1998, Vol. XXXIII, No. 1, pp. 101-115.

Merriam, John J.: "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol. XXXIII, No. 1, 2001, p. 111-154.

Mgbako, Chi: "Ingando Solidarity CampS. Reconciliation and Political Indoctrination in Post-Genocide Rwanda", **Harvard Human Rights Journal**, Vol.XVIII, 2005, pp. 201-224.

Morgenthau, Hans: "Human Rights and Foreign Policy", **Moral Dimensions of American Foreign Policy**, Ed. by. K. Thompson, New Brunswick, Transaction Publishers, 1984, pp. 344–347.

Morgenthau, Hans: "To Intervene or Not to Intervene," **Foreign Affairs**, No:45, April 1967, pp. 420-432.

Morris, Justin, Nicholas J. Wheeler: "The Security Council's Crisis of Legitimacy and the Use of Force", **International Politics**, Vol. XLIV, 2007, pp. 214-215.

Muggah, Robert: "No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-conflict Contexts, The Round Table", **The Commonwealth Journal of International Affairs**, Vol.XCIV, 2005, p.239

Orend, Brian: "Crisis in Kosovo: A Just Use of Force?", **Politics**, C. XIX, No:3, 1999, pp. 126-128.

Öner, Aslı Şirin: "Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.II, Sayı 1 Temmuz/July 2013, s. 1-22.

Özçelik, Sezai: "Çatışma Önleme Teorisi ve Pratiği: Makedonya ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNPREDEP) Örnek Olayı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.I, 1, Sayı 1, Güz 2011, s. 41-65,

Özdemir, Ahmet: "Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu", **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, 2016, C.III, Sayı 5, s. 87-111.

Öztürk, Ebru Çoban: "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, C.I, Sayı 1, Güz 2011, s. 67-114.

Pattison, James: "Whose Responsibility to Protect? The Duties of Humanitarian Intervention", **Journal of Military Ethics**, Vol.VII, No:4, 2008, p. 262-283.

Pugh, Michael,: "The Challenge of Civil-Military Relations in International Peace Operations", **Disasters,** Vol. XXV, lssue: 4, December 2001, pp. 345-357.

Ramphal, Shridath: "Law and Intervention", **Peace Review**, Vol.VIII, No.4, 1996, pp. 493-499

Rana, Raj: "Contemporary challenges in the civil-military relationship: Complementary or incompatibility?", **IRRC** September, Vol. LXXXVI, No: 855, 2004, pp. 565-591.

Reichberg, Gregory, Henrik Syse: "Humanitarian Intervention: A Case of Offensive Force?", Security Dialogue, Vol. XXXIII, No: 3, 2002, pp. 309-322.

Reyntjens, Filip: "Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising Liberation and Democratisation", **Third World Quarterly**, Vol.XXXVII, Issue 6, 2006, pp. 1103-1117.

Roberts, Adam: "The So-Called Right of Humanitarian Intervention", **Trinity Papers**, No. 13, Trinity College, The University of Melbourne, 2000, pp. 3-51.

Rogers, A.P.V.: "Humanitarian Intervention and International Law", **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Vol.XXVII, No.3, 2004, pp. 725-736.

Sabuncu, Yavuz: "Temel Hakların Anayasal Konumu", **İnsan Hakları Yıllığı, C.7-8**, Yıl 1985-1986, s. 15-26.

Sağlam, Abdi: "Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi", **TAAD**, Yıl:6, Sayı:20, 2015, s. 597-594.

Sancar, Mithat: "İnsan Hakları: Retorik, Hukuk ve Gerçeklik", **Birikim Dergisi**, 2003, s.158-172.

Sandole, Denis J.: "A Comprehensive Mapping of Conflict and Conflict resolution: A Three Pillar Approach", **Peace and Conflict Studies**, Vol.V, No:2, 1998, s.1-34.

Sarıbeyoğlu, Meltem: "Uluslararası İnsancıl Hukuk Perspektifinden Vatandaşlık: Geleneksel Sonuçların Dönüşümü", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.LXXI, Sayı 1, 2013, s.1021-1049.

Sarkin, Jeremy: "The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda", **Human Rights Quarterly**, C.XXI, No:3, 1999, p. 767-783.

Sencerman, Öncel: "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 9, Sayı 18, s. 35-75.

Solarz Stephen J., Michael O'Hanlon: "Humanitarian Intervention: When Force is Justified?", **Washington Quarterly**, Vol.XX, Issue 4, pp. 2-14.

Şahin, Türel Yılmaz: "Suriye'de Baas Yönetimi", **Mülkiye Dergisi**, C.XXXV, Sayı 272, s. 103-118.

Şeker, Yusuf: "Silahlı Çatışma Hukuku", **Askerî Adalet Dergisi**, Sayı 116, 2003, s. 37-52.

Talal, El Hassan Bin, "The Responsibility to Protect and the Arab World: An Emerging Norm?", **Contemporary Security Policy**,

Rolf Schwarz: Vol: 34, No: 1, 2013, pp. 1-15.

Tarhanlı, Turgut: "Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 133-156.

Taşdemir, Fatma: "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, Sayı 5, 2006, s. 75-89.

Telli, Azime: "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı 1, 2012, s. 206-220.

Tepeciklioğlu, Ali Onur, Elem E. Tepeciklioğlu: "Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXX, No: 1, 2015, s. 163-193.

Tesón, Fernando R.: "Ending Tyranny in Iraq", **International Affairs**, Vol.XIX, 2005, pp. 1-20.

Tosun, Fatih: "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.V, Sayı 9, 2009, s. 89-118.

Turhan, Mehmet: "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 215-248.

Türkmen, F.Ceren: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ruanda İç Savaşı, **21 Yüzyıl**, Nisan/Mayıs/ Haziran 2008, s. 119-132.

Tüysüzoğlu, Göktürk: "Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü", **Avrasya Etüdleri Dergisi**, C.XLII, Sayı 2, 2012, s. 83-110.

Ulusoy, Ülkü Halatçı: "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", **TAAD**, Yıl:4, Sayı:14, Temmuz 2013, s. 269-297.

Uslan, Yurdanur U., Tuğba Güner: "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.19, No.2, 2014, s. 309-322.

Uvin, Peter: "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", **Third World Quarterly**, Vol.XXII, Issue 2, 2001, pp. 177-189.

Uvin, Peter: "Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence", **Comparative Politics**, Vol.XXXI, Issue:3, 1999, pp. 253-271.

Uygun, Oktay: "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XX, 2003, s. 255-266.

VanLandingham, Rachel E.: "The Stars Aligned: The Legality, Legitimacy, and Legacy of 2011's Humanitarian Intervention in Libya", **Valparaiso University Law Review**, Vol. XLVI, Issue: 3, 2011-2012, pp. 859-890.

Varlık, Ali Bilgin: "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", **Avrasya Terim Dergisi**, C.I, Sayı 2, 2013, s. 114-129.

Weiss Thomas G., Kurt M. Campbell: "Military Humanitarianism", **Survival**, Vol.XXXIII, No:5, 1991, pp. 451-465.

Weller, Marc: "The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", **The American Journal of International Law**, Vol.LXXXVI, No:3, Temmuz 1992. pp. 569-607.

Welsh, Jennifer M.: "Turning Words into Deeds? The Implementation of the 'Responsibility to Protect'", **Global Responsibility to Protect**, Vol.II, Issue 1, 2010, pp. 149-154.

Williams, Andrea: "Resolving Conflict in a Multicultural Environment", **MCS Conciliation Quarterly**, Summer 1994, pp. 2-6.

Yapıcı, Merve İrem: "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askerî Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, No: 8, 2007, s.1-24

Yapıcı, Utku: "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.II, Sayı 7, 2006, s. 21-40.

Yılmaz, Muzaffer Ercan: "Intra-State Conflicts in the Post-Cold War Era", **International Journal on World Peace**, Vol.XXIV, No. 4, 2005, pp. 13-29.

Yılmaz, Sefer: "Silahlı Örgütler Üzerinde Çatışma Yönetimi: Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:XX, Sayı:1, 2013, s. 327-340.

Zifcak, Spencer: "The Responsibility to Protect After Libya and Syria", **Melborne Journal of International Law**, Vol.XIII, 2012, pp. 1-35.

İnternet Kaynakları

"BM Barışı Destekleme Harekâtları Listesi, List of Peacekeep Operations 1948-2017", (Çevrimiçi) https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/unpeacekeeping-operationlist1.pdf, 2 Mayıs 2018.

"Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", 20 Mart 1952, (Çevrimiçi) http://www.echr.coe.int/Documents/Collection_Convention_1950_ENG.pdf, 5 Mayıs 2017.

Anadolu Ajansı, "Rusya ve Çin'den veto", 22 Mayıs 2014, (Çevrimiçi) http://aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-cinden-veto/157443, 10 Mayıs 2016.

"Declaration On Principles Of International Law Concerning Friendly Relations And Cooperation Among States In Accordance With The Charter Of The United Nations", 24 October 1970, (Çevrimiçi), http://www.un-documents.net/a25r2625.htm, 08 Mayıs 2017.

"A more secure world, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change", (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf, 11 Ağustos 2016.

"A/RES/60/2005", 24/10/2005, United Nations General Assembly World Summit Outcome, (Çevrimiçi) http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf. para. 138-139, 11 Ağustos 2016.

"S/RES/1674", 28/04/2006, (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/6461648.94104004.html, 24 Mayıs 2016

"Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary-General", (Çevrimiçi) http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml, 24 Mayıs 2016

"The responsibility to protect, Resolution adopted by the General Assembly", Sixty-third session, 7 October 2009, (Çevrimiçi) http://responsibilitytoprotect.org/ResolutionRtoP(3).pdf, 15 Nisan 2015.

"Early warning, assessment and the responsibility to Protect", Report of the Secretary-General, United

Nations General Assembly A/64/864, 14 July 2010, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitiytoprotect.org/ N1045020(1).pdf, 15 Nisan 2015

"Responsibility to protect: timely and decisive response", UN General Assembly, A/66/874-S/2012/578 25 July 2012, (Çevrimiçi) http://responsibilitytoprotect.org/UNSG%20Report_timely%20and%20decisive%20response(1).pdf, 22 Nisan 2015

"Responsibility to protect: State responsibility and prevention", Report of the Secretary-General, United Nations General Assembly A/67/929-S/2013/399, 9 July 2013, (Çevrimiçi) http://responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202013(1).pdf, 18 Mayıs 2015.

"Fulfilling our collective responsibility: international assistance and responsibility to Protect", Report of the Secretary-General, A/68/947- S/2014/449, 11 July 2014, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitiytoprotect.org/N1446379.pdf, 18 Mayıs 2015.

"A Vital and enduring commitment: implementing the responsibility to Protect", Report of the Secretary-General, A/69/981-S/2015/500, 13 July 2015, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202015.pdf, 18 Mayıs 2015.

"Conflict Barometer 2014", Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK), 2015, (Çevrimiçi) http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf, 20 Şubat 2014.

"UN Security Council Resolution 912", 21 April 1994, (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/7240619.06337738.html, 30 Temmuz 2015.

"UN Security Council Resolution 918", 17 May 1994, para 3., (Çevrimiçi) https://daccess-ods.un.org/TMP/8451462.98408508.html, 30 Temmuz 2015.

"UN Security Council Resolution 929", 22 June 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/929%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 872", 5 Ekim 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/ 2225998.

04401398.html, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 912", 21 April 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/5756289.36290741.html, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 918", 17 May 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/4625692.96360016.html, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 997", 9 June 1995, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/1551253.49760056.html, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 1029", 12 December 1995, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/TMP/1491194.51642036.html, 25 Mart 2015.

"UNHCR Handbook, Voluntary Repatriation: International Protection", Cenevre, 1996, p.11, (Çevrimiçi) http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3bfe68d32.pdf, 19 Kasım 2015.

National Itorero Commission, "ITORERO Program Strategy", Kasım 2011, (Çevrimiçi) www.minaloc.gov.rw/fileadmin/documents/Minaloc_Documents/NIC_POLICY.pdf, 14 Mart 2015.

United Nations, "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", 9 Aralık 1948, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ CrimeOfGenocide.aspx, 28 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 935", 1 July 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/ acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/935%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

http://un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf, (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2017.

"UN Security Council Resolution 955", 8 November 1994, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/935%20(1994)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2015.

"UN Security Council Resolution 713", 14 November 1991, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/713%20(1991)&Lang=E&

Area=Resolution, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 743", 21 February 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/743%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 757", 21 May 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/757%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 770", 13 August 1992, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 816", 31 March 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/816%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 819", 16 April 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/819%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 824", 6 May 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/824%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

"UN Security Council Resolution 836", 4 June 1993, (Çevrimiçi) http://daccess-ods.un.org/acces.nsf/Get?Open&DS=S/RES/836%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC, 25 Mart 2016.

"The Office of the High Representative", (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1161, 14 Eylül 2016.

"Dayton Barış Antlaşması", Ek 10, "Agreement on Civilian Implementation", Madde V, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=63269, 14 Eylül 2016.

"Conclusions of the Peace Implementation Conference", London, 8 Aralık 1995 (Çevrimiçi) http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951209_LondonConference Conclusions.pdf, 14 Eylül 2016.

"PIC Bonn Conclusions, Bosnia and Herzegovina 1998: Self-sustaining Structures", 10 Aralık 1997, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=54137&print=pdf, 16 Eylül 2016.

Venice Commission, "Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative", 11 March 2005, (Çevrimiçi), http://www.venice.coe.int/webforms/ documents/ defa ult.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)004-e, 16 Eylül 2016.

UNHCR, "The State of the World's RefugeeS. Fifty Years of Humanitarian Action", 2000, s.219. (Çevrimiçi) http://www.unhcr.org/3ebf9bb50.html, 26 Eylül 2016.

World Bank Report, "Bosnia and Herzegovina: Post-Conflict Reconstruction", Washington, 2000, (Çevrimiçi) http://documents.worldbank.org/curated/ en/148931468201253246/Bosnia-and-Herzegovina-Post-conflict-reconstruction, 26 Eylül 2016.

Prosecutor v. Tadic, "Judgement, ICTY Trial Chamber", Case No. IT-94-1-T, (Çevrimiçi), http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf, 1 Kasım 2016.

Independent International Commission on Kosovo, "The Kosovo Report: Conflict, International Response", New York, Oxford University Press, 2000, p.163. (Çevrimiçi) https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/ resources/6D26FF88119644CFC1256989005CD392-thekosovoreport.pdf, 8 Kasım 2016.

United Nation, "Security Council Press Statement on Libya" 22 February 2011 (Çevrimiçi) http://www.un.org/ press/en/2011/sc10180.doc.htm, 22 Şubat 2016.

"UN Security Council Resolution 1970", 26 February 2011, http://www.un.org/ga/ search/view_doc.asp? symbol=S/RES/1970%20%282011%29, 30 Mart 2016.

United Nation, (Çevrimiçi) http://www.un.org/sg/ statements/?nid=5145, 20 Mart 2016.

S/RES/2009 (Çevrimiçi), http://www.un.org/en/ga/ search/view_doc.asp?symbol=S/RES/ 10 Nisan 2016.

Anadolu Ajansı, "Libya'da askerî darbe girişimi", 12 Şubat 2014, (Çevrimiçi) https://aa.com.tr/tr/dunya/libyada-askeri-darbe-girisimi/183012, 10 Nisan 2016.

Aljazeera Türk, "Darbe iddiaları asılsız", 15 Şubat 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/darbe-iddialari-asilsiz, 10 Nisan 2016.

Aljazeera Türk, "Libya'ya müdahalede BAE şüphesi", 26 Ağustos 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyaya-mudahalede-bae-suphesi, 10 Nisan 2016.

Aljazeera Türk, Batı'dan Libya açıklaması, 19 Ekim 2014, (Çevrimiçi) http://www.aljazeera.com.tr/haber/batidan-libya-aciklamasi, 10 Nisan 2016.

Human Rights Council, "The current human rights situation in the Syrian Arab Republic in the context of recent events", A/HRC/RES/S-16/1, 29 April 2011, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/Documents/Countries/SY/HRC-RES-S-16-1.pdf, 28 Nisan 2016.

Security Council, Security Council Fails to Adopt Draft Resolution Condemning Syria's Crackdown on Anti-Government Protestors, Owing to Veto by Russian Federation, China., 4 Ekim 2011, http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm, 28 Nisan 2016.

Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2042, Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria", 14 April 2012, (Çevrimiçi) https.//www.un.org/news/press/docs/2012/sc10609.docs.htm, 11 Mayıs 2016.

Security Council, "Security Council Establishes UN Supervision Mission in Syria, with 300 Observers to Monitor Cessation of Violence, Implementation of Special Envoy's Plan", 21 April 2012, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2012/sc10618.doc.htm, 11 Mayıs 2016.

Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks", 18 December 2015, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm, 10 Mayıs 2016.

BBC Türkçe, “BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı”, 19 Aralık 2015, (Çevrimiçi) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar, 10 Mayıs 2016.

Security Council, “Security Council Unanimously Adopts Resolution 2139 (2014) to Ease Aid Delivery to Syrians, Provide Relief from ‘Chilling Darkness’”, 22 February 2014, (Çevrimiçi) http://www.un.org/press/en/2014/sc11292.doc.htm, 14 Mayıs 2016.

Anadolu Ajansı, “Suriye'de abluka altındaki bölgelere insani yardım 1 Haziran'da başlayacak”, 17 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-abluka-altindaki-bolgelere-insani-yardim-1-haziranda-baslayacak/573895, 15 Haziran 2016.

Anadolu Ajansı, “BM'den Suriye'ye insani yardım”, 12 Haziran 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmden-suriyeye-insani-yardim/588524, 15 Haziran 2016.

Anadolu Ajansı, “BM Özel Temsilcisi de Mistura: Suriye görüşmelerinin yeni turu için şartlar olgunlaşmadı”, 6 Haziran 2016, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/ dunya/bmden-suriyeye-insani-yardim/588524, 15 Haziran 2016.

OCHA, “The 2016 Syria Humanitarian Response Plan”, 14 December 2015, (Çevrimiçi) https.//www.humanitarianresponse.info/en/operations/whole-of-syria/document/2016-syrian-arab-republic-humanitarian-response-plan, 15 Haziran 2016.

UN General Assembly, “2005 World Summit Outcome”, p. 30, 24 October 2005, (Çevrimiçi) http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan021752.pdf,7 Haziran 2016.

United Nations, “UN Development Programme Bureau for Crisis Prevention and Recovery Justice and Security Sector Reform, Vetting Public Employees in Post-conflict Settings” Operational Guidelines, New York, 2006, p. 23.

UNDDR, “United Nations Disarmament, Demobilization Reintegration Resource Center”, (Çevrimiçi) http://unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx, 8 Ekim 2017.

United Nations Security Council, “The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies”, Report of the Secretary-General, 12 October 2011, (Çevrimiçi) https://www.un.org/ruleoflaw/files/S_2011_634EN.pdf11 Eylül 2017.

Office of the United Nations High Commisioner for Human Rights, “Rule of Law Tools of Post Conflict States: Prosecution Initiatives”, New York and Geneva, 2006, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawProsecutionsen.pdf, 11 Eylül 2017.

“An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking, and Peace-keeping”, 1992 http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 21 Mart 2015).

“The Responsibility to Protect Report”, Report of the ICISS, International Development Research Centre, 2001, (Çevrimiçi) http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/about-rtop, 11 Mayıs 2018.

United Nations, “The United Nations and Rwanda: 1993–1996”, United Nations, New York, Department of Public Information, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin UYSAL, 1972 yılında Ankara'da doğmuştur. İlkokul, ortaokul ve liseyi Ankara'da okumuştur. Lisans eğitimini 1991-1995 yılları arasında Hava Harp Okulu'nda Havacılık Mühendisliği'nde almıştır. İlk yüksek lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü'nde, Havacılık ve Uzay Mühendisliği alanında 1999-2002 yılları arasında tamamlamıştır. İkinci yüksek lisans eğitimini Harp Akademileri bağlısı Hava Harp Akademisi'nde "Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri" alanında 2005-2007 yılları arasında tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora eğitimine devam etmiştir.

Meslek yaşantısı boyunca Hava Kuvvetleri ve Genelkurmay Başkanlığı bağlısı birlik ve kurumlarda çeşitli görevler almıştır. 2009-2010 yılları arasında Brüksel/Belçika'da NATO Karargâhı'na bağlı olarak AB Askeri Karargâhı'nda NATO İrtibat Subayı olarak yurt dışı görevi yapmıştır. 2010-2014 yılları arasında Hava Harp Akademisi Yenilevent/İstanbul'da Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Elemanlığı yapmıştır. Halen Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda görevine devam etmektedir.

Evli ve iki erkek çocuğu babasıdır.